

Innovative Academy
Research Support Center

Volume 1 №3 ISSN: 2181-2020

YEVROSIYO ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI

**EURASIAN JOURNAL OF
ACADEMIC RESEARCH**

**ЕВРАЗИЙСКИЙ ЖУРНАЛ
АКАДЕМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

Innovative Academy Research Support Center

www.innacademy.uz

*Innovative Academy
Research Support Center*

EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

Volume 1, Issue 3

Part 2

June 2021

Journal has been listed in different indexings

The official website of the journal

www.innacademy.uz

Tashkent

Volume 1 Issue 03, June 2021

ISSN 2181-2020

TAHRIRIYAT

Tahririyat 1415-sonli
guvohnoma asosida
faoliyat yuritadi.

(Tekshirish uchun
skanerlang. Maxsus
kod: 4750)

Bosh muharrir

Mamatqulov Zuhridin Urmonovich

Toshkent farmatsevtika instituti Sanoat farmatsiyasi fakulteti dekani, PhD

Mas'ul kotib

Umarova Firuza Alisherovna

Toshkent farmatsevtika instituti Magistratura bo'limi boshlig'i, farmatsevtika
fanlari nomzodi, dotsent

Nashrga tayyorlovchi

Akbarov Nurislom Axtamjon o'g'li

Toshkent farmatsevtika instituti

Akbarova Dilafruz Axtamjon qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

Kariyeva Yoqut Saidkarimovna

Toshkent farmatsevtika instituti dori turlari texnologiyasi
kafedrasi mudiri, farmatsevtika fanlari doktori, professor.

Mullajonova Manzura Toxirovna

Toshkent farmatsevtika instituti Ilmiy tadqiqot, innovatsiyalar va ilmiy
pedagog kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, farmatsevtika fanlari
nomzodi, dotsent.

Maksudova Firuza Xurshidovna

Toshkent farmatsevtika institutining «Dori turlari
texnologiyasi» kafedrasi dotsenti, farmatsevtika fanlari doktori.

Nuridullayeva Kamola Negmatilloevna

Toshkent farmatsevtika instituti farmakognosiya va dori vositalarini
standartlash kafedrasi dotsenti. PhD

Xakimov Abdumuxtor Abduxalimovich

Z.M. Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti «O'zbekiston tarixi»
kafedrasi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Qodirov Raximjon Boltaboyevich

Z.M. Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti geografiya kafedrasi
mudiri, geografiya fanlari nomzodi, dotsent

Ko'charova Inobat Sharofovna

Toshkent Farmatsevtika instituti Organik va biologik kimyo
kafedrasi katta o'qituvchisi, biolgiya fanlari nomzodi.

Turdiyeva Zilola Vaxabjanovna

Toshkent farmatsevtika instituti «Dori vositalarining sanoat
texnologiyasi» kafedrasi v.v.n dotsenti, PhD

Shermatova Iroda Baxtiyorovna

Toshkent farmatsevtika instituti tayanch doktoranti

Eurasian Journal of Academic Research

ISSN: 2181-2020

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

96.	Agzam Mirzaev THE LEGACY OF ANCESTORS IS THE ROLE OF YOUNG PEOPLE IN THE UPBRINGING IN THE SPIRIT OF MILITARY PATRIOTISM	516
97.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li BOBUR'S WORKS ARE AROUND THE WORLD	520
98.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li BOBUR MIRZO IS RECOGNIZED BY THE WORLD	527
99.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li TWO BRIGHT REPRESENTATIVES OF THE TEMURIAN DYNASTY	530
100.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li THE LOVE OF MIRZO BOBUR TO HIS CHILDREN IN BOBURNOMA	533
101.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li THE DESCRIPTION OF PERSONALITIES IN THE BOBURNOMA	536
102.	Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li THE IMAGE OF SHAYBANIYKHON IN "BOBURNOMA"	539
103.	Mardanov Dilshoda Sadridinova ON THE CURRENT STATE OF PROTECTION OF OLD TURKISH UNIONS IN THE CURRENT UZBEK LANGUAGE	542
104.	Jalolova Yulduz Muxiddin qizi, To'raqulova I.X. THE IMPORTANCE OF A MODERN APPROACH TO THE TEACHING PROCESS	547
105.	Suyarova Aziza Khurshid kizi ELECTRONIC INFORMATION AND EDUCATIONAL RESOURCE «РУССКОЗНАЙКА» AS A MEANS OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS IN THE CLASSROOM IN THE PRIMARY CLASS	551
106.	Sharipova N.M, Sherqulova N.R, Xajiyev X.K. PROCESS OF PROCESSING NATURAL SILK AND NITRON FIBERS BASED ON MIXED MATERIALS	558
107.	Botirova Durdigul Rustam qizi DETERMINATION OF EFFICIENCY PERFORMANCE TECHNOLOGIES OF DRYING VEGETABLES OF KISHMISHBOP AND MAYIZBOP	564
108.	Payziyeva Nilufar Nabijonovna WORKING WITH CLASSICAL TEXTS IN MOTHER TONGUE LESSONS IS AN IMPORTANT FACTOR IN INCREASING THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF YOUNG PEOPLE	568
109.	Tojiboyev Islom Odil o'g'li, Ochilova Hilola Husanovna CHARACTERISTICS OF CHINESE SHARIA	571
110.	Madaminova Samidabonu Umidovna THE PROBLEM OF THE FORMATION OF READING SKILLS IN CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENT IN GENERAL AND SPECIAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE	576
111.	Firuz Davronova TYPES OF STEELS AND THEIR CORROSION	582
112.	Egamberganova Fazilat Shuhratovna THE SYSTEM OF SERVICE AUTOMATION STRUCTURE IN	585

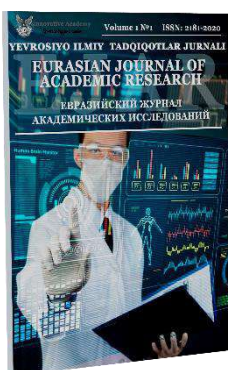
SERVICE SPHERES		
113.	Absalomov Erkinboy PSYCHOCORRECTION OF EMOTIONAL DISORDERS IN PRESCHOOL CHILDREN	588
114.	Z.T.Bo'stonov , X.Z.Abdullayeva , A.D.Olimjonov EFFECT OF MINERAL FERTILIZERS ON GROWING PAVLOVNYA TREE SEEDLINGS FROM THE ROOT BACK	591
115.	Amirov T.J. , Omonova S.R. CHARACTERISTICS OF CONSTRUCTION OF CEMENT CONCRETE ROADS AT LOW TEMPERATURES	595
116.	Tuychiboyzoda Zulfizarkhon Gafur qizi , Tursunov Shukhrat Muzaffar oglu THE PENETRATION OF CHORAL ART INTO UZBEK MUSIC	600
117.	D. Alibekov THE INTERACTION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE PROCESS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION	607
118.	Bolqiyev Zoxid Toshtemirovich, Amanov Oybek Anvarovich INFLUENCE OF TEMPERATURE CONDITIONS ON THE DEVELOPMENT PHASES OF VARIETIES AND RIDGES OF DURUM WHEAT	614
119.	O.Amirqulov, E.Ziyadov THE HARM OF SUCKING PESTS IN THE STAGE OF DEVELOPMENT OF SOY 2-5 LEAVES AND FROM THEM PROTECTION	620
120.	Ergashov Sarvarbek PERSONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS	624
121.	Mardanova Dilshoda Sadriddinovna ON THE CURRENT STATE OF PROTECTION OF OLD TURKISH UNIONS IN THE CURRENT UZBEK LANGUAGE	627
122.	Djumabaeva J.Sh, Sarimsakova Sh.U LANGUAGE POLITENESS IN ENGLISH AND UZBEK	632
123.	Akhmedov Muzaffarbek Ulugbek ugli CONSERVATIVE TREATMENT OF PULPITIS	635
124.	Fozilov Umid Zakirovich REQUIREMENTS FOR A MODERN LEADER	643
125.	Abdullaev Alimardon Khaidarovich, Sattorova Sarvinoz Ortikboy kizi APPLIED ART OF THE UZBEK PEOPLE - CENTURY TRADITIONS OF THE UZBEK PEOPLE	648
126.	Orifaxon Ergasheva Kholmurodovna HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF DRAWING	656
127.	Mamatojieva Sarvinoz Dilshodjon qizi , Muslima Sotvoldiyeva THE IMPORTANCE OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY	659
128.	Rahimova Hilolaxon Rustamjanovna USE OF SOME MEDICINAL PLANTS OF THE LAMIACEAE FAMILY IN FOLK MEDICINE	664
129.	Kasimova Nilufar Muratjon kizi HARMONY OF COLORS IN THE VISUAL ARTS	668
130.	Murodulloeva Gulnoza Jumaqulovna THE IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN CHILD RAISING	672
131.	Toirov Zuvr , Tukhtaev Shahzod Beshim ugli POSSIBILITIES OF USING SOLAR ENERGY FOR DRYING FRUITS AND GRAPES IN CLIMATE CONDITIONS OF UZBEKISTAN	675
132.	Mirzaqandova S.X. , Rashidova N. N THE IMPORTANCE OF LOGICAL THINKING IN ASSESSING STUDENT LITERACY	681

133.	Umaraliyev Jamshidbek To'xtasin o'g'li , To'ychiboev Abbasjon Erali o'g'li , G'aniyev Sanjar Fazliddin o'g'li SMART WAREHOUSE PROJECT FOR AUTOMATED MANAGEMENT OF AUTOMATED SELF-MANAGEMENT CORPORATE OBJECTS	685
134.	Akbaraliyev Shaxboz Fayoz ugli REFORMS IN THE IMPLEMENTATION OF STATE YOUTH POLICY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	689
135.	Mirzaeva Madinabonu Rustam qizi CLINICAL AND PATHOGENESIS OF ATHEROSCLEROSIS	692
136.	Vohidova Hilola Soibjon qizi EXPRESSION OF SEMANTIC STRUCTURE OF TASTING QUALITIES IN LITERARY TEXTS (IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES)	695
137.	Kuchkarov A. Kh COMPOSITION OF BLIND BED BUGS SPECIES IN COTTON	700
138.	Rakhimov Matnazar Shomurodovich, Elmuratova Zulxumor Urazovna TYPE OF STRENGTH OF ORIBATID MITES AND THEIR DISTRIBUTION IN THE TERRITORY OF SOUTHERN UZBEKISTAN	706
139.	Azimova Fotima Yashinbek qizi THE IMAGE OF A SAINT IN MODERN UZBEK NOVELS	710
140.	K. A. Ruzieva, Z. K. Burkhonova , M.M.Makhmudova COMPLEX APPLICATION OF MAGNETIC LASER THERAPY AND PROPOLIS TINCTURE FOR THE PREVENTION AND TREATMENT OF CHRONIC RECURRENT APHTHOUS STOMATITIS	713
141.	A.A.Ibrokhimov , P.K.Turdalieva , A.A.Ibragimov DETERMINATION OF MINERAL COMPOSITION OF TUSSILAGO FARFARA L. GROWING IN THE TERRITORY OF SOUTH FERGANA	718
142.	Toxirov Nurbek Xolmirzayevich, Xollozov Bekzod Begmatovich, Abdullayev Alisher Sa'dullayevich THE LEIBNIZ RULE	722
143.	To'qsanova Sayyora Sulaymonqulovna , Mirzaev Dilshodbek Fayzulla o'g'li , Khurmatov Khabibullo Khasan ogli COMPLIMENTARY UTTERANCES IN CHINESE AND ENGLISH LINGUOCULTUROLOGY	725
144.	Isayeva Ozoda Boboqulovna THE PECULIARITY OF THE SPEECH OF A LAWYER	728
145.	Qulmatova S.S. ISSUES TO INCREASE THE EFFICIENCY OF USING AGRICULTURAL MACHINERY IN SURKHANDARYA REGION	731
146.	Dilafruz G'ofurova Zoxid qizi GOVERNMENT POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA ON FOREIGN INVESTMENT ACTIVITIES AND FACTORS AFFECTING IT	747
147.	Begayeva Muqaddas THE VALUE OF THE MOTHER TONGUE AND ITS VALUE	750
148.	Abidov I., Hoshimov F. STUDY OF INTERACTIONS IN SYSTEMS CONSISTING OF N-OXY 2,6 DIMETHYLPYRIDINE, DIHYDROORTOPHOSPHATE AND AMMONIUM HYDROORTOPHOSPHATE	753
149.	Odilov A.X . , Tulyaganov R.T. , Kambarov X.D. , Sultanova R.X. STUDY OF SEDATIVE EFFECT OF COLLECTION OF DRY	764

EXTRACT BASED ON LOCAL MEDICINAL HERBAL RAW MATERIALS		
150.	Kayimova Z.A., Raxmankulova N.O. INNOVATIVE ENTERPRISE CONCEPT: THEORY AND FORMATION	768
151.	Komilova Dिल्фуза Qutbidinovna , Ashurov Qodirjon Komiljonovich, Solijonov Shahboz Zafarjanovich , Abdurahimov Diyorbek Dilshodjanovich DOES THE PERMANENT PERMANENCE OF SOIL DEPEND ON THE TREATMENT METHODS?	777
152.	Abdurazzakova Gulruh Kadirovna MATHEMATICAL LITERACY AND SPEECH FOR TEACHING PRIMARY SCHOOL STUDENTS	783
153.	Ahmadjonov Abrorbek Ikromjon o'g'li, Mahammatova Sevara Ikromjon qizi BENEFICIAL PROPERTIES OF FERULA PLANT	786
154.	Xurramov Mansur Musurmon o'g'li FORMATION OF PATRIOTISM IN STUDENTS AND INCREASING PERSONAL RESPONSIBILITY	789
155.	Saminjonov Muhammadali THE CONCEPT OF IDIOMS IN ENGLISH AND ITS SIGNIFICANCE	798
156.	Ergasheva Nargiza SOCIAL STEREOTYPES AND THEIR TECHNIQUES AND METHODS	803
157.	Baxromov Azizbek Azamat O'g'li , Shukurov Jahongir Qahramon O'g'li , Tohirova Zarifa Shuhrat Qizi PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN UZBEKISTAN AND WAYS TO SOLVE THEM	808
158	Asanova Uldaulet Sagindikovna FEATURES OF TEACHING THE DISCIPLINE "INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION" IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	812
159.	Abduvaliyev Muhammadsodiq Qamardin o'g'li DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY IN UZBEKISTAN	816

THE LEGACY OF ANCESTORS IS THE ROLE OF YOUNG PEOPLE IN THE UPBRINGING IN THE SPIRIT OF MILITARY

PATRIOTISM

Agzam Mirzaev ¹

¹Tashkent State Law University Specialized branch teacher,

mirzayev.agzam@bk.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5006922>

ARTICLE INFO

Received: 10th June 2021

Accepted: 15th June 2021

Online: 20th June 2021

KEY WORDS

military patriotism,
young generation,
culture, patriotic
education, tradition, civil
society.

ABSTRACT

In this article, the education of the younger generation in the spirit of patriotism through the legacy of ancestors, love and loyalty to the Motherland, the formation of moral and spiritual values and a sense of patriotism, orientation in everyday life to specific values of patriotism, religious tolerance, education of young people in the spirit of patriotism are considered as a general task.

Today, the upbringing of young people in the spirit of patriotism remains the focus of public policy not only in the educational system, but also in the penny of civil society.

Because patriotism is the basis of the viability of the state and serves as a source of internal mobilization for the development of society, the active civil position of the individual and his willingness to serve for the benefit of Vatan. Patriotism as a social phenomenon is an integral foundation for the emergence and development of the nation and statehood. One of the conditions for the stability of the state in this regard is the upbringing of young people in the spirit of patriotism. Patriotism, purposefully brought up in the younger generation, forms the moral and moral basis of the individual, its civil position and the need for worthy and selfless service to the motherland.

In the process of development of our republic today, for our state, which is on the path of building an independent legal and democratic society, the upbringing of a harmonious generation has increased to the level of priority policy. In the upbringing of the younger generation in the spirit of patriotism, it is important to realize the legacy of ancestors - their demonstrated courage and relying on our ancient traditions.

This was reflected in the speech of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at a solemn ceremony dedicated to the "may 9-day of memory and honor". In this speech, the head of our state, the Supreme Commander-in-chief of the Armed Forces said that "given the turbulent situation in the world and in the region, we must always live soberly and sensitively, increase the potential of our Armed Forces and educate our youth in the spirit of

patriotism and courage. The courage and glorious traditions of our great ancestors, distinguished veterans in the effective performance of such incredibly important tasks undoubtedly always serve as a lesson school for us. The high values and qualities of our people and nation are formed and developed on such a basis"¹ that emphasizes

It happened throughout our centuries-old history, our best fighting and labor traditions have not lost its rich spiritual strength. Its spiritual possibilities are much higher, and it has been appreciated so far.

Neck egmas Sogdiana and Bactria, Maraqanda and Khorazmshukh, people the courage of Shirak in the desert for his freedom (I century BC, Darius I) and the Companions of the spitamen mirror (324 – 327 BC years) A.Makedonsky, Abruy (VI century 80 - th year against Turkestan), Mukanna (VIII century 70-th year against the Arabs), Jalaliddin Manguberdi (1199-1231-th year against the Mongols), those who showed undeniable courage.

Amir Temur (1336 - 1405) and his descendants. Fitting (the founder of the great Mongols dynasty XV-XVI century) – all this national heritage, which has reached us from history our values, that is, our spiritual and educational wealth. Great the memory of such scholars as our ancestors Beruni (scientist 973 –1050y), Al - Khwarizmi (mathematician, geographer, historian 780 - 847y), Ibn Sino (Aviatsenna, medisina, asgronomy, geology 980 - 1037y), Imam Bukhari, Akhmad Yassavi, Ulugbek (School of asrology, statesman 1394 - 1449y) has

been a life - long and has occupied a positive place in the hearts of people.

On the fronts of the Second World War, the Uzbek fighters were great

they showed courage in a way worthy of the traditions of our ancestors.

For example, among them Sabir Rakhimov, Daniel Abdullaev, Bobohalil Kashanov, Ahmad Aliev, Nurum Siddikov, uzak Uthaev and many other fighters defended our native homeland and showed heroism.

This is evidenced by the fact that more than 200 thousand of our soldiers and officers were awarded with combat orders and medals. 301 of our compatriots were awarded the title of hero of the Soviet Union, more than 70 were awarded the Order of Slava of three levels.

Heroic defense, giving a soul to their homeland on the battlefields did, we always keep in our memory that they have contributed with their hard work for the front inside the country.

According to the law of life, over time, many things are forgotten, forgotten. But in this lightdunya there is a sublime truth, it will never change, it will never become obsolete. That is," the memory of the people who showed courage and courage in the name of the happiness of Vatan and the people's freedom, the happiness of future generations, will always live in peace", insists the head of State.M. Mirziyoev.

Tradition is present, worthy of attention, passing from generation to generation social, economic attitude, connection with the socio - political system of society. The methods and methods of

¹ Speech by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the day of memory and honor <https://president.uz/uz/lists/view/4335>

production, as well as the prevailing political consciousness, which are absorbed in the minds of people in a certain period and are constantly encountered in their lives, are developing day by day. In short, tradition is one of our national and Universal cadres inherited from the previous generation, which passed from one generation to the second generation.

The traditions of the Uzbek people to Uzbekistan, its land, its nature, love for their people, traditions, culture, history of our homeland striving to know. To be proud of the achievements and power of our Republic, etc. In the upbringing of young people, work is carried out based on the experiences of our generation and ancestors.

Traditions are determined by the exact historical basis of the people, taking them from one people by themselves can not be integrated into the second people. Every nation, a nation has its own traditions. Some of them may also have something in common.

For example: combat traditions are an expression from such labor traditions as the acquisition of military knowledge in the armies of many states, the love of one's own profession.

There are also such traditions, they belong only to this people, nationality or region.

In the Uzbek traditions and customs of the example, the people's heart and nature irreplaceable reflection: hospitality, hospitality, cocktails, respect for adults, childhood, love of nature and friendship.

Thanks to independence, all the values of our people have been restored restored. For this reason, the youth of the country they live in they must know their traditions and Customs.

Hospitality traditions are a common feature of society. This can be cited as an example of the assistance provided to families who were displaced from hostile lands during the Second World War.

Thousands of people found their peace here, for many, Uzbekistan has become a Vatan to them. In Uzbek families, children who lost their parents began to be brought up. On the square of the friendship of the peoples of the capital, a monument to the blacksmith Shamakhly Baba and his wife Bahri ayaga is erected. These patriotic people brought up children of 14 different nationalities and raised them in their bosom.

The traditions that arose and firmly established in society, first caused our society and the existing system. There is no doubt that in the primitive community system, its own traditions, unlike the present, were not the same in different peoples. They are people's culture, with its past, society it is connected with the social conditions in the relationship.

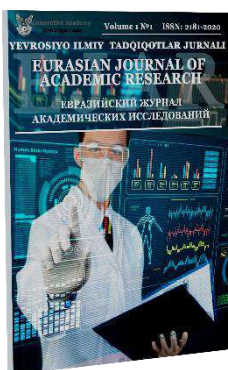
The power of ancestral heritage reflects, above all, the interests of Vatan and the service of Vatan defenders for patriotic education, the uniformity of the army and the people, the continuity of generations of citizens of a free, strong and independent country.

References:

1. Speech by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the day of memory and honor <https://president.uz/uz/lists/view/4335>

2. Sh.M. Mirziyoyev "the work of intention Ulugh is also great, the future of life is light and Prosperity " Works 3-tom 2019 y.
3. Sh.M. PF-4947 "on the strategy of actions for further development of the Republic of Uzbekistan" Mirziyoev dated 2017.
4. Methodical for educating young people in the military-patriotic spirit the guide. Tashkent-2018 year.

BOBUR'S WORKS ARE AROUND THE WORLD

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li

Andijan State University Faculty of History 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5009930>

ARTICLE INFO

Received: 05th June 2021

Accepted: 10th June 2021

Online: 15th June 2021

KEY WORDS

Zahiriddin Muhammad Babur, Humayun Mirza, Baburnama, Mubayyin, Harb ishi, Khatti Baburi, the Baburi dynasty, Afghanistan

ABSTRACT

This article is about the invaluable works of Zahiriddin Muhammad Babur, the great ruler, active representative of the Timurid dynasty, the founder of the Boburid dynasty in India, the second greatest poet in Uzbek literature after Navoi, and his significance in world history, the attitude of world scholars to these works, and the worldwide recognition of these works.

BOBUR ASARLARI JAHON E'TIROFIDA

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li

Andijon Davlat Universiteti tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 05-iyun 2021

Ma'qullandi: 10-iyun 2021

Chop etildi: 15-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Zahiriddin Muhammad Bobur, Humoyun Mirzo, Boburnoma, Mubayyin, Harb ishi, Xatti Boburi, Boburiylar sulolasi, Afg'oniston

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Buyuk shahanshoh, Temuriylar sulolasining yorqin vakili, Hindistondagi Boburiylar sulolasi asoschisi, O'zbek adabiyotida Navoiydan keyingi o'rinda turuvchi beqiyos shoir Zahiriddin Muhammad Boburning bizga meros qilib qoldirgan bebaho asarlari haqida, ularning dunyo tarixidagi ahamiyati haqida, ushbu asarlarda nimalar borasida so'z yuritilgani haqida, dunyo olimlarining bu asarlarga munosabati hamda bu asarlarning dunyo nigohidagi e'tirofi haqida so'z yuritiladi.

Madaniyat va ma'naviyat tariximizda XV – XVI asrning birinchi yarmi o'lmas asarlarga g'oyat boyligi, bu davrda xalqimiz insoniyatga ko'pgina ilm va adabiyot daholarini yetkazib bergani bilan alohida e'tiborga loyiq. Xususan, Xuroson va Movaraunnahrda yuzlab shoir-u adib, muarrix va bastakor, san'at ahli barakali

ijod qildi. Forsiy va turkiy tillarda yaratilgan durdona asarlardan ham forsiyzabon ham turkiyzabon kitobxonlar birdek ma'naviy oziq oldilar. Har ikki tilda yaratilgan badiiy, tarixiy asarlar bir-birini boyitdi. [1.B.3].

Ilk bor turkiy tilda ijod qilib, dunyoga tanilgan mashhur shoir Alisher Navoiydan so'ng uning darajasiga yeta olgan Zahiriddin

Muhammad Bobur o'z asarlari bilan alohida e'tiborga loyiq. Zahiriddin Muhammad Bobur o'rta asr Sharq madaniyati, adabiyoti va she'riyatida o'ziga xos o'rin egallagan adib, shoir, olim bo'lish bilan birga davlat arbobi va sarkarda hamdir. Boburning dunyoqarashi va mukammal aql-zakovati bilan Hindistonda Boburiylar sulolasiga asos solib, bu mamlakat tarixida davlat arbobi sifatida nomi qolgan bo'lsa, sejilo o'zbek tilida yozilgan "Boburnoma" asari bilan jahonning mashhur tarixnavis olimlari qatoridan ham joy oldi. Uning nafis, g'azal va ruboiylari turkiy she'riyatning eng nodir durdonalari bo'lib, "Mubayyin", "Xatti boburiy", "Harb ishi", Aruz haqidagi risolasi esa islom huquqshunosligi, she'riyat va til nazariyasi sohalariga munosib hissa qo'shildi.

Ilmiy va badiiy adabiyotlardan qariyb besh asr muqaddam bo'lib o'tgan qonli jang-jadallarni ozmi-ko'pmi balki tasavvur qilish mumkindir, ammo uning barcha azob-u uqubati, zahmat-u mashaqqatlarini ruhan va jismonan his qilish imkonsiz bo'lganidek, uzoq o'tmishda qolgan qonli qirg'inbarot urush sahnalarini jonli bayonlab berishning ham hech iloji yo'q, shuning uchun ularning chin tarixiy jarayonini faqat o'z davri hujjati bo'lgan qo'lyozma asarlar yoli solnoma ma'lumotlaridan anglash mumkin. "Boburnoma" o'z, ilmiy-adabiy va voqeiy qiymati bilan ana shunday tarixiy manbalar sirasiga kiradi. [2.B.78].

Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansub ilmiy va adabiy asarlar orasida uning shoh asari – o'sha davr o'zbek adabiy tili va klassik adabiyotining yorqin namunasi bo'lgan "Boburnoma" alohida o'rin tutadi. "Boburnoma" O'rta Osiyo – Movaraunnahr, Xuroson, Afg'oniston, Pokiston, Hindiston va Eron xalqlarining XV

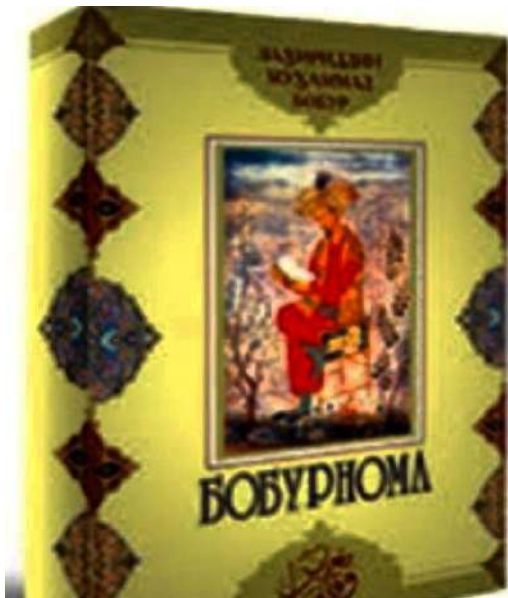
asr oxiri XVI asr boshlari tarixiga oid nodir ma'lumotlar manbayidir. Bu asarning muhim hususiyati shundaki, Bobur unda bevosita ishtirok etgan, eshitgan va sezgan voqea va hodisalarni boricha-orttirmay, yashirmay, to'g'ri hamda haqqoniy yozadi. Bu asar – o'zbek nasrining ilk va ibratli namunasi. Asarni yozishda Bobur turli xil badiiy usul va til vositalaridan mahorat bilan foydalanadi, joylar manzarasi, topografiyasi, ob-havosi, o'simliklar dunyosi, aholisi, xalq va qabilalarning urf-odatini bilimdon olim, adib va shoir, geograf va tabiatshunos, tarixchi va etnograf, Benazir tilshunos va san'atshunos sifatida bayon qiladi. "Boburnoma"ning lotin, fransuz, ingliz, nemis, golland, fors, hind, afg'on, yapon, turk, rus, qozoq va boshqa xalqlar tillariga tarjima qilinganligining va alohida mehr bilan o'qib kelinayotganligining boisi ham ana shunda. [3.B.8-9].

"Boburnoma" eski o'zbek tili va adabiyotining qimmatli yodgorligidir. XV asr oxiri va XVI asr boshlaridan o'zbek tilida yaratilgan asar namunasi "Boburnoma" o'zbek adabiyoti va ilmining ulug' namoyondasi Zahiriddin Muhammad Bobur ijodi va hayotini yorituvchi birdan-bir ishonarli, birinchi manbadir. [4.B.50].

"Boburnoma"ni alohida sinchkorlik bilan o'qilganda, biz shu davrgacha bilgan va o'rgangan tarixiy voqealar, ajoyib hodisalar va insonlar haqidagi habar-ma'lumotlardan tashqari, uning muallifi – Boburning hamon biz e'tibor bermagan fazilatlarini, insoniy fe'llari, shaxsiy e'tiqodi va boshqa yangi-yangi muhim ma'lumotlar olish mumkin. [5.B.92].

"Boburnoma" adabiy-tarixiy ahamiyatga molik asar. Unda o'z davridagi ko'plab kishilarning turli vaziyatdagi

kechinmalari, Osiyoning ko'plab tog'lari, daryolari, o'rmon va cho'llari, iqlimi, aholisi, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy ahvoli haqida ma'lumotlar jamlangan. Ushbu asar jahonning ko'pgina tillariga tarjima qilingan. Xususan, bunda Afg'oniston, Hindiston, Pokiston tadqiqotchilarining xizmatlari katta.

Ushbu asar samimiy va tiniq, aniq va puxta, qalb ehtirosi-yu alq qudrati bo'rtib turgan jumlarlar zahirida buyuk bir shaxs, kuchli bir tiynat, teran bir nuqtai nazar, qat'iy siyrat, bugungi tushunchalar bilan aytganda, yuksak darajada tizimlashgan milliy mafkura bor.

Zahiriddin Muhammad Boburning yuqorida keltirilgan asaridan tashqari, "Xatti Boburiy", shuningdek musiqa san'ati va harb ishlariga maxsus bag'ishlangan qator risolalari ham bo'lgan. Ammo keyingi ikki asar matni hanuz topilgan emas. "Xatti Boburiy"da muallif arab alifbosini tahrir etib, yozuvni soddalashtirish va osonlashtirish maqsadida uni turkiy til va talaffuz me'yorlariga moslashtirgan. [6.B.8]. "Xatti Boburiy" ("Bobur xati") – Zahiriddin Muhammad Bobur risolasi va shu risolada ilgari surilgan xat turi. "Xatti Boburiy" arab

alifbosi asosida tuzilgan bo'lsa-da, bu alifbodan ba'zi jihatlari bilan ajralib turadi. Ammo bu ham arab alifbosi singari 29 harfdan iborat. Risolada Bobur alifbosini tahrir qilib, yozuvni soddalashtirish va osonlashtirish yo'lidan boradi va shu maqsadda uni turkiy tilning talaffuz me'yorlariga moslashtirishga harakat qiladi. U Hindistonda ekanligida bu xat bilan kitobat qilingan o'zining bir qancha she'rlarini Movaraunnahr va Afg'onistonga Humoyun Mirzo, Xoja Kalon va Hindol Mirzoga jo'natgan edi. Bu asar bilan muqadas Qur'oni karim ham ko'chirilgan va u "Mus'hafi Boburiy" deb atalgan. Bu noyon qo'lyozma Erondagi Mashhad shahridagi Imom Rizo yodgorlik majmuasi kutubxonasida, kseronusxasi Andijon shahridagi "Bobur va jahon madaniyati" kitob muzeyida saqlanadi.

Bulardan tashqari Bobur Mirzoning "Risolayi Volidiya" asari ham mashhur. Bu asar Zahiriddin Muhammad Boburning forschadan o'zbekchaga tarjima asari hisoblanadi. Bu asar aslida Hoja Ahror qalamiga mansubdir. 1528-yilning kuzida Boburning sog'ligi yomonlashadi, harorati ko'tarilib, isitmadan qiynaladi va ibodatni ham zo'rg'a amalgam oshiradi. U kasallikdan tuzilish ilinjida Hoja Ahrorning "Volidiya" risolasini tarjima qilishga kirishib, Hojaning ruhi unga madad bersa, kasallikdan qutulishiga ishonadi. U bu haqda "Boburnoma"da shunday keltirgan: Seshanba kechasi, safar oyining yigirma yettisida Hoja Ahrorning "Volidiya" risolasini nazm qilmoq hotirimg'a kechti. Hazratning ruhig'a iltijo qilib, ko'nglumga kechurdimkim, agar bu manzum ul hazratning, maqbuli bo'lur, hud nechukkim, sohibi "Qasida'i Burda"ning qasidasi maqbul tushub, o'zi aflaj marazidin xalos bo'ldi, men dog'i bu orizadin qutulib,

nazmimning qabulig'a dalile bo'lg'usidir. [7.B.346].

Bobur "Mubayyin" asarini yozilayotgan yillarda aruz vazni, uning nazariyasi va amaliyotiga oid ilmiy risolasini yakunlaydi. Mizo Boburning "Aruz risola"si o'zbek, arab va boshqa turkiy xalqlar she'riyati qonuniyatlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan qo'llanmadir. Bu asar qo'lyozmasining hozrgacha saqoanib qolganligi ilmiy jamoatchilikka ma'lum bo'lmasligi mumkin. Qo'lyozmaning bir nusxasi Parijdagi Milliy kutubxonada saqlanib kelinayotgani haqida 1923-yil turo olimi M.F.Ko'prulizoda ilk bor ma'lumot beradi. Fransuz sharqshunosi Edgar Bloshe o'zining Parijdagi "Milliy kutubxonada saqlanayotgan qo'lyozmalar katalogi" "Aruz risolasi"ning ushbu qo'lyozmasiga alohida to'xtalib o'tadi.

"Aruz"ning bitilgan vaqti to'g'risida ham har xil fikrlar mavjud. A.Sherbakning yozishicha, u hijriy 940 (1533-1534) yoki 945 (1538-1539) yillarda yozilgan. Stebleva qo'lyozmaning oxiri 172b varaqda hijriy 940-yil ko'rsatilganiga asoslanib, uni 1533-yilning iyul oyida yozilgan deb hisoblaydi. Isxoqov va Xasanov esa 1524-1525 yillarda yozilgan degan fikrni bildirishgan. Boburning risolasi O'zbekistonga birinchi marta 1968-yilda keltirilgan degan fikr mavjud. S.Xasanov ushbu asarni uning transliteratsiyasi, izoh va nashrlar hamda ko'rsatkichlar bilan nashr etilgan. Risolaning chop etilishi boburshunoslikda ulkan voqea bo'ldi. Mazkur nashr bilan deyarli bir vaqtda I.B.Stebleva ham Moskvada shu risolani chop ettirdi. Unda so'zboshi, ko'rsatkichlar va asarning faksimilesi keltirilgan.

1949-yilda Izzat Sulton Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" asarining tanqidiy matnini yaratgan. Shu tadqiqotida u

Boburning ham aruz nazariyasiga oid risola bitgani, lekin bizning zamonamizgacha yetib kelmagani sababli bu ikki muallifning aruz haqidagi asarlarini taqqoslab, tegishli xulosa chiqarish imkoni yo'ligini yozgan. Keyinroq N.Mallayev o'zining "Ozbek adabiyoti tarixi" kitobida Boburning aruz haqida Mufasssalomli risola yozgani va uning qo'lyozmasi saqlanib qolmagani yoki hozirgacha topilmagani to'g'risida ma'lumot beradi.

Boburning asari bir qancha jihatlari bilan o'ziga xosdir. Navoiyning "Mezon"i bilan solishtirganda shu narsa aniq ko'rinadiki, Boburning asari avvalo, aruz nazariyasi bayonining mukammalligi bilan, ikkinchidan, vaznlarni ko'rsatish uchun keltirilgan misollarning nihoyatda mo'lligi bilan ajralib turadi. Bobur asarida she'riy misollarni o'zbek va fors tillarida keltiradi. Asarning faqat o'zbekcha qismi va faqatgina Boburning o'z qalamiga mansub she'rlarda ishlatilgan so'zlar, ularning qaytarilganini ham qo'shib hosoblaganda, yigirma besh mingdan ziyod so'z qo'llagandir.

She'riyat dunyosida eng teran qarash egasi bo'lgan mashhur Bobur Mirzo" aruz ilmidagi tadqiqotlarida katta muvaffaqiyatlarga erishdi, bir qancha yangiliklar yaratdi. Xususan, S.Xasanovning yozishicha, u aruzning yangi 248 vazini aniqladi. A.Xojiahmedovning fikricha, Bobur she'riyatimizda qo'llanilishi mumkin bo'lgan 537 o'lchovdan 400 ga yaqin mutlaqo yangi vaznlarni kashf qilgan. [8.B.5].

"Adabiyot va san'at du burning "Aruz" risolasi ikki jihatda muhim: birinchidan, u o'zbek she'r nazariyasini boyitgani, takomillashtirgani bilan beqiys ahamiyatga molik bo'lsa, ikkinchidan, antologiya sifatida ham ulkan e'tiborga sazovordir.

Bundan tashqari Bobur Mirzoning yuksak ahamiyatga ega bo'lgan asarlaridan yana biri bu "Mubayyin" asaridir. Ushbu asar o'g'li Humoyun Mirzoga atab yozilgan. Masnaviy tarzida yozilgan, islom huquqshunosligi va shariat aqidalariga bag'ishlangan bu asarda Movaraunnnahr va Hindistonga oid o'sha davr ijtimoiy-iqtisodiy hayoti bo'yicha qiziarli ma'lumotlar ham jamlangan. Valiahd Humoyun va Komron Mirzolariga dasturulamal sifatida mo'ljallangan "Mubayyin"da, ayni zamonda, namoz, zakot va haj ziyorati to'g'risida ham shar'iy me'zonlar bayon qilingan. [9.B.5].

Dinning asosiy ruknlari va qonun-qoidalarini to'g'risidagi huquq ilmiga bag'ishlangan "Mubayyin", nafaqat islomiy teologiya, balki shuning bilan birga falsofiya, tarix hamda tilshunoslik sohalari uchun ham nihoyatda muhim manba. Asarning fiqhiy, tarixiy, falsafiy mavzular yuzasidan berilgan ta'riflarga qo'shimcha qilib yana shuni ham aytish kerakki, uning til boyligi va bayon uslubi haqida tilshunos hamda adabiyotshunos olimlarning bahosi juda ham yuksak. Istiqlool yillari "Mubayyin"ni o'rganish va uning nashri ustida ish olib borgan mahalliy olimlar sirasidan bo'lgan prof. S.Xasanov xulosalarida zikr etilishicha, muqaddam tadqiqotga tortilgan asarning natijalari, totalitar tuzum qolipi taqozosi tufayli faqat uning siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatlariga bag'ishlangan edi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, ba'zi nashrlarda "Mubayyin"ni faqat davlatni boshqarish haqidagi tajriba talqini – traktat sifatida tushunilgan. Ya'ni davlatchilik qonuni va an'analari, hosilning deyarli yarim miqdorida soliq solinishi, savdo yo'llari xavfsizligi, mahalliy va xorijiy savdogarlar xifzi himoyati va boshqalar.

Bobur Mirzo "Mubayyin"da eng muhim islomiy bilimlarni saralab, o'zining din olimi, faqih ekanini ham ko'rsatgan. Bu asar Hindiston yurishlari davrida, hijriy 928 (mil.1521) yili she'riy yo'lda tasnif etilgan. Asarda axli sunnat val jamoat aqoidi ravshan bayon qilingan. Bobur bu asarni farzandlariga bag'ishlagan va butun kitobxonlarga yetkazishini orzu qilgan. "Mubayyin" asari "Hamd" – Alloh taolaga hamd-u sano, "Na't" – Payg'ambarimizning ta'riflari, "Kitob nazmining sababi" kabi kirish qismlaridan va "E'tiqodiya", "Kitobus Salot" (namoz kitobi), "Kitobus zakot", "Kitobus savm" (Ro'za kitobi), "Kitobul haj" kabi besh ruknga doir boblar hamda "Kitob xotimasi" bo'limidan iborat. "E'tiqodiya" bo'limida Bobur axli sunnat val jamoat aqidasi muhim qoidalarini bayon etadi. Jumladan, imom yoki boshliqqa bo'ysunish haqida bunday yoziladi:

Xalq aro kimki podshohdurur,
Toatin qilmasang gunohdurur.

Bobur Mirzo kitobni yakunlar ekan, bu ilmlarga amal qilishga o'zi va kitobxon uchun ham Allohdan tavfiq – yordam so'raydi. So'ng kitob nomi haqida so'zlab: "Gayrat, shijoat ko'rsatib, jiddu jahd qilib tamomlagan bu kitobimda shariat masalalarini ochiq bayon etganim uchun, uni "Mubayyin" (Ochiq bayon etuvchi) deb nomlagan bo'lsam, ne ajab!" deydi.

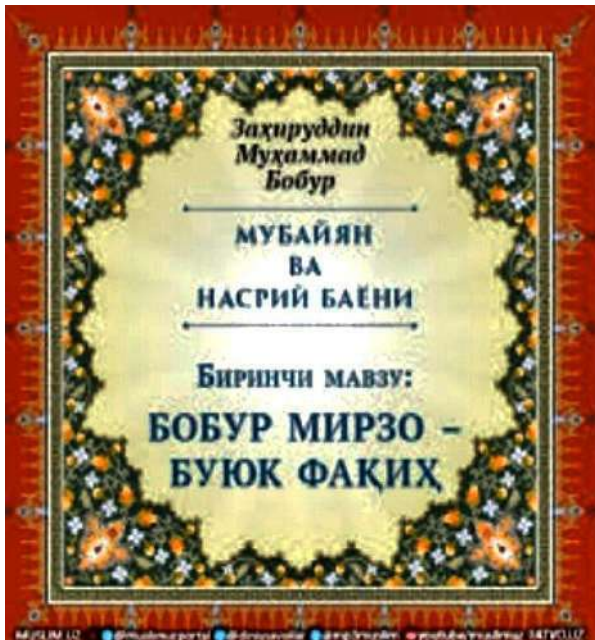
Jahon turkiyzabon adabiyotiga o'zining olti yuzdan ziyod g'azal, ruboiy, tuyuq, qit'a, fard va masnaviy janrlaridagi ash'ori bilan kirib kegan Bobur asarlari, qariyb besh asrdirki, hamon she'riyat muxlislari orasida sevib-ardoqlab o'qi kelinadi. Vaholanki shoirning har qanday tarif-u tahsinga munosib iqtidori va ijodiy kamoloti uning

o'z zamondoshlari tomonidan allaqachon munosib baholangan:

Bu fazilat bobida kamligi yo'q edirkim, nazm va nasr va turkiy va forsiy bebadal aytur edi. Alxusus turkey devoni bordurkim, ana toza mazmunlar topib, aytibdur va masnaviy kitobi ham borkim, oti "Mubayyin" dur. [10.B.104-105].

XX asrda "Mubayyin" tarkibidagi "Kitob uz-zakot", "Kitob ul-haj", "Kitob us-salot" qismlari alohida kitoblar holida bir necha marotaba nashr etilgan edi. Nihoyat, "Mubayyin" to'laligicha professor Saidbek Hasanov tomonidan 2000- yili nashr etildi.

Zahiriddin Muhammad Bobur nuyuk shoirligi bilan birga islom dinining ruknlarini puxta egallagan. Uning asoslarini hanafiya mazhabi asosida sharhlari bilan bayon etgan yirik fiqhshunos olim hamdir.

"Mubayyin" asarining bizgacha sakkizta qo'lyozma nusxasi yetib kelgan: 1. Toshkent nusxasi I; 2. Berlin nusxasi; 3. Tehron nusxasi; 4. Sank-Peterburg nusxasi; 5. Toshkent nusxasi II; 6. Toshkent nusxasi III; 7. Toshkent nusxasi IV. 8. Toshkent nusxasi V. Bu asarning yuqorida sanalgan qo'lyozma nusxalaridan tashqari F.Ko'prulzoda o'z shaxsiy kutubxonasida saqlanadigan yana bir qo'lyozmasi haqida ahborot bergan va uning Marg'ilonda Kotib Iso Marg'inoniy tomonidan ko'chirilganini qayd etgan. Lekin hozir bu nusxaning qayerda saqlanayotgani ma'lum emas.

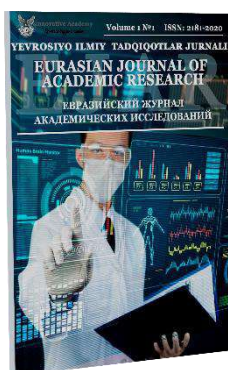
Chet ellik taniqli olimlar Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodini o'rganar ekan, vatandoshimizning nechog'lik buyuk shoh, sohibdil shoir, ma'rifatli inson, ruhiy-ma'naviy jihatdan barkamol shaxs bo'lganligiga ishonch hosil qiladilar. Bu esa Bobur shaxsiga va me'rosiga bo'lgan hurmatni yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasan Qudratillayev: "Bobur Armoni" -T.: "Sharq" n-2009, 3-bet
2. N.G'.Nizomiddinov: "Buyuk Boburiylar Tarixi" -T.: "Fan va Texnologiya" n-2012, 78-bet
3. Zahiriddin Muhitdinov: "Bobur Mirzo" -Andijon.: "Andijon Nashriyot-matbaa" n-2005, 8-9betlar
4. Aziz Qayumov: "Zahiriddin Muhammad Bobur" -T.: "Fan" n-2008, 50-bet
5. Sayfiddin Jalilov: "Bobur Haqida O'ylar" -T.: "Sharq" n-2006, 92-bet

6. Vahob Rahmonov: "Boburshoh: Shoir va Adib" - "Ma`rifat" g-2008, 8-bet
7. "Boburnoma" - T.: "O`qituvchi" n-2005, 346-bet
8. "Jahon Adabiyoti" - T.: "Sharq" n-2005, 2-son, 5-bet
9. Sultonmurod Olim: "Shoir ko`ngli va shoh siyosati" - "Hurriyat" g-2008, 5-bet
10. N.G`Nizomiddinov: "Buyuk Boburiylar Tarixi" - T.: "Fan va Texnologiya" n-2012, 104-105-betlar

BOBUR MIRZO IS RECOGNIZED BY THE WORLD

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijan State University, Faculty of History, 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034343>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Zahiriddin Muhammad Babur, "Baburnama", works, lively life, qualities, as a historian.

ABSTRACT

Zahiriddin Muhammad Babur is undoubtedly a representative of an entire nation that every Uzbek child should be proud of. Of course, this gives us young people boundless pride and joy. Today, foreign scientists are very active in the deep study of the unique scientific and artistic work of our great ancestor. This article discusses the world-renowned life, work and works of Babur Mirza.

BOBUR MIRZO JAHON E'TIROFIDA

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2- bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Zahiriddin Muhammad Bobur, "Boburnoma", asarlari, jo'shqin hayoti, fazilatlar, tarixnavis shaxs sifatida.

ANNOTATSIYA

Zahiriddin Muhammad Bobur o'z hayoti bilan minglab insonlar qarshisida naqadar buyuk inson ekanligini namoyon qiladi. Uning amalga oshirgan ulkan ishlari albatta avlodlarga hamisha o'rnak bo'lib qolmoqda. Buyuk bobomizning beqiyos ilmiy, badiiy ijodini chuqur o'rganishda bugungii kunda chet ellik olimlar ham juda faol. Ushbu maqolada, Bobur Mirzo hayoti, ijodi va asarlari jahon e'tirofida ekanligi haqida fikr yuritiladi.

Ma'lumki, Temuriy shahzodalardan Zahiriddin Muhammad Boburning jo'shqin hayoti, jozibador shaxsi va faoliyati, haqiqiy er yigitga xos fazilatlar, dunyo hamjamiyatiga qo'shgan hissasi, shuningdek, avlodlariga bag'ishlab yozilgan ilmiy-badiiy, tarixiy asarlari taxsinga sazovor va hali hanuz ko'plab fanlarga, jahonda tarixiy va ilmiy adabiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Shu ham alohida e'tirpf etish joiz bo'lsa, xalqaro

tarixnavislik ilmida "Eng ko'p va xo'p" o'rganilgan shaxs ham aynan Boburdir. Bugungi kunga qadar o'zbek yozuvchilaridan tashqari Bobur haqida asar yaratgan bir necha o'nlab chet ellik mualliflar bor. Misol uchun, 1995-yili "Cho'lpon" nashriyotida ingliz tarixchisi U.Erskinning "Bobur Hindistonda" asari, hind tarixchisi L.P.Sharmaning 1988-yili Dehlida nashr etilgan "Boburiylar saltanati" kabi asarlar Bobur ijodi va

hayotining jahon e'tirofida ekanini ko'rsatadi.

Shuningdek, Amerikalik tadqiqotchi Berk Boburga nisbatan bergan tavsiflarida, uning buyuk siymo ekani, hayot yo'li, davlatlar boshqaruvi tarixidagi xizmatlari va shaxsiyatidagi eng muhim jihatlarni sodda til bilan eng muhimi esa samimiyat bilan yoritib beradi. Muallif Boburning boshqaruv siyosati haqida quyidagicha yozadi: "Zahiriddin Muhammad Boburning o'ylashicha, hukmdorlik va fotihlik ishida yuz ming usul ishlatilsada, adolat, erkinlik tushunchalari haq va zarur deb biladi. Lekin bosib olingan makonlarni, xususan, bu o'lkalarni o'z saltanati tarkibiga qo'shish rejalashtirilgan bo'lsa ham, u g'olib askarlar mag'lublar mulkini talon-taroj qilishiga hech qachon yo'l qoymasdi". "Boburnoma" haqidagi fikrlar ham diqqatga sazovor: "Men bor haqiqatni yozdim", deydi muallif va haqiqatan ham u o'zining kamchiliklari, omadsizlikka olib kelgan noto'g'ri xatti-harakatlarini o'quvchidan yashirmaydi.

G'arblik ayrim olimlar "Boburnoma"ning bunyod bo'lishini Bobur Hindistonda hukmron bo'lgan davr bilan bog'laydilar. Fransuz tarjimoni bu haqda quyidagi fikrni aytadi: "Agar mendan "Boburnoma" qaysi davrda yozilgan deb so'rasalar, men kitob Bobur Hindistonni zabt etgandan so'ng, ya'ni 1526-yildan boshlab yozilgan va Boburshoh hayotining oxirigacha davom etgan, deb javob qilardim". Professor Pave de Kurteyl Zahiriddin Muhammad Boburning merosini Fransiyada o'rganish va targ'ib qilishda o'zining yuksak xizmatlari bilan katta hissa qo'shdi. "Boburnoma"ning tarjimoni sifatida mashhur bo'ldi. Olim boshlagan bu tarjimonlik ishi jahon ahliga

manzur bo'ldi va Bobur hayotini ko'plab olimlar tomonidan doimiy ravishda o'rganilishining asoschilaridan hisoblanadi.

XX asrda ham fransuz sharqshunoslari tarafidan Zahiriddin Muhammad Bobur merosini o'rganish, "Boburnoma"ni tarjima qilish borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. Fransuz adiblarining Bobur hayoti, ijodi va "Boburnoma" kitobi haqida umumiy ma'lumot beruvchi maqolalari ko'paydi. Fransiyalik olim Fernard Grenardning "Bobur. Hind imperiyasining asoschisi" nomli asarida Boburning bolalik vaqtidan to umrining so'nggi davriga qadar boshidan kechirgan voqealar tarixiy-badiiy asnoda hikoya qilingan. Grenardning kitobida Boburning Kobul va Hirotdagi hayotiga oid ajoyib voqealar jonli yoritib berilgan. Bu yerda Bobur taxtu toj uchun jangtalab sohibqiron emas, balki jo'shqin va nozikta'b shoir qiyofasida tasvirlanadi.

Shuningdek, hind olimi, Kashmir universiteti professori Muhobbul Hasan "Boburnoma" xususida fikr bildirarkan, bu asarning Boburshoh shaxsiyati va davlat tizimini o'rganishidagina emas, balki Hindiston tarixi, geografiyasi va madaniyati, o'tmishini o'rganishda ham qimmatbaho manba ekanini, Hindistonni, uning xalqi hayotini tasvirlashda muallif idrokining naqadar o'tkirligini ta'kidlab o'tadi. "Boburga qadar bironta musulmon tarixchisi yoki geografi (al-Beruniydan mustasno) Hindistonni bu qadar jonli va to'g'ri tasvirlagan emas", deydi muallif. Shuningdek, shoh Boburning o'z fuqarosi – hind xalqi bilan do'stona muomalada bo'lganini, hindlar ham shoh tuzumidan mamnun yashaganliklarini ko'p bora ta'riflab o'tadi.

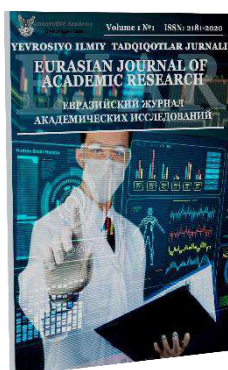

Xulosa qilib aytganda, xorijlik olimlar Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va ijodi haqida yozgan asarlarida, tadqiqotlarining natijasida ko'ra ular, Bobur Mirzoning buyuk shaxs, adolatli va dovyurak shoh, iste'dodli shoir, eng muhimi yuksak ma'naviyatli inson, ruhiy jihatdan esa barkamol shaxs bo'lganligi haqida asosli e'tiroflar berishgan. Bu esa Bobur shaxsiga va merosiga bo'lgan

hurmatni yanada oshiradi. Zero, ulug' vatandoshimiz Bobur hazratlarining jahon ilmiga va davlat boshqaruviga qo'shgan hissasini anglab yetish uchun, ularning asarlarini mutolaa qilish, qilgan bunyodkorlik ishlarini ko'rishning o'zi yetarli.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasan, Mohibbul (1985). Babur: Founder of the Mughal Empire in India. New Delhi: Manohar Publications. 67-69-p
2. Thackston Jr., W.M., The Baburnama, (New York) 2010.
3. Beveridge, A. S. (1975). Baburnama: Memoirs of Babur. Lahore: Sange Meel Publications. 36-38-p
4. <https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/b/Babur.htm>

TWO BRIGHT REPRESENTATIVES OF THE TEMURIAN DYNASTY

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijan State University, Faculty of History, 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034372>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Temurid dynasty, Mirzo Ulugbek, Zahiriddin Muhammad Babur, way of life, statehood, creativity, science and enlightenment.

ABSTRACT

It is known from history that the descendants of the great Sahibkiran Amir Temur played an important role in the policy of the state. Mirzo Ulugbek, the grandson of Amir Temur, has left his mark not only in public administration, but also in science and culture as a highly enlightened person. Another brilliant representative of the Timurid dynasty, Zahiriddin Muhammad Babur, tried to reunite the Movarounnahr state. His efforts were not in vain, he founded the Baburi dynasty that ruled India in 332. He is revered as a king, a poet, and an enlightened person. This article discusses these two brilliant representatives of the Timurid dynasty.

TEMURIYLAR SULOLASINING IKKI YORQIN VAKILI

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2- bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Temuriylar sulolasi, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, hayot yo'li, davlatchilik, ijod, ilm-ma'rifat.

ANNOTATSIYA

Tarixdan ma'lumki, buyuk Sohibqiron Amir Temurning avlodlari ham u kabi davlatchilik siyosatida muhim o'rin tutgan. Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug'bek nafaqat davlat boshqaruvida balkim fan va madaniyatda ham yuksak ma'rifatparvar inson sifatida iz qoldirgan. Temuriylar sulolasining yana bir yorqin vakili Zahiriddin Muhammad Bobur Movarounnahr davlatini qayta birlashtirishga urinadi. Harakatlari besamar ketmaydi, Hindistonda 332-yil hukmronlik qilgan Boburiylar sulolasiga asos soladi. Ham shoh, ham shoir, ham ma'rifatparvar shaxs sifatida e'zozlanadi. Ushbu maqolada, Temuriylar sulolasining shu ikki yorqin vakili haqida fikr yuritiladi.

Mirzo Ulug'bek hazratlari astronomiya bilan bog'liq matematikadagi trigonometriya va sferik geometriya kabi ishlari, shuningdek, san'at va intellektual

faoliyatga bo'lgan umumiy qiziqishlari bilan ajralib turardi. Taxminlarga ko'ra u beshta tilda: arab, fors, turk, mo'g'ul va o'zgina miqdorda xitoy tillarida gaplashgan.

Temuriylar imperiyasi uning hukmronligi davrida (avval gubernator, keyin to'g'ridan-to'g'ri) Temuriylar Uyg'onish davrining madaniy cho'qqisiga uning e'tibor va homiyligi orqali erishdi.

U 1424-1429 yillarda Samarqandda buyuk Ulug'bek rasadxonasini qurdirgan. Olimlar uni o'sha paytdagi Islom olamidagi eng yaxshi va Markaziy Osiyodagi eng yirik rasadxonalardan biri deb hisoblashgan. Keyinchalik Mirzo Ulug'bek ko'plab olimlar tomonidan XV asrdan boshlab eng muhim kuzatuvchi astronom sifatida tan olindi. U shuningdek Samarqand va Buxoroda Mirzo Ulug'bek madrasasini (1417–1420) qurib, shaharlarni O'rta Osiyoda madaniy bilim markazlariga aylantirdi.

Ulug'bek Samarqanddagi rasadxonada joylashgan asboblar bilan 1018 yulduzdan iborat yulduzlar katalogini tuzdi, bu Ptolomey yulduzlar katalogida mavjud bo'lganidan o'n bitta yulduzga kam. Mirzo Ulug'bek as-So'fiyning o'lchovlaridan foydalangan va o'zining yulduz katalogini Ptolemey foydalangan ma'lumotlardan avtonom bo'lgan yangi tahlilga asoslagan. Mirzo Ulug'bek astronom sifatida butun hayoti davomida Ptolomeyning asarlarida va keyingi ma'lumotlarida ko'p yillar davomida ishlatib kelinayotgan bir qancha xatolar borligini anglagan. Astronomiyaning rivojlanishida Mirzo Ulug'bekning say'i harakatlari dunyo hamjamiyati tomonidan yuksak e'tiroflarga sazovor bo'lgan. Mirzo Ulug'bekning qo'lyozmalarida, izlanishlaridan asrlar davomida astronom olimlar foydalanib kelishgan.

Bobur xotiralari uning hayoti tafsilotlari uchun asosiy manbani tashkil etadi. Ular "Boburnoma" nomi bilan

mashhur bo'lib, ona ona tili bo'lgan Chag'atoy turkchasida yozilgan, ammo Deylning so'zlariga ko'ra "uning turkiy nasri jumla tuzilishi, morfologiyasi yoki so'z yasalishi va so'z boyligi jihatidan yuqori darajada forslashgan". Boburning nabirasi Akbar hukmronligi davrida "Boburnoma" fors tiliga tarjima qilingan. Bobur 1483 yil 14-fevralda hozirgi O'zbekiston, Farg'ona vodiysi, Andijon viloyati, Andijon shahrida tug'ilgan. U Farg'ona vodiysining hukmdori Umar Shayx Mirzoning to'ng'ich o'g'li, Temuriylar sulolasining beshinchi avlodi edi. Bobur kelib chiqishi mo'g'ul bo'lgan va turkiy, fors madaniyatini o'z ichiga olgan barlas qabilasidan chiqqan. Bobur o'rta asrlar tarixining nihoyatda maftunkor kishisi edi. Amerikalik doktor B.Smith yozishicha, "Bobur o'z davrining nihoyatda ulug'vor Osiyo shahzodasidir va u har qanday davr yoki har qanday mamlakat imperatorlari orasida yuqori lavozimga ega bo'lish huquqiga ega."

Zahiriddin Muhammad Bobur jismoniy qudrati shu qadar ediki, u qo'ltiq ostidagi har bir odamni ushlab hech qanday muammosiz yugurishi mumkin edi. Bundan tashqari, uning dastlabki yoshidagi qayg'ulari va azoblari unga sabr-toqat, chidamlilik, jasorat va o'ziga bog'liqlikning ko'plab fazilatlarini to'ldirdi. Ko'p marta u mag'lubiyatga uchradi va u maverik holatga keltirildi. Biroq, u hech qachon jasorat va o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotmagan. Boburning yuragi oilaviy mehr va insonparvarlikka to'lgan. Uning lashkarboshilari unga isyon ko'targan ukasi Jahongirdan xalos bo'lishni taklif qilganlarida, u shunday javob berdi: "Men sizning taklifingizni qabul qila olmayman, chunki ular birodarlarimga kattami yoki

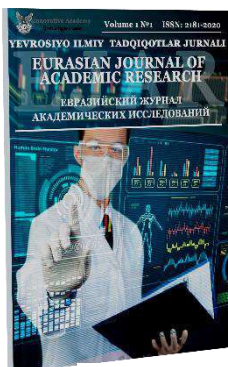
kichikmi, zarar etkazish mening tabiatimga zid, ular men bilan qancha yomonlik qilsalar ham", - deb aytadi. Bu uning naqadar halol, oilasini qadrlaydigan, shafqatsiz shaxs ekanidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytganda, Mirzo Ulug'bek va Zahiriddin Muhammad Bobur o'zlarining hayoti davomida nafaqat davlat boshqaruvida, balkim fan va madaniyatda, mamlakatni obod qilishda, obidalar qurdirishga eng yetakchilardan bo'ldi. Ulug'bekning astronomiya fanining rivojiga qo'shgan hissasini butun jahon tan olgan. Ulug'bek tomonidan bunyod etilgan

rasadxona esa hali hanuz ilk astronomik manzil sifatida e'tirof etiladi. Bobur kuchli sarkarda sifatida namoyon bo'ladi. Bu jihat bilan u haqiqiy Temur avlodi ekanidan dalolat beradi. U jang rejalarni rejalashtirish va bajarishda mohir bo'lgan jasur general edi. Shuningdek, Bobur tarix, adabiyot, she'riyat, harb ilmi, musiqa san'atiga ham o'zining ulkan hissasini qo'shgan. Temuriylar sulolasining ushbu yorqin vakillari o'z hayot yo'li, ilm fanga qo'shgan hissasi bilan yuksak e'tiroflarga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kulikovskij, P. G. (October 1981). "Book Review: Science at Samarkand: From the History of Science in the Time of Ulugh Beg". *Journal for the History of Astronomy*. 12 (3): 211-12.
2. Luminet, Jean-Pierre (2018). "Ulugh Beg, Prince of Stars". arXiv:1804.08352. Bibcode:2018arXiv180408352L.
3. Le recueil de calendriers du prince timouride Ulugh Beg (1394-1449), Antoine Gautier, in *Le Bulletin*, n° spécial Les calendriers, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, juin 2007, pp. 117-123. d
4. Thackston Jr., W.M., *The Baburnama*, (New York) 2010.

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Zahiriddin Muhammad Babur, Humoyun Mirzo, Gulbadanbegim, loving father, Boburnoma, Bobur's death, will.

THE LOVE OF MIRZO BOBUR TO HIS CHILDREN IN BOBURNOMA

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijan State University, Faculty of History, 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034380>

ABSTRACT

In "Baburnama", Babur not only tells the story of his life, but also admits his mistakes. The work is also unique in its vitality. Babur's personality was multifaceted, creative, and a tough and strong commander, a just king, and a truly loving father to his children in his family. This article discusses Zahiriddin Muhammad Babur's love for his children in his book "Baburnama".

BOBURNOMA ASARIDA MIRZO BOBURNING FARZANDLARIGA KO'RSATGAN MEHRI

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2- bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Zahiriddin Muhammad Bobur, Humoyun Mirzo, Gulbadanbegim, mehribon ota, Boburnoma, Bobur vafoti, vasiyati.

ANNOTATSIYA

"Boburnoma" asarida Bobur o'z hayotida haqida hikoya qilar ekan, zafarli onlarinigina bayon qilmaydi, balkim o'z xatolarini ham tan oladi. Asar hayotiyiligi bilan ham o'ziga xos. Bobur shaxsiyati ko'p qirrali, ham ijodkor, ham qattiqqo'l va kuchli sarkarda, adolatli shoh va o'z oilasida farzandlari uchun chinakam ma'noda mehribon ota bo'lgan. Ushbu maqolada, Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asarida farzandlariga ko'rsatgan mehri haqida fikr yuritiladi.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, Zahiriddin Muhammad Boburning umrining deyarli ko'p qismi jang maydonida o'tgan. Shunga qaramay u farzandlari bilan vaqt o'tkazishni, ularga ta'lim tarbiya berishni ham unutmagan. Boburnoma asarida keltirilishicha, Humoyun Mirzo kitobga mehr qo'yan, otasining asarlariga chinakam ixlosmand

edi. Bobur "Boburnoma" asarida yozishicha, "Mubayyin" asarini Humoyun o'g'lining ismiga moslab, qo'yganini ham alohida e'tirof etadi. Mohim begim tarbiyasini olgan qizi Gulbadanbegim Boburiylar sulolasidan eng uzoq umr ko'rgan va ijodkor vakilidir. U "Humoyunnoma" nomli asar yozadi va tarixda tarixnavis sifatida iz qoldiradi.

Buyuk insonning bu dunyodan ko'z yumishi ham ikir-chikirlardan, maydachuyda ta'malardan xoli bo'ladi. Buyuk inson umrining so'nggi daqiqalarini ham buyuklik bilan yakunlaydi. Bu borada ham Zahiriddin Muhammad Bobur o'z avlodlariga o'rnak bo'larli bir ish qilib ketgan ekan. "Boburnoma"ning "To'qqiz yuz o'ttiz oltinchi (1529) yil voqealari" bobida o'g'li Humoyun qattiq kasal bo'lib qolganida, bo'lib o'tgan bir voqea keltiriladi:

"Muhammad Humoyunga... ani yer va suyi xush yoqmad. Isitma tutar ekandur... Tabiblar har necha doru darmon berdilar, yaxshi bo'lmadi. Mir Abulqosimkim, ulug' kishi erdi, arzga yetkurdikim, ushmundoq dardlarga darmon budurkim, yaxshi nimarsalardnn tasadduq qilmoq kerak. Toinki Tengri taolo sihat bergay. Mening ko'nglimga keldikim, Muhammad Humoyunning mendin o'zga yaxshiroq kimarsasi yo'q. Men o'zum tasadduq bo'layin, xudoy qabul qilsun... Uch qatla boshidin o'rgulub, dedimkim, men ko'tardim harne darding bor. O'shal zamon men noxush bo'lub yiqildim, ul yengil bo'ldi. Ul sihat bo'lub qo'pti. Men noxush bo'lub yiqildim. A'yon davlat va arkoni mamlakatni chorlab, bay'ati qo'llarini Humoyunni(ng) qo'liga berib, joyinishinligiga va valiahdligiga nasb qildim. Va taxtni anga topshurdum. Va Xoja Xalifa va Qanbar Alibek va Turdibek va Hindubek va o'zga xaloyiq ham bu nasoytida bor erdilar, borisi qabul qilib, band bo'ldilar".

Ko'plab tarixnavis olimlarining o'z asarlarida qayd etishicha, Humoyun Badaxshondan 1529-yil iyun oyida qaytib kelgan, 1530-yil mart oyida u kasallanib qolgan, Bobur bo'lsa, o'sha yil aprel oyida

kasallangan, Humoyun esa sog'aygan. Boburning kasali 1530 yil iyul oyida kuchaygan va o'sha yil 26-dekabr kuni buyuk Bobur dunyodan ko'z yumgan.

1529-yili Humoyun sog'ayib, Bobur mirzo kasallanib qolganidan keyingi voqealar "Boburnoma"da berilmaydi. Bu mashhur asar yuqorida keltirganimiz voqealar tavsifi bilan uzilib qoladi. 1530-yilgacha sodir bo'lgan Bobur bilan bog'liq voqealar haqida biz kamgina ma'lumotga egamiz. Yuqoridagi voqealar sabab biz Boburni chinakam mehribon va farzandlari uchun o'z jonini berishga tayyor otasi sifatida e'tirof eta olamiz. Tarixchi Mirhond Xondamirning qayd etishicha, Bobur qo'lida qilich tutgan shaxs bo'lsa, uning qalbida hamisha ikki kuch jang qilgan. U ushbu holatni, Navoiy va Husayn Bayqaroning bir shaharga sig'magani va bu ikki shaxs qanday qilib Boburning kichik qalbiga sig'gani haqidagi hayratlarini bayon qiladi. Ya'nkim qalam ahlining qalbi toza, yaxshilikka moyil bo'lsa, shoh qattiqligi va shafqatsiz bo'lishga majbur edi.

1530 yil dekabrda Humoyun otasidan keyin Dehli taxtiga o'tdi va Hindiston yarim orolidagi Mug'al hududlariga hukmdor bo'ldi. Humoyun hokimiyatga kelganida, 22 yoshida tajribasiz hukmdor bo'lgan. Uning ukasi Kamron Mirzo otalari imperiyasining eng shimoliy qismlari Kobul va Qandahorni meros qilib oldi.

Xulosa qilib aytganda, biz Zahiriddin Muhammad Boburni nafaqat Boburiylar sulolasiga asos solgan ulug' shoh, kuchli bilimga ega sarkarda va balkim farzandlariga haqiqiy mehribon ota sifatida ham bilamiz. U hamisha farzandlarining ertasi haqida qayg'uradi va ularni azmi

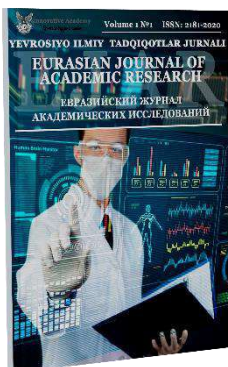

komil inson qilib tarbiyalashga harakat qiladi. U ayniqsa, Humoyunga harb ilmi, musiqa san'ati, adabiyot, jang sirlari kabi qator hayotiy va zaruriy bilimlarni o'rgatishga harakat qiladi. Bobur o'zidan keyin farzandlari orasida nizo chiqishini, o'zi bunyod etgan mamlakati, xuddi Movorounnahr kabi parchalanishini xohlamasdi. Biz Bobur timsolida haqiqiy

mehribon otani, uning xatti-harakatlari orqali ko'rishimiz mumkin. Ota o'z farzandi uchun o'z jonini ham berishga tayyor bo'ladi. Bobur Mirzo ana shunday farzandlariga mehribon ota sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Encyclopedia of Zahiriddin Muhammad Babur. - T.: "Sharq", 2014. 744.
2. Bobur Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. - T.: "Teacher" NMIU, 2018. 528 p.
3. <https://simple.m.wikipedia.org/wiki/Humayun>
4. <https://www-bbc-com.cdn.ampproject.org/v/s/www.bbc.com/uzbek/lotin/2015/>

THE DESCRIPTION OF PERSONALITIES IN THE BOBURNOMA

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijan State University, Faculty of History, 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034396>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Baburnoma, Babur, women, historical portrait, human character images.

ABSTRACT

The author of "Boburnoma" provides information about the historical figures of his time: rulers, cultural and artistic figures, their status in society and family status. The book focuses on the behavior of their wives, children, and how the author defines their conclusions in this regard. The family as an integral part of society, the views of the family on the influence of the family in determining its place are the same for any person in social life. In this article, I discuss the author's progressive views on his time, in particular his views on women and their place in society.

"BOBURNOMA"DA SHAXSIYATLARNING TASVIRLANISHI

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2- bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Boburnoma, Bobur, ayollar, tarixiy portret, insonlar характери tasvirlari.

ANNOTATSIYA

"Boburnoma" muallifi o'z davrining tarixiy shaxslari: hukmdorlar, madaniy va badiiy arboblari, ularning jamiyatdagi mavqei va oilaviy holati to'g'risida ma'lumot beradi. Kitob ularning xotinalari, bolalarining xatti-harakatlari va muallifning bu boradagi xulosalarini qanday aniqlashtirishiga e'tibor beradi. Oila jamiyatning ajralmas qismi sifatida, uning joyini belgilashda oilaning ta'siri haqidagi fikrlari ijtimoiy hayotdagi har qanday odamning. Ushbu maqolada men muallifning o'z davri haqidagi ilg'or qarashlarini muhokama qilaman, xususan, uning ayollar va ularning jamiyatdagi o'rni haqidagi qarashlari aks etadi.

Ko'plab tarixiy manbalar va badiiy asarlar bizga deyarli hech qanday ma'lumot bermaydi. Ayniqsa, ayollarning shaxsiyati va faoliyati sharq odob-axloq qoidalariga va islomiy e'tiqodlari haqida ma'lumotlar keltirilmagan.. Hatto ularning nomlari to'liq tilga olinmagan. Masalan,

Alisher Navoiy bu haqda gapirmaydi. Husayn Boyqaro saroyining nomlari va uning rasmiy doiralarida ayollarnigina zikr qiladi.

Xadichabegi bir nechta joylarda "Mahdi Ulyo" deb nomlangan - taxt vorisining onasi. Xuddi shu kabi

tarixchilarning asarlari haqida aytish mumkin. Mirxond Xondamir, Davlatshoh kabi Davriga mansub bo'lgan Samarqandiylar ko'plab tarixiy asarlar yozishdan. Ammo, asosan Boburnomada ayollarga munosabat masalasi yorqin ko'zga tashlanadi. Bu borada "Boburnoma" noyob va diqqatga sazovordir. O'sha davrning taniqli va ayollari haqida Temuriylar sulolasi va oiladagi ayollar, u tegishli bo'lgan Umarshayx Mirzoning hayoti va shaxsiyatiga ta'riflarni uchratamiz. Boburnoma nafaqat memuar balkim tarixiy shaxslarning portreti jamlangan asar ham deyish mumkin.

U ularni tarixiy shaxslar sifatida eslatib o'tganda, u o'zining xarakteri haqida haqiqatni aytmogda, odob-axloq va hatto uning ishlarga ta'siri haqida bayon qiladi. Shuningdek, u ayollar haqida batafsil gapirib beradi. u bo'lgan Umarshayx Mirzoning uyida tug'ilib o'sgan. " Otam Umarshayx Mirzoning avlodlari: uch o'g'il va besh qiz. Borining barcha o'g'illaridan kattaroq edi - men edim. Zahiriddin Muhammad Bobur. Onam edi Qutlug'Nigorxonim", - deb yozadi. Shuningdek Bobur asarda, o'quvchini o'zidagi ayollar bilan tanishtirishda Bobur ularning ismlarini ham tilga oladi, kelib chiqishi, qachon tug'ilganligi va taqdiri ularning kelajagi haqida ham o'z fikrlarini yozadi.

Boburshoh uchun sharaf va qadr-qimmat oila, ayniqsa onalar, opa-singillar va qizlari juda muqaddasdir. Shuningdek, MirzaBadiuzzamonning qilmishlariga nafrat bilan va asirlarini qochib ketgan Mirza Muzaffar dushmanlarining qo'lida qolgani xususida fikr bildiradi. Qachon Shayboniyxon bostirib kirdi, u: "Men kirdim Ihtiyoriddin, onasi va egasi,

mirzalar va mirzalarning xotinlari va singillari, mirzalarning xotinlari. Ular tasavvur qila olmaydilar.

Boburmirzo ham qiziqarli ma'lumotlar beradi. Xusayn Bayqaroning xotinlari va qizlari haqida. U shuningdek, saroy xonimlarining xatti-harakatlari haqida, ularning saroydagi o'rni, ijtimoiy mavqei, siyosiy hayotdagi roli xususida ham ma'lumot beradi. Masalan, Xusayn Boyqaroning rafiqasi Cholibegim haqida uning ko'p narsani bilishi, uning notiqligiga hech qanday so'z yo'q ekanligini qayd etgan.

Beka Sulton begim qizi Sultonning yana bir rafiqasi Sanjar Mirza Marvi haqida "Boburnoma" asarida bu ayol haqida juda yomon xulqli edi. Sulton Husayn Mirzo unga qattiq ta'sir qildi. Shafqatsizlik, unga chek qo'ydi va saqlanib qoldi. Chekmon urushi paytida, qachon saroy xonimlari mahofa (taxta) va otga minib, saroyini himoya qildi deydi.

Boburning ota-onaga hurmat va qarindoshlarga bo'lgan muhabbat cheksiz sadoqati boshqa shohlarga ham namuna edi. Boburning otasi Umarshayx Mirzoning kabi yaxshi fazilatlar haqida gapiradi. Boshqalarga nisbatan haddan tashqari halol bo'lganini yozadi. Shu bois ham u otasidan ko'plab yaxshi xislatlarni ayniqsa halollikni o'rganganini faxr bilan eslaydi. "Boburnoma"da keltirilgan obrazlarning deyarli barchasining xulqi, xarakteri, iste'dodi haqida o'zini bo'y-rost fikrini bildiradi. Bu esa tarixiy insonlarning portreti vazifasini bajarib kelmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytishim mumkinki, "Boburnoma" ning muallifi Zahiriddin Muhammad Bobur butun umr haqiqatni va haqiqatni aytishga harakat

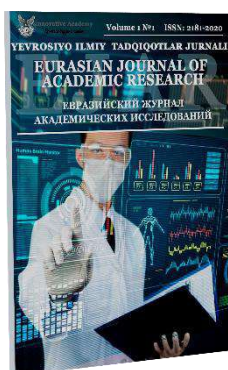

qildi, ko'tarildi adolat bayrog'ini ko'tardi, do'stlariga mehribon, dushmanlarga shafqatsiz va shu bilan birga uning insoniy fazilatlarini hurmat qilgan. U har kimni qobiliyati, insonparvarligi, millatidan qat'i nazar, yaxshi fazilatlar, diniy e'tiqodlari, ijtimoiy kelib chiqishi yoki jinsidan qat'iy nazar e'zozlagan. U o'ziga shaxsiy o'rnak

bo'lishga harakat qildi qarindoshlar, bolalar, oila va atrofdagi odamlar uni. Shunday qilib, buyuk podshoh va qo'mondon sifatida shoir va madaniyat arbobi, olim va donishmand, u qalblardan abadiy joy egallashga qodir edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur Zahiriddin Muhammad. "Boburnoma". T.: 1990.
2. Bobur Zahiriddin Muhammad. "Devon". T.: 1994 yil.
3. Nuritdinov M. Boburiylar sulolasi. T.: 1994 yil.
4. TolibNosir. "Fors tilining tarjimai "Boburnoma" dagi she'rlar. Farg'ona. 2017 yil.

THE IMAGE OF SHAYBANIYKHON IN "BOBURNOMA"

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijan State University, Faculty of History, 2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034406>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Baburnama, the image of Shaibanikhan, historical events, Zahiriddin Muhammad Babur, life and battle.

ABSTRACT

Although Zahiriddin Muhammad Babur wrote many works in his controversial, complex and short life (1483-1530), not all of them have reached us. The most important and largest of Babur's creative legacy is the history of the peoples of Central Asia, Afghanistan, India and Iran. Boburnoma is a vivid example of the language. In this article, the image of Shaybanikhan is interpreted in the work "Baburnama", as well as the historical events between Babur and Shaibanikhan are covered.

"BOBURNOMA" DA SHAYBONIYXON OBRAZI

Sobirov Jamshidbek Zokirjon o'g'li¹

¹ Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2- bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Boburnoma, Shayboniynon obrazi, tarixiy voqealar, Zahiriddin Muhammad Babur, hayot va jang.

ANNOTATSIYA

Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining qarama-qarshilikli, murakkab va qisqa hayotida (1483-1530) anchagina asarlar yozgan bo'lsada, ularning hammasi bizgacha yetib kelmagan. Boburdan qolgan ijodiy merosining eng muhim va eng yirigi O'rta Osiyo, Afg'oniston, Hindiston va Eron xalqlari tarixi geografiasiga, etnografiasiga oid nodir va qimmatli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan va o'sha davr o'zbek klassik adabiyotida va adabiy tilining yorqin namunasi bo'lgan "Boburnoma" asaridir. Ushbu maqolada, "Boburnoma" asarida Shayboniynon obrazi talqin etiladi, shuningdek Bobur va Shayboniynon o'rtasidagi ta'rixiy voqealar yoritiladi.

"Boburnoma" – o'zbek nasrining go'zal namunasi. Ungacha Yusuf xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari muqaddimasida, Rabg'uziy ijodida nasr namunalari uchrar edi. Alisher Navoiy uni yuqori pog'onaga olib chiqdi. Biroq "Boburnoma" bu borada o'zbek nasrining o'ziga xos kashfiyoti

sifatida yuz ko'rsatdi. Bu asar mazmunining rang-barangligi, bir jahon ma'teriali o'z ichiga olganligi, til va uslubining go'zalligi bilan XVIII, ayniqsa XIX asr sharqshunos olimlarning diqqatini o'ziga totgan va uning turli qo'lyozma

nushalari izlana boshlagan va g'arb tillariga tarjima qilishga kirishilgan edi.

Asardagi markaziy obraz Boburning o'zi, albatta. Uning his tuyg'ulariga boy qalbi ko'z oldimizda yorqin jonlanadi. Ingliz tarixchisi Elfiniston "Boburnoma" va uning muallifi haqida: "Uning shaxsiy his – tuyg'ulari har qanday mubolag'adan yoki pardalashdan xoli, uslubi oddiy na mardona, shu bilan birga jonli va ifodali. O'z zamondoshlari biografiyasini, ularning qiyofalari, urf-odati, intilishlari, qiziqish va qiliqlarini ko'zguda aks etgandek ravshan tasvirlaydi. Bu jihatdan "Boburnoma" O'rta O'siyodagi yagona chinakam tarixiy tasvir namunasidir" deb yozadi.

Xonning bu Esan Davlatbegimdin uch qizi bo'ldi. Boridin ulug' Mehr Nigorxonim edikim, Sulton Abusaid mirzo ulug' o'g'li Sulton Ahmad mirzig'a qo'lub edi. Mirzodin hech o'g'ul va qiz bo'lmadi. So'ngra fatarotta Shayboniyxong'a tushub edi. Men Qobulg'a kelganda, Shohbegim bila Samarqandtin Xurosong'a kelib, Xurosondin Qobulda keldilar. Shayboniyxon Qandaxarda Nosir mirzoni qabag'onda, men Lamg'onazimati qildim. Xon mirzo va Shohbegim va Mehr Nigorbegim Badaxshong'a bordilar. Mirzoxonni Muborakshoh qal'ai Zafarg'a tilagida Abobakr Koshg'irningchopqunig'a yo'liqib, Shohbegim va Mehr Nigorxonim va jami elning ahli va ayoli asirliqqa tushub, ul zolim badkirdorning habsida dunyoyi foniyni vido qildilar.

Temuriylarning o'zaro urushlari kuchaygan kezlarda Shayboniyxon Movarounnahrni istilo qilishga kirishadi. U 1499-yil Jizzax va Samarqand orqali Qarshi va Shahrisabzgacha bosib boradi, katta o'lja bilan Dashti Qipchoqqa qaytadi. Oradan

ko'p o'tmay, katta kuch bilan Movarounnahrqa qaytgan Shayboniyxon Buxoro va Qorako'lni egallaydi (1499), Sulton Ali Mirzo kaltabinlik bilan Samarqandni Shayboniyxonga jangsiz topshiradi (1500). Biroq, shahar aholisi va zodagonlarining ma'lum qismi temuriylar hukmdorligini tiklash tarafdori edi. Ular Farg'ona hokimi Boburga maktub yo'llab, Samarqandni ishg'ol qilishga da'vat etganlar. Bobur 1500-yil kech kuzida o'z qo'shini (240 kishi) bilan Samarqandga yetib kelgach, aholi unga peshvoz chiqib, shahar darvozalarini ochib beradi.

Shayboniyxonning shahar himoyasi uchun qoldirgan 600 nafar askari qirib tashlanadi. Shayboniyxon Buxoroga chekinadi. Qisqa vaqt ichida Samarqandning barcha tumanlari, Qarshi va G'uzor shaharlarida Bobur hokimligi e'tirof etiladi. Ammo shaharda oziq-ovqat zaxiralari tugab, ocharchilik boshlangan edi. Bundan xabar topgan Shayboniyxon katta kuch to'plab, yana Samarqandga yurish boshlaydi. 1501-yil aprelda Zarafshon bo'yidagi Saripul qishlog'i yaqinida bo'lgan jangda Bobur qo'shinlari yengiladi. Bobur Samarqandga chekinadi. Shahar yana qamal qilinib, u to'rt oy davom etadi. Qamalda qolgan shahar aholisining ochlikdan tinkasi quriydi, Bobur 1501-yilning 2-yarmida noilojlikdan Samarqandni tark etib, Toshkentga, Mahmudxon huzuriga yo'l oladi.

1520-yillarda Bobur shayboniylar bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatdi. Boburning o'zi ta'kidlaganidek, 1526-1527 yillarda Hindistonni bosib olish paytida o'zbek sarkardalari - sultonlar: Qosim Xusayn Sulton, Bihub Sulton, Tang Atmish Sulton, shuningdek G'ozipurdan Mahmudxon Nuxani, Baba Kashka, Tulumish

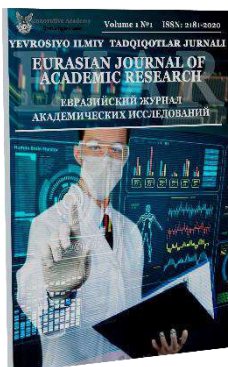
O'zbek, Qurbon Chaxri unig tarafida jang qilishgan. 1528 yilda Shayboniylar Boburga elchilarni yuborib, uni Hindistondagi g'alabasi bilan tabrikladilar.

Xulosa, qilib aytganda, Boburnoma asarida Shayboniixonni Shayboqxon deb ataydi. Uning janglari, sarkardalik faoliyati va ijodga ham ko'ngil qo'ygan inson ekanligi ham ta'kidlanadi. Alal oqibatda,

1520-yillarda Bobur shayboniylar bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatdi. Boburning o'zi ta'kidlaganidek, 1526-1527 yillarda Hindistonni bosib oladi. 1528-yilda Shayboniylar Boburga elchilarni yuborib, uni Hindistondagi g'alabasi bilan tabriklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurashid Abdug'afurov. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Bobur Zahiriddin Muhammad. "Boburnoma". T.: 1990.
3. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Shaybani

ON THE CURRENT STATE OF PROTECTION OF OLD TURKISH UNIONS IN THE CURRENT UZBEK LANGUAGE

Mardanova Dilshoda Sadriddinovna¹

¹ Alisher Navoi University of Uzbek Language and Literature 1st year Master
of Linguistics (Uzbek)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5034425>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

"Devonu lug'atit-turk", Mahmud
Kashgari, dictionary,
words of time.

ABSTRACT

In the Old Turkic language there are many lexemes that directly refer to time and name time-related objects and events. The semantic "time" is the leader in the semantic structure of noun lexemes, which refer to time as a direct object. In the lexemes of time-related objects and events, the semaphore "time" is in a lower position, which determines the more general semaphores. In our study, time conceptual lexemes in the Old Turkic language were scientifically analyzed on the example of the work "Devonu lug'atit-turk". In the play, the units of time, the words day and night, the words of the months, the words of the seasons are mainly given under the headings during the artistic and scientific molding of the firni.

ЭСКИ ТУРКИЙ ТИЛДАГИ ВАҚТ СЕМАЛИ БИРЛИКЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ТИЛИДА САҚЛАНИШ ҲОЛАТИГА ДОИР

Марданова Дилшода Садриддиновна¹

¹ Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти университети Лингвистика (ўзбек тили) 1-босқич магистранти

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

"Девону луғатит-турк",
Маҳмуд Қошғарий,
луғат, вақт сўзлари.

ANNOTATSIYA

Эски туркий тилимизда вақтни бевосита атовчи ва вақтга алоқадор предмет, воқеа-ҳодисаларни номловчи лексемалар талайгина. Вақтни бевосита предмет сифатида номловчи от лексемаларнинг семик таркибида "вақт" семаси етакчидир. Вақт билан алоқадор предмет, воқеа-ҳодисаларни номловчи от лексемаларда эса "вақт" семаси қуйроқ мавқеда жойлашиб, у ўзидан умумийроқ семаларни аниқлаб келади. Бизнинг тадқиқотимизда эски туркий тилдаги вақт концептлери лексемалар "Девону луғатит-турк" асари мисолида илмий таҳлил қилинган. Асарда вақт маноли бирликлар кун-тун сўзлари, ойларнинг сўзлари, фаслларга тегишли сўзлари асосан сарлавҳалар остида фирни бадиий-илмий қолиплаш асносида келтирилган.

Макон ва замон белгилари бир-бири билан узвий боғлиқ бўлса ҳам, лекин маълум белгилари билан бир-биридан фарқ қилади. Макон нарсанинг бир вақтнинг ўзида мавжуд бўлган объектларнинг жойлашиши тартибини билдирса, замон бир-бири билан алмашинаётган нарса ва ҳодисаларнинг вақт нуқтаи назаридан кетма-кетлигини билдиради. Замон қайтарилмас, такрорланмаслик белгисига эга. Ҳар қандай моддий жараён бир йўналишда ўтмишдан келажакка қараб ривожланиб боради.¹ Туркийлар географик ва тарихий жиҳатдан бой маданий меросга эга. Бу тарихий ва замонавий матнларнинг лексик-семантик бойлигида ўз аксини топган. Ушбу тадқиқотда вақт-замон тушунчаси учун турклар тоmidан қўлланилган сўз бойлигини қиёсий планда текширишга ҳаракат қилинади. Шу нуқтайи назардан кун-тунга тегишли бўлган вақт сўзлари алоҳида сарлавҳалар остида муҳокама қилинади.

Биз қуйида эски туркий тилдаги кун вақти отларини “Девону луғатит-турк” (Б.Аталай, 2006 нашри, Эрчиласун, 2014 нашри) мисолида бугунги кун ўзбек тилида сақланиш ҳолатини кўриб чиқамиз.

Жумладан, эски туркий тилда ахшам сўзи ҳозирги ўзбек тили (ҲЎТ)даги “оқшом” сўзининг фонетик ибтидоий формасидир. 107-4. (Аталай IV 2006: 14) / **ахшам:** оқшом вақти. 66-52 (Эрчиласун Оққўюнли 2014:565).

Қорахонийлар даврида “сал”, “аввал” маъноларида бая вариант истифода этилган: 37-14 (Аталай IV 2006: 76) / **бая:** бу соатдан олдин. 31-17. (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 579). “Девон”даги **бу кўн** бу кун – “бугун” маъносида қўлланилган. 171-147 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 600). “Ҳозир”, “энди”, “янги” маъноларида **эмди ишлатилган:** энди. қ: имди. I, 36-12, 37-15, 41-17, 46-20, 74-19, 125-15, 192-6, 200-17, 367-25, 380-17, 442-8, 498-21; II, 110-5, 209-23, 264-2; III, 356-4, 372-4 (Аталай IV 2006: 178) / **эмди:** энди. 30-16, 492-607-498 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 637). **имди:** Оғузчада энди. 75-62 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 665) / **эмди:** энди. I, 36-12, 37-15, 41-17, 46-20, 74 19, 125-15, 192-6, 200-17, 367-25, 380-17, 442-8, 498-21; II, 110-5, 209-23, 264-2; III, 356-4, 372-4 (Аталай IV 2006: 178).

Шунингдек, кун қисмлари билан боғлиқ **эрте-эрта:** эрталаб. 124-10 (Аталай IV 2006: 192) / **эрте ирте:** эрта тонг. 74-62 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 643); **эртеле-: эрта бошламоқ.** 316-11 (Аталай IV 2006: 193) / **эртеле-:** бирор нарсани эрта бошлаш. (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 643); **икинди:** тушдан кейин. 140-20 (Аталай IV 2006: 229) / **икинди:** пешин намози вақти. 82-72 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 663); **инир:** намозшом. 59-45 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 666) / **инғир:** кун ва туннинг тўқнашиши, намозшом. қ: имир (Оғузча). 94-12 (Аталай IV 2006: 233); **кўн:** кун, кундузи. I, 69-26; II, 5-8, 311-12; III, 52-15, 435-20, 437-5; (Аталай IV 2006: 398)/**кўн:** кун. 47-33, 48-34, 49-34, 609-

¹ Философский словарь. М.,1991. –С.75

501, 518-417 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 756); **кўндўз**: кундуз; кундузи; кундузги. I, 458-10, II, 87-25, III, 288-14 (Аталай IV 2006: 398) / **кўндўз**: кундуз; кундузи. 230-200 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 756); **кўнлўк**: кунлик, кундалик, кун ҳисобида бажариладиган иш. 480-16 (Аталай IV 2006: 398) / **кўнлўк**: кунлик. 241-210 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 756); **кўн орту**: Чиғил лаҳжасида пешин. 74-62 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 756); **оғле**: пешин вақти (Оғузса). 113-26 (Аталай IV 2006: 470) / **оғле**: Оғузчада пешин вақти. 69-55 – (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 794); **оэле**: пешин вақти (Кипчоқча). қ. **ўгла** (Оғузса). 114-1 (Аталай IV 2006: 472). / **оэле**: Кипчоқларда пешин вақти. 69-55 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 795); **тимин**: (**темин**) ҳозир(да). 409-13, 409-14 (Аталай IV 2006: 597) / **тимин**: ҳозир(да), сал аввал. 206-746 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 882); **тўрк куяш оди**: кун ўртаси; чоштгоҳ. 353-9 (Аталай IV 2006: 674) / **тўрк куяш оди**: кун ўртаси; чоштгоҳ. 178-151 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 911); **тўш оди**: туш вақти. I, 330-18; II, 125-14 (Аталай IV 2006: 676) / **тўш оди**: туш вақти. 166-143 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 912); **тўшлўк оди**: (**тўшлўк оди**) йўловчилар дам олиши учун тушдан кейинги иморат вақтлари. 477-6 (Аталай IV 2006: 676) / **тўшлўк оди**: ҳордиқ вақти. 240-208 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 912); / **тўш оди**: тушлик вақти. 497-399 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 913) каби вақт семали бирликлар ишлатилган. Шу ўринда кўриш мумкинки, вақт ва уни ҳисобга олиш зарурлиги ҳақидаги тасаввур одамларда қадим замонларда хўжалик

ҳаёти зарурияти асосида вужудга келган.

Тонгни англатиш учун айнан ҳозирги лексемаларимизнинг ибтидоий фонетик вариантлари қўлланилган: **тан**: (**танғ**) тонг; тонг вақти. I, 170-7; III, 355-25, 356 1 (Аталай IV 2006: 570) / **тан**: тонг отганда, эрталаб. 65-88, 600-492 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 852); **тан ат**: (**танғ ат**) тонг отганда ерни ағдармоқ. (Аталай IV 2006: 570) / **тан ат**: тонг отиши. 600-491, 600-492 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 852).

Кеч пайтини англатишда **кече-киче**: кеч, кечки пайт. 219-11, 219-14 (Аталай IV 2006: 290) / **кече-киче**: кеча. 54-39, 541-442 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 697); **кечмиш**: **кеч**: гечмек, ўтмиш. 5-12 –миш: 245-14 (Аталай IV 2006: 289) / **кечмиш**: кечмиш, ўтмиш; ўткан кунлар. 128-133 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 698); **кўшлўк**: эрталаб ўртаси. (Оғузча). 474-21 (Аталай IV 2006: 388) / **кўшлўк**: Оғузчада эрталаб вақти. 238-207 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 751).

Кечқурун, тунги вақтни қисмларга ажратишда **тўн**: кеча. I, 82-14, 100-9, 245-15, 331-2, 339-6, 423-25; II, 77-1, 97-8, 232-20, 303-10; III, 258-14, 377-13 (Аталай IV 2006: 670) / **тўн**: кеча. 54-34, 609 501, 570-470 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 909); **тўнле**: кечаси. I, 251-8, 339-6, 434-6; II, 5-28; III, 87-25 (Аталай IV 2006: 670) / **тўнле**: кечаси. 131-115, 481-384 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 909); **ятгашык угры**: (**ятгашук оғры**) ётиш вақти. 55-18 (Аталай IV 2006: 759) / **ятгашык угры**: ётиш вақти. 468-372 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 956) каби пайт отларидан фойдаланилган.

Эртанги кун ярин: эрта, эртага (Аталай IV 2006: 750) / **ярин**: эрта(га).

391 306 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 954) лексемалари орқали ифодаланган.

Вақт ҳисоби бирликлари қилиб доимий такрорланиб турган табиат ҳодисалари олинган. Булар: кун ва тундан иборат бўлган суткалар, осмонда ойнинг пайдо бўлиши, фазаларининг алмашинуви, кўринмай қолиши, яъни ой ва ернинг қуёш атрофида йиллик айланиши эди. Аста-секин вақтни аниқлаш эҳтиёжи ошган. Бунинг учун эса осмон жисмлари ҳаракатини кўпроқ кузатиш зарур эди ва бу эса ўз навбатида астрономия фанининг ривожланишини талаб этади. Шунинг билан бирга бошқа масала пайдо бўлади: яъни суткалар, ойлар, йиллар ўртасидаги муносабатни аниқлаш керак эди. Бу масалани ечиш учун мураккаб математик ҳисоб-китобларни олиб боришга тўғри келди. Натижада қадим замонлардан амалий хронология соҳасида астрономия ва математик маълумотларнинг қўлланила бошланиши аста секин бу билимлар системасини илмий фанга айлантира боради.²

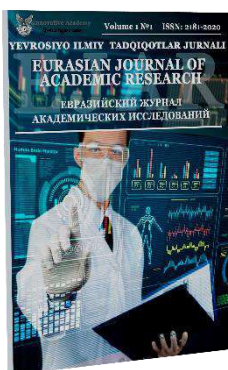
Демак, туркий қавмларнинг илк ўрта асрлардаги замон – вақт борасидаги тафаккури, қарашлари ва қарашлар аксини торган лексика ушбу ота тилининг вориси бўлмиш бугунги кун ўзбек тилига деярли ўзгаришсиз етиб келган. Бу хулосани ушбу лексемаларнинг диахрон тадқиқидаги функционал-семантик барқарорлик исботлаб берди.

² Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи кўмакчи формалар//Ўзбек тили ва адабиёти.- 1988.- №1- Б. 47- 51.;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. CAFEROĞLU, Ahmet (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
2. ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
3. ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007). *Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
4. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt I, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
5. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt II, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
6. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt III, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
7. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt IV, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
8. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Cilt IV*, (Haz. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
9. KÂŞGARLI, Mahmud (2014). *Divanü Lûgat-it-Türk Cilt IV*, (Haz., Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи кўмакчи формалар// Ўзбек тили ва адабиёти.- 1988.- №1- Б. 47- 51.;
11. М.Кошгарий "Диван луготит турк" Ташкент: ССР,ФАА.\ Ташкент: Г. Гулом. 1960\2017
12. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик лугати –Тошкент: 2000
13. Ҳақимова М.Ўзбек тилида вақт маъноли луғавий бирликлар ва уларнинг матн шакллантириш имкониятлари.НДА. Фарғона,2004.

THE IMPORTANCE OF A MODERN APPROACH TO THE TEACHING PROCESS

¹ Jalolova Yulduz Muxiddin qizi, ² To'raqulova I.X.

¹ Jizzakh State Pedagogical Institute 2nd year master, ² Scientific advisor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5035833>

ARTICLE INFO

Received: 05th June 2021

Accepted: 10th June 2021

Online: 15th June 2021

KEY WORDS

pedagogy, education,
technology,
informatization,
traditional technology,
modern technology.

ABSTRACT

This article provides information on the use of modern technology in the teaching process, its importance and differences from traditional education. Types of modern technologies are also represented on the basis of examples.

O'QITISH JARAYONIDA ZAMONAVIY YONDASHUV AHAMIYATI

¹ Jalolova Yulduz Muxiddin qizi, ² To'raqulova I.X.

¹ JDPI 2 kurs magistr, ² Ilmiy rahbar: P.f.n

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 05-iyun 2021

Ma'qullandi: 10-iyun 2021

Chop etildi: 15-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

pedagogika, ta'lim,
texnologiya,
axborotlashtirish,
an'anaviy texnologiya,
zamonaviy texnologiya.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, uning ahamiyati va an'anaviy ta'lim bilan farqli jihatlari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek zamonaviy texnologiyalarning turlari misollar asosida ifodalangan.

Jamiyatni axborotlashtirish inson taraqqiyotining barcha sohalarida intellektual faoliyat turlarini ko'paytirish va rolini oshirish bilan bog'liq ob'ektiv jarayon bo'lib, xalq turmush darajasining yaxshilanishi, ijtimoiy ehtiyojlarining qondirilishi, iqtisodning o'sishi, fan-texnika taraqqiyotining jadallashishi uchun xizmat qiladi. Jamiyatni axborotlashtirishdagi eng muhim yo'nalishlardan biri ta'lim tizimidir.

Ta'lim tizimini axborotlashtirish rivojlantiruvchi ta'limni joriy etish maqsadida yangi axborot texnologiyalarini qo'llash, uning metod va vositalaridan foydalanish, ta'lim tarbiya jarayonining barcha bosqichlarini jadallashtirish, sifat va samaradorligini oshirish. yoshlarni axborotlashgan jamiyat sharoitida yashashga tayyor qilib tarbiyalash masalalarini o'z ichiga oladi.

Pedagogika fani amaliyotida turli yondashuvlar qo'llaniladi. An'anaviy yondashuv, tizimli yondashuv, texnologik yondashuv shular jumlasidandir. "Texnologiya" yunoncha so'z bo'lib, "texnos" - mahorat, san'at, "logos" - fan, ta'limot ma'nolarini anglatadi. "Texnologiya" tushunchasi - tayyor mahsulot olish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar majmui va shunday usul va metodlarni ishlab chiqaruvchi va takomillashtiruvchi fan sifatida ta'riflanadi. L.V.Golish ta'lim texnologiyasining texnik texnologiyadan kelib chiqqan holda uch xil atamasini ifodalab bergan. [4;55]

Pedagogik texnologiya - o'quv jarayonini texnologiyalashtirishni butunligicha aniqlovchi tizimli kategoriya.

O'qitish texnologiyasi birinchidan, pedagogik texnologiyaning jarayonli harakat aspektini anglatadi. Bu, ta'lim jarayonini o'zgaruvchan sharoitlarda ajratilgan vaqt davomida istiqbollashtirilgan natijalarga kafolatli erishishga va konkret ta'lim-tarbiya jarayonlarini amalga oshirishni instrumental ta'minlovchi, usul va vositalarning tartibli birligini o'zida mujassamlashtirgan talim modelini ishiab chiqish va amalga oshirishning texnologik jarayoni; Ikkinchidan, pedagogik texnologiyaning jarayonli-bayonli aspektini ifodalaydi. Bu maqsadni amalga oshirish va istiqbolda belgilangan natijalarga erishish bo'yicha pedagogik hamda o'quv faoliyatining loyihasini bajarishning bayonidir.

Ta'lim texnologiyasi - pedagogik texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi.

Shu kabi o'qitish texnologiyalari asosida o'qitishning zamonaviy yondashuvi

kelib chiqqan. Quyidagi jadvalda ta'limga zamonaviy yondashishning va an'anaviy yondashishning farqi va uning afzalliklari keltirilgan.[7;84]

<i>An'anaviy yondashuv</i>	<i>Zamonaviy yondashuv</i>
1. Asosiy e'tibor o'qitishning mazmuniga qaratilgan;	1. Asosiy e'tibor o'qitishning mazmuniga va jarayoniga qaratilgan;
2. O'qituvchi – boshqaruvchi, o'quvchi yetaklanuvchi;	2. O'quvchi o'quv jarayonida faol qatnashadi
3. O'quv maqsadlari aniq emas;	3. O'quv maqsadlari muhokamada aniqlanib, kutilayotgan natija orqali aks ettiriladi;
4. O'qituvchi bilimlarini manolog orqali yetkazadi;	4. O'qituvchi bilish jarayonida qatnashadi va dialog, polilog hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanadi.
5. O'qituvchi to'g'ri javobni formal holatda talab qiladi;	5. O'qituvchi savolga turli xil javoblarni rag'ballantiradi;

Shundan kelib chiqqan holda aytishimiz mumkinki zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitish tizimi ancha samaralidir. Ta'lim tizimida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning quyidagi usullari mavjud[3;55-58]:

- multimedia darsligi;
- bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash bo'yicha topshiriqlar to'plami

keltirilgan metodik tavsiyalar;

- o'rganilayotgan mavzular bo'yicha nazariy bilimlar talabalar tomonidan qay darajada o'zlashtirilayotganligini tekshirishga mo'ljallangan test dasturlari;

- bir tildan ikkinchisiga yoki bir alifbodan ikkinchisiga o'tish;

- elektron virtual kutubxona;

- har bir talaba uchun amaliy topshiriqlarni tayyorlash va bosib chiqarish dasturi;

- masofadan o'qitish, ya'ni o'qituvchi bilan o'quvchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimi;

Zamonaviy pedagogik texnologiya o'zining pedagogika va boshqa fan yutuqlari bilan bog'liq xususiy nazariyasiga ega. U birinchi galda o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosda qurishga yo'naltirilgan, o'qitishning axborotli vositalaridan va didaktik materiallardan, faol metodlardan keng foydalanishga asoslangan o'qituvchi va o'quv- chilarning birgalikdagi faoliyatiga zamin yaratadi. Ta'lim ijtimoiy tizimning bir qismi bo'lib, u o'z rivojlanishida jamiyat taraqqiyotining yo'nalishlariga bog'liq ravishda ro'y berayotgan aksariyat o'zgarishlarga muvofiq o'zgara boradi. Ana shu doirada innovatsiyalar ta'lim oldida turgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy shartlaridan hisoblanadi.

Shunday qilib, yangi texnik vositalar va yangi texnologiyalar ta'limga yangi tartib-qoidalami kiritish uchun eng muhim

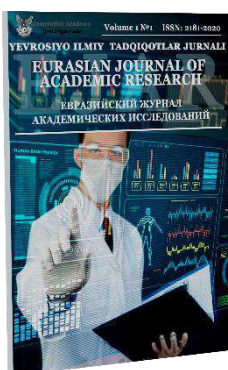
komponentlardan biridir. Biroq ularni qanday qilib tatbiq etish va amalda foydalanishni bilib olish, aslida, hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Buning uchun maxsus tayyorgarlik, katta kuch va ko'p vaqt sarflash lozim, ya'ni ta'limda innovatsion jarayonlarning tatbiq qilinishi bilan o'qituvchining roli pasaymaydi, balki o'quv-tarbiya jarayonining yuksak bosqichlarida yana ham ortadi. Bu esa pedagogdan o'z ilmini yangidan va tanqidiy tahlil etishni talab etadi. Chunki yangi tartib-qoidalaridan foydalandimi yoki axborot manbai sifatida qolib ketadimi, bu narsa ayni o'qituvchiga bog'liq. O'qituvchi o'quv texnologiyasining bevosita tartib-qoidalariga jiddiy tayyorlangan, yo'l- yo'riq olgan, moslangan, ruhlangan bo'lishi lozim. Zamonaviy pedagogik texnologiya mohiyat va e'tibori jihatidan boshqa texnologiyalar bilan bir safda turadi, chunki ular ham boshqalari qatori o'z xususiy sohasiga, metodlari va vositalariga egadir. Biroq zamonaviy pedagogik texnologiya inson ongi bilan bog'liq bilimlar sohasi sifatida murakkab va hammaga ham tushunarli bo'lmagan pedagogik jarayonni ifoda etishi bilan ishlab chiqarish va axborotli texnologiyalardan ajralib turadi. Uning o'ziga xos xususiyati - tarbiya komponentlarini mujassamlashtirganidir. Yangi ta'lim tizimini joriy etish avvalgisini inkor etish emas, balki unga tayanib, ijodiy foydalangan holda rivojlanishning yangi pog'onasiga chiqish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avazov SH. Amaliy kasbiy ta'lim metodikasi. Toshkent. 2014 y.
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. T.: TDPU, 2013.
3. Begimqulov U. Masofaviy o'qitish va pedagogik ta'lim .Pedagogik ta'lim, Toshkent, 2013. №5.

4. Golish L.V. "Ta'limning faol usullari: mazinuni, tanlash, amalga oshirish".Ekspress - qo'llanma, T. : 2002 y.
5. O'.Tolipov, M.Barakaev, SH,Sharipov. Kaspiy Pedagogika. T.:TDIU,2001y.
6. Sayidaxmedov N. Pedagogika amaliyotining texnologiyalarini qo'llash na'munalarini .T.: RTM. 2000 yil.
7. Ziyomammedov B., Abdullaeva SH. Ilg'or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T. : 2001 y.
8. www.arxiv.uz
9. www.ilm.uz

ELECTRONIC INFORMATION AND EDUCATIONAL RESOURCE «РУССКОЗНАЙКА» AS A MEANS OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS IN THE CLASSROOM IN THE PRIMARY CLASS

Suyarova Aziza Khurshid kizi¹

¹ Master of the second year in the direction of the Ministry of Education
Tashkent State Pedagogical University
<https://doi.org/10.5281/zenodo.5040596>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021
Accepted: 20th June 2021
Online: 25th June 2021

KEY WORDS

*Innovation, interactivity,
multimedia, ICT,
innovative education.*

ABSTRACT

The modern period of the development of society is characterized by a strong influence of information technologies on it, which penetrate into all spheres of human activity, ensure the spread of information flows in society, forming a global information space. An integral and important part of these processes is the computerization of education. It lies in the need for teachers in effective ways to use multimedia in the teaching and learning process of primary education.

The problem of the topic lies in the revealed contradiction between the expansion of the information and educational environment and the insufficient use of the didactic potential of multimedia in elementary school.

ЭЛЕКТРОННЫЙ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ РЕСУРС «РУССКОЗНАЙКА» КАК СРЕДСТВО ПОВЫШАЮЩЕЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ

Суярова Азиза Хуршид кизи¹

¹ Магистр второго курса по направлению МНО
Ташкентского Государственного Педагогического университета

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 15 июня 2021 г.
Утверждено: 20 июня 2021 г.
Опубликовано: 25 июня 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

*Инновация,
интерактивность,
мультимедиа, ИКТ,
инновационное
образование*

АННОТАЦИЯ

Современный период развития общества характеризуется сильным влиянием на него информационных технологий, которые проникают во все сферы человеческой деятельности, обеспечивают распространение информационных потоков в обществе, образуя глобальное информационное пространство. Неотъемлемой и важной частью этих процессов является компьютеризация образования. Она заключается в потребности учителей в эффективных способах использования средств мультимедиа в учебно-воспитательном процессе начального образования.

Проблема темы заключается в выявленном противоречии между расширением информационно-образовательной среды и недостаточным использованием дидактического потенциала средств мультимедиа в начальной школе.

В настоящее время растет интерес к применению инновационных педагогических и информационных технологий в образовательном процессе. Одна из основных причин этого заключается в том, что в традиционном образовании учащихся учат получать только готовые знания, а в начальном образовании современные технологии учат их искать собственные знания, изучать и анализировать самостоятельно и даже делать собственные выводы. В этом процессе педагог создает условия для развития, формирования, приобретения и воспитания личности.

Педагогические технологии повышают качество и эффективность учебного процесса, формируют процесс самостоятельного мышления учеников. Повышает желание и интерес учеников к изучению предмета, укрепляет знания, усваивает, формирует умение свободно использовать их на практике. Лексически термин «инновация» в переводе с английского означает «инновация». Инновационное образование - это образование, которое позволяет учащемуся создавать новые идеи, нормы, правила, передовые идеи, нормы, качества, навыки, связанные с естественным принятием правил, созданных другими. Педагогическая технология - это искусство и умение в реализации образовательной функции, которое является основой для развития

знаний, навыков и умений учащихся в очень удобной форме.

Повышение качества и эффективности начального образования во всех общеобразовательных школах требует внедрения современных педагогических, инновационных и информационных технологий в образовательный процесс, распространения передового опыта. Основные задачи инноваций и информационных технологий в начальном образовании:

- общее комплексное развитие учебного процесса;
- определение конкретных целей и задач, которые необходимо решать в образовательном процессе;
- Разработка содержания образовательного процесса;
- создание определенных условий для свободной, самостоятельной деятельности ученика в учебном процессе, а также формирование навыков и компетенций;
- организация мониторинга и оценки деятельности учеников;
- Реализация целей и задач Национальной программы обучения;
- Ускорить распространение информации о научно-техническом прогрессе среди молодежи.

Использование инноваций и информационных технологий в начальных классах открывает следующие возможности:

- активизация учебной деятельности учеников, повышение качества учебных материалов и эффективности обучения;
- Дифференциальный подход к ученикам с разным уровнем подготовки и организация занятий на высоком эстетическом уровне (музыка, анимация)
- развитие у учеников способности выбирать поток информации в окружающей среде, переход от способа визуального выражения к виду практической деятельности, в результате чего ученик становится субъектом учебного процесса.

Модернизация содержания начальной школы, внедрение

инновационных педагогических и мультимедийных технологий в учебный процесс на основе передового опыта с особым упором на наращивание потенциала, радикальное повышение качества и эффективности начального образования определены как приоритеты государственного образования.

В связи с исследованием особенностей данной темы, была разработана электронный информационно-образовательный ресурс «РУССКОЗНАЙКА» для учащихся первых классов по предмету русского языка.

Цели и задачи электронного информационно-образовательного ресурса: Электронный информационно-образовательный ресурс «РУССКОЗНАЙКА» предоставляет возможность для 1-го класса

общеобразовательных школ с русским языком обучения на русском языке. Он служит для формирования и развития терминов русского языка при изучении естественных наук.

Алфавит в ресурсе, словообразование, умножение словарного запаса, грамматика и другая информация легко усваиваются с помощью анимации,

видео, видеоуроков, аудио, тестов, интерактивных игр, упражнений, лекций и других дополнительных материалов. Помогает студентам легко усваивать и запоминать полученные знания. Анимированные красочные картинки, игры, интерактивные упражнения, используемые в ресурсе, повышают интерес изучающих русский язык к науке.

Для кого: Электронный информационно-образовательный ресурс «РУССКОЗНАЙКА» предназначен для первоклассников общеобразовательных школ.

Его задача - получить знания в образовании с помощью компьютерных технологий и современных методик.

Ресурс электронного обучения включает новую формулировку темы, упражнения, правила, игры и упражнения для усиления темы.

Функционал программы:

- изучает в 1-м классе русский язык с использованием информационных и коммуникационных технологий и легко усваивает предмет;

- Электронный информационно-образовательный ресурс позволяет школьникам начальных классов быстро выучить русский язык на компьютере;

- Дает возможность быстро приобрести знания русского языка с помощью компьютерных технологий, его повторения, самостоятельного изучения и оценки знаний с помощью тестов;

- Укрепляет и развивает знания по русскому языку.

Тип экспозиции: i3 выше компьютерные серверы.

Язык программирования: ActionScript 3.0

Операционная система: Windows 2000 \ XR \ Vista \ 7 \ 8 \ 10

Размер программы: 3 256 369 КБ

Данный электронный информационно-образовательный ресурс был подан Агентством интеллектуальной собственности Республики Узбекистан 7 апреля 2021 года на регистрацию в установленном порядке. В этом патентном ведомстве изначально были изучены документы. Патентное свидетельство ДГУ 10452 от 10 марта 2021 г. выдано данной организацией.

В данном ресурсе внедрены и разработаны 15 тем из учебника Русского языка. В каждом уроке дается по 4 пунктов:

- информация о новой теме (исключительно для учителя)
- видеозапись с объяснением новой темы
- игры, анимационное средство для укрепления проведенного урока
- быстрый тест.

Для каждой темы разработан специфический сценарий, который не повторяется ни в других пунктах ресурса, что является особенностью данной работы. Материалы выбраны строго по особенностям возраста первоклассников. Выбранные средства обучения не перегружают, не утомляют ученика, а так же не даст скучать во время урока и является отличным средством для того, чтобы внимания учащихся были направлены только на процесс обучения.

Внедрение передовых педагогических технологий в образовании способствует повышению качества развития процесса обучения, одна из передовых педагогических технологий, которые были использованы в данном электронном информационно-образовательном ресурсе - игровые.

Согласно Е.С. Полат, система учебных пособий представляет собой набор взаимосвязанных учебных пособий,

предназначенных для овладения изучаемым языком в соответствии с требованиями программы, для решения общих и развивающихся образовательных целей с интегрированным, структурированным и интегрированным качеством. В контексте инновационного образования принципы создания системы учебных пособий по предмету «Русский язык» в начальной школе были сформированы следующим образом.

Принципы создания систем учебных пособий

№	Принцип	Состав
1	Принципы функциональности	успешная реализация каждого компонента в отдельности и в целом системы
2	Принцип сознательности и творческой активности	вовлечение каждого ученика в активную творческую деятельность

	студентов	
3	Принцип наглядности	использование различных выставок (иллюстрированных, аудио и т. д.) в создании инструментов
4	Принцип положительного эмоционального фона	создание условий для реакции студентов на положительные эмоции при работе с инструментами системы, повышение энтузиазма студентов
5	Принцип индивидуализации и стратификации обучения	обеспечение коммуникативно-компетентностных процессов студентов по совокупности всех компонентов

А. Н. Шамов выделяет следующие аспекты использования образовательного инструментария: 1) взаимосвязь предметной программы и содержания учебника; 2) соответствие содержания обучения логическому содержанию предмета; 3) соответствие целям обучения; 4) уникальность основного образа в объяснении языковых явлений; 5) содействие достижению максимально высокой методологической эффективности.

Анализ методической литературы позволяет выделить требования, соответствующие средствам обучения формированию речевой культуры.

Учебные инструменты должны быть следующими:

- иметь материальную форму;
- процесс обучения ориентирован на достижение целей и задач;
- иметь определенный объем содержания, т.е. языковую и речевую информацию в экстралингвистическом информационном наборе и способы ее применения;

- способствовать внедрению методик обучения и приемов управления качеством студенческой деятельности;
- быть достойным современных идей в методике обучения.

Следует отметить, что особенность современных средств формирования культуры речи побуждает учащихся не только выполнять учебную деятельность, но и взаимодействовать и действовать сообща среди участников учебного процесса. В частности, возможность организовать письменное общение - важное качество виртуальной учебной среды.

Внешний вид позволяет ученикам обмениваться файлами любого формата друг с другом, как между учителем и учеником.

Исследователи, занимающиеся методами обучения, в своей работе указывают на то, что социальные интернет-сервисы, такие как электронная почта, обладают значительным обучающим потенциалом в развитии и формировании различных аспектов

коммуникативной компетентности учащихся.

Согласно лингводидактическому энциклопедическому словарю под редакцией А. Н. Щукина, электронная почта - это способ адресации сообщений и обмена файлами (отправка и получение) по компьютерной сети; Это одна из услуг, предоставляемых в Интернете [109; 384-б.]. В формировании культуры письменной речи студенты используют электронную почту:

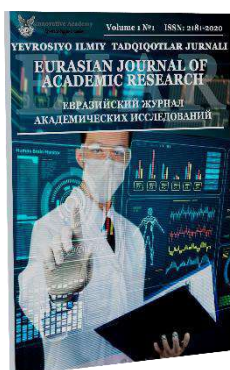
- создание естественной среды для реализации русского языка;
- создание дополнительных возможностей для применения полученных языковых знаний в существующих ситуациях общения;

- мнения студентов становятся более полными и содержательными;

- Причин для изучения русского языка растёт.

Одним словом, обеспечивая сочетание современных педагогических, инновационных и информационных технологий, используемых в классе, создается благоприятная среда для сотрудничества, взаимодействия и творческой деятельности между учителем и учениками в классе. Студенты вовлекаются в свою умственную деятельность в процессе индивидуального выполнения заданий, повышая уверенность в своих знаниях, силе и способностях. В результате каждый человек развивается в меру своих возможностей.

Литературы:

PROCESS OF PROCESSING NATURAL SILK AND NITRON FIBERS BASED ON MIXED MATERIALS

Sharipova N.M.¹, Sherqulova N.R.², Xajiyev X.K.³

¹ Gulistan State University. 120100. Guliston city, 4th area,

² Gulistan State University. 120100. Guliston city, 4th area,

³ Gulistan State University. 120100. Guliston city, 4th area,

E-mail: maxkamovanilushka034@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5045649>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Natural silk, fiber nitron, material mixture, decoction, bleaching, dyeing, printing.

ABSTRACT

Extended use the varied blend fibrous requires using to special technology finish product of them. Such technology is formed on base of the regularities and conditions typical of corresponding to product one component composition. In given article happen to physical-mechanical and sorption characteristic blend knitted fabric, experimental given dyeing. Studies is revealed by that joining cationic and direct dye staffs possible to get on blend textile material solid color, but use only cationic dye staffs brings about reception different tone effect, is herewith got color of the alike tone with miscellaneous by intensity.

ПРОЦЕСС ОБРАБОТКИ НАТУРАЛЬНОГО ШЕЛКА И НИТРОННЫХ ВОЛОКОН НА ОСНОВЕ СМЕШАННЫХ МАТЕРИАЛОВ

Шарипова Н.М.¹, Шеркулова Н.Р.², Хажиев Х.К.³

¹ Гулистон давлат университети. 120100. Гулистон шаҳри, 4-мавзе,

² Гулистон давлат университети. 120100. Гулистон шаҳри, 4-мавзе,

³ Гулистон давлат университети. 120100. Гулистон шаҳри, 4-мавзе,

E-mail: maxkamovanilushka034@gmail.com

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 15 июня 2021 г.

Утверждено: 20 июня 2021 г.

Опубликовано: 25 июня 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Натуральный шелк, нитронные волокна, смесь материалов, отвар, отбеливание, крашение, печать.

АННОТАЦИЯ

Расширенное использование разнообразных смесей волокнистых требует использования по особой технологии конечного продукта из них. Такая технология формируется на основе закономерностей и условий, характерных для соответствующего однокомпонентного состава продукта. В данной статье рассмотрены физико-механические и сорбционные характеристики смесового трикотажа, экспериментально заданного крашения. Исследования показывают, что соединение катионных и прямых красителей позволяет получить на смесовом текстильном материале сплошной цвет, а использование только катионных красителей приводит

к получению различного тонового эффекта, при этом получается окраска однотонного тона с разной интенсивностью.

Теоретическая и практическая научная информация, накопленная в области облагораживания смесевых текстильных материалов на основе различных полимеров, не снимает проблему изучения их структуры и свойств, регулирования процессов отварки, отбелики, крашения, печатания и подбора оптимальных условий обработки, позволяющих сохранять максимум прочностных свойств сурового материала [1].

Нами рассматривается возможность колорирования смесового трикотажа на основе натурального шелка и волокна нитрон с учетом сохранности всех положительных свойств отдельных волокнистых компонентов смеси. На первом этапе научной работы получен смесовой трикотаж, вышеописанного состава, исследованы его физико-механические и сорбционные свойства [2].

Полученные результаты и их новизна: предложена технология получения авиважных растворов из отходов натурального шелка, пригодных для модификации свежесформованного волокна нитрон, произведена замена ванны мягкой отделки на вновь разработанный состав; разработаны научные основы процесса растворения отходов натурального шелка в различных растворителях с использованием современной высокочастотной технологии; показано превосходство

метода высокочастотного излучения при растворении отходов натурального шелка перед растворением его термическим способом с точки зрения меньшей денатурации белка и сокращения времени процесса растворения; установлена зависимость ровноты окрасок, а также изменения сорбционных свойств готового волокна от количества наносимого авиважного препарата; методами ИК-спектроскопии, дифференциально-термического и элементного анализа установлено появление прочной химической связи между функциональными группами волокна нитрон и компонентами модифицирующего раствора; предложена технология крашения ПАН-волокна нитрон дисперсными, активными и кислотными красителями путем его поверхностной модификации раствором отходов натурального шелка; разработана технология отварки, беления и крашения смесового трикотажа активными красителями; показано превосходство однованного способа подготовки к крашению исследуемого трикотажа перед двух ванным [3].

Освещены вопросы теории и практики технологических процессов подготовки текстильных изделий из натуральных, хими-ческих и смесовых волокон к крашению. Изложены теоретические основы и технологии крашения и печатания материалов красителями различных классов, а также теория и

практика заключительной отделки тканей.

Двухслойный шелка нитроновый трикотаж вырабатывался на кругловязальной двухконтурной машине интерлок типа «МЕТО». В качестве сырья использовали высокообъемную полиакрилонитрильную крученую пряжу № 32/2 кольцепрядильного способа прядения и крученые нити натурального шелка линейной плотности 29 текс, номер нити № 34,4 [4]. Изнаночная сторона двухслойного трикотажа вырабатывалась из нити натурального шелка, которая придает материалу гигиеничность, мягкость и комфортность. Внешняя сторона материала вырабатывалась из высокообъемной полиакрилонитрильной пряжи, которая обеспечивает высокие эксплуатационные свойства трикотажа.

Физико-механические показатели подготовленных образцов определялись в сертификационной лаборатории «CENTEXUZ» по утвержденной методике [5]. В таблице

1. Приведены физико-механические показатели образцов смесового трикотажа.

В зависимости от сочетания натуральных и синтетических волокон, типа получения ткани, вида и состава основы, вида прядения, можно получить модификации тканей с набором разнообразных свойств. В результате проведенных исследований установлено, что включение в состав смесового материала 50% нитрона и 50% шелка приводит к улучшению физико-механических показателей готового материала.

В связи с чем, для проведения экспериментальных исследований исходным материалом служило трикотажное полотно, содержащее волокно нитрон и натуральный шелк в соотношении 50:50. Включение нитронового волокна приводит к улучшению прочности к истиранию (табл. 2), которая является немаловажным показателем для детского верхнего трикотажного изделия.

Таблица 1.

Физико-механические показатели образцов смесового трикотажа

Образцы	Разрывная нагрузка, Н	Влагопоглощаемость, %	Воздухопроницаемость, $\text{см}^3/\text{см}^2 \cdot \text{сек}$	Поверхностная плотность, $\text{г}/\text{м}^2$	Усадка, %
Нитрон /НШ (50/50)	523,5	1,56	114,9	231,7	0,1
Нитрон /НШ	395,6	1,78	169,5	231,7	3,3

(70/30)					
Нитрон	509,6	1,18	71,8	231,7	0
НШ	446,9	3	192,3	231,7	2,2

Таблица 2.

Физико-механические показатели исследуемых нитей и смесевых материалов

Образцы	Удлинение, %	Истирание, цикл
Натуральный шелк	11,09	30200
Волокно нитрон	10,93	44400
смесевой материал: НШ / нитрон	10,71	30000 / 44500

Сорбционные свойства волокна влияют на его поведение при переработке, и что не менее важно, на качество готовых изделий. Для изучения сорбционных свойств волокон была использована высоковакуумная установка с ртутными затворами и кварцевыми весами Мак-Бена. Экспериментальные данные сорбции паров воды приведены в таблице 3.

Полученные значения сорбции воды волокном показывает, что включение натурального шелка в смеси приводит к повышению сорбционных свойств трикотажа, содержащего волокна нитрон, что не мало важно для детского зимнего ассортимента.

Таблица 3.

Сорбция паров воды полимерами при 25°C

Образец	100% нитроновый трикотаж	100% шелковый трикотаж	50/50 шелко-нитроновый трикотаж
Относительная влажность, %	Сорбция		
10	0,40	1,10	0,70
30	0,70	2,60	1,80
50	0,80	3,80	2,70
65	1,00	5,00	3,30

80	1,30	6,60	4,10
90	1,60	8,20	5,40
100	2,20	14,00	7,70

Во втором этапе исследования были изучены способы крашения смесового трикотажа на основе натурального шелка и нитрона смесью катионных и

прямых красителей. В таблице 4 представлены экспериментальные данные изучения зависимости интенсивности окраски от способа крашения исследуемого образца.

Таблица 4

Зависимость интенсивности окраски смесового трикотажа от способа крашения смесью катионных и прямых красителей

№	Методы крашения	Интенсивность окраски	
		Шелк	Нитрон
1	Крашение катионными красителями	22	34
2	Крашение прямыми красителями → промывка → Крашение катионными красителями → промывка	24	35
3	Крашение прямыми красителями → упрочнение окраски → Крашение катионными красителями → промывка	22	21
4	Крашение катионными красителями → промывка → Крашение прямыми красителями → промывка	20	31
5	Крашение прямыми и катионными (3:7) красителями → упрочнение окраски	25	33
6	Крашение прямыми и катионными (3:7) красителями → промывка	30	37

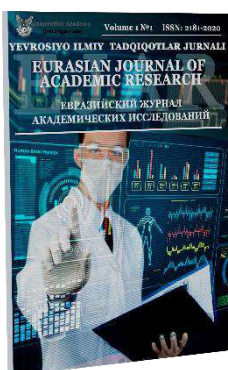
Данными приведенными в таблице 4 установлено, что двухванным способом крашения катионным и прямым красителей можно получить на смесовом текстильном материале состоящей из шелкового волокна и волокно нитрон однотоновых цветов.

Экспериментально показано, что при крашении текстильных материалов на основе натурального шелка и нитрона можно использовать только катионные красители для получения меланжевого эффекта, при этом получается цвета одинакового тона с разной интенсивностью.

Литературы:

1. www.textileclub.ru Гусева М.Н., Давыдов А.Ф. Выбор номенклатуры показателей и оценка качества трикотажных полотен выработанных из смешанной двух и трехкомпонентной пряжи.
2. Гарцева Л.А., Васильев В.В. Химическая технология текстильных материалов.
3. Набиева И.А. Модификация волокна нитрон отходами натурального шелка и разработка технологии отделки смесовых материалов на его основе (автореферат)
4. Патент IAP 04511 29.05.2012. Композиция для двухслойного трикотажа. Эргашев К.Э., Набиева И.А., Рафиков А.А.
5. Жерницин Ю.Л., Гуламов А.Э. Методическое указание по выполнению научно-исследовательских и лабораторных работ по испытанию продукции текстильного назначения. Т. 2007. 96 с.

DETERMINATION OF EFFICIENCY PERFORMANCE TECHNOLOGIES OF DRYING VEGETABLES OF KISHMISHBOP AND MAYIZBOP

Botirova Durdigul Rustam qizi¹

¹ Student of Gulistan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046167>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Drying technology,
white raisin, black
raisin, efficiency, raisin,
raisin, moisture,
temperature, sugar, sun,
objush.

ABSTRACT

Today, due to the growing demand of the population for dried grape products, several drying technologies are used. Regardless of which drying technology we use, the intended goal is to obtain products with high quality performance and deliver them to the population. Therefore, we will get acquainted with the effectiveness of several drying technologies of white raisin and black raisin varieties of grapes.

KISHMISHBOP VA MAYIZBOP UZUM NAVLARINI QURITISH TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIK KO'RSATKICHLARINI ANIQLASH

Botirova Durdigul Rustam qizi¹

¹ Guliston Davlat Universiteti talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Quritish texnologiyalari, oq
kishmish, qora kishmish,
samaradorlik, kishmishbop,
mayizbop, namlik, harorat,
qand moddasi, oftobi,
objush

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda aholining quritilgan uzum mahsulotlariga bo'lgan talabi ortib borganligi sababli, quritishning bir qancha texnologiyalaridan foydalanib kelinadi. Biz qaysi quritish texnologiyasini qo'llashimizdan qat'iy nazar, ko'zlanayotgan maqsad yuqori sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lgan mahsulot olish va ularni aholiga yetkazib berishdir. Shunday ekan, biz uzumning oq kishmish va qora kishmish navlarining bir nechta quritish texnologiyalarining samaradorligi bilan tanishib chiqamiz.

Uzum mahsulotlari ta'm va sifat jihatdan yuqori bo'lganligi sababli, unga bo'lgan talab ham o'z-o'zidan ko'tarilib bormoqda, bu esa uzumchilik tarmog'ining rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Shuningdek, uzumni pishgan vaqtda yoki

uni quritib iste'mol qilganimizda ham o'ziga xos ta'm va sifat ko'rsatkichlariga ega bo'ladi. Uzumning quritilgan kishmishbop va mayizbop navlari inson salomatligida hamda oziq-ovqat sanoatida muhim rol o'ynaydi. Uzum mahsulotlari ichida uning

quritilgan xillari kishmish hamda mayiz oziq-ovqat sanoati va inson salomatligini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Quritilgan uzumlarning sifat ko'rsatkichlari uzumning naviga, o'stirish jarayoniga, tuproq holatiga hamda qanday usulda quritilayotganligiga bog'liq bo'ladi. Mayiz qilinayotgan kishmishbop navlar tarkibida qand moddasi kamida 23-25%, mayizbop navlar uchun esa 22-23%, uzum boshlari esa o'rtacha zich bo'lishi kerak.

Uzumning O'zbekiston hududida ekish uchun tavsiya etiladigan kishmishbop navlariga qora kishmish, oq kishmish, kishmish hishrau, kishmish botir, kishmish sug'diyona, kishmish zarafshonkishmish vira kabilar misol bo'ladi. O'zbekiston sharoitida quritish texnologiyalari yuqori samara beradi, sababi mamlakatimizning iqlim sharoiti quritish uchun qulayligi, quyoshli kunlarning ko'p bo'lishidir.

Uzumni terishdan 2 hafta oldin uzum hosildorligini oshirish maqsadida tok barglarini siyraklashtirib, novdalarning chekankasini o'tkazish kerak va sug'orish ishlarini to'xtatish lozim. Chunki, ortiqcha suv qurish muddatini uzaytirib yuborishi va qurigan oq kishmish va qora kishmish sifatiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Oq kishmish mevasi o'rtapishar, uzum shingili mayda hamda o'rtacha vazni 153 gr, urug'siz nav hisoblanadi. Qora kishmish tez o'suvchi, novdalari yirik, kasallik va zararkunandalarga kam chidamli, uzum shingili katta, o'rtacha vazni 172 gr ga teng bo'lgan navdir. Quritish texnologiyalarining bir qancha usullari bo'lib, ulardan quyidagilar bilan tanishib chiqamiz.

Birinchi usul uzumning oq kishmish, qora kishmish navlarini oftobi usulda quritish keng tarqalgan usullardan biridir. Bu usulda uzumga hech qanday mexanik ishlov bermasdan, oftobda quritish orqali

amalga oshiriladi. Faqat yirik donali uzum navlari odatda bu usulda quritilmaydi. Chunki, ular yog'ingarchilik boshlangunga qadar qurib ulgurmasligi mumkin. Quritish uchun oq kishmish va qora kishmish navlari terib olingandan so'ng sortlarga ajratilib, ularga dastlabki ishlov bermasdan, yupqa qilib maxsus yog'ochdan tayyorlangan quritish maydonlariga yoyilib chiqiladi. Shunda 1 m² maydonga 10-12 kg uzum yoyilib chiqiladi. Agar uzum tarkibidagi namlik 18-20% bo'lsa, uzumlar quritilgan hisoblanadi. Oq kishmishdan tayyorlangan mayiz bedona, qora kishmishdan tayyorlangani shigani deb ataladi. Bu usul oddiy hamda kamxarajatligi bilan ajralib turadi. Biroq bunda uzumlar yog'ingarchilikdan, chang-to'zondan himoya qilinmaganligi uchun noqulayliklar tug'dirishi mumkin. Quritish 20-30 kun davom etib, 22-25% quritilgan maxsulot olinadi.

Ikkinchi usul oq kishmishni objush usulida quritish bo'lib, bunda dastlab mevaga kaustik sodaning qaynayotgan suvdagi aralashmasi yordamida ishlov berilib, sortlarga ajratilgandan so'ng savatlarga 2-3 kg atrofida joylashtiriladi va 0,3-0,4% kaustik soda aralashtirilgan qaynayotgan qozonga tushiriladi. Qozonga solingan uzum savatini 3-6 sekund tutib turilishi kerak. Natijada uzum boshining yupqa po'stida ingichka yorliqlar paydo bo'ladi hamda uzum donasi po'stidagi mumsimon g'ubor yo'qolib, namning tezroq bug'lanilishi kuzatiladi va quritish jarayonini tezlashtirishiga yordam beradi. Vaqt bo'lgandan so'ng qozondan savatlarni olib, eritma oqib ketishi uchun panjaralar ustiga bir necha daqiqaga qo'yilgandan keyin, yog'och patnoslarga bir tekis qilib yoyilib chiqiladi. Oradan 3-4 kun o'tgach uzumlarni ag'darib, tayyor bo'lgungacha

quritiladi. Quritish 6-12 kun davom etadi. Quritilgan maxsulot chiqishi 25-26% ni tashkil qiladi. Tayyor bo'lgan kishmish tarkibida ishqor bo'lmaganligiga sabab, u meva po'stining yoriqlaridan kirgan kislotalar bilan to'la reaksiyaga kirishib, yo'qolib ketadi, oqibatda inson organizmi uchun zararsiz hisoblangan juda kam miqdorda organik kislotalar paydo bo'ladi. Bu usul oftobi quritish usuliga qaraganda samaraliroq hisoblanib, maxsulotni qurishi uchun nisbatan kamroq vaqt sarflanadi.

Uchinchi usul oq kishmish va qora kishmishni plyo'nka ostida quritish bo'lib, asosan yog'ingarchilik ko'p bo'ladigan rayonlarda qo'llanilib kelinishi natijasida quritilayotgan o'simliklarning isrofchilikligini oldini oladi.

Uzumlarni plyo'nka yopilgan palatalarda quritish usuli akademik M.M.Mirzayev nomidagi bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi tomonidan ishlab chiqilgan va sinab ko'rilgan, natijada quyidagicha bayon etilgan.

Buning uchun bizga eni 4 m, eng baland tepa qismi 2 m 40 sm, yon devorlarining balandligi 1,60 sm, bitta sektsiya uzunligi 4 m bo'lgan palata kerak bo'ladi. Uning ikki yon tomoniga patnislarni joylashtirish uchun etajerkalar o'rnatiladi. Patnislarni joylashtirish uchun har bitta etajerkalarda 10-12 tadan parallel pazlar bo'lishi talab etiladi. Etajerkalar kattaligi 60-90-100 sm bo'lishi kerak. Har qaysi patnisa 60-80 kg uzum ketadi. Palataning bitta sektsiyasiga 10 tagacha etajerka joylashtiriladi va har qanday sektsiyada 0,6-0,8 tonna ho'l meva quritish mumkin. Palataning tepa qismi yarim ochiq, ya'ni egilgan yassi tomoni taxminan yarim ochiq holatda bo'ladi. Chunki, ustki choklar ostki choklarni qoplab turishi

orqali uzumlarni yo'g'in-sochindan saqlaydi. Palataning yon devorlari yerdan 40 sm balandlikda plyo'nka bilan berkitiladi. Palata ichidagi harorat tashqi muhitdan 2-7⁰ C yuqori bo'ladi. Bu usulning samaraligi uzumni quritish vaqtida hosil bo'lgan bug'larni chiqarib yuborish bilan tabiiy havo almashinishini ta'minlaganligi hamda etajerkalar orasidagi masofa kelgusida patnoslarni tashish ishlarini mexanizatsiyalashga yordam berishidir.

To'rtinchi usul oq kishmish va qora kishmish navlarini uzumzorlarning o'zida qator orasida quritish hisoblanib, bunda uzumlarni yerda yotkizib o'stirilgan tarzda hamda 3x2,5 m sxemada ekilgan tokzorlar tanlansa yanada maqsadga muvofiq bo'ladi. Uzumlarni terib olganimizdan so'ng, ularni qog'oz ustiga boshlari bir qatordan qilib joylanadi. Shunda 1 m² joyga 10-16 kg uzum joylanib, oradan 8-10 kun o'tgach uzumlar so'liydi, shundan so'ng uzum boshlari to'ng'itilib chiqilib, qurish oxirigacha shu holatda qoldirilishi lozim. Uzumda standart namlik 18% bo'lganda ajratilgan alohida joyga tozalanadi.

Ma'lumotlarga qaraganda, Samarqand viloyatining Ishtixon tumani "Ming chinor" xo'jaligida 5 yil davomida o'tkazilgan tadqiqotlar ijobiy natijalar bergan, bunda tokni yotkizilib o'stirilgan sxemasida olingan hosilni quritganda o'sha yerning o'zida quritish ishlari amalga oshirilish orqali tayyor quritilgan maxsulot olingan. Bundan ko'rishimiz mumkinki, uzum quritish agregatlarida ortiqcha vaqt quritilmaydi. Bu usul samaradorligi jihatdan yuqori bo'lishi bilan birga, terib olingan uzumlarni quritish maydonlarigacha transport vositasida tashib kelish uchun ketadigan qo'shimcha mablag' va qo'l mehnatini kamaytiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tish joizki, O'zbekistonda iqlim sharoitining yaxshiligi, quyoshli kunlarning ko'pligi, namlikning past bo'lishi yuqori sifatli uzum yetishtirish va ularni quritish usullarini qo'llashda yuqori samara beradi.

Oq kishmish va qora kishmish navlarni quritishda birinchi oftobi usulni qo'llaganimida, quritish 20-30 kun davom etib, 22-25% quritilgan maxsulot olinadi. Bu usul oddiyligi, kamxarajatligi, ortiqcha texnikalarning kerak emasligi bilan ajralib turadi. Biroq ochiq havoda quritilganligi uchun, yog'ingarchilik hisobiga, ozgina noqulayliklar tug'dirishi mumkin.

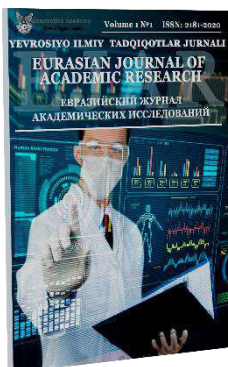
Ikkinchi usul hisoblangan objush usulida quritish 9-16 kun davom etib oftobi usulga qaraganda quritish uchun 11-14 kun kamroq vaqt sarflanadi, quritilgan maxsulot chiqishi 25-26% ni tashkil etadi.

Uchinchi usul plyo'nka ustida quritish bo'lib, yog'ingarchilik ko'p bo'ladigan rayonlarda qo'llash orqali ortiqcha isrofgarchilikni oldini olgan bo'lamiz. Shu bilan birgalikda quritish jarayonida hosil bo'lgan bug'larni chiqarib yuborish orqali tabiiy havo almashinishini ta'minlaymiz. Bu usul oftobi hamda objush usullariga qaraganda samaradorligi yuqori hisoblanadi. Chunki, bunda yog'in-sochin holati quritilayotgan uzumga ta'sir etmasligi hisobga olingan.

To'rtinchi usul uzumzorlarni o'zida qator orasida quritish bo'lib, terib olingan uzumlarni yuklab transport orqali quritish punktlariga ketadigan harajatlarni kamaytirish bilan birgalikda uzumni 18% namlik ko'rsatkichiga kelgancha quritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uzumchilik. Sh.Temurov. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2002, 170-171-betlar.
2. O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan meva-uzum navlarining katalogi. Sulaymonov.B.A, Saimnazarov.Yu.B. Toshkent 2016. 54-55-betlar.
3. Uzum yetishtirish va mayiz quritishning zamonaviy texnologiyasi. R.M.Abdullayev va boshqalar. Toshkent 2013. 138-148-betlar.

WORKING WITH CLASSICAL TEXTS IN MOTHER TONGUE LESSONS IS AN IMPORTANT FACTOR IN INCREASING THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF YOUNG PEOPLE

Payziyeva Nilufar Nabijonovna¹

¹ Teacher of mother tongue and literature of secondary school No. 26 of Samarkand district, Samarkand region

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046271>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Great ancestors, wise teacher, career choice, classic text, text assignment, native language, students, encyclopedic scholar.

ABSTRACT

This article discusses the importance of the use of classical texts in mother tongue lessons in student education. It is also revealed that when working with classical texts, it is possible to increase the intellectual potential of students by completing a number of tasks based on legends about the lives of great figures.

ONA TILI DARSLARIDA MUMTOZ MATNLAR BILAN ISHLASH YOSHLAR INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI

Payziyeva Nilufar Nabijonovna¹

¹ Samarkand viloyati, Samarqand tumanidagi XTBga qarashli 26-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
payziyevanilufar@gmail.com

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Buyuk ajdodlar, donishmand ustoz, kasb-hunar tanlash, mumtoz matn, matnli topshiriq, ona tili, o'quvchilar, qomusiy alloma.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ona tili darslarida mumtoz matnlardan foydalanishning o'quvchi ta'lim-tarbiyasida nechog'lik muhim ahamiyatga ega ekani haqida so'z boradi. Shuningdek, mumtoz matnlar bilan ishlashda buyuk siymolar hayoti bilan bog'liq rivoyatlar asosida bir necha topshiriqni bajarish orqali o'quvchilarning intellektual salohiyati oshishiga erishish mumkinligi ham ochib berilgan.

Ta'lim-tarbiya tizimi yosh avlodni o'qitish, unga zarur zamonaviy, ilmiy va kasbiy bilimlarni berish, yuksak axloqiy va estetik

fazilatlarni, sog'lom milliy g'urur va vatanparvarlikni shakllantirish, fikrlash madaniyatini o'stirish jamiyat

taraqqiyotining ham, tafakkur rivojlanishining ham asosiy sharti va vositasidir.

Jumladan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ona tili o'qitishning asosiy maqsadi o'z fikrini turli nutqiy vaziyatlarda og'zaki va yozma tarzda, mustaqil ravishda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini to'g'ri anglaydigan – muloqot va nutq madaniyati rivojlangan, kitobxonlik madaniyati shakllangan shaxsni kamol toptirishdan iborat.

O'quvchining shaxsiy munosabatini a'lo darajada shakllantirish maqsadida beriladigan matnli topshiriqlarda ajdodlarimiz faoliyatiga oid rivoyatlardan samarali foydalanish ijobiy natija beradi. Matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning o'zbek xalq og'zaki ijodi, mumtoz va zamonaviy adabiyotni ham xalqaro miqyosda o'rganishi va targ'ib qilishi, dunyo adabiy maydonida yuz berayotgan eng muhim jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil etishi, zarur ilmiy amaliy xulosalarni chiqarishi va kelgusida hayotga tadbiiq etishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Shu o'rinda, jahon ilm-fanida "tibbiyot ilmining sultoni" darajasiga ko'tarilgan, salomatlik sirlariga doir ruboiylari bilan o'zbek adabiyotini boyitgan qomusiy alloma Abu Ali Ibn Sino faoliyatiga oid bir rivoyatni misol tariqasida keltirib o'tamiz:

Abu Ali ibn Sinoning qo'lida ta'lim olish, unga shogird bo'lish katta sharaf edi. Kunlardan bir kun ikki ota o'z o'g'illarini Ibn Sinoga shogirdlikka bermoqchi bo'lishdi.

– Ey ulug' tabib, huzuringizga bolalarimizni olib keldik. Tarbiyangizga olib, shogirdlikka qabul qilsangiz. Zora sizga o'xshab tabib bo'lib yetishsalar, – deyishdi.

Ibn Sino rozilik bildirib, ularni sinab ko'rib shogirdlikka olishini aytdi. Ibn Sinoning bir odati bor edi. Kim unga shogird tushmoqchi bo'lsa, oldin sinovdan o'tkazar, so'ng tabiblik ilmini o'rgatar edi.

– Bolalarim, – dedi kelgan yigitlarga qarab, tog'-u toshlar kezing, cho'l-u biyobonlar oralang-da, har biringiz ming donadan o't-giyoh terib kelinglar.

Ibn Sino shunday dedi-da, har birining qo'lga xalta berdi. Oradan bir necha kun o'tdi. Bolalarning birinchisi kelib, yiqqan giyohlarni Ibn Sinoning oldiga to'kdi. Hammasi shifobaxsh giyohlar edi. Buni ko'rgan Ibn Sino quvonib so'radi:

– Barakalla o'g'lim, eng dorivor giyohlarni teribsan. Endi bir savolimga javob bersang. Qani ayt-chi, oyoq qabarishiga nima davo bo'ladi?

– Mening tabiblikdan xabarim yo'q, – dedi bola, – sizga o'zim endi shogird tushdim-ku.

Ibn Sino: "Shu o'n kun orasida nabotot ichida yurib tabiblikdan alifni o'rganmabsanmi, sendan tabib emas, olibsotar chiqadi" – dedi ko'nglida. So'ng ovozi chiqarib:

– Senga javob, o'g'lim, ketaver! Borib olibsotarga shogird bo'li! – dedi.

Oradan bir kun o'tgach, ikkinchi bola yetib kelib, to'plagan o'tlarni hakimning oyog'i ostiga to'kdi. Ibn Sino juda xursand bo'lib:

– Barakalla, bo'tam, qani menga ayt-chi, oyoq qabarganiga nima davo bo'ladi? – deb so'radi.

– Yovvoyi rayhon yoxud yalpizni suvda ivitib, ozgina tosh tuzdan qo'shib yuvish kerak, – javob qildi bola.

– Cho'l-biyobonda qolding-ku, suv topolmading deylik, chanqoqni nima bilan qondirish mumkin? – yana savolga tutdi Ibn Sino bolani.

– Yantoqning suvi chanqoqni qondiradi, ham darmon bo'ladi, – dadil javob berdi bola.

– Rahmat, o'g'lim, sen endi menga shogirdgina emas, farzand ham bo'lding!

Ona tilimizning go'zallig-u-latofatini qalban his etish, ma'naviy merosimizni o'quvchilar ongiga singdirish, ularni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda buyuk ajdodlarimiz hayoti va faoliyatiga doir rivoyat va afsonalarning ahamiyati beqiyos. Ushbu keltirilgan rivoyat orqali o'quvchi alloma avvalo, bolaning qiziqishini o'rganish va so'ng kasb yoki hunarga yo'naltirishi lozimligini uqtirayotganini, qolaversa, o'z sohasini mukammal bilgan allomamizning shogirdlari yaxshi tabib bo'lishi uchun qayg'urgani va o'z maqsadiga erisha olganini anglab yetadi.

Shuningdek, o'quvchi:

- matnda berilgan sharaf, nabotot, alif, hakim kabi so'zlarning ma'nosini o'rganishda izohli lug'at bilan ishlash orqali qo'shimcha bilimga ega bo'ladi;

- matn mazmunini bugungi kun bilan bog'laydi;

- matnga bo'lgan shaxsiy munosabatni og'zaki va yozma ravishda bayon qiladi;

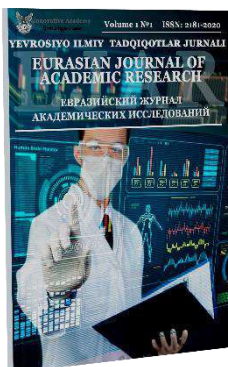
- matnning o'ziga manzur bo'lgan qismini yod oladi.

Matn asosida berilgan ushbu topshiriqlar o'quvchining haqiqiy shaxs bo'lishi, ya'ni, individual, boshqalarda takrorlanmas o'ziga xosliklarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan chambarchas holda o'zida mujassam etishi uchun u eng avvalo erkin va ijodiy fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarni puxta egallagan, tashabbuskor va mustaqil qaror qila oladigan, o'z moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'g'ri anglab, to'g'ri qondira oladigan, mehnatsevar va intellektual salohiyatli bo'lishiga zamin yaratadi. Xotirani mustahkamlash uchun beriladigan matndan parchani yod olish topshirig'i o'quvchiga ma'naviy ozuqa beribgina qolmay, insoniy fazilatlarni shakllantirishda, ilmiy salohiyatni oshirishida katta yordam beradi.

Ona tili darslarida bu kabi tarbiyaviy ahamiyatga ega matnli topshiriqlarni berib borish kelajakda o'quvchini lu'gat boyligini oshirishga, intellektual salohiyatining yuqori darajaga erishuviga, qolaversa, kasb-hunar tanlash va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda doimiy faoliyat olib borishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev. Sh. M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. – T.: O'zbekiston, 2019. – 396 b)
2. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. T. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2019. 111-112-betlar
3. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning I,II,III bosqich talabalari uchun darslik. T. 2013. 3-bet

CHARACTERISTICS OF CHINESE SHARIA

Tojiboyev Islom Odil o'g'li¹, Ochilova Hilola Husanovna²

¹ Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

islomtojiboyevodilovich@gmail.com, ² Samarkand State Institute of Foreign Languages hilolaochilova90@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046381>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Chinese Poetry, Book of Songs, Anthology of Tan Poetry, Contemporary Chinese Poetry, Poetic Symbols, Li Bo and Du Fu.

ABSTRACT

In this article, the description of poetry, the place of Chinese poetry in the world, the important heritage of the "Book of Songs", the role of poetry, poetry, flourishing in the Dynasty, He briefly spoke about the four eras, the images in his poetry, and the world-famous Chinese poets.

XITOIY SHE'RIYATINING O'ZIGA XOS TOMONLARI

Tojiboyev Islom Odil o'g'li¹, Ochilova Hilola Husanovna²

¹ Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

islomtojiboyevodilovich@gmail.com, ² Samarqand davlat chet tillar instituti hilolaochilova90@gmail.com

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-iyun 2021

Ma'qullandi: 20-iyun 2021

Chop etildi: 25-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Xitoy she'riyati, "Qo'shiqlar kitobi", Tan she'riyat antologiyasi, zamonaviy xitoy she'riyati, she'riy timsollar, Li Bo va Du Fu.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada she'riyat tavsifi, Xitoy she'riyati dunyodagi o'rni, "Qo'shiqlar kitobi" muhim meros ekanligi, Sulolalar davrida she'riyatning, nazmning o'rni, gullab-yashnashi, Tan she'riyatida an'anaviy ravishda to'rt davri, she'riyatidagi tasvir timsollari, Xitoyning dunyoga mashhur she'riyat arboblari haqida qisqacha to'xtalib, ba'zi ma'lumotlar berib o'tildi.

She'riyat manaviy dunyoyimizning muhim bir qismidir. She'r – badiiy ijodning his-tuyg'ularga boy eng nafis namunasi desak yanglishmagan bo'lamiz. She'riyatda xalqning madaniy va manaviy taraqqiyot darajasi, o'ziga xosligi, tilining qudrati, iste'dod va iqtidorining mavqei

mujassamlashgan bo'ladi. She'riyatda katta umumlashtiruvchi kuch mavjud. Bir band she'rda bir olam ma'no ifodalanishi mumkin. Chunki she'r inson kechinmalari, kayfiyati va ichki dunyosini, tuyg'u-hissiyotlarini to'laroq va chuqurroq bayon qila oladi, kishining qalbiga juda tez kirib

boradi. Shuning uchun she'r estetik ta'sir o'tkazuvchi beqiyos katta kuch-qudratga, ulkan tarbiyaviy ahamiyatga molik san'atdir. Fikr she'rda tuyg'ular, ehtiroslar va barqaror intonatsiyalar orqali uyushib yuzaga keladi. Intonatsiya she'rdagi har bir so'zni o'ziga tobe' qilib, uning ta'sir kuchini oshiradi, mazmunni kitobxon ruhiga ta'sir ettirib, yorqinroq ro'yobga chiqaradi.

Xitoy she'riyati dunyodagi eng qadimgi milliy durdonalaridan biridir. Tarixi uch ming yilliklarga taqaladigan an'anaviy xitoy she'riyati Shī (xitoycha 诗), Cí (xitoycha 词) va Qū (xitoycha 曲) va Fù (xitoycha 赋) kabilarga bo'linadi. Xitoy milliy she'riyatining o'ziga xos jihati, ularning she'rlarida milliyliigi, qadriyatlar va shu kabilar yaqqol namoyon bo'ladi. Bu esa so'zsiz o'z qadriyatlariga, an'analariga sodiq ekanlini ko'rsatadi. Bundan tashqari 20-asrning birinchi choragidan boshlab G'arb an'analariga asoslangan xitoy she'riyat ham vujudga keldi. Xitoy she'riyatining barcha an'anaviy shakllari qofiyalangan bo'lishiga qaramasdan, qadimgi Xitoydagi barcha qofiyali matnlar she'r deb tasniflanmagan. Ba'zi kitoblardagi satrlar ko'pincha qofiyalangan, ammo bu she'riyat deb hisoblanmagan.

"Qo'shiqlar kitobi" xitoy she'riyatining ilk muhim namunasi hisoblanadi, unda aristokratik she'rlar ("Qo'shiqlar kitobi" ning ikkinchi va uchinchi qismlarida to'plangan odatlar) va realistik, ko'pincha ijtimoiy ayblovli xalq qo'shiqlari (birinchi qism ") mavjud bo'lgan [2, 118].

Xan sulolasi davrida Fù (xitoycha 赋) janri sezilarli darajada rivojlandi. Olti sulola davrida Fù she'riyatning asosiy janri bo'lib qoldi, Shī (xitoycha 诗) va Fù

(xitoycha 赋) she'riy janrlari Tan sulolasi hukmronligi o'rnatilgunga qadar Xitoy she'riyatining asosiy negizi bo'lib qolaverdi.

Tan sulolasi davrida xitoy she'riy merosi hisoblangan 2300 shoir qalamiga mansub 48900 ga yaqin she'riy asarlarni o'z ichiga olgan Kangsi imperatori davrida yaratilgan 900 jildlik "Tan she'riyat antologiyasi" yaratilgan. [3, 3-72]. Tan she'riyatida an'anaviy ravishda to'rt davr ajratilgan:

- boshlang'ich (618-712);
- gullab-yashnagan (713-766);
- o'rta (767-835);
- kech (836-907).

Dastlabki davrning ko'zga ko'ringan vakillari Vang Bo, Yang Dzion, Lu Chjaolin va Luo Binvang; gullab-yashnagan davr - Li Bo va Du Fu; o'rta davr - Bo Juyi va Yuan Chjen; kech davr - Ven Tingyun va Vey Chuanglar.

Tan sulolasi she'riyatining so'nggi davrida Cí (xitoycha 词) janridagi lirik she'riyat rivojlandi. Cí (xitoycha 词) ilgari mavjud bo'lgan kuyga mos keladigan yangi so'zlar edi. Sun sulolasidan keyin sanqu (xitoycha 散曲) janridagi xitoy she'riyati rivojlanib, yangi ommabop qo'shiqlarga asoslangan erkin shaklga aylandi.

Klassik xitoy she'riyatida xitoy tilida "diangu" (xitoycha mashq 典故) deb ataladigan, qadimgi matnlardan olingan iboralar mavjud. "Diangu" ning mavjudligi she'rlarni tushunishni jiddiy ravishda qiyinlashtirdi va bu o'rganuvchidan katta bilim talab qilar edi.

Zamonaviy xitoy she'riyatida (新诗 - "yangi she'riyat") odatda an'anaviy shakli o'rniga erkin she'rdan (xitoycha mashq 自

由 诗) ko`proq va unumliroq foydalanishmoqda [3, 51-54]. Shunga qaramasdan "Yangi she'riyat" yo`nalishi an'anaviy uslubni to'liq siqib chiqarmadi. XXR tashkil topgandan keyin ham (1949-yil) qadimgi xitoy she'rlarining an'anaviy uslubida she'r yaratadigan shoirlar ham bo'lgan, ulardan biri Mao Szedun hisoblanadi.

Xitoy mumtoz she'riyatining yana bir muhim jihati uning boshqa shakllari bilan o'zaro aloqadorligidir, ular Xitoy madaniyati, [Xitoy san'ati](#), [Xitoy rasmlari](#), [Xitoy xattotligi va shu kabilar](#). Klassik xitoy she'riyati butun dunyo she'riyatiga ulkan ta'sir ko'rsatgan.

OQAR SUVLAR JILVALANAR

Oqar suvda jilvalanar
Kuzgi oy aksi.
Janubdagi ko'lni quchgan
Sukut nafasi.

Nilufargul meni g`amdan
Etmoqchi ogoh.
Toki mening dilimdayam
Bo'lsin mungli ox.
(Xurshid davron tarjimasi)

O'zlarining ramziyligiga ega gullar va o'simliklar bilan bir qatorda, gullarning rangi ham Xitoy madaniyatida alohida ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, pushti va qizil ranglar - bayram, omad va baxt kabi ma'nolarni anglatadi.

Endilikda Xitoy she'riyatidagi tasvir timsollariga ozgina to'xtalib o'tsak. O'zimizning o'zbek tilida ham bunday timsollarga misollar talaygina. Masalan, oqqush, bulbul, qaldirg'och va hu kabilar. Xitoy she'riyatida g'ozlar muhim tasvir timsollaridan biridir. Ular she'riyatda muhim o'rin tutadi. Bularni [Li Bai](#), [Vang Vey](#), va [Du Fu](#) ijod namunalarida ham ko'rishimiz mumkin, ayniqsa [Sun sulolasi davri she'riyatida](#). G'ozlar tasvirini she'rga kiritish orqali turli xil she'riy tushunchalarni ochib berish mumkin edi. Odatda g'ozlarning ikki turini, uy g'oz va yovvoyi g'ozni ajratib ko'rsatadilar. Yovvoyi g'oz she'riyat uchun muhimroq timsol hisoblanadi. Xitoy she'riyatida g'ozlardan tashqari boshqa qushlar, timsollar nomlari ham mavjud. Ba'zilar mifologik, ba'zilar esa majoziy. Masalan, Xitoyning eng buyuk she'riyat vakillaridan biri Li Bo ijodida yomg'ir, daryo, dengiz suvlari ifodalangan. Xitoy madaniyatida bu o'zgarish, burilish ma'nolarini anglatadi. Li Bo she'rlarida suv obrazi yo'qotish timsolida qo'llanilgan. Daryolarni ko'z yoshlari timsolida ifodalaydi. "Ikki farzandimni Shatsiuga jo'natib" she'rida "ko'z yoshim to'kaman bahorlar kabi"

jumlasini keltirib, ayriliqdagi qiynoqlarini tasvirlaydi. Du Fu esa suvni urush va ijtimoiy adolatsizlik timsolida tasvirlagan. Bular Du Funing "Bahor oqshomida yomg'ir" keltirib o'tilgan [1, 90-92] O'zimizning milliy adabiyotimiz namoyondasi hisoblangan Umar Hayyom ijodida may timsoli asosiy o'rin egallaydi. Birinchi navbatda Umar Hayyom o'z she'rlarida hayot quvonchlari, muhabbat his-tuyg'ulari va may keltiradigan xursandchiliklarni ifodalasa, ikkinchi davrda xursandchilik bilan bir qatorda g'am-qayg'u o'rin almashinishi, bu dunyoning barcha quvonchlari ham, hasratlari ham o'tkinchi ekanligi va hayot buyuk bir girdobni eslatishini tasvirlaydi [5]. Xitoy adabiyotida esa bu Du Fu ijodida namoyon bo'lishini ko'rishimiz mumkin. Du fu ijodida "may" hayotining tushkun voqealarini ifodalagan. Masalan "Yolg'iz o'zim may ichaman" she'rida Davlat imtixonlaridan yiqilganini, endi orzularidagi xalq uchun farovon va ozod hayotni qura olish imkonini boy berganligini kuyunib yozgan. U "may"ni hayot iztiroblaridan qochish sifatida ko'radi.

Li Bo, Du Fu va barcha shoirlari, ijodkorlari ko'pinch "erkinlik, ezgulik" mavzusida ijod qilgan, o'zgacha tasavvur dunyosiga ega bo'lishgan, o'zgacha uslub, beqiyos va boy badiiy mahoratga ega bo'lgan, nafaqat Xitoy xalqining balki, dunyoning eng buyuk mard va tanti ijodkorlaridan hisoblanishgan.

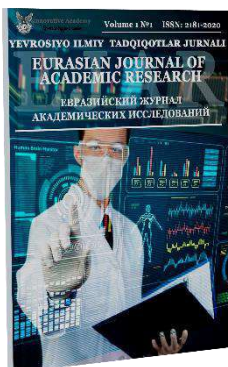
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonova Dilafruz Azimjon qizi LI BO va DU FU she'riyatining lingvopoetik xususiyatlari tahlili 5a 5120102-Lingvistika Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent - 2016
2. [The Princeton Handbook of World Poetries](#) (англ.) / Edited by Roland Greene, Stephen Cushman. — Princeton University Press, 2017.
3. [Федоренко Н.](#) Китайская поэзия (рус.) // Антология китайской поэзии / Перевод с китайского под общей редакцией [Го Мо-Жо](#) и [Н. Т.](#)

Федоренко. — М.: Государственное издательство художественной литературы, 1957.

4. G'ulomova Nilufar Xikmatilla qizi "She'riy tarjimaning o'ziga xos xususiyatlari (xitoy tilidan tarjima qilingan she'rlar asosida)" 5120200 – Tarjima nazariyasi va amaliyoti (sharq tillari bo'yicha) yo'nalishi, Bakalavr darajasini olish uchun yozilgan BITIRUV MALAKAVIY ISHI, Toshkent – 2014
5. <https://forum.ziyouz.com/>
6. <https://ziyouz.uz/>
7. <https://ru.wikipedia.org/>
8. <https://navoiy-uni.uz/>

THE PROBLEM OF THE FORMATION OF READING SKILLS IN CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENT IN GENERAL AND SPECIAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE

Madaminova Samidabonu Umidovna¹

¹ Student of the Department of Pedagogy

Urgench State University

Republic of Uzbekistan Urgench

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046511>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

speech therapy, speech, verbal communication, speech disorders, fine motor skills, speech and writing disorders.

ABSTRACT

In this article, on the basis of general and special psychological and pedagogical literature the problem of the formation of reading skills in children with speech impairment is highlighted. The formation of speech therapy as a science is its actual problems. What speech disorders are most often found in preschoolers. The relationship of fine motor skills with the development of speech. Violation of writing and speaking.

Communication between people is carried out mainly through speech, which is inextricably linked with the development of abstract thinking. A person perceives objects and phenomena in two ways-directly, with the help of the senses, and through words. Thanks to speech, we can accept reality abstractly, mentally. Almost all personal qualities: tastes, habits, character, temperament-are laid in a person in childhood. And speech plays a significant role in the formation of a person.

Speech therapy is the science of speech disorders, methods of their prevention, detection and elimination by means of special training and education. Speech therapy studies the causes, mechanisms, symptoms, course, structure of speech disorders, and the system of corrective action. The subject of speech therapy as a

science is speech disorders and the process of teaching and educating people with speech disorders. The object of study is a person (individual) suffering from a speech disorder.

The main goal of speech therapy is to develop a scientifically based system of training, education and re-education of persons with speech disorders, as well as the prevention of speech disorders. Russian speech therapy creates the most favorable conditions for the development of the personality of children with speech disorders. The success of Russian speech therapy is based on numerous modern studies of domestic and foreign authors, which indicate the great compensatory capabilities of the developing child's brain and the improvement of the ways and methods of speech therapy correction, I. P. Pavlov, emphasizing the extreme plasticity

of the central nervous system and its unlimited compensatory capabilities, wrote: "Nothing remains stationary, unyielding, but can always be achieved, changed for the better, if only the corresponding conditions are fulfilled" {1}

A speech therapist should be able to recognize speech disorders, master the techniques and methods of their elimination and correction, special methods of teaching children with speech disorders to their native language both in preschool and school age, carry out preventive work on prevention, know well the psychological characteristics of children with speech pathology, use the techniques and methods of their education, correction and development of higher cortical functions.

The importance of speech therapy is important for all speech pathologists, since speech disorders are much more common in abnormal children than in normal developing children. The most urgent problems of modern speech therapy are the following:

1. Unification of the categorical apparatus.
2. In-depth study (including psycholinguistic) of the mechanisms and methods of correction of speech disorders.
3. Scientifically based correlation of nosological (clinical-pedagogical) and symptomological (psychological-pedagogical) approaches in speech therapy theory and practice and in the development of nomenclature documents.
4. Study of speech ontogenesis in various forms of speech disorders.

5. Study of the features of speech disorders and their elimination in complicated developmental defects.

6. Early prevention, detection and elimination of speech disorders.

7. Creative and scientifically-based development of the content, methods of teaching and upbringing of children with severe speech disorders in special kindergartens and schools.

8. Consistent implementation of a comprehensive approach to the identification and correction of speech disorders.

9. Ensuring continuity in the speech therapy work of preschool, school and medical institutions.

10. Improving the theory and practice of differential diagnosis of various forms of speech disorders. 11. Development of TSO, laboratory and experimental equipment, introduction of computer technology in the educational process.

12. Analysis of achievements in the field of speech therapy, available in domestic and foreign theory and practice.

Speech is a complex function, and its development depends on many points. An important role here is played by the influence of others – the child learns to speak on the example of the speech of parents, teachers, and friends. Others should help the child to form a correct, clear speech. It is very important that the child from an early age hears the correct speech, clearly sounding, on the example of which his own speech is formed.

Speech disorders in one way or another negatively affect the entire mental

development of the child, affect his activities and behavior. Severe speech disorders can affect mental development, especially the formation of higher levels of cognitive activity, due to the close relationship between speech and thought.

Statistics of speech disorders invariably record the growth of speech pathologies. Speech disorders are not only manifested in the shortcomings of sound pronunciation, but also affect other components of speech, such as the phonetic, lexical and grammatical side of speech. The defects are systemic in nature. Children with speech disorders, of course, need the qualified help of a specialist. Many parents are unaware of the severity of the problem, believing that their child is all right. Parents can not independently determine the content of the work on the development of the child and the correction of his shortcomings in the conditions of family education. But the speech therapist not only "puts sounds" : the work of the speech therapist begins with the development of all mental processes in children (visual and auditory perception, attention, memory, thinking), which certainly contributes to the development of the child and his cognitive activity.

Deviations in speech development are of a different nature and are differently associated with the overall development of the child and his cognitive activity, but the lag in learning is inevitable if the child is not provided with speech therapy in a timely manner. But preschool education is the first stage of continuing education.

A possible cause of speech problems is the weakening of the somatic health of

children: lagging in physical development, poor nutrition, severe diseases at an early age, more than 4 episodes of acute upper respiratory tract infections in the first year of a child's life{17}

Social factors have a significant impact on the correct formation of the child's speech behavior{12,18}. The mother's speech for the child is the main source about the basics of the native language{12}. In children whose mothers actively talk to them in the first and second year of life(at the stage of speech formation), there are no delays in speech development or the lag is insignificant, and by the age of three, such children are aligned in development with their peers.

Fine motor skills-The development of fine motor skills is very important for the development of speech in a child. The whole secret is that the area of the cerebral cortex that is responsible for the subtle movements of the fingers is located very close to the speech zone. Accordingly, the more developed the part of the brain responsible for fine motor skills, the greater the impact it has on the speech zone. Fine motor skills improve the smoothness of finger movements, which is very important for further learning to write and the formation of a beautiful handwriting. Thanks to the developed fine motor skills, it is easier for the child to master such household skills as tying shoelaces, eating with the help of cutlery, developed fine motor skills make the child more independent in everyday life.

The connection between mental abilities, speech and fine motor skills of the hand has long been known. In preschool children, this is most pronounced. The

movements of the child's fingers and hands have a special developmental effect. Russian physiologists also confirm the connection between brain development and the development of fine motor skills of the hand. Simple hand movements help to remove tension not only from the hands themselves, but also from the lips, relieve mental fatigue. The development of fine motor skills of the hands is very important for the psychophysical development and speech development of the child. Currently, researchers have proven that the development of fine motor skills of the fingers has a positive effect on the formation of children's speech.

The outstanding scientist I. P. Pavlov attached great importance to tactile sensations, proving that they form the speech center. The more perfect the cortex, the more perfect the speech, and therefore the thinking.

The training of fine finger movements will not only have a stimulating effect on the overall development of the child, but will also help to overcome and prevent speech disorders in children. Even if the child's speech develops without features, it is necessary to take care of improving his fine movements of the fingers; if the development of the baby's speech lags behind, special attention should be paid to the training of his fingers.

Therefore, the training of fingers, that is, the development of fine motor skills, should be started as early as possible, especially in children with general speech underdevelopment. Fine motor skills of the hands are developed:

1. Finger gymnastics using poems, songs, nursery rhymes and folk tales.

2. Massage with finger rubbing and hand massagers

3. Folk games with palms

4. Games with natural materials

5. Games with household items

6. Sand and water games

7. Finger Theater

8. Nitrotherapy

9. Ganutel

10. Didactic games

Currently, the problems of studying, diagnosing and correcting writing disorders in children are one of the most urgent tasks of pedagogy and speech therapy. The problem of violations of written speech in schoolchildren is one of the most relevant for school education. About 40% of children from the total number of primary school students have some type of writing disorder (dysgraphia). Therefore, the problem of helping children with writing disorders remains acute. In this regard, the purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of the main violations of writing in primary school children. So, the process of mastering written speech is in close interaction with the degree of formation of all aspects of oral speech: sound pronunciation, phonemic perception, lexico – grammatical side of speech, coherent speech. It follows that the cause of dysgraphia can be the same functional and organic disorders that cause oral speech disorders.

It follows that the cause of dysgraphia can be the same functional and organic disorders that cause oral speech disorders.

The key to successful mastery of writing is a sufficiently high level of oral speech development. But it is worth noting that, in contrast to oral speech, written speech can only develop under the condition of systematic and purposeful training{1, p. 7}.

The main sign of dysgraphia is typical and repeated errors of a persistent nature in writing, not related to ignorance of the rules and norms of the language. Such errors include: mixing and replacing graphically similar handwritten letters (sh-sh, t-sh, v-d, m-l) or phonetically similar sounds (b-p, d-t, z-s, g-k); distortion of the letter-syllabic structure of the word (omissions, permutations, addition of letters and syllables); violation of the unity and separation of writing words; agrammatism in writing (violation of inflection and agreement of words in a sentence). Children with dysgraphia have a low speed of writing, difficult to distinguish handwriting, fluctuations in the height and inclination of letters, slipping off the line. The presence of dysgraphia is diagnosed at the age of 8-9 years {4, p. 131}.

Conclusion: Almost all personal qualities: tastes, habits, character, temperament are laid down in a person in childhood. And speech plays a significant role in the formation of a person. Speech is a complex function, and its development depends on many points. An important role here is played by the influence of others – the child learns to speak on the example of the

speech of parents, teachers, and friends. Others should help the child in the formation of a correct clear speech. It is very important that the child from an early age hears the correct speech, clearly sounding, on the example of which his own speech is formed. If a child has speech defects, he is often subjected to ridicule from his peers, offensive remarks, and does not participate in concerts and children's holidays. The child is offended, he does not feel equal among other children. Gradually, such a child moves away from the team, closes in on himself. He tries to keep silent or answer in monosyllables, not to take part in speech games. The task of the speech therapist, together with the parents, is to convince the child that speech can be corrected, you can help the baby become like everyone else. It is important to interest the child so that he himself wants to participate in the process of speech correction. And for this, classes should not be boring lessons, but an interesting game. The role of speech expressiveness is extremely important. Just do not forget that fine motor skills also play an important role in the development of the child. First of all, it provides the design of phrases, and at the same time, it provides the transmission of information about the communicative type of utterance, about the emotional state of the speaker. It is the preschool age that is most favorable for solving correctional tasks, for mastering the intonation characteristics of speech {6}

References:

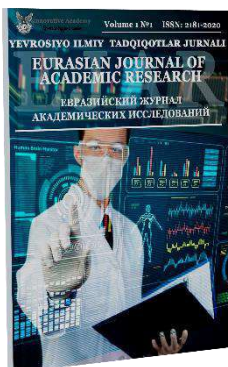
1. Levina R. E. Violation of speech and writing in children: selected works. - Moscow: Arkti, 2005
2. Tkachenko T. A. Logopedic encyclopedia. - M.: Mir knigi, 2008. - 248
3. Andreeva N. G. Speech therapy classes for the development of coherent speech of primary school students. In 3 hours-Part 1: Oral coherent speech. Lexika: a manual for the speech

therapist N. G. Andreev; edited by R. I. Lalaeva. - M.: Humanitar, ed. VLADOS Center, 2006. - 182 p.: ill – - (Correctional pedagogy)

4. Overcoming the general underdevelopment of speech in preschoolers. Educational and methodical manual/ Under the general editorship of T. V. Volosovets. - M.: V. Sekachev, 2007. - 224s.

5. Development of speech, movement and fine motor skills. Complex classes E. A. Lifits, I. V. Lifits. Publishing house: Iris-Press 2010.

TYPES OF STEELS AND THEIR CORROSION

Firuza Davronova¹

¹ Master degree, Karshi Engineering Economics institute, Karshi, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046611>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

carbon steel, alloy steel,
mild steel, stainless steel,
crevice corrosion,
pitting corrosion.

ABSTRACT

The article is devoted types of steel and their corrosion and development of new types of inhibitors for the effective protection of steel samples from corrosion. The economic efficiency of many oil and gas companies in the country also depends on the creation and research of new types of steels and inhibitors.

Introduction. Steel well-known alloy of iron and carbon is not as simple as one might think. There are two main types of steel: carbon steels and alloy steels.

Carbon steels consist of iron and contain no significant quantities other metals. Carbon steels can be divided into three main grades:

- Mild steel. The most widely used grade is a low carbon steel which contains up to approximately 0,3% carbon;

One weakness of mild steel is that it corrodes – its surface progressively deteriorates due to a chemical reaction. This reaction takes place between the iron in the steel and the oxygen in the air, to form iron oxide. When iron corrodes, we say that it rusts. In some metals, such as aluminum the presence of corrosion is not a problem, as the layer of oxide around the metal remains hard which prevents it from oxidizing any further.

However, when mild steel goes rusty, the rust on the surface comes off continuously, and a new rusty layer forms

progressively “eating into” the metal. The corrosion events causes significant metal loss. Of course it is a huge loss of finance. One of the basic ways to prevent corrosion is inhibition. The inhibitors are added to minimize corrosion event. The corrosion inhibitors are the chemical compounds that adsorbed on the metal surface, connects with metal ions and decreases the corrosion rate.

- Medium carbon steel contains between approximately 0,3 % and 0,6% carbon;

- High carbon steel contains between approximately 0,6 % and 1,4% carbon.

Alloy steels consist of iron, carbon and one more alloying metals.

Specific grades of alloy steel include:

- low alloy steels, which contain 90% or more iron and up to approximately 10% of alloying metals such as chromium, nickel, manganese, molybdenum and vanadium.

- high strength low alloy steels which contain smaller quantities of the above metals (typically less than 2%).

- stainless steels which contain chromium as well as other metals such as nickel and which do not rust.

Stainless steel is the most durable of metals. Its mechanical properties enable its structures to remain extremely resistant to rust. Nevertheless, corrosion can't be precluded. But there are ways to minimize the risk of corrosion. Stainless steel's fine layer of chromium oxide has natural techniques to self-repair when breached or broken. However, if the damage is too extensive corrosion can occur. There are various types of corrosion to be aware of.

The most common types are:

Pitting corrosion on stainless steel.

The passive layer on stainless steel can be attacked by certain chemical species. Chloride ion is the most common of these and is found in everyday materials such as salt and bleach. Harsh pitting corrosion is a localized damage that eats pits into stainless steel. In addition to chloride ion, can be caused by elevated temperatures for extended amounts of time or lack of oxygen to the surface.

Crevice corrosion on stainless steel.

Stainless steel requires a supply of oxygen to make sure that the passive layer can form on the surface. In very tight crevices it is not always possible for the oxygen to gain access to the stainless steel surface thereby causing it to be vulnerable to attack. Crevice corrosion is avoided by sealing crevices with a flexible sealant or by using a more corrosion resistant grade.

General corrosion on stainless steel.

Normally stainless steel does not corrode uniformly like ordinary carbon and

alloy steels. However, with some chemicals, mainly acids, the passive layer may be attacked uniformly depending on concentration and temperature and the metal loss is distributed over the entire surface of the steel. Hydrochloric and sulphuric acids at some concentrations are particularly aggressive towards stainless steel. General corrosion can be quite destructive and happen to the entire surface at once.

Galvanic corrosion on stainless steel.

If two dissimilar metals are in contact with each other and with an electrolyte (e.g. water or another solution), it is possible for a galvanic cell to be set up and to accelerate corrosion of one of the metals. It can be avoided by separating the metals with a non-metallic insulator such as rubber.

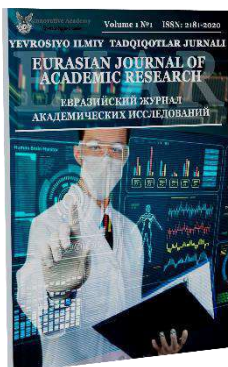
-tool steels which are extremely hard and are used in cutting tools. They contain tungsten and/or cobalt. A widely grade of tool steel is high speed steel which is used in cutting tools that operate at high temperatures, such as drill bits.

Researches of foreign scientists, as well as scientists of our country are devoted to the development of technology for the production of corrosion inhibitors. Corrosion, in particular, causes great damage to the national economy. We can see this from the data below. According to the literature, during the year developed throughout the year one-sixth of the steel alloys produced are used to replace corroded metal structures, equipment and spare parts. If we look at this figure worldwide, it is several million tons. It is obvious that the steel alloys produced by several smelters during the year are wasted.

References:

1. H.M Abd El-Lateef, Experimental and computational investigation on the corrosion inhibition characteristics of mild steel by some novel synthesized amines in hydrochloric acid solutions, Corros. Sci. 92 (2015) 104-117.
2. Saranya, P. Sounthari, K. Parameswari, S. Chitra, Acenaphtho [1.2-b] quinoxaline and acenaphtho[1.2-b]pyrazine as corrosion inhibitors for mild steel in acid medium, Measurement 77 (2016) 175-186.
3. Behpour, S.M. Ghoerishi, N. Mohammadi, N. Soltani, M. Salavati Niasari, investigation of some Schiff base compounds containing disulphide bond as HCl corrosion inhibitors for mild steel, Corros. Sci 52 (2010) 4046-40.

THE SYSTEM OF SERVICE AUTOMATION STRUCTURE IN SERVICE SPHERES

Egamberganova Fazilat Shuhratovna¹

¹ 3rd year student of Tashkent State University of Information Technologies Named after Muhammad al-Khwarizmi

Urgench branch, 5330500 - Computer engineering (IT service)

egamberganovafazilat@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046702>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

Service,
schematic diagram,
technological
environment, Internal
labor system, thematic
project.

ABSTRACT

One of the features of the service market is high competition. In such an environment, it is important for the organization to increase business profitability, optimize accounting and management. The speed of solving these problems directly depends on the efficiency of the automation system.

The modern approach to automating this service sector involves the creation of a project management system. Human resource management and customer relationship management are key components of the project portfolio. In fact, they reflect two sides of the same coin, because the success of an enterprise depends on the customers, and the quality of the services to which the customers refer depends on the social and psychological skills of the employees.

The project direction combines business processes such as time management, accounting, evaluation of project financial performance, and analytical information retrieval. However, you can monitor the progress of the project using visual reports that include step-by-step evaluations, analytical data, and objectives of the work.

The schematic diagram of automation is the main technical document of the project, which shows the level and principle of automation of the technological device. This reflects all the key decisions made at the initial stage of building a management system. The drawing should provide an understanding of the control object, the tools used in control, adjustment, program control, signaling, interlocking, protection, and automation. Usually alarm, blocking and protection are extended in special drawings. The schematic diagrams, along with the controls and communications, show a diagram of the technological devices, automation tools, schematic diagrams of the interactions between the various devices of the technological units and the automation tools.

Due to a number of issues related to production automation, specialists in various fields have the opportunity to bring their products, programs or developments to the European market. The business program implemented within the thematic project will help to deepen the essence of problematic and innovative issues. In a rapidly evolving technological environment, enterprises need new solutions, including: increasing product volumes; perform labor-intensive technical tasks in a short time; reducing the cost of raw materials and waste; doing things that cannot be achieved by human hands; only innovative systems such as production automation, ie. transfer of management and control functions from human to technical equipment.

The main role of the introduction of automation systems is to increase efficiency, mobility and simplify the work of staff. As a result of these changes, the level of competitiveness in the market is increasing and the strong use of the resource base continues. Production automation can be done in several ways, in particular: Only certain equipment is automated, which performs a series of actions that people cannot or cannot achieve. Covers the production chain of a particular shop or unit that performs a series of actions to solve a specific problem. Management and control is being transferred to special equipment that covers all stages of production. This occurs in a stable and practical mode, as well as in situations where working conditions are extremely dangerous or unbearable for the worker. To better determine the level of automation, you need to know its effectiveness for a particular type of

production. Automation has been created by technologists to make working conditions as comfortable as possible for people and to improve the operation of the equipment and make it easier to operate.

Today, this system is implementing itself in various directions, for example: Production automation has been created to improve the internal labor system. For example, a more equipped machine or training system that allows you to work on a large scale of production is designed to work with technologies that allow you to expand your knowledge capabilities and make it easier to learn new programs. Automation covers the areas of design, planning and management. He runs the business processes. The technical support system helps to increase labor productivity, improve product quality. Automation by eliminating manual labor In addition to the benefits listed, it also aims to protect the human body. Thus, for example, there are enterprises that produce tobacco or aluminum, which is contraindicated for humans. The automation of production ensures the complete elimination of human labor, its replacement by specialized machines. Automation is also used in service areas, such as cafes and restaurants, shops, supermarkets, and more. The structure of the processes that take place in such institutions is crucial.

The presence of barcodes - they help to mark and correct the goods, and thus immediately provide information about the arrival of products in the database. Barcode Scanner - Provides information on whether a product is available. Each unit is knocked out under a specific code, which allows you to track its

quantity at the time of receipt and completion of the sale of the product.

Thanks to the latest developments, many employees can not only get the appropriate working conditions, but also the opportunity for retraining, which in turn will ensure the growth of the company and the development of employees.

Today, a number of facilities are provided in the field of services for the population to live in a comfortable and comfortable environment. As a result, due to the development of service infrastructure in rural areas of the country, the lifestyle of the rural population is approaching the lifestyle of the urban population. In order to develop the industry in accordance with modern requirements, the President of the Republic of Uzbekistan signed a decree "On the program of development of the service sector in the Republic of Uzbekistan for 2012-2016" and "On the provision of services in rural areas in 2013-2016." On Additional Measures to Accelerate the

Development of the Supply and Service Sector ". As a result of programs and measures aimed at developing the service sector, the share of the industry in GDP has grown significantly. The figure is expected to be 54.5% today, up from 50.5% in 2011. People employed in the industry today make up more than 50% of the total employed population.

Today, 80.4 thousand or 81% of small businesses operate in the service sector. More than 2,000 companies operating in the industry across the country are benefiting from the program. Due to the implementation of the program, the total volume of services increased by 1.7 times, and services per capita - by 1.6 times. It is no exaggeration to say that the main high rates of development in the industry are in finance, construction, healthcare, communications and information, computer programming, maintenance and repair of agricultural machinery, and household services.

References:

1. Frohm, Jorgen (2008), Levels of automation in production systems, Chalmers University of Technology, ISBN 978-91-7385-055-1.
2. Programming and automation of conservation and production processes, Usmanov A.U, Textbook for professional colleges., T., Economics and Finance Publishing House, 2010, 278 pages.
3. Alimov R.H, Yulchieva G.T, etc. Textbook "Information technology and systems"-T .: TSU, 2010.
4. Executive Office of the President, artificial intelligence, automation and economics (December 2016)
5. Implementation of the service sector development program http://dd.gov.uz/en/pages/xizmat_ko%E2%80%98distribution_field

PSYCHOCORRECTION OF EMOTIONAL DISORDERS IN PRESCHOOL CHILDREN

Absalomov Erkinboy¹

¹ Students of FarDU.

e-mail: absalomov.erkinboy@bk.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5046790>

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

psychology,
emotion, preschool,
games, outside world.

ABSTRACT

This article discusses the psychology of preschool children and the various emotional disorders that occur in this condition. There was also talk of their solutions. You can also see a lot of ideas about the demands of the 21st century and the style-psychology that can open many closed doors without a key. But the main goal is to find a psychological solution to emotional disorders.

Introduction

Emotions are pleasant or unpleasant experiences that arise from a person's thoughts and feelings about an event, related to his needs and interests. And many people today are driven by emotions. The violation is causing many problems. And so far, several solutions to these problems have been found, and this research is ongoing. At this point, we may have a question. WHO CAN CORRECT EMOTIONAL DISORDERS? We all know that emotion is a field related to human emotions, and the problems in it are caused by emotions, and of course, the solution to this problem is also related to psychology. Because one of the important tasks of psychology is to control a person through his emotions. Psychologists can do the same. Psychologists have divided the treatment period into types according to age. And through this article, we will explore and discuss emotional disorders in kindergarten-age children and ways to correct them.

Significant changes are beginning to take place in the psychological and emotional development of children of kindergarten age. Because from this period the child's independent activity begins to grow externally. Almost all emotional processes of a child of kindergarten age develop rapidly. As a result, the child gradually becomes acquainted with the environment, which leads to many changes in the child's thinking. At the age of kindergarten, along with the development of certain psychological processes, they also begin to create personal and personal qualities

Literature review

There are so many types it is hard to say. Not understanding the connection can cause stress for the child. Stress, on the other hand, leads to a breakdown in the emotional state of the child. The results of the theoretical work show that there are several effective ways to solve this problem, one of which is to explain it through games that children like. This is

one of the best ways to keep a child safe. Kindergarten-age children can learn about their surroundings only through actions. Adults around children can learn a lot of things that belong to their lives, which they still do not have the strength and intelligence to do, only during play activities. Through play, they know and remember things and events that occur in life. Play is not only a means of knowing and understanding things around them but also a powerful educational tool should be taught.

Kindergarten psychology is very sensitive and changeable. Based on the child's interests, Professor E.A. Arkin divides kindergarten games into approximate classification groups.

1. Games aimed at improving certain psychological processes in children:

A) games that improve the sensory organs;
B) movement (sports games);

C) aesthetic games;

2. Technical games;

A) industrial games;

B) agricultural games;

C) career-related games;

D) construction games;

3. Life and socio-political games;

A) Family life games

B) kindergarten school games;

C) social games;

D) socio-political games;

4. Military games.

A) Red Army game;

B) sailor game;

C) war game;

5. Dramatic games

A) theatrical performance;

B) a movie game;

C) circus game.

It is well known that didactic games (such as drawing different shapes from

lottery cubes, numbers, mosaics, checkers, and riddles) help in many ways to successfully conduct a special program in kindergarten.

Results

Kindergarten children play games that are mostly plot and role-playing, and they like these games. In role-playing games, children reflect on their surroundings.

In conclusion, the play activities of kindergarten children of different ages help to reflect and develop all their emotional states. That is, it develops psychological processes, mental abilities, personal-psychological qualities, character traits.

We better and more comprehensively understand things and events in the external environment not only through perception but also through perception. From the perception of a certain thing, children rely not on a single sign of that thing, but on several signs. Later, when they encounter the same thing for the second time, they can distinguish it from other similar things based on the signs they already know. When children perceive different things around them, they can only see these big signs and understand what they see. However, due to their lack of life experience, children do not understand the most important and general features related to the content of things.

Kindergarten children can tell the difference between the shapes of similar things. But when we show young kindergarten children abstract geometric shapes or pictures of them, they try to understand these shapes by relating them to specific things they know. For example, they call a circle a car balloon, a rectangle a window, and a triangle an object.

This deficiency in children's perception is evident in their ability to understand different images. In general, children of kindergarten age are very interested in seeing different pictures. But they are completely indifferent to the state and spatial relationship of the things depicted in the picture. That's why small groups of children often look at different pictures upside down and enjoy them. But later on, it can cause negative emotional states in the child.

Conclusion

In short, emotions and feelings are the leading activities in preschool. Preschoolers' emotions are intensely developed through play. Play is not only a

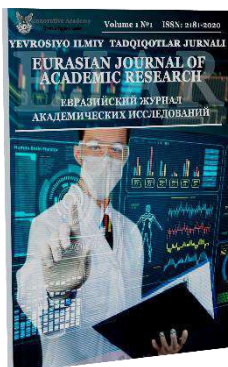
leading activity for preschoolers but also a variety of experiences. Depending on the situation, a child's feelings and emotions can be both positive (love, joy) and negative (anger, hatred). Positive experiences are created when a child can meet their needs. If the child is not able to meet his needs in the created situation, negative emotional experiences will arise. One of the main requirements of psychological preparation for school is emotional preparation. This preparation requires not only the joy of waiting for school to begin but also the development of higher emotions, the formation of the emotional characteristics of the child's personality.

References:

1. Voxidov M. 'Child psychology'. Tashkent. 1974 y.
2. Elkonin D.B. Child psychology. M.: 1985g.
3. Muxina V.S. Child psychology. M.: 1985g.
4. Nishonova ZT. Child psychodiagnostics. Tashkent. 1998 y.
5. Goziev E.G., Mamatov M.M., etc. Adolescent Psychology. Tashkent D.U 1992
6. Goziev EG, Utanov B. Psychology of cooperation. Tashkent Tashkent State University 1992
7. Goziev E. Ruhieva X.O. Methodical recommendations on the psychology of high school students F.N.K. Tashkent State University 1990
8. Lyaudis. Child psychology. M.: iz.vo Moscow 1990 g.
9. Goziev E.G. Fundamentals of Pedagogical Psychology. Tashkent Tashkent State University. 1995
10. Goziev E.G. Psychology of Thinking. Teacher's Publishing House. 1990
11. Krutetskiy V.A. Pedagogical-psychological bases. Tashkent-1976.
12. Nishonova ZT, G.Alimova. Child psychology, and its teaching methods. Tashkent-2003

Additional literature

1. M.G. Davletshin Age and pedagogical psychology. Tashkent. Teacher's Publishing House. 1974 y.
2. Gonobolin F.N. Psychology. Tashkent. 1976 y.
3. Kadyrov BR, Kadyrov KB. Collection of professional diagnostic methods. Tashkent-2003.
4. Khaydarov FI, Khalilova NI 'Methods of teaching psychology' Tashkent-2006.
5. Davletshin MG and others, Age and pedagogical psychology. T-2004.

EFFECT OF MINERAL FERTILIZERS ON GROWING PAVLOVNYA TREE SEEDLINGS FROM THE ROOT BACK

Z.T.Bo'stonov¹, X.Z.Abdullayeva², A.D.Olimjonov³

¹ Forestry Research Institute

Andijan branch director, q.x.f.n, associate professor,

² Forestry Development Innovation Center, Head of Scientific Generalization Department, PhD, Associate Professor,

³ Junior Research Fellow, Forestry Development Innovation Center

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5054775>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

forestry, pavloniya,
mineral fertilizers,
seedlings, phosphorus.

ABSTRACT

The article is devoted to paulownia seedlings brought to the Republic of Uzbekistan from Germany and grown for the improvement of roads in the Andijan region. The Paulownia plant is of great importance for its beauty, that it is possible to quickly and efficiently make building materials from it, as well as its durability. This article presents the results of a study of the effect of mineral fertilizers when growing paulownia seedlings from root shoots.

ПАВЛОВНИЯ ДАРАХТИ КЎЧАТЛАРИНИ ИЛДИЗ БАЧКИДАН ЕТИШТИРИШДА МИНЕРАЛ ЎЎИТЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

З.Т.Бўстонов¹, Х.З.Абдуллаева², А.Д.Олимжонов³

¹ Ўрмон хўжалиги илмий-тадқиқот институти

Андижон филиали директори, қ.х.ф.н, доцент,

² Ўрмон хўжалигини ривожлантириш инновация маркази, илмий натижаларни умумлаштириш бўлими бошлиғи, PhD, доцент,

³ Ўрмон хўжалигини ривожлантириш инновация маркази кичик илмий ходими

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

ўрмон хўжалиги,
павлония, минерал
ўғитлар, кўчат, фосфор

ANNOTATSIYA

Мақола Ўзбекистон республикасида Германия давлатидан келтирилиб парвариш қилинаётган ва Андижон вилоятининг Авто йўл ободонлаштириш учун етиштирилаётган Павлония кўчатлари. Павлония ўсимлиги чиройлилиги, тез ва сифатли қурилиш ҳом-ашёси тайёрланиши ҳамда узоқ умр кўриши билан катта аҳамиятга эгадир. Ушбу мақолада павловния дарахти кўчатларни илдиз бачкидан етиштиришда минерал ўғитларнинг таъсирини ўрганиш натижалари келтирилган.

Республикамизда қишлоқ жумладан, Ўрмончиликнинг жадал
хўжалигининг барча сохалари, шу ривожлантириш мавжуд ўрмон

хўжаликларининг экологик ҳолатини яхшилаш, наёб манзарали ўсимликлардан (Лола дарахти, Повловния, Магнолия) каби ўсимликларни кўчатларини кўпайтириш ва ўрмон хўжаликларини кенгайтириш ишлари олиб борилмоқда. Ўсимликлардан олинган маҳсулот сифатини яхшилаш ҳамда қайта ишлаш саноатида тайёрланган маҳсулотларни кўпайтириш, бир сўз билан айтганда, халқимизнинг турмуш шароитини ва экологияни яхшилашда, саноатни ёғоч материалларга бўлган талабини тўла қондирилишига катта эътибор қаратилмоқда.

Маълумки, Ўзбекистон республикаси турли иқлим минтақаларидан келтирилган ўсимликларнинг ўсиши учун жуда қулай ҳисобланиб, Павлония ўсимлиги чиройлилиги, тез ва сифатли қурилиш ҳом-ашёси тайёрланиши ҳамда узоқ умр кўриши билан катта аҳамиятга эгадир. Аммо, лекин бу борада жуда кам изланишлар олиб борилган бўлиб, нархлари ҳам жуда юқоридир. Шунинг учун Павловния ўсимлигидан фойдаланиб қишлоқ хўжалигида фойдаланмаётган қўриқ ва адир, тоғ минтақларида ҳамда аҳоли яшаш жойларини кўкаламзорлаштиришда арзон таннархга эришиш ҳамда интенсив кўчатчилик технологияларини яратиш мумкин.

“Ўзбекистон Республикаси Ўрмон хўжалиги давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПК,-2966-сон қарорида белгиланган тадбирлар ижросини ташкил этиш борасида Ноёб манзарали дарахтлар Лола дарахти, Повловния, Магнолия ўсимликларини ўстириш, кўпайтириш ва унинг хом-

ашёсини тайёрлаш соҳасини ривожлантириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқилмоқда [1]. Ушбу фармойишлар асосида ноёб ва тез ўсувчи ўсимликлар дарахтларини етиштириш ва уларни кўпайтириш, саноат учун хом-ашё базасини шакллантириш ишларини амалга ошириш бўйича кенг кўламдаги ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистонда энг тез ўсувчи дарахт павловниядир. Ёғочи жудаям сифатли ҳисобланади. Павловния ёғочини барча нозик соҳаларда, эшик-ром, пол-панер, уйни томларини ёпиш, мебель ясашда, мусиқа асбоблари ясашда ишлатса бўлади. Павловнияни экиш парвариш қилиш учун кам меҳнат талаб этади ва сердаромад иш ҳисобланади.

Павловния-Paulownia- Манзарали дарахтлар туркумига киради. Асосан шарқий осийда ўсадиган 10 та тури мавжуд. Ўзбекистонда манзарали ўсимлик сифатида экиб ўстирилади. Бўйи 12-20 метр, барги оддий юраксимон четлари теккис, кузда тўкилади, гултожиси қўнғироқсимон, барг чиқаргунча очилади. Меваси йирик қаттиқ ёнғоқсимон кўсакча, уруғи майда, ёғочи енгил юмшоқ. Повловния қаламча, илдизбачки ва уруғларидан кўпайтирилади [3].

Маълумки ўсимликларни вегетатив йўл билан кўпайтириш бугунги янгилик эмас, балки узоқ тарихга бориб тақалади. Жумладан, интродукция қилинаётган ўсимликларни хусусан Павловния ўсимлигини ўрганар эканмиз, адабиётлар маълумотларида уруғидан ва замонавий “in-vitro” усулидан фойдаланиб кўпайтиришнинг усуллари

кўп тилга олинади. Илдиз бачкидан кўпайтириш эса маълумотларни деярли адабиёт манбаъларида учратмадик. Бироқ хаваскор кўчатчилар ва маҳаллий гулчилик ҳамда манзарали ноёб ўсимлик ишқибозлари томонидан амалда синаб кўрилатганлиги, лекин илмий ёндашув талаб этилатганлиги бу усулни илмий асослаб бериш учун зарурият туғдирди.

Биз тажрибаларимизни 2020 йил Андижон вилояти Пахтабод тумани Темиров Сайдилло фермер хўжалигида Германия давлатидан келтирилиб парвариш қилинаётган ва Андижон вилоятининг Авто йўл ободонлаштириш учун етиштирилаётган кўчатларининг кесиб ташланган ортиқча илдизларидан қаламчалар тайёрлашдан бошладик. Бунда жами 480 дона илдиз бачки қаламчалари 12-15 см узунликда ток қайчида Феврал ойининг 2-3- декдалари давомида кесиб тайёрланди ва махсус тажриба ўтказиш учун тайёрланган дала майдонига қия ётқизилган холида 2-3 см қалинликда ҳеч нарса таъсир эттирмай тупроқ остига кўмиб экилди. Тажрибалар 4 вариантда ва 4-3 қайтариқ қилиб жойлаштирилди.

Шу билан биргаликда тажрибаларимизни ўрганиш даврида 1-

схемадаги яъни Павловния ўсимлигининг ўсиш ривожланишига минерал ўғитларнинг таъсири ҳам ўрганилди.

- 1) контроль,
- 2) 60 кг Азот+30 кг Фосфор,
- 3) 90 кг Азот+60 кг Фосфор
- 4) 120 кг Азот+90 кг Фосфор+60 кг

Калий ўғити қўллаб олиб борилган тажрибаларимизда 4 вариант ҳар бир вариантда 4 қайтариқдан иборат қилиб жойлаштирилди.

Тажриба майдонларига экишдан олдин Фосфорли ва Калийли ўғитнинг 100 % миқдоридаги қисмини Азотли ўғитнинг 25 % дан миқдори қўлланилгандан сўнг 60x30:1 схемада ҳар бир қайтариқда 30 тадан, 1 та вариантда 120 донадан илдиз бачки қия ётқизилган ҳолатда (27-29.03.2020 йил) кунлари 2-3 см тупроқга кўмилган ҳолатда экиш ишлари амалга оширилди [2]. Далада нам яхши бўлганлиги учун енгил эгатлаб суғориш ўтказилди. Шундан сўнг 05.04.2020 й. дан бошлаб 05.06.2020 й. гача нихолларни униб чиқишини ҳар беш кунда фенологик кузатув ишлари олиб борилди. Кузатувларимиз натижасида ҳар бир вариантдаги униб чиққан кўчатлар миқдори ўрганилганда Қуйидаги (1-жадвал) маълумотларни олдик.

1-жадвал

Павловния ўсимлигининг илдиз бачкиларининг нихол бериш коэффициентига минерал ўғитларнинг таъсири (2020 йил 05.03-05.06)

№	Вариант номи (кг физик тук холда)	Экилган илдиз бачкилар сони	Униб чиққан кўчатлар сони (дона)	Униб чиққан кўчатлар сони (%)
1	Контроль	120	87	72.5
2	N-60 P-30	120	89	74.2
3	N-90 P-60	120	90	75.0

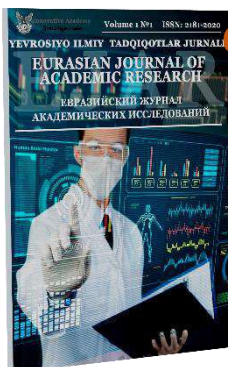
4	N-120 P-90 K-60	120	102	85.0
---	-----------------	-----	-----	------

1-жадвалдан кўриниб турибдики Павловния ўсимлиги илдиз бачкиларидан кўчат етиштиришда тупроқ кузги шудгор қилинган, нишаблиги ўрта сув билан яхши таъминланган ер бўлиши зарур. Шунингдек минерал ўғитларни нихоллар униб чиқишига таъсири ўрганилганда 1-вариантда 72.5 %, 2-вариантда 74.2 %, 3-вариантда 75.0 % ва 4- вариантда 85.0 % нихоллар униб чиққанлиги кузатилди. Натижалардан кўриниб турибдики энг яхши кўрсаткич 4-вариантда кузатилиб 85 % ни ташкил қилди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкунки бу амалий тажрибамиздан келиб чиқиб 2020 йил натижаларига кўра павловниянинг илдиз бачкилари кўчатларини парваришlashда ўсимлик бўйи ва диаметри бўйича 1-схема 4-вариант яъни, 120/90/60 NPK меъёрида қўлланилганда энг яхши кўрсаткич қайд этилди. Демак, ишлаб чиқариш жараёнларида мазкур меъёр асосида кўчат тайёрланганда ўсимликларнинг бўйи ва диаметри бир-бирига мос келган холда юқори бўлиши олиб борган тадқиқодларимиз давомида аниқланди.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 11 майдаги “Ўрмон хўжалиги давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПК,-2966-сон Қарори.
2. Нурматов Ш. – Фосфатные удобрения. / Журнал Сельское хозяйство Узбекистана. №5 2018 г. 9 стр.
3. Olimjonov A.D., Abdullaeva K.Z. TECHNOLOGY OF GROWING SCENIC PAVLONIAN SAPLINGS / Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference EXPERIMENTAL AND THEORETICAL RESEARCH IN MODERN SCIENCE KISHINEV, MOLDOVA 26-28.03.2021 p-40

CHARACTERISTICS OF CONSTRUCTION OF CEMENT CONCRETE ROADS AT LOW TEMPERATURES

Amirov T.J.¹, Omonova S.R.²

^{1,2} Tashkent State Transport University

¹ PhD, Associate Professor, ² Student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055091>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Concrete,
BASF, Sika, JYC,
DONGNAM,
"Hot room" method.

ABSTRACT

In order to prolong the construction season, sometimes even when the air temperature drops (less than + 5°C) cement-concrete coatings and foundations are built. Since this is associated with additional costs, pre-calculation and cost-effectiveness justification are required.

ПАСТ ҲАРОРАТДА ЦЕМЕНТБЕТОНЛИ ЙЎЛ ҚОПЛАМАЛАРИНИ ҚУРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Амиров Т.Ж.¹, Омонова С.Р.²

^{1,2} Тошкент давлат транспорт университети

¹ PhD, доцент, ² Талаба

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Бетон,
BASF, Sika, JYC,
DONGNAM,
"иссух хона" усули.

ANNOTATSIYA

Қурилиш мавсумини узайтириш мақсадида баъзан ҳаво ҳарорати пасайганда ҳам (+5°C дан кам) цементбетон қоплама ва асослар қурилади. Бу қўшимча харажатлар билан боғлиқ бўлгани учун олдиндан ҳисоблаб, иқтисодий самарадорлигини асослаш талаб этилади.

Ҳарорат пасайганда цементнинг ушлаб қолиш даври узайиб, бетоннинг қотиши секинлашади. Манфий ҳароратларда эса (-5°C дан кам) бетоннинг қотиши тўхтайдиган. Янги бетоннинг музлаши унинг хусусиятларини ёмонлаштиради, пировардида мустаҳкамлиги ва музлашга чидамлиги пасаяди. Янги

ётқизилган бетон аста-секин музлаганда, унинг ичида муз линзалар ҳосил бўлади; улар қотиб улгурмаган бетон структурасидаги ғовак ва капилляр деворларини бузади. Бетоннинг дастлабки ёшида галма-галдан музлаб эриши ҳам ҳали юмшоқ ва шаклланмаган структурани, айниқса боғловчи ва тўлдирувчи материаллар

бир-бирига тегиб турган жойларни емиради.

Паст ҳароратнинг йўл бетони тузилиши ва хусусиятларига салбий таъсирини йўқотиш учун қишда бетонлашнинг турли усуллари ишлаб чиқилган. Уларнинг моҳияти шундан иборатки, бетондаги сув музлагунча бетон лойиҳавий мустаҳкамликнинг 50% ига эришиши керак. Буни таъминлашнинг қуйидаги усуллари мавжуд:

- беркилиб қолган сувнинг музлаш ҳароратини пасайтириш учун бетоннинг қотишини кимёвий қўшилмалар ёрдами билан тезлатиш ("совуқ бетон" усули);
- бетонни ётқизиб ва зичлаб бўлгандан кейин ўзидаги ҳароратни сақлаш ("термос" усули);
- бетон қоришмани электр энергияси билан иситиш.

Бетон қоришмани тайёрлаш учун ишлатиладиган сувга музлашга қарши қўшилмалар аралаштириш, бетоннинг ҳароратини мусбатга кўтармай туриб, қотишини жадаллаштириш имконини беради. Бугунги кунда бундай қўшилмалар сифатида BASF, Sika, JSC, DONGNAM каби компанияларнинг маҳсулотлари ишлатилмоқда.

"Термос" усулида, цементбетон қоплама (асос) юзасида иссиқликни сақлаш хусусиятига эга бўлган қатлам ҳосил қилинади. Бу иссиқлик қоришма тайёрлашда четдан кириб қолади ва цементнинг гидратланиш жараёнида ҳосил бўлади. Бетон қопламалар ва асосларни қуришда "термос" усули

қишки бетонлашнинг бошқа усуллари билан бирга ишлатилганда самара беради.

Бетон қоришмани ётқизиб, зичлаб ва юзасини пардозлаб бўлинган заҳоти иссиқликни сақлаш ишлари бошланади. Янги ётқизилган бетон устига эҳтиётлаб битумланган қоғоз ёйилади ва термоизоляция қатлам ётқизилади.

Бетон қоришманинг ҳароратини кўтариш учун унга компонентларни – сув ва тўлдирувчи моддаларни қўшишдан олдин иситилади. Уни бетонқориштирувчи ускунадан ағдараётганда талаб этиладиган ҳарорати ҳаво ҳароратига, ташиш масофасига ва қишки бетонлашнинг қабул қилинган усулига боғлиқ.

Музлашга қарши қўшилмалар ишлатилмаганда қоришманинг ҳарорати 35°C дан (қопламалар учун) ва 40°C дан (асослар учун) ошмаслиги керак. Цементга аралаштириладиган сув ҳарорати +60°C дан ортиқ бўлмаслиги керак, тўлдирувчи моддаларни эса, +40°C дан ортиқ қиздирмаслик керак. Қиш шароитларида қуриладиган қоплама ва асослар учун олиб келинган цементни 2 ойдан ортиқ муддатда ишлатишга рухсат этилмайди.

Бетонни қиш вақтида асраш усуллари орасида конструкцияларни иситишнинг аҳамияти ўзгача, чунки бетонга ҳарорат билан таъсир этиш унинг қотишини тезлаштирадиган энг самарали усулдир.

Бетон дастлабки қотиш босқичида электр токини яхши ўтказиш ва иккинчи турдаги ионли ўтказувчилар

сирасига киради. Бетонга электр занжири уланганда, у исийди ва сувнинг минераллари бор цемент клинкерга кимёвий таъсири жадаллашади.

Бетонни электр токи билан кучайтирилган тарзда қиздириш уни ётқизиб, зичлаб, иссиқликни сақлаш чораларини қўлаб бўлгандан кейин бошланади. Конструкцияга махсус электродлар ботирилади, ток юборилади, ҳарорат маълум даражага чиққанида токни тўхтатиб, бетон қайта зичланади. Бу усул олдиндан электрли иситишга қараганда самаралироқ, чунки иссиқ бетонни ташиш ва ётқизишдаги каби ҳарорат йўқотишлар бўлмайди. Бу ҳолатда бетонни каттароқ ҳароратгача қиздириш мумкин. Масалан, ҳаво ҳарорати минус 25°C бўлганда қалинлиги 20 см ли бетон асос қурилиб, бетонни кучайтирилган тарзда электр билан қиздириб, икки сутка давомида мусбат ҳарорат ушлаб турилган. Бундай вақтда бетон критик қаттиқликка эришиб улгуради ва кейин музлаб қолса ҳам, бу унинг структураси ва хусусиятлари учун хавфли эмас.

Шуни таъкидлаш керакки, қишқи бетонлаш усулларида қатъий назар ҳаво ҳарорати паст бўлганда ишлаб чиқаришнинг умумий қоидалари мавжуд. Бетон қоплама учун ер полотноси ва асосни совуқ тушгунча тайёрлаб қўйилади. Бевосита бетонлашдан олдин асос юзаси қор ва музлардан тозаланади.

Бетонда иссиқлик заҳираси ҳосил қилиш учун унинг компонентлари иситилади: сув - 90°C гача, қўшилма ва тўлдирувчилар -50°C гача,

аралаштиргичдан чиққан бетон қоришманинг ҳарорати 40°C дан юқори бўлмаслиги керак, чунки ундан ортиқ ҳароратда тез қуюқлашиб қолади.

Қиш вақтида ишлатиладиган цементлар гидратация жараёнида кўпроқ иссиқлик ажратиб чиқариши керак (тез қотадиган цементлар).

Монолит конструкциялар учун "термос" усулини қўллаш мумкин. Бунда янги ётқизилган қоришма (одатда, иситилган) иссиқлик ва намликни изоляция қилувчи материаллар билан ёпилади. Шундай қилиш керакки, бетоннинг ичида ҳосил бўладиган иссиқлик мусбат ҳароратда қотиш имконини берсин.

Юпқа конструкциялар ва қаттиқ совуқда кўтариладиган конструкцияларни бетонлашда ташқаридан иссиқлик бериш керак. Иситиш учун кўпинча, яхши изоляцияланган иситувчи сим ёки кабел, бетонлашдан олдин опалубкага ўраладиган иситувчи сеткалардан фойдаланилади. Электр токи бу материаллардан ўтиб, иссиқликни бетонга беради, материалларнинг изоляцияси эса, ўзига яқин жойлардаги бетонни ўта қизиб кетишдан асрайди. Бетонни иситувчи опалубка ёрдамида ташқи томондан ҳам иситиш мумкин. Бундай опалубканинг ичида электрли иситувчи қурилмаси бўлади. Бетонни ўзгарувчан электр токи билан иситиш усули ҳам бор. Бунинг учун опалубкага пўлат пластиналар – электродлар жойланади. Бу усуллардан ташқари, бетонни иссиқ буғ билан ҳам иситиш мумкин. Бунда буғ, қўшалоқ опалубка деворлари орасидан ёки бетон

орасидаги ёки опалубкага ўрнатиладиган қувурлардан ўтади.

Ташқаридан иссиқлик бериб бетонлашнинг бошқа бир усули, бетон атрофидаги ҳавони иситишдан иборат (“иссиқ хона” усули). Бунинг учун резент ёки фанердан вақтинчалик иссиқхона қурилиб, ичига махсус газ горелкалари, печлар ўрнатилади.

Амалиётда паст ҳароратларда бетон яхши қотишини таъминлайдиган бир нечта усул бирваракайига қўлланилиши мумкин. Масалан, музлашга қарши қўшилма аралаштириш ва иссиқхона қуриш ёки электр билан иситувчи сим ўраш ва иссиқликни сақловчи қоплама бериш.

Қоришмани ташиш воситалари ва усуллари унинг ҳароратини талаб этилганидан ҳам пасайиб кетишига йўл қўймаслиги керак. Қоришма ётқизиладиган асоснинг ҳолати, ҳарорати ва бетон ётқизиш усули шундай бўлиши керакки, ташланган қоришма асосга тегиб, музлаб қолмасин. Конструкциядаги бетонни “термос” усули билан сақлаб турганда, қоришмани олдиндан иситганда, шунингдек, бетонга, музлашга қарши қўшилмалар аралаштирганда, қоришмани кўпчимаган совуқ асос ёки эски бетон устига ташлаш мумкин, бироқ, туташ зонадаги бетон сақлаб туриш вақти давомида музлаб қолмаслиги керак. ҚМҚ 3.03.01-98 га кўра, ҳаво ҳарорати минус 10°C дан паст бўлганда, диаметри 24 мм дан катта

арматуралар зич қилиб ишланган конструкцияларни, бикр прокат профиллардан арматура қилинган ёки йирик металл бўлаклари ишлатилган конструкцияларни бетонлашда, аввал металлни мусбат ҳароратларгача қиздириш ёки арматурага ва опалубкаларга яқин жойларни титратиш лозим бўлади (олдиндан қиздирилган қоришма ишлатиш - 45°C дан юқори ҳароратгача – бундан мустасно). Қоришмани титратиш давомийлиги ёз шароитларидагидан 25% узоқ бўлиши керак.

Таянчлари ва қисмлари бикр уланган иншоотлардаги синчли ва рамали конструкцияларнинг элементларини бетонлашда, иссиқлик бериш ва ҳосил бўладиган иссиқлик зўриқишларини ҳисобга олиб, узилишлар қилиш зарурати туғилиб қолса, буни лойиҳаловчи ташкилот билан келишиб олиш зарур. Конструкцияларнинг опалубка билан ўралмаган жойларини, бетонлаш тугаган заҳоти буғ ва иссиқликни изоляцияловчи материаллар билан беркитиш керак.

Бетонланган конструкциялардан чиқиб қолган арматуралар камида 0,5 м гача ёпилиши ёки иссиқлиги изоляция қилиниши керак.

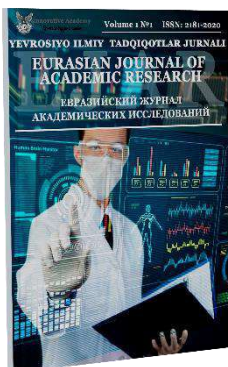
Бетон қоришмани ётқизишдан олдин йиғма темирбетон элементларнинг туташ жойларини қор ва музлардан тозалаш лозим.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Амиров Т. Ж. Автомобиль йўллари ва аэродромлар цементбетон қопламаларини қуриш. Ўқув қўлланма – Т.: “SANO STANDART”. 2017 й.-256 б.

2. Аминов Э.Х. Климат и бетон. Ташкент. Меҳнат, 1988, 183 стр.
3. Содиқов И.С. Особенности строительства цементобетонных покрытий и перспективы развития. «Ўзбекистон автомобиль-йўл комплексининг долзарб муаммолари» илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Тошкент-2012. ТАЙИ. 4-21 бетлар.

THE PENETRATION OF CHORAL ART INTO UZBEK MUSIC

Tuychiboyzoda Zulfizarkhon Gafur qizi¹, Tursunov Shukhrat Muzaffar oglu²

¹ Master's degree from Fergana State University,

² Master's degree from Fergana State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055143>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

choir, band, tempo, conductor, folklore, conservatory, philharmonic, chapel.

ABSTRACT

Today, the choral genre also plays an important role in Uzbek music and in world music. The need for music is strong in any type of choir. Since the independence of the Republic of Uzbekistan, significant changes have taken place in the world of music. In particular, the creation of works in the national spirit based on national and universal values has accelerated. It should be noted that in the process of development of the art of choral performance, the problem of enriching the content with national musical stylistic principles, the aesthetic education of listeners through national melodies, classical melodies, traditions and centuries-old musical heritage is especially relevant.

ХОР САНЪТИНИНГ ЎЗБЕК МУСИҚАСИГА КИРИБ КЕЛИШИ

Тўйчибойзода Зулфизархон Гофур қизи¹, Турсунов Шухрат Музаффар ўғли²

¹ Фарғона Давлат Университети магистранти,

² Фарғона Давлат Университети магистранти

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

хор, диапазон, темп, дирижер, фольклор, консерватория, филармония, капелла.

ANNOTATSIYA

Бугунги кунда ўзбек мусиқасида ҳамда бутун дунё мусиқасида хор жанри ҳам муҳим роль ўйнайди. Хорнинг қайси бир турида бўлмасин мусиқага эҳтиёж кучли. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, мусиқа оламида муҳим ўзгаришлар рўй берди. Жумладан, миллий ҳамда умуминсоний қадриятларга асосланган миллий руҳдаги асарларни яратиш янада жадаллашди. Шунини айтиш жоизки, хор ижрочилиги санъати ривожига жараёнида мазмунан миллий мусиқий услубий тамойиллар билан бойитиш тингловчиларни миллий оҳанглар, классик оҳанглар, анъаналар ва кўп асрлик мусиқий мерос воситасида эстетик тарбиялаш муаммоси алоҳида долзарб касб этмоқда.

Хор – бу вокал музиқали чолғу асбоблар жўрлигида ёки жўрсиз асарни ижро этувчи хонандалар жамоасидир. Хор атамаси юнонча «choros» сўздан олиниб, “тўда, йиғин” маъносини англатади. Музиқа амалиёти давомида хорнинг хар хил турлари ва кўринишлари мавжуд. Хор тури хорнинг тузилиши сифатига қараб аниқланади. Унга кўра, хор бир ҳил ёки аралаш тузилишда бўлиши мумкин, яъни аёллар, эркаклар, болалар хори киради. Аралаш хорга эса, аёллар билан болалар хори, эркаклар билан аёллар хори киради. Хор кўриниши эса хорни ташкил қилувчи мустақил хор партияларининг сони билан белгиланади: 2 овозли хор, 3 овозли хор, 4 овозли хор ва ҳоказолар. Бундай бўлиниш дивизли, яъни, италянча “бўлиб бўлиниш” деган маънони англатади. Хор партиялари хор жамоасини ташкил этиш шартларидан бири, ҳар бир хор партиясини овозлар билан туғри таъминлашдир. Диапазон, темп ва овоз кучи жиҳатидан бир – бирига яқин бўлган ашулачилар гуруҳига хор партияси дейилади. Хорда асосан 4 та овоз партиялари сопрано, альт, (аёллар овози), тенор, бас, (эркаклар овози) мавжуд. Хор партиялари таркибига баланд ва паст овоз, яъни 1-чи ва 2-овозлар, деб юритилади. 1-овозлар гуруҳига лирик овозлар, 2-овозлар гуруҳига драматик овозлар киради. Эркаклар хори эса тенор – бас партияларидан иборат бўлиб, диапазони 3 октавадан ортиқ бўлади. Профессионал хорлардан Танлин институтининг “Академик аёллар хори” ва Эстония “Академик эркаклар хори” ни мисол қилиш мумкин. Болалар хори сопрано ва альт

партияларидан иборат бўлади. Улар ёшларига кура 3 гуруҳга бўлинади:

1. Мактаб ёшидаги хор гуруҳ 7-10 ёш;
2. Мактаб ёшидаги ўрта гуруҳ, яъни ўрта хор 11-13 ёш;
3. Мактаб ёшидаги катта гуруҳ, яъни катта ёки ўсмирлар хори 14-18 ёшлар киради.

Болалар хорига мисол қилиб «Булбулча» болалар хорини айтиш мумкин. Музиқа амалиётида тўрт хор партияси, яъни сопрано, альт, тенор, бас овозли хор кенг тарқалган. Диапазони 4 октавадан аниқ, яъни контр октава “ля” дан – 3 октава “до” гача бўлади. Аралаш хорнинг имкониятлари, яъни куйлаш жиҳати, диапазони кенг ва хилма хил бўлади. Бундан ташқари тўлиқ бўлмаган аралаш хорлар ҳам бўлади. Буларга куйидаги овозлар киради:

- 1) С+А+Т, 2) С+Т+Б, 3) А+Т+Б, 4) С+А+Б.

Хор жамоалари сон жиҳатидан таркиби бўйича кичик, ўрта ва катта хорлар бўлади. Кичик хор 16-30 киши, ўрта хор 30-60 киши, катта хор 80-120 кишидан ташкил топган бўлиши мумкин.

Қўшиқ байрамлари, намойишлар ва фестивалларда қўшма хорлар жуда кўп кишини ўз ичига олади. Хор гуруҳларининг анъанавий жойлаштирилиши куйидагича бўлади: тенорлар-баслар, сопранолар-альтлар. Баъзан дирижёрлар хорни шундай жойлаштирадиларки, бунда баланд ва паст овозларнинг тембр жиҳатидан қарама-қаршилиги ошади, натижада садолашиш яхшироқ бўлади.

Профессионал ва хаваскорлик хорлари иккига бўлинади: Халқ хорлари ва академик хорлар. Улар бир биридан – ижро услуби, репертуарлари, ташкилий асослари, иш ва бошқариш методлари

билан фарқланади. Лекин уларнинг асосини фольклор ташкил қилганлиги сабабли улар ўзаро яқиндир.

Жамиятнинг маданий тараққиёти бевосита унинг маънавий-ахлоқий негизларнинг ривожланиши билан чамбарчас боғлиқдир. Ўтмишда Суғд давлатида профессионал хор мавжуд бўлган, кейинчалик Араб истилосидан кейин бу санъат ривожланмаган ва профессионал якка ижрочилик шакли сақланиб қолган. Қадим замондан буён жамоа бўлиб кўшиқ айтиш ҳамма халқларнинг моҳият фаолиятини орзу – умидларини ифодалаб бериш учун ишлатилган. Кўшиқлар авлоддан-авлодга оғзаки усулда қолдирилган. Ўзбекистонда алоҳида эркаklar, аёллар ва болаларнинг бирга кўшиқ айтиш анъаналари бўлган, масалан, турли диний маросимларда, сайлларда, рамазон ойида болаларнинг кўшиқ айтиши ёки катталарнинг зикр тушиши, марсия кўшиқларини айтишган. Болалар жамоа бўлиб ижро қиладиган халқ кўшиқлари – бу «Бойчечак», «Лайлак келди», «Офтоб чиқди». Навруз байрамларида йигит ва қизларнинг кўшиқ айтиши, тўйларда айтиладиган ёр-ёр, яллалар хор бўлиб ижро этилган. Шашмақомнинг вокал қисмидаги тароналар ҳам жамоа бўлиб айтилган. Катта ашулалар ҳам 3-4 киши бўлиб ижро қилинган (баъзан аёллар, эркаklar). Фольклор кўшиқлари (ёр-ёр, ўлан, ялла, ҳашар, беш қарсак, лапар, катта ашула) ва мақомлардаги (тарона, уфор, нақш) қисмлари жамоа бўлиб айтилган.

Уруғчилик жамиятининг емирилиши ва синфий жамиятга ўтиш Бақтрия,

Суғдиёна ва Хоразм давлатларининг пайдо бўлиши, аҳамонийларнинг харбий-маъмурий жиҳатдан бирлашувлари, Александр Македонский давлати, Грек-Бақтрия подшоҳлигининг вужудга келиши эрамиздан олдинги IV асрдан то эрамизнинг VII асргача булган жуда катта тарихий даврни ўз ичига олади. Бу давр этник характерли мифологик қахрамонлик устун бўлган қадимги оғзаки мусиқали поэтик ижоднинг юзага келиши билан машхурдир. Қахрамонлик афсоналари, эпик кўшиқлар Ўрта Осиё халқларининг ўз мустақилликлари учун олиб борган мардонавор курашишларининг бунёдкор тасвирлари билан тўла ўз халқининг озодлиги йулида жонини қурбон қилган – Широқнинг мислсиз жасорати ватанга булган муносабати туғрисида ҳикоя килувчи Сак афсоналаридан парчалар бизгача сақланиб қолган. Авесто гимнлари речитатив тарзда ижро этилган. Гимнлар хор бўлиб муқаддас олов атрофида кўшиқ айтилиб, рақсга тушилган. Халқнинг байрам маросимлари, масалан баҳорда, Наврузда, меҳнат маросимларида хор бўлиб кўшиқлар айтилгани бизга маълум. П.Чесноков хор дирижёри асосчиларидан биридир. Унинг «Хор ва уни бошқариш» (1940) китоби хоршунослик фанининг шаклланишига ўз ҳиссасини қўшган. П.П.Левандо «Хоршуносик фанини айрим муаммолари» ҳақида (1974) китоб ёзган ва бу китобда хоршуносликка оид муаммолар ҳар томонлама ўз ечимини топган. Ўзбек хор дирижёрлари Р.Хубралов, Е.Гудкова, А.Василова, Б.Умиджонов, А.Воҳидов, М.Субаева, Ш.Ёрматов, Г.Мансурова, Н.И.Козиев,

М.Азимов, С.Юдаков, А.Хамидов, Б.Лутфуллаевлар ўз педагогик ва ижрочилик фаолияти билан Ўзбекистон хор маданияти ривожига ўз хиссаларини қўшиб келмоқдалар. Ёш авлодни умуминсоний ва миллий қадриятлар руҳида тарбиялаш, мусиқа маданиятини кенг қўламда тарғибот қилиш инсоннинг, ёш авлоднинг эстетик, дид, маънавий баркамоллигини ривожлантиришда ишонч, меҳр оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат чўққиларини ишғол қилиш, ҳар бир ёш онгига сингдириш бизнинг, педагогларнинг олий мақсади, деб биламан. Хор маданияти қадим замонлардан бери халқлар орзу-умидлари, ҳис туйғуларини қўшиқ айтиш пантомимо (бадан ҳаракати) қилиш каби воситалар билан ифодалаб келганлар. Кўпчилик бўлиб қўшиқ айтиш халқларнинг бутун турмуш ҳаёти билан боғлиқ бўлган, анъанавий маросим қўшиқлари хор бўлиб ижро этилган. Ғарб давлатларида халқ қўшиқлари билан бир қаторда черковда айтиладиган профессионал хор ижрочилиги пайдо бўлган.

Ҳаваскорлик хор санъатининг ривожланиши – Республикамизда мусиқа ва хор 20-йиллардан бошлаб ривожланиб борди. Тўғарақлар тузила бошланди. 1930-йилларда етук бастакорлар Юнус Ражабий, Имомжон Икромов бир, икки овозли хор қўшиқлари яратдилар, 1934-йилда биринчи мусиқа-бадий олимпиадаси ўтказилди. Ушбу олимпиадада 1000 кишилиқ хор қатнашди. 1937-йилда Москва - Ўзбекистон декадасида хор жамоалари қатнашди. Уруш даврида ҳаваскорлик хорлар жангчилар учун концертлар уюштирар эдилар. Урушдан

кейин иккинчи Республика олимпиадасида 20 000 киши қатнашди (1143 та жамоалар). 1948-йил – учинчи олимпиадада 25 000 киши иштирок этди. Аста-секин хорнинг кўп овозлик тури ривожлана бошлади. 50-йилларда Консерватория, мусиқа билим юртлари ўқитувчилари ҳаваскорлик хорларига амалий ёрдам бера бошладилар. 60-70 йилларда ҳаваскорлик жамоаларининг сони ва сифати ортди. Болалар хор ижрочилигининг ривожланишида Консерватория доцентлари Кензер, Валенков, Васильева, Ўзбекистонда хизмат курсатган артист Шермат Ёрматовларнинг хизматлари катта. “Бойчечак”, “Булбулча” каби Республикамизда юзлаб ашула ва ракс ансамбллари мавжуд, уларнинг қошида хор-вокал гуруҳлари тузилган. Масалан: “Анор”, “Гулруҳ”, “Чуст тароналари”, “Ширин”, “Роҳат”, “Шалола” ва ҳоказо. Хор таркибида 15-20 киши мавжуд. Улар лапар, ялла, ёр-ёр қўшиқларини 2-3 овозда ижро этишади.

Профессионал хор санъатининг ривожланиши – Ўзбекистонда профессионал хор санъати энг кеч ривожлана бошлаган санъат турларидан биридир. Чунки зарур шарт-шароитлар йуқ эди. Бу масалаларни амалга ошириш учун мусиқа ўқув юртлари очиш, малакали хормейстерлар, бастакор тайёрлаш керак эди. Профессионал хор санъатининг ривожланишида қатор рус мусиқа санъат арбоблари В.Успенский, Е.Романовская, Н.Миронов, Р.Ганор, С.Василенка, А.Козловский ва ўзбек мусиқачиларининг ҳиссаси катта. Профессионал хор ижоди ва ижрочилигининг оддий шакллари мусиқали драмаларда учрайди. Икки

эпизодик уч овозли фактуралар учраб туради, чунки бастакорлар шароит, имконият йўқлиги, тўлиқ етилмаганини яхши билишар ва уч, тўрт овозликларни асарларида қўлламас эдилар. 1936-йил Ўзбекистон радиоси қошида ўзбек хори тузилди ва янги тузилган Ўзбекистон Давлат Филармонияси қошида хор капелласи ташкил қилинди. 1937-йилда хор жамоаси бастакорлари М.Ашрафий ва Т.Содиқовларнинг тўрт овозли қўшиқларини тайёрлаб борди. 1934-1937-йилларда Москва Консерваториясида кўпчилик Д.Зокиров, Абдурахмонов, Давидовлар, М.Ашрафий, Насимов, Хошимов, М. Қори – Ёкубов, М.Бурхонов, С. Юдаков каби ёшлар таълим олишди. Ёш ўзбек бастакорлари рус бастакорлари билан ижодий ҳамкорлигида ўзбек миллий операсини яратишди, бу - Василенко ва М.Ашрафийнинг «Бўрон» операси. 1939-1940-йилларда Р.Глиэр ва Содиқовларнинг «Лайли ва Мажнун» операси, уруш йилларида Козловскийнинг «Улуғбек», Чишконинг «Махмуд Таробий» опералари ёзилган. 1952-йилда Ўзбекистонда Давлат Филармонияси қошида биринчи профессионал хор капелласи ташкил қилинди – хор жамоасига Валенков раҳбар бўлди. Ўзбекистонда хор санъатининг ўсишида 1960-йилда ташкил қилинган Б.Умиджонов раҳбарлигидаги Ўзбекистон радио ва телевиденияси Давлат комитети миллий хорининг ҳиссаси жуда катта. Ўзбек бастакорлари ҳамма жанрларга ўз ҳиссаларини кўшишган.

Камер хорлари. “Камер” немис тилидан – “уй, хона” дегани. Камер хорда 30 тага яқин хонанда бўлади ва мусиқа маълумотига эга талаба ва ишчи ёшлар

қатнашади. Камер хор шаклининг кенг тарқалганлиги сабаби, катта жамоали академик хорни тузиш учун керакли овозлар, кўп хонандаларга махсус жой зарурлиги каби муаммолар йуқлигидир. Баъзи камер хорлар профессионал жамоаларга айланган. Камер хорининг икки шакли мавжуд: профессионал ва ҳаваскор. Бу хорларда овозларнинг жойланиши ҳам бир-биридан фарқли бошқача бўлади. Масалан, Америка камер хори Квартет услубида тузилган (партиялар эмас, Сопрано Альт, Тенор, Бас). Бу хорларда классик ва замонавий хор асарлардан иборат репертуар ишлатилади. Баъзи бастакорлар камер хорлар билан доимий ижодий боғлиқ бўлишади. Масалан, Свиридов “Пушкин гулчамбари” ва бошқа асарларини Москва камер хорига ёзган. Бизда Ш.Ёрматов – Булбулча учун, Б.Умиджонов – Радио комитет учун. Хор ижрочилиги ҳозирги кунда кенг тарқалган асл халқ санъати турларидан биридир. Жамоа бўлиб ижро этиш, одамларда чуқур, гўзал (эстетик) завқ уйғотибгина қолмай, балки, уларни жипслаштиради. Жамоа бўлиб бирлашишга олиб келади ҳамда маънавий савиясини, бадий дидини оширишга хизмат қилади. Бу сўз ва мусикадаги ғоя бир одам орқали эмас, балки, бир гуруҳ жамоа томонидан ифода этилишидир. Хор санъати инсоннинг энг яхши ҳис-туйғуларини уйғотиб, ҳаяжонлаштириш, қизиқтириш хусусиятига эга. Шу сабабдан хор иштирокчилари билан бир қаторда тингловчиларнинг ҳам бадий-ғоявий тарбияланишидаги ўрни жуда катта ва муҳимдир. Ўзбек мусикасининг асоси монодик (бир овозли) бўлганлиги учун узоқ асрлар давомида кўп овозли хор ижрочилиги амалда қўлланмаган. Хор

санъати республикамизда совет инқилобидан кейин ривожлана бошлади. Кўп овозли хор дастлаб мусиқали драма ва комедияларда халқ мусиқасини хорга мослаб, қайта ишланган ҳолда қўлланилган. М.Ашрафий ва С.Василенконинг “Бўрон”, Т.Содиқов, ва Р.Глиэрларнинг “Лайли ва Мажнун” каби опералари кўп овозли ўзбек хор ижрочилиги ривожда катта ўрин тутди. 1952-йилда Валенков раҳбарлигида ташкил этилган Ўзбек Хор капелласи, шунингдек 1961-йили Республика телевидения ва радиоси қошида ташкил этилган Б.Умиджонов раҳбарлигидаги хор жамоаси, М.Бурхонов. С.Бобоев. И.Акбаровларнинг биринчи хор асарлари Республикамизда хор санъати юзага келишида муҳим ҳисса қўшган. Б.Умиджонов хор жамоасининг раҳбари бўлибгина колмай, унинг репертуарини, қўшиқларини яратувчиси ҳамдир. Бундан ташқари болалар хори ташкил этилди. Санъат билим юртларида, маданий-ўқув билим юртларида, педагогика институтларида, маданият

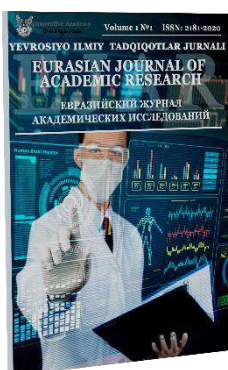
институтларида ва консерваторияда кўплаб хор жамоалари ташкил этилди. Ўзбекистон хор санъати ривождаги бу ўзгаришларга қарамай, республика хор санъати арбоблари олдида катта вазифалар турибди. Энг катта муаммолардан бири барча мусиқа ва санъат мактабларини малакали, ҳар томонлама етук, миллий ғоялар билан тарбияланган кадрлар етиштириш. Хормейстрлар учун турли конференция ва амалий конкурслар ташкиллаш, ҳаваскор ва профессионал хор жамоалари фаолиятини ривожлаш каби муҳим масалалар ўз ечимини топиб бормоқда. Малакали хор дирижёрлари маҳорат дарслари ўтиши, ёшларга ўргатиши йўлга қўйилса кадр масаласидаги айрим масалалар ўз ечимини топади. Шу ўринда болалар мусиқа мактаблари ўқитувчилари ҳам Консерваторияда ўз малакаларини оширишлари, профессор педагоглар таълимини олиши, санъатнинг барча турлари савияси қуйи поғонадан ўсиб боришига сабаб бўлади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. И.А.Каримов – “Юксак маънавият енгилмас куч” 2008 й.
2. Ш.Мирзиёев – “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги фармон. Тошкент 2018 й.
3. Асафьев Б.В. “Хоровая культура” Ленинград 1968 й.
4. Асафьев Б.В. «О хоровом искусстве»Л. 1980 й.
5. Булучевский, В.Фомин – “Краткий музыкальный словарь для учащихся” Ленинград “Музыка” 1988 й.
6. К.Пирогов. «Руководство хором» Москва 1964 й.
7. Питров К. «Руководство хором» Москва 1964 й.
8. Егоров А.А. Теория и практика работы с хором. Ленинград-Москва 1951 й.
9. Рўзиев Ш. “Хоршунослик” Ғ.Ғулом Тошкент 1987 й.
10. Чесноков П.Г. “Хор и управление им” Москва 1961 й.
11. В. А. Гуднова «Узбекская хоровая литература» Т. 1974 й.
12. Н. Шарафиева «Хоршунослик Т. 1987 й.
13. Қодиров Р.Г “Оммабоп мусиқий глоссарий” Тошкент “Мусиқа” 2014 й.
14. Маданият ва санъат атамаларининг изоҳли луғати. Тошкент “Ғофур Ғулом” 2015 й.

15. Музыкальная энциклопедия
16. Г.Мамишла. Вокальное воспитание детей. М. 1967 й.
17. Н. Козиев. Хор дирижёрлиги хрестоматияси.
18. Краснощейков В. «Вопросы хороведения» Москва 1969 й.
19. Левендо П.П. «Проблемы хороведения» Ленинград 1974 й.
20. <http://www.lex.uz>
21. <http://www.ziyonet.uz>

THE INTERACTION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE PROCESS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

D. Alibekov¹

¹ Turin Polytechnic University in Tashkent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055191>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

communication,
communication, culture,
intercultural
communication, nation
mentality, definitive
analysis,
lingvoculturology,
dictionary,
anthropocentric
paradigm

ABSTRACT

This article analyzes the relationship between language and culture in the context of intercultural communication, which caused widespread discussion among linguists in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century. Language and culture are inseparable and interdependent phenomena, and the study of their interrelation has always been an important issue in linguistics. In particular, it is important to study the specifics of language and cultural relations in the context of intercultural communication.

МАДАНИЯТЛАРАРО КОММУНИКАЦИЯ ЖАРАЁНИДА ТИЛ ВА МАДАНИЯТНИНГ ЎЗАРО МУНОСАБАТИ

Д. Алибеков¹

¹ Тошкент шаҳридаги Турин Политехника Университети

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

мулоқот,
коммуникация,
маданият,
маданиятлараро
коммуникация, миллат
менталитети,
дефиницион таҳлил,
лингвокультурология,
луғат, антропоцентрик
парадигма

ANNOTATSIYA

Мазкур мақолада 20 асрнинг иккинчи ярми 21 асрнинг бошларида тилшунослар орасида кенг муҳокамага сабаб бўлган тил ва маданиятнинг ўзаро муносабати маданиятлараро мулоқот доирасида таҳлил қилинади. Тил ва маданият бир-биридан ажралмас ва бир-бирини тақозо этувчи ҳодисалар бўлиб, уларнинг ўзаро алоқасини ўрганиш ҳамшиша тилшуносликнинг муҳим масалаларидан бўлиб келган. Хусусан, тил ва маданият алоқадорлигининг ўзига хос хусусиятларини маданиятлараро мулоқот контекстида ўрганиш алоҳида аҳамиятга эга.

Кириш. Тил ва маданиятнинг ўзаро алоқадорлиги ва бир-бирига таъсирини ўрганиш замонавий тилшуносликда анча қизиқарли ва долзарб масалалардан ҳисобланади. Тил инсонлар орасидаги мулоқотнинг энг муҳим воситасидир. Тилсиз инсоний мулоқот мавжуд бўла олмайди, мулоқотсиз эса жамият ҳам инсон ҳам мавжуд бўла олмайди. Тилсиз тафаккур ҳам бўлмайди, яъни инсон борлиқни ва унда ўзини англай олмайди.

Материал ва методлар. Маълумки, тил ва маданиятнинг ўзаро боғлиқлиги масаласи В. Гумбольдт, К. Фосслер, Л.Вейсгербер, ака- ука Гриммлар, А.А. Потебня, Ф. Боас, Э. Сепир, Б. Уорф каби машхур тилшунослар томонидан тадқиқ қилинган. Ушбу олимлар орасида XIX асрнинг бошларида фаолият олиб борган В. Фон Гумбольдтнинг қарашлари алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, унда тил миллат маданияти, психологияси ва менталитетининг шаклланишига таъсир этувчи қурол эканлиги эътироф этилади.

Умумий тилшунослик фанининг асосчиси В. фон Гумбольдт тилшуносликни инсон ўрганадиган тарихий, фалсафий, этнографик фанлар қаторига қўшишга ҳаракат қилади. Унинг таърифича, тил мураккаб бир-бирига қарама-қарши бўлган сифат ва хусусиятларни ўзида мужассамлаштирган ҳодисадир, шунинг учун ҳам тилни илмий ўрганишда, унинг ҳақиқий моҳиятини тушунишда

антиномия методини қўллаш мақсадга мувофиқдир.ⁱ

В. фон Гумбольдт ўзининг илмий тадқиқотларида “миллат руҳияти” ғоясини илгари суриб, унда миллат маданияти, унинг интеллектуал ва руҳий ўзига хослигига алоҳида аҳамият беради. У миллат руҳияти ва унинг тили ўхшаш бўлишига урғу беради. В. Гумбольдтнинг фикрича, тиллар орасидаги фарқ шунчаки белгилар тизими орасидаги фарқ бўлибгина қолмай, балки улар дунёни турлича ўзида акс эттиришга асосланмоғи лозим. Фикрини давом эттирар экан, у турли тиллар айнан бир нарсани турлича номламасдан, уни турлича тушуниши ва қабул қилишини эътироф этади. Сўз предметнинг номигина эмас, балки тил яратиш жараёни натижаси бўлиб, инсон руҳиятида шу предмет билан боғлиқ бўлган хис- туйғудир.

Гумбольдтнинг тил ва миллат руҳияти боғлиқлиги тўғрисидаги фикрлари XIX асрнинг иккинчи ярмида А.А.Потебня томонидан давом эттирилган. Потебнянинг фикрича, тиллар орасидаги фарқ нафақат уларнинг лисоний шакли, балки кейинги авлод ривожига кўрсатадиган таъсири билан фарқланади. Потебня тилнинг фаолият характерини ҳам алоҳида таъкидлаб, тил тайёр фикрнинг ифодалаш воситаси эмас, балки яратиш қуроли деб ҳисоблайди. Олимнинг сўзининг маъноси тўғрисидаги фикрлари айниқса қизиқарли ва долзарб бўлиб, у сўзнинг предметлар

тўғрисидаги бизнинг билимимиз деб таърифлайди.ⁱⁱ

Тил ва маданиятни ўзига хос хусусиятларини ўрганувчи замонавий тилшуносликнинг антропоцентрик ёндашувга асосланган тармоғи бўлган лингвокультурологияда кўплаб бошқа фанлардан ўзлаштирилган методологик аппарат шаклланган бўлиб, у кластер таҳлил, концептуал таҳлил, доминантлик таҳлили каби изланиш методларидан иборат.ⁱⁱⁱ Бундан ташқари, замонавий лингвокультурологияга оид илмий тадқиқотларда лексик бирликларнинг дефиницион таҳлили методидан фойдаланиш анча самарали эканлиги кўзга ташланмоқда. Мазкур тадқиқот доирасида мазкур методдан фойдаланилади.

Натижалар. XX асрнинг сўнгги йилларига келиб, тил ва маданиятнинг ўзаро муносабати замонавий тилшуносликда энг долзарб масалаларидан бирига айланди. Ҳозирги кунда маданиятнинг ўзига хос хусусиятлари турли тилшунослик аспектларида ўрганилмоқда, жумладан, тил тарихий хусусиятлари этник маданият воситасида миллат менталитетининг жонли мулоқот жараёнларида ўрганилмоқда.

Маданият тушунчаси лингвокультурология фанининг энг асосий тушунчаларидан бири бўлиб, ушбу сўз латинча *colere* сўзидан келиб чиққан бўлиб «тарбия, ривожланиш, культ» каби маъноларни англатади.^{iv}

С.Г. Тер-Минасова рус тилининг академик луғатига мурожат этар экан, маданият атамасининг етти хил

маънолари борлиги ва улардан тўрттаси лингвомаданият учун муҳим аҳамият касб этишини таъкидлайди. 1. инсоний жамиятнинг ишлаб чиқариш, жамоат ва маънавий ҳаётдаги ютуқлари йиғиндиси (моддий маданият). 2. Бирор бир хўжалик тармоғи ёки ақлий фаолиятнинг ривожланиш даражаси (деҳқончилик маданияти, нутқ маданияти, меҳнатнинг олий маданияти учун кураш). 3. Маърифатли инсон эҳтиёжлари учун мос келадиган яшаш шароитининг мавжудлиги (турмуш маданияти). 4. Маърифатлилик, билимлилик, ўқимишлилик.

Мазкур санаб ўтилган маънолар ичида маданият сўзининг биринчи маъносигина антропологик ёки этнографик мазмунга анча яқин. Маданиятшунослик нуқтаи назаридан бундаги ноаниқлик ижобий мазмундаги юқори натижани ифодаловчи ютуқ сўзидир. Ҳар қандай фундаментал фан сингари маданиятшунослик ҳам максимал даражадаги объективликка интилади ва баҳолашдан ўзини тияди. Шунинг учун ушбу нуқтаи назарга кўра “ютуқлар йиғиндиси” деб эмас, балки “фаолият натижалари йиғиндиси” деб айтилса тўғрироқ бўлади. Фикрини давом эттирар экан, муаллиф “маданият” сўзининг инглизча эквиваленти бўлган *culture* сўзини таърифлаш учун турли хил (Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 1995, Collins COBUILD English Dictionary. Harper Collins Publishers, 1995, The Concise Oxford Dictionary. Oxford University Press, 1964, Dictionary of English Language and Culture. Longman Group Ltd., 1993, каби)

инглизча изохли луғатларга мурожаат қилади- “Инглиз тилидаги *culture* сўзининг таърифлари қуйидагилар:

Culture — the way of life, especially general customs and beliefs of a particular group of people at a particular time. *Youth / working-class / Russian / Roman / mass culture* (CIDE, 1995).

Culture. 1) Culture or a culture consists of the ideas, customs, and art that are produced or shared by a particular society (e.g. *He was a fervent admirer of Roman and Greek culture... the great cultures of Japan and China*). 2) A culture is a particular society or civilization, especially one considered in relation to its ideas, its art, or its way of life (e.g. *the rich history of African civilizations and cultures*) (COBUILD, 1995).

Culture — 1) the customs, civilization, and achievements of a particular time or people (*studied Chinese culture*) (COD, 1964).

Culture — the customs, beliefs, art, music, and all the other products of human thought made by a particular group of people at a particular time (*ancient Greek culture, a tribal culture, pop culture*) (DELC, 1993).^v

Маданият атамаси антропологиянинг техник луғатидан олинган бўлиб, у жамият аъзоларининг яшаш тарзини тўлалигича қамраб олади. Инглиз тилидаги *culture* сўзининг барча таърифларида *customs* “урф-одат, анъана” сўзи такрорланади; *beliefs* “ишониш” сўзи ҳамда *the way of life* “яшаш тарзи” сўз бирикмаси тез-тез қўлланилади.

Маданият тушунчасига таъриф берилар экан, ўзбек тилшунос олимларининг қарашларини ҳам инобатга олиш лозим. Маданият атамаси “Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати” да қуйидагича таърифланади:^{vi} “Маданият (арабча шаҳарга оид, фаровон маскан, тараққиёт ўчоғи) – табиат ва ўзаро муносабатларда акс этадиган инсон фаолиятининг ўзига хос шаклини ифодалайдиган тушунча маданият алоҳида индивиднинг ҳаётий фаолияти (шахсий муносабат), ижтимоий гуруҳ ёки жамиятнинг фаолият усулини акс эттиради. Дастлаб маданият тушунчаси инсоннинг табиатга мақсадга мувофиқ тарзда таъсири (ерга ишлов бериш, табиий бойликлардан фойдаланиш ва ҳ.к.) ҳамда инсоннинг ўзини тарбиялаши ва билим олиш маъносида қўлланган бўлса, кейинчалик турли халқлар маданиятнинг ўзаро яқинлашуви, муносабатларининг ифодаси ўлароқ жаҳон маданияти, тамаддунлар маданиятлари пайдо бўлди. Маданият атамаси кенг маънода қўлланиб, жамиятнинг ишлаб чиқариш, ижтимоий-маънавий ҳаётида қўлга киритилган ютуқларни, муайян халқ ёки ижтимоий гуруҳнинг маълум даврда эришган натижалари, ўқимишлилик, таълим-тарбия кўрганлик, зиёилик ва маърифатлилик ҳамда турмушнинг инсон эҳтиёжларига мос келадиган шароитлари мажмуини ифодалайди. Инсон фаолиятининг икки асосий тури –моддий ва маънавий яратувчанликка кўра, маданият моддий ва маънавий маданиятларга бўлинади. Моддий маданият моддий фаолиятнинг барча соҳалари ҳамда уларнинг ҳар бирида эришилган натижалар – меҳнат

қуроллари, турар жой, кундалик турмуш буюмлари, кийим кечак, транспорт, алоқа воситалари ва шу кабиларни ўз ичига олади. Маънавий маданиятга ақлий ва маънавий яратувчанлик соҳалари – билим, одоб – ахлоқ, таълим тарбия, ҳуқуқ, фалсафа, дин, нафосат, фан, санъат, адабиёт, фольклор, асотирлар ва шу кабилар киради. Уйғониш ва маърифатпарварлик даврида маданият етуклиги деганда инсон ва жамият ҳаётида инсонпарварлик, маърифатпарварлик ғоялари устувор ўрин тутиши лозимлиги тушунилган. Жамиятдан ташқарида маданият мавжуд эмас. Ижтимоий муносабатлардаги ҳар қандай ўзгариш маданиятга таъсир этади ва унда бу муносабатлар қандай натижаларга олиб келиши ўзига хос тарзда намоён бўлади. Шу боис маданият нафақат ўтмиш ёки бугунги кун, балки келажакка нисбатан муносабатнинг ифодаси ҳамдир. Маданият инсон фаолиятининг ҳам маҳсули, ҳам сифат кўрсаткичи. Инсоният ўзи ҳам пировард натижада маданият маҳсулидир. Маданий муҳит қандай бўлса, инсон ҳам шундай шаклланади. Маданиятнинг ижодкори, энг аввало, халқ. Халқ маданиятида аждодлар яратган моддий ва маънавий бойликлар жамланган. Уларни ўзлаштирмай, билмай туриб, маданиятли киши бўлиш мумкин эмас. Маданият ривожига ноёб истеъдод соҳиблари: фан, адабиёт, санъат аҳли ҳам катта ўрин тутди. Улар туфайли маданиятда янги ёндашув, ижод турлари, бадиий–эстетик қарашлар юзага келади. Бугунги кунда жаҳон миқёсида кенг тарқалган айрим касб турлари маданиятнинг алоҳида шакли

сифатида эътироф этилади. Масалан, китобат маданияти, кулолчилик маданияти, бинокорлик, машинасозлик, темирчилик, ипакчилик маданиятлари ва ҳ.к. бундан ташқари, фанда маданиятнинг барча халқлар ҳаётида алоҳида ўрин тутадиган турлари ҳам қайд этилади. Масалан, қишлоқ хўжалиги маданияти, технологик маданият, минтақавий маданият ва ҳ.к. Бу ҳол маданият турларини алоҳида–алоҳида ҳамда қиёсий ўрганиш ёндашувининг шаклланиши, фаннинг алоҳида тармоғи сифатида ажралиб чиқишига олиб келди. Ҳозирги вақтда маданият ва маданий ҳодисалар “Маданиятшунослик” (“Културология”) фанининг асосий объекти сифатида олий ўқув юртлари доирасида кенг миқёсда ўрганилади. Маданиятнинг мамлакатимизнинг ижтимоий – маънавий тараққиётида тутган ўрни беқиёсдир. И.А. Каримов таъкидлаганидек, ҳеч қачон, ҳеч қаерда фақат битта миллатга мансуб маданият бўлмайди. Ҳар қандай цивилизация кўпдан – кўп халқлар, миллатлар, элатлар фаолиятининг ва самарали таъсирининг маҳсулидир. ...Маданият бизнинг умумий тафаккуримизнинг, миллий қадриятламизнинг асосидир. ...Биз ҳаммавақт кенг аҳоли қатламларининг ҳам мумтоз, ҳам замонавий миллий маданиятнинг энг яхши намуналаридан баҳра олишига имкон бериб келган маданият сарчашмаларига авайлаб муносабатда бўлишни ўрганиб олишимиз лозим. Ўзбекистонда мусиқа, тасвирий, монументал ва амалий санъат соҳаларида катта муваффақиятларга эришилганлиги тасодифий эмас. Бу санъат турлари чет элда кенг эътироф

этилган. Миллий ва жаҳон маданиятининг энг яхши намуналарини кенг тарғиб қилиш ва оммалаштириш ёш авлодни, ҳозирги ёшларимизни маънавий тарбиялашнинг асоси бўлмоғи керак.”

Муҳокама. Тил одатда ўзига хос семиологик система сифатида таърифланиб, жамиятда асосий ва энг муҳим фикр алмашиш қуроли, жамият тафаккурининг ривожланишини таъминловчи, авлоддан авлодга маданий-тарихий анъаналарни етказувчи восита хизматини ўтайди. ^{vii}

Ҳар қандай халқнинг маданиятида тилнинг аҳамиятини аниқлаш анча мушкул масалалардандир. Ушбу ҳолатга ҳар бир фан ўзгача ёндашади. Жумладан, маданиятшуносликка оид адабиётларда тилнинг аҳамияти кўпинча қуйидагича баҳоланади:

- тил – маданият кўзгуси бўлиб, унда нафақат инсонни ўраб турган реал борлиқ, балки халқ менталитети, унинг миллий характери, анъаналари, урф – одатлари, ахлоқий меъёрлар тизими ва дунёни тасаввур қилиши каби ҳодисалар ўз аксини топади.

- тил – маданиятнинг ўзига хос омбори бўлиб, у ёки бу халқ томонидан тўпланган моддий ва маънавий бойликлари, ақлий потенциали каби барча билимлар йиғиндиси унинг тил тизимида – фольклор, китоблар, оғзаки ва ёзма манбаларида сақланади;

- тил – маданиятни бир – авлоддан – иккинчи авлодга етказиб бериш қуроли бўлиб, ёш авлод она тилини ўрганиш орқали ўша миллатнинг аجدодлари томонидан қолдирилган моддий ва маънавий бойлик, тажрибаларини ўзлаштиради;

- тил ўраб турган оламдаги объектларни аниқлаш, уни тасниф қилиш ва у тўғрисидаги маълумотларни тартибга солиб турувчи восита вазифасини ўтайди;

- у инсонни уни ўраб турувчи атроф – муҳит шароитига мослашишини энгиллаштиради;

- у объектлар, воқелик ва уларнинг ўзаро муносабатини тўғри баҳолашга кўмаклашади;

- у инсон фаолиятини мувофиқлаштириш имкониятига эга;

- тил – инсон шахсини шакллантирувчи маданият қуроли бўлиб, инсон айнан тил орқали ўз халқининг менталитети, анъана ва урф – одатларини ҳамда дунёнинг ўзига хос маданий образини англайди.

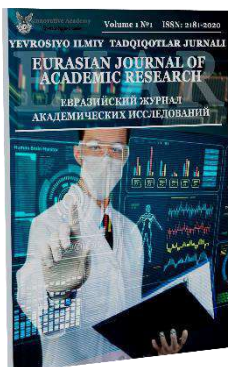
Хулоса. Демак, хулоса ўрнида турли лисоний ҳолатлар, хусусан маданиятлараро коммуникация жараёнида тил ва маданиятнинг ўзаро алоқадорлиги ва бир-бирига таъсирини ўрганиш энг қизиқарли ва долзарб масалалардан бири эканлиги таъкидлаш лозим.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ⁱ Баскаков Н.А., Содиков А.С., Абдуазизов А.А. Умумий Тилшунослик, Тошкент-1979,12-14 с

-
2. ⁱⁱ Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре. – М., 2000
 3. ⁱⁱⁱ Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. - М., 2006, 135-170 с
 4. ^{iv} Маслова В.А., Лингвокультурология, Москва, Академия, 2004, 12 с
 5. ^v Тер – Минасова С.Г., Язык и межкультурная коммуникация, Москва, Слово, 2000, 10 -12 с
 6. ^{vi} Маънавият: асосий тушунчалар изохди луғати, Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академияси Ўзбекистон
файласуфлари миллий жамияти, Ғ. Ғулом нашриёти, Тошкент, 2010, 272 -273 с
 7. ^{vii} Ирискулов М.Т. Тилшуносликка кириш, Тошкент- 2008, 7-8 с

INFLUENCE OF TEMPERATURE CONDITIONS ON THE DEVELOPMENT PHASES OF VARIETIES AND RIDGES OF DURUM WHEAT

Bolqiyev Zoxid Toshtemirovich¹, Amanov Oybek Anvarovich²

¹ Kashkadarya branch of the grain and leguminous research institute

zbolqiyev@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055457>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

durum wheat, variety, ridge, air temperature, precipitation, vegetation, southern region.

ABSTRACT

Today in the world 220 million hectares of land are planted with crops, most of which are affected by abiotic factors. Wheat can be exposed to heat at any stage of development. The average air temperature for wheat growth and development is +18 + 25 °C, which begins to have a negative effect when it exceeds +32 °C. An increase in air temperature above +32 °C has a strong effect on the reproductive organs and has a strong negative effect on the process of grain filling in the middle and late stages of development.

ҚАТТИҚ БУҒДОЙ НАВ ВА ТИЗМАЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ФАЗАЛАРИГА ИҚЛИМ ШАРОИТЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

Болқиев Зоҳид Тоштемирович¹, Аманов Ойбек Анварович²

¹ Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти Қашқадарё филиали

zbolqiyev@mail.ru, ¹ Таянч докторант, ² Илмий раҳбар қ/х ф.д., к.и.х.

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

қаттиқ буғдой, нав, тизма, хаво-ҳарорати, ёғингарчилик, вегетация, жанубий минтақа

ANNOTATSIYA

Бугунги кунда дунёда 220 миллион гектар майдонда бошоқли дон экинлари етиштирилиб, аксарият майдонлар абиотик омиллар таъсирига учрайди. Буғдой ривожланиш даврининг ҳар қандай босқичида иссиқлик таъсирига учраши мумкин. Буғдойнинг ўсиши ва ривожланиши учун ўртача ҳаво ҳарорати +18 + 25 °C бўлиб, +32 °C дан ошганда салбий таъсир кўрсата бошлайди. Ҳаво ҳароратининг +32 °C дан ошиши репродуктив органларга кучли таъсир кўрсатиб, ривожланиш фазаларининг ўрта ва кечки босқичларида дон тўлиш жараёнига катта салбий таъсири кўрсатади.

Тадқиқотларда ҳавонинг нисбий намлиги Қарши тумани шароитида ҳар йили баҳор ойларининг бошланишида энг юқори кўрсаткичда бўлиб, буғдой вегетациясининг охириги ойларида кескин тушиб кетганлиги аниқланган. Олинган натижалар асосида ҳаво нисбий намлигининг мўътадиллиги буғдой ҳосилдорлигига ижобий таъсир кўрсатиши кузатилган. Табиий об-ҳаво шароитида ҳароратнинг юқори кўтарилиб кетиши, ҳаво нисбий намлигининг кескин тушиб кетиши ҳосилдорликка салбий таъсир қилади, натижада ўсимликнинг репродуктив органларига таъсир кўрсатади, гуллаш пайтида тўлиқ уруғланмасликка олиб келади [1].

Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти Қашқадарё филиалининг марказий тажриба

майдонида қаттиқ буғдойнинг 20 та нав ва тизмаларининг қимматли хўжалик белги-хусусиятлари бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда. Ушбу тадқиқотдан асосий мақсад, қаттиқ буғдой нав ва тизмалари асосида эртапишар, дон ҳосилдорлиги ва сифати юқори бўлган янги навларни яратишдан иборат.

Олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра, 2020-2021 йил мавсумида ойлик ўртача ҳаво ҳарорати таққослаб кўрилганда, уруғларни экиш даврида 2019 йилда 16,7 °C ни ташкил қилган бўлса, 2020 йилда 13,8 °C ни ташкил қилганлиги ёки 2,9 °C паст бўлганлиги аниқланди. 2021 йил 2020 йил октябр ойига нисбатан -2,9 °C паст температура бўлганлиги аниқланди (1-жадвал).

1-жадвал

Ойлик ўртача ҳаво ҳарорати, °C

Ойлар	2020 йил мавсумида	2021 йил мавсумида	2020 йилга нисбатан фарқи
Октябр	16,7	13,8	-2,9
Ноябр	6,5	6,1	-0,4
Декабр	7,3	0,7	-6,6
Январ	2,5	2,0	-0,6
Феврал	8,1	9,2	1,1
Март	12,8	10,9	-1,9
Апрел	16,5	17,1	0,6

Нав ва тизмаларнинг майсалаш даври ноябр ойи таҳлил қилинганда, 2019 йилда 6,5 °C, 2020 йилда 6,1 °C ни ташкил этгани ҳолда кескин фарқ

кузатилмади, лекин декабрь ойида ўртача 0,7 °C, январь ойида ўртача 2,0 °C бўлганлиги, айниқса 2021 йилнинг январ ойида ҳароратнинг -14 °C гача совуқ бўлганлиги қаттиқ буғдой нав ва

тизмаларининг тупланиш фазасига ўтишини кечикишига олиб келди.

Олиб борилган фенологик кузатув натижаларига кўра, қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг туплаш фазаси 2020 йилда ўртача 10 февралдан 16 февралгача кузатилган бўлса, 2021 йилда эса 1-14 февраль кунлари туплаш фазасига ўтганлиги қайд қилинди. Таҳлил натижаларига кўра, бу йил 2020 йилга нисбатан 2-9 кун аввал туплаш фазасига ўтганлигининг сабабини куйидагича яъни, 2021 йилнинг феврал ойида ўртача ҳаво ҳарорати 9,2 °C, 2020 йилга нисбатан ўртача 1,1 °C ни ташкил қилганлиги билан изоҳлаш мумкин.

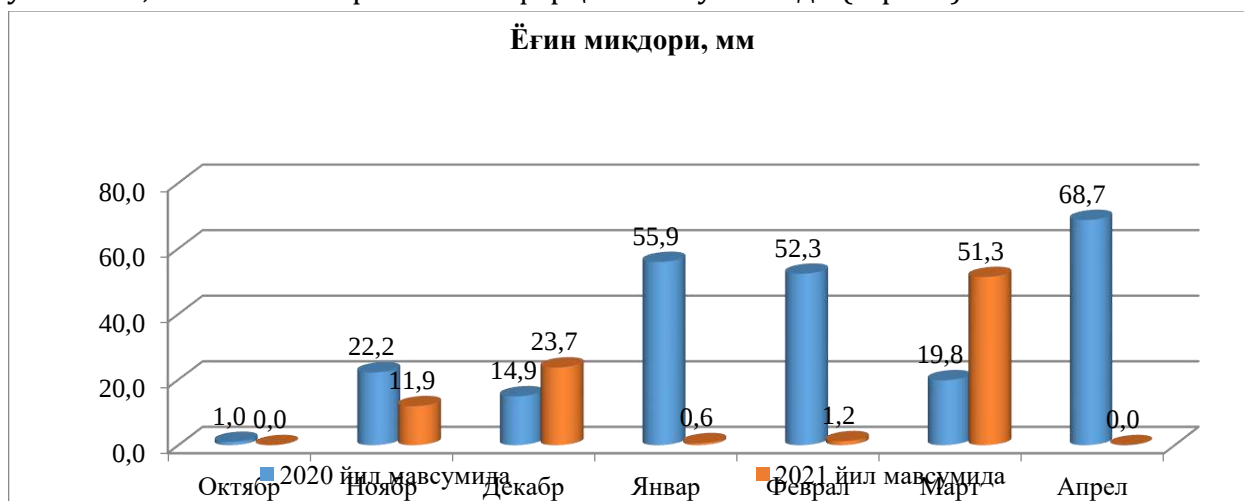
Нав ёки тизманинг ривожланиш фазаларидан бири найчалаш фазаси бўлиб, бу фазанинг бошланиши ҳамда давомийлиги ҳам бевосита иқлим шароитига боғлиқдир. Тажрибаларимизда қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг найчалаш фазаси 2020 йилда 10-14 март кунлари, 2021 йилда эса 14-18 март кунларида кузатилиб, сезиларли фарқ

кузатилмади, бу жараён ҳарорат йиллар бўйича кескин фарқ қилмаганлиги билан изоҳланади.

Республикамизнинг жанубий вилоятлари иқлим шароитида баҳорги қисқа муддатли иссиқ ҳаво ҳароратининг буғдой дон ҳосили ва ҳосил таркибий қисмларининг сезиларли пасайишига олиб келади. Бунда қисқа муддатли иссиқ ҳаво ҳароратининг 35 °C бўлганда буғдой гуллаш ва эрта дон тўлиши даврига тўғри келади [3].

Шу билан бирга қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг бошоқлаш фазасига ҳавонинг нисбий намлиги ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Ўз навбатида ҳавонинг нисбий намлиги асосан ёғингарчиликлар таъсирида ўзгаради.

Республиканинг жанубий ҳудуди ҳисобланган Қашқадарё вилояти шароитида 2020 йилнинг баҳор мавсумидаги ёғин миқдори (234,8 мм) бўлган бўлса, 2021 йилнинг ёғин миқдори ўта кам (57,8 мм) бўлиши кузатилди (1-расм).

1-расм: 2020-2021 йиллар мавсумида ёғингарчилик миқдори, мм

2020 йил январ ойида ўртача ойлик ёғин миқдори 55,9 мм ни ташкил

қилган бўлса, 2021 йил январ ойида эса 0,6 мм ни ташкил қилганлигини кузатишимиз мумкин. Маълумотларга

кўра, кузги буғдой баҳорги буғдойга нисбатан кузги қишки баҳорги ёғингарчиликдан ва тупроқдаги намликдан яхши фойдаланади ва юқори ҳосил шакллантиради. 2020 йил мавсумининг феврал ойида ёғин миқдори 52,3 мм ни ташкил қилган бўлса, 2021 йилда эса бу кўрсаткич 1,2 мм ни ташкил қилиб, 2021 йилнинг январ ва феврал ойларида 2020 йилган нисбатан ёғин миқдори 55,3-51,1 мм гача кам бўлганлиги аниқланди. Фақатгина 2021 йилнинг март ойида ёғин миқдори 51,3 мм бўлиб, 2020 йилга нисбатан 31,5 мм юқори ёғин миқдорини ташкил қилганлиги аниқланди. Лекин бу йил апрел ойи ёғингарчиликсиз бўлиб, ўтган йили бу кўрсаткич 68,7 мм ташкил этганлиги кузатилди.

Баҳор мавсумида ҳаво ҳароратининг ўта юқори бўлиши буғдойнинг қаришини тезлаштириши мумкин. Бу ҳосил структураси ва дон

ҳосилдорлигини пасайтиради. Шунинг учун иқлим исиши, буғдой ишлаб чиқариш учун келгусида ҳам муаммоларни келтириб чиқаради [2].

Қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг бошоқлаш фазасига ўтишида ёғин миқдорининг таъсири йиллар кесимида таққослаб ўрганилганда, 2020 йил мавсумида нав ва тизмалар апрел ойининг 26-30 апрел кунлари бошоқлаш фазасига ўтганлиги аниқланган бўлса, 2021 йилги мавсумда эса бу кўрсаткич 20-25 апрел кунларига тўғри келиб, 2020 йилга нисбатан 5-6 кун аввал қаттиқ буғдой нав ва тизмаларнинг бошоқлаш фазасига ўтганлигини кўришимиз мумкин (2-жадвал).

Бошоқ параметрларининг имкониятларини кучайтириш, хароратнинг ўзгариши, ёғингарчилик миқдори ва минерал озука каби муҳит омилларига боғлиқ [5].

2-жадвал

Қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг ривожланиш фазалари, (2020-2021)

№	Нав ва намуналар номи	Туплаш		Найчалаш		Бошоқлаш		Бошоқлаш фазасининг 2021 йил 2020 йилга нисбатан фарқи, кун ±
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	
1	Крупинка (Андоза)	14 фев	11 фев	10 мар	18.мар	26.апр	23.апр	±3
2	40th-IFWDON-Plot-34	12 фев	12 фев	12 мар	17.мар	27.апр	21.апр	±6
3	KR17-F6-DW-29	14 фев	1 фев	11 мар	15.мар	26.апр	20.апр	±6
4	KR18-IDYT-14	16 фев	1 фев	12 мар	16.мар	27.апр	22.апр	±5
5	Насаф (Андоза)	14	13	12 мар	18.мар	26.апр	24.апр	±2

		фев	фев					
6	40th-IFWDON-Plot-37	14 фев	14 фев	11 мар	17.мар	28.апр	23.апр	±5
7	KR17-F6-DW-67	16 фев	12 фев	12 мар	16.мар	27.апр	21.апр	±6
8	KR18-IDYT-22	14 фев	14 фев	11 мар	14.мар	26.апр	22.апр	±4
9	Зилол (Андоза)	16 фев	11 фев	12 мар	16.мар	27.апр	21.апр	±6
10	40th-IFWDON-Plot-45	14 фев	1 фев	11 мар	16.мар	28.апр	20.апр	±8
11	KR17-F6-DW-72	16 фев	13 фев	12 мар	16.мар	28.апр	22.апр	±6
12	KR18-IDYT-23	14 фев	2 фев	11 мар	17.мар	29.апр	24.апр	±5
13	Нафис (Андоза)	16 фев	12 фев	12 мар	18.мар	27.апр	23.апр	±4
14	KR17-F6-DW-8	10 фев	13 фев	11 мар	16.мар	26.апр	25.апр	±1
15	KR18-IDYT-3	14 фев	2 фев	10 мар	18.мар	27.апр	22.апр	±5
16	KR18-F6-DW-9	14 фев	1 фев	12 мар	17.мар	28.апр	23.апр	±5
17	KR17-F6-DW-3	16 фев	1 фев	14 мар	18.мар	29.апр	24.апр	±5
18	KR17-F6-DW-23	16 фев	2 фев	12 мар	17.мар	30.апр	25.апр	±5
19	KR18-IDYT-7	14 фев	14 фев	11 мар	17.мар	27.апр	24.апр	±3
20	KR18-F6-DW-12	14 фев	1 фев	10 мар	16.мар	28.апр	21.апр	±7
	Ўртача кўрсаткич	14 фев	7 фев	11 мар	16 мар	27 апр	22 апр	±5
	Энг баланд кўрсаткич	16 фев	14 фев	14 мар	18 мар	30 апр	25 апр	±5
	Энг паст кўрсаткич	10 фев	1 фев	10 мар	14 мар	26 апр	20 апр	±6

Ўсиш шароитлари ва иқлим ўзгаришларининг буғдойга таъсири бутун дунёда турлича бўлганлиги сабабли, келажакда иқлим ўзгаришига

мослашишнинг мумкин бўлган афзалликларини ошириш учун минтақага хос мослашиш стратегиясини ўрганиш керак [4].

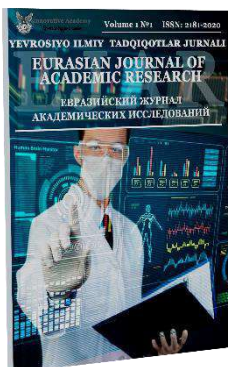

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш керакки, қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг ирсий белгилари асосида ривожланиши билан бир қаторда, ҳудуднинг тупроқ-иқлим шароити асосида ҳам ривожланиш фазалари муддатлари

ўзгариши мумкин. Баҳор мавсумида ҳавонинг қурғоқчил келиши қаттиқ буғдой нав ва тизмаларининг бошоқлаш фазасига ўтишини 2-8 кунга тезлашишига олиб келади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. О.Аманов, Ш.Дилмуродов, А.Мейлиев, Н.Қаюмов “Суғориладиган майдонлар учун қаттиқ буғдойнинг дон сифати юқори тизмаларини танлаш” Агро илм 2019 2-сон 19-20 бет
2. М.Азимова “Буғдой селекциясида қурғоқчиликка чидамлилик хусусиятлари” Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги 2015 10-сон 32 бет.
3. Мейлиев А. Х., Болқиев З. Т. Жанубий минтақалар шароитида қаттиқ буғдойнинг дон сифати юқори бўлган тизмаларини танлаш //Life Sciences and Agriculture. – 2020. – №. 1.
4. Аманов О. А., Болқиев З. Т. Влияние температуры на плодородность и раннеспелость твёрдой пшеницы //Life Sciences and Agriculture. – 2020. – №. 3 (7).
5. Болқиев З. Т. и др. Селекция осеннего твердого зерна //современная наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2019. – с. 111-113.

THE HARM OF SUCKING PESTS IN THE STAGE OF DEVELOPMENT OF SOY 2-5 LEAVES AND FROM THEM PROTECTION

O.Amirqulov¹, E.Ziyadov²

¹ Supervisor: q / x.f.f.d., k.i.x.,

² base doctoral student,

^{1,2} Southern Agricultural Research Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055495>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

shade, harvest, phase, branching, legumes, pest, spider, aphid, thrips, sucker, protection, insecticide, fight, damage, return, damage, effectively.

ABSTRACT

Scientific research on shade highlights the optimal timing and norm in the control of sucking pests that damage legumes and various insecticides in the 2-5 leaf phase of the crop.

СОЯ ЎСИМЛИГИ 2-5 БАРГЛИ РИВОЖЛАНИШ ФАЗАСИДА СЎРУВЧИ ЗАРАРКУНАНДАЛАР ЗАРАРИ ВА УЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ

О.Амиркулов¹, Э.Зиядов²

¹ Илмий раҳбар: қ/х.ф.ф.д., к.и.х.,

² таянч докторант,

^{1,2} Жанубий деҳқончилик илмий-тадқиқот институти..

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

соя, ҳосилдорлик, фаза, шохланиш, дуккак, зараркунанда, ўргимчаккана, шира, трипс, сўрувчи, ҳимоя, инсектицид, кураш,

ANNOTATSIYA

Соя бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотларда дуккакли экин соя ўсимлигига зарар етказувчи сўрувчи зараркунандалар ва уларга қарши курашда экининг 2-5 баргли фазасида ҳар хил турдаги инсектицидлар билан қарши курашда мақбул муддати ва меъёр ёритиб берилган.

зарар, қайтариқ, зарар,
самара.

Бугунги кунда жаҳонда ишлаб чиқарилаётган жами ўсимлик мойининг 40% и соя ўсимлиги ҳиссасига тўғри келади. Дунё бўйича дуккакли дон экинлари орасида соя ялпи ҳосили ва экин майдонлари орасида биринчи ўринни эгаллайди. Дуккакли соя ўсимлигининг 150 дан ортиқ бўлган зарарли ҳашаротлари зарар келтирса, ушбу зараркунандалардан бугунги кунда 24 тадан ортиғи соя экини ҳосилига жиддий зарар етказади. Ушбу зараркунадаларга қарши ўсимликларни ҳимоя қилиш тадбирлари қўлланилиши ҳисобига зарарланадиган соя дон ҳосили сақлаб қолинади. Шунингдек, дуккакли дон экинларини етиштиришда асосий сўрувчи зараркунандалардан ҳимоя қилиш муаммоси бугунги куннинг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади [1].

Дунё қишлоқ хўжалиги амалиётида соянинг асосий сўрувчи зараркунандаларига қарши кураш бўйича кенг қамровли илмий изланишлар амалга ошириб келинмоқда. Бу изланишлардан асосий мақсад олиб борилган тадқиқотлар натижасида соя экинларини зараркунандалар зараридан сақлайди. Дуккакли соя ўсимлигида сўрувчи зараркунандаларнинг зарари таъсиридан кўп ҳосилдорлик йўқотилади. Бунга сабаб, соя ўсимлиги зараркунадаларига ўз муддатда қарши кураш тадбирлари ўтказилмаслигидадир.

Республикада соянинг асосий сўрувчи зараркунандаларга қарши

ҳимоя қилиш тизимини ишлаб чиқиш соя ҳосилини сақлаб қолишда муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Дуккакли дон экинларидан олинадиган ҳосилга бўлган талабни қондиришда ҳамда ҳосилдорлиги ва сифатини яхшилаш учун зараркунандалардан ҳимоя қилишда бир қанча кенг қўламли чора-тадбирлар амалга оширилади.

Соя экини ҳам барча дуккаклилар каби илдизлари ўқ илдиз, бақувват ривожланган бўлиб, тупроққа 1,5 метр чуқурликка кириб боради. Униб чиққанда уруғпалла барглари кўтариб чиқади. Дастлаб уруғпалла барглари икки баргли чин барглар, кейин учталиқ чинбарглар ҳосил қилади [2].

Соя экини ёш ниҳоллигида кузги тунлам, майса узунбурун қўнғизи, соя шираси, шоналаш, гуллаш ва ҳосил тугиш вақтида ўргимчаккана, ғўза тунлами, беда қандаласи, дала қандаласи, ва тўрт доғли донхўрлардан ўз вақтида ҳимоя қилинса, кутилганидек ҳосилдорликка эришиш мумкин [3].

Мамлакатимизда соя ўсимлигини етиштириш ва аҳолининг соя мойига бўлган эҳтиёжини янада тўлароқ қондиришга ҳукуматимиз томонидан катта

эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14-мартдаги “2017-2021 йилларда Республикада соя экини экишни ва соя дони етиштиришни кўпайтириш чор-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2832-сонли қарори қабул қилинди. Шунга

кўра, дуккакли дон экинларини етиштиришда соянинг сўрувчи зараркунандаларига қарши энг қулай самарали ҳимоя воситалари асосида кураш муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Шунга кўра, дуккакли экинларга зарар етказадиган сўрувчи зараркунандаларга қарши самарали воситалар асосида ҳимоя қилиш муҳим долзарб аҳамиятга эгадир. Тадқиқотларда Қарши тумани Я.Омонов ҳудудидаги тажрибада соя ўсимлигининг “Ойжамол” нави экиб ўрганилмоқда ва унга сўрувчи (ўргимчаккана, трипс, шира) зараркунандаларнинг зарари ва улардан ҳимоя қилишда замонавий препаратлардан фойдаланилди.

Тажрибаларда соя ўсимлиги турли ривожланиш фазалари таҳли қилинди. Шундан соянинг 2-5 баргли ривожланиш фазасида зараркунандалар билан зарарланиши ва турли хил препаратлар билан вариантлар бўйича кимёвий ишлов ўтказиб борилди. Кимёвий ишлов ўтказишдан олдин соя ўсимлигининг барча вариантларида ўсимликларда зараркунандалар зарари ва уларнинг сони ҳисобланиб аниқлаб олинди. Бунга кўра, тажрибада назорат (ишловсиз) вариантда зараркунандалар сони қайтариқлар бўйича ўртача сони 8-10 дона бўлганлиги маълум бўлди.

Эталон препарат “Нурелл стар 55% э.м.к.” инсектоакарациди қўлланишидан олдин зараркунандалар сони ҳисоблаб чиқилганда ўртача сони 7-8 дона зараркунандалар борлиги қайд қилинди. Препарат қўлланилгандан 3-14 кундан кейин зараркунандалар 1 ва 3

қайтариқларда ўртача сони 3 донани ташкил этган бўлса, тажрибада 2 ва 4 қайтариқларда зараркунандалар сони ҳисобланаганда ўртача сони 2 дона эканлиги кузатилди.

Тажрибада қўлланилган “Акара стар 72% к.э.”, “Имидо стар 35% к.э.”, “Вертимек стар 3,8% э.к.”, “Моспилан стар 20% н.к.”, “Эмабен стар 10% В.Д.Г.” препаратларини ҳам 2-5 барг фазасида ишлов ўтказилганда ҳам бир хил натижалар кузатилганлиги маълум бўлди. Тажрибаларда фақат “Ниссоран стар 10% э.к.” препарати қўлланилгандан кейин зараркунандалар сони қайта ҳисоблаб чиқилганда, тажрибадаги 1, 3 ва 4 қайтариқларда 2 донадан зараркунанда сони, 2- қайтариқда 1 дона зарарли зараркунандалар сони камроқ бўлганлиги аниқланди.

Препаратлардан “Эмабен стар 10%”, “Акара стар 72% к.э.” қўлланилгандан сўнг 3-14 кун муддат ўтиб ўсимликда зараркунандалар сони қайта ҳисоблаб чиқилди. Бунга кўра, тажрибадаги барча қайтариқлар бўйича ўртача сони 2-3 донадан зараркунандалар қолганлиги маълум бўлди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, олиб борилаётган тадқиқотларда соянинг “Ойжамол” нави 2-5 баргли фазасида соя зараркунандаларига қарши турли инсектицидлар билан ишлов ўтказилди. Бунга кўра, препаратлардан Акара стар к.э.-0,4 л/га 96 фоиз, Нурелл стар 55% э.м.к.- 1,5 л/га – 98 фоиз, Имидостар 35% к.э.- 0,175 л/га – 100 фоизга биологик самарадорлик кўрсаткичи аниқланди.

Foydalanilgan adabiyotlar:

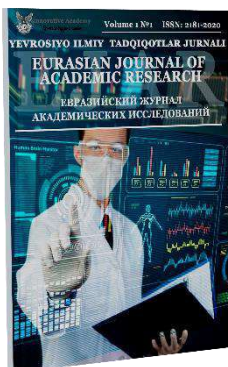
1. Н.Халилов, З.Артиқов w.w.w.agro.uz

2. Д.Ёрматова. Ўсимлик маҳсулотларини етиштириш технологияси. Тошкент.

“Илм-Зиё” 2011 й. 106-бет

3. Н.Эргашева, А.Холлиев. Агрокимёҳимоя ва ўсимликлар карантини журнали.
№4. 2020 й. 22-24 бет.

PERSONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS

Ergashov Sarvarbek¹

¹ Samarkand state university, juridical faculty, 1 year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055523>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

right, freedom, political right, law, constitution, democracy, freedom of speech, right of residence, freedom of conscience, socio-economic rights.

ABSTRACT

The protection and promotion of human rights and freedoms is a key criterion for building a democratic state governed by the rule of law and a prosperous civil society. Therefore, in any country, first of all, the rights and freedoms of citizens are a priority. The personal rights of citizens are natural, inalienable right. This paper covers this theme.

FUQAROLARNING SHAXSIY HUQUQ VA ERKINLIK LARI

Ergashov Sarvarbek¹

¹ Samarqand davlat universiteti, yuridik fakultet, 1- bosqish talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

huquq, erkinlik, siyosiy huquq, qonun, konstitutsiya, demokratiya, so'z erkinligi, yashash huquqi, vijdon erkinligi, ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar.

ANNOTATSIYA

Inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish va uni ta'minlash demokratik huquqiy davlat tuzish va farovon fuqarolik jamiyatini barpo etishning asosiy mezonidir. Shunday ekan, har qanday mamlakatda birinchi navbatda, fuqarolarning huquqlari, erkinlik lari ustuvor sanaladi. Fuqarolarning shaxsiy huquqlari bu tabbiy, ajralmas huquqdir. Mazkur maqola aynan shu mavzuni o'z ichiga oladi.

Har qanday rivojlangan, demokratik mamlakatlar ham uzining ma'lum qonun-qoidalariga ko'ra siyosat yuritadi, ya'ni hamma uchun birdek bo'lgan qonun ta'sis etiladi. Davlat degani bu xalq demakdir, xalqsiz mamlakat mavjud emas. Shunday ekan, xalq davlatga emas, davlat xalqqa

xizmat qilishi kerak. Bu degani, birinchi navbatda inson huquqlari mustahkamlanishi zarurdir. Shaxsiy huquq erkinliklar fuqarolarning hayoti, sog'ligi, e'tiqodi bilan bog'liqdir. Shaxsiy huquqlarni tabbiy huquq sifatida yuritsak, u inson tug'ilishi bilan vujudga keladi, buni davlat

bermaydi. Shaxsiy, ya'ni tabiiy huquqlarni davlat ta'minlaydi va shunga majburdir ham.

Huquq- davlat tomonidan ta'minlanadigan, himoya qilinadigan nimadir qilish, amalga oshirish, munosib yashash sharoitiga ega bo'lish, zo'rliklardan himoya qilishning tabiiy imkoniyatidir. **Erkinlik**- biror bir narsada qonun bilan taqiqlanmagan, biror-bir cheklanishning yo'qligidir. Shaxsiy huquqlarning boshqa huquqlardan farqi shundaki, uni cheklash mumkin emas. Cheklash huquqlari bo'lsa ham qonunga muvofiq holda amalga oshiriladi. Shuni ta'kidlash joizki, shunday huquqlar borki ularni cheklash mumkin emas. Masalan, "yashash huquqi". Aynan o'zimizning mamlakatimiz misolida aytadigan bo'lsak, bizning asosiy bosh qonunimiz, qomusimiz- konstitutsiyadir. Unga ko'ra fuqarolarning huquq va erkinliklari uch guruhga bo'lib mustahkmlanadi:

- Shaxsiy huquq va erkinliklar ;
- Siyosiy huquqlar;
- Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar;

Insonning hayoti, shaxsi va erkinligi daxlsizdir. Inson hayoti konstitutsiyada yashash huquqini belgilanishi va har tomonlama ta'minlanishi bilan kafolatlanadi. Inson huquqlarining yana bir asoslaridan biri bu fikrlash, so'z, e'tiqod erkinligi va shu bilan birga axborot tarqatish, hujjatlar bilan tanishish huquqlaridir. Insonning fikrlashi natijasida taraqqiyot davom etadi. Dunyo rivojlanish tajibasi shuni ko'rsatadiki, inson faqat erkin fikrlaganda, erkin fikrlash uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgandagina taraqqiyot bo'lishi mumkin. Fikrlashning cheklanishi bu, mamalakatdagi taraqqiyotning cheklanishi bilan

baravardir. Huquq va erkinliklarni aytib o'tishimiz qatorida vijdon erkinligini ham ta'kidlab o'tishimiz joiz, zero bu dinga munosabatni aniqlaydi. Aynan bizning konstitutsiyamizda hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Vijdon erkinligida quyidagilar o'z ifodasini topgan:

- 1.har bir fuqaroning xohlagan diniga e'tiqod qilishi;
- 2.yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmasligi;
- 3.xech qanday diniy qarashlarni majburiy singdirilishiga yo'l qo'ymaslik;

Siyosiy huquqlar haqida so'z yuritadigan bo'lsak, bu ham fuqarolik bilan bog'liq bo'lib, davlat va jamiyat ishlarini boshqarish imkoniyatini beradi. Siyosiy huquqlarga faqat mamlakat fuqarosi ega bolishi mumkin. Shaxsiy huquqlar insonni ajralmas huquqi bo'lib, undan inson fuqaroligidan qat'iy nazar foydalansa va davlat har qanday hollarda ta'minlashga majbur bo'lsa, siyosiy huquqlar davlatning xarakteridan kelib chiqib, o'z fuqarolari uchungina o'rnatiladi.

Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar bu fuqarolarning mulkka egalik qilish, mehnat qilish, dam olish, nafaqa olish, tibbiy xizmatdan foydalanish, bilim olish, ilmiy va texnikaviy yutuqlardan foydalanish kabilar hioblanadi. Bu huquqlar davlat tomonidan o'rnatilib, davlatning iqtisodiy qudratini oshib borishi, imkoniyatlarini kengayishi natijasida oshib boradi. Huquq va erkinliklar masalasida eng muhimi, konstitutsiyada belgilangan huquq va erkinliklarni kafolatlash, ya'ni amalga oshishsini ta'minlashdir. Aynan huquq doirasida so'z yuritadigan bo'lsak, ushbu so'zlarimizning isboti tariqasida,

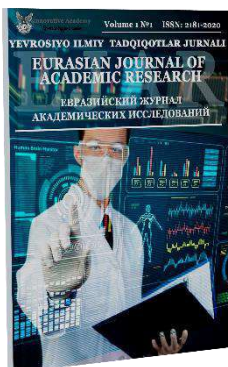
konstitutsiyamizning 18-moddasiga muvofiq, “O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar”.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, jamiyatda, mamalakatda inson huquqlari rivojlanishi uzluksiz davom etuvchi va takomillashib boruvchi jarayon hisoblanadi. Shunday

ekan har bir fuqaro huquqlarga oid normalarni, qonun-qoidalarni bilishi, uni anglab yetishi muhimdir. O‘z navbatida shuni ham ayta olamizki shaxslar fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lib, o‘z navbatida, milliy o‘zlikni anglashga hamda huquqiy demokratik davlat hamda kuchli jamiyatni shakllantirishiga o‘z hissasini qo‘shmog‘i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O.T.Xusanov, “O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy huquqi”, darslik, Toshkent- 2012.
- 2.A.Jalilov, U.Muhammadiyev, “Fuqarolik jamiyai asoslari”, o‘quv qo‘llanma, Toshkent-2015
- 3.M.Mamasidiqov, Z.Esanova, D.Habibullayev, “Fuqarolik protsessual huquqi” o‘quv qo‘llanma, Toshkent- “ILM ZIYO’- 2012
- 4.X.T. Odilqoriyev, “Davlat va huquq nazariyasi”, darslik, Toshkent “Adolat” 2018-y.
- 5.D.Karxodjayev, A.Akayeva, Sh.Yuldasheva, “Fuqarolik va oila huquqi” o‘quv qo‘llanma, TOSHKENT-“ ILM ZIYO”- 2012.
6. www.ziynet.uz
7. Тошбоева, Р. С. (2020). ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ О ПРИРОДНЫХ РЕСУРСАХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ. *ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, 5(3).
8. TOSHBOEVA, R. (2021). РЕФОРМИРОВАНИЕ ПРИРОДНОРЕСУРСОВОЙ КАДАСТРОВОЙ СИСТЕМЫ УЗБЕКИСТАНА: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПУТИ ИХ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ. *ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ*, 2(1), 74-85.
9. Sobirovna, T. R. (2021). Issues of further improvement of water cadastre legislation of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1241-1253.
10. Toshboeva, R., & Tukhtashev, H. (2020). Entrepreneurship and cadastral activity in the sphere of natural resources: Problems and development prospects in the digital economy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(S1), 890-898.

ON THE CURRENT STATE OF PROTECTION OF OLD TURKISH UNIONS IN THE CURRENT UZBEK LANGUAGE

Mardanova Dilshoda Sadriddinovna¹

¹ Alisher Navoi University of Uzbek Language and Literature 1st year Master
of Linguistics (Uzbek)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055541>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

"Devonu lug'atit-turk",
Mahmud Kashgari,
dictionary, words of
time.

ABSTRACT

In the Old Turkic language there are many lexemes that directly refer to time and name time-related objects and events. The semantic "time" is the leader in the semantic structure of noun lexemes, which refer to time as a direct object. In the lexemes of time-related objects and events, the semaphore "time" is in a lower position, which determines the more general semaphores. In our study, time conceptual lexemes in the Old Turkic language were scientifically analyzed on the example of the work "Devonu lug'atit-turk". In the play, the units of time, the words day and night, the words of the months, the words of the seasons are mainly given under the headings during the artistic and scientific molding of the firni.

ЭСКИ ТУРКИЙ ТИЛДАГИ ВАҚТ СЕМАЛИ БИРЛИКЛАРНИНГ ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ТИЛИДА САҚЛАНИШ ҲОЛАТИГА ДОИР

Марданова Дилшода Садриддиновна¹

¹ Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти университети Лингвистика (ўзбек тили) 1-босқич магистранти

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

"Девону луғатит-турк",
Маҳмуд Қошғарий,
луғат, вақт сўзлари.

ANNOTATSIYA

Эски туркий тилимизда вақтни бевосита атовчи ва вақтга алоқадор предмет, воқеа-ҳодисаларни номловчи лексемалар талайгина. Вақтни бевосита предмет сифатида номловчи от лексемаларнинг семик таркибида "вақт" семаси етакчидир. Вақт билан алоқадор предмет, воқеа-ҳодисаларни номловчи от лексемаларда эса "вақт" семаси куйироқ мавқеда жойлашиб, у ўзидан умумийроқ семаларни аниқлаб келади. Бизнинг тадқиқотимизда эски туркий тилдаги

вақт консепти лексемалар “Девону луғатит-турк” асари мисолида илмий таҳлил қилинган. Асарда вақт маоноли бирликлар кун-тун сўзлари, ойларнинг сўзлари, фаслларга тегишли сўзлари асосан сарлавҳалар остида фирни бадий-илмий қолиплаш асносида келтирилган.

Макон ва замон белгилари бир-бири билан узвий боғлиқ бўлса ҳам, лекин маълум белгилари билан бир-биридан фарқ қилади. Макон нарсанинг бир вақтнинг ўзида мавжуд бўлган объектларнинг жойлашиши тартибини билдирса, замон бир-бири билан алмашинаётган нарса ва ҳодисаларнинг вақт нуқтаи назаридан кетма-кетлигини билдиради. Замон қайтарилмас, такрорланмаслик белгисига эга. Ҳар қандай моддий жараён бир йўналишда ўтмишдан келажакка қараб ривожланиб боради.¹ Туркийлар географик ва тарихий жиҳатдан бой маданий меросга эга. Бу тарихий ва замонавий матнларнинг лексик-семантик бойлигида ўз аксини топган. Ушбу тадқиқотда вақт-замон тушунчаси учун турклар томидан қўлланилган сўз бойлигини қиёсий планда текширишга ҳаракат қилинади. Шу нуқтайи назардан кун-тунга тегишли бўлган вақт сўзлари алоҳида сарлавҳалар остида муҳокама қилинади.

Биз қуйида эски туркий тилдаги кун вақти отларини “Девону луғатит-турк” (Б.Аталай, 2006 нашри, Эрчиласун, 2014 нашри) мисолида бугунги кун ўзбек тилида сақланиш ҳолатини кўриб чиқамиз.

Жумладан, эски туркий тилда ахшам сўзи ҳозирги ўзбек тили (ҲЎТ)даги “оқшом” сўзининг фонетик ибтидоий формасидир. 107-4. (Аталай IV

2006: 14) / **ахшам:** оқшом вақти. 66-52 (Эрчиласун Оққўюнли 2014:565).

Қорахонийлар даврида “сал”, “аввал” маъноларида бая вариант истифода этилган: 37-14 (Аталай IV 2006: 76) / **бая:** бу соатдан олдин. 31-17. (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 579).

“Девон”даги **бу кўн** бу кун – “бугун” маъносида қўлланилган. 171-147 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 600).

“Ҳозир”, “энди”, “янги” маъноларида **эмди ишлатилган:** энди. қ: имди. I, 36-12, 37-15, 41-17, 46-20, 74-19, 125-15, 192-6, 200-17, 367-25, 380-17, 442-8, 498-21; II, 110-5, 209-23, 264-2; III, 356-4, 372-4 (Аталай IV 2006: 178) / **эмди:** энди. 30-16, 492-607-498 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 637). **имди:** Оғузчада энди. 75-62 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 665) / **эмди:** энди. I, 36-12, 37-15, 41-17, 46-20, 74 19, 125-15, 192-6, 200-17, 367-25, 380-17, 442-8, 498-21; II, 110-5, 209-23, 264-2; III, 356-4, 372-4 (Аталай IV 2006: 178).

Шунингдек, кун қисмлари билан боғлиқ **эрте-эрта:** эрталаб. 124-10 (Аталай IV 2006: 192) / **эрте ирте:** эрта тонг. 74-62 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 643); **эртеле-: эрта бошламоқ.** 316-11 (Аталай IV 2006: 193) / **эртеле-:** бирор нарсани эрта бошлаш. (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 643); **икинди:** тушдан кейин. 140-20 (Аталай IV 2006: 229) / **икинди:** пешин намози вақти. 82-72 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 663); **инир:** намозшом. 59-45 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 666) / **инғир:** кун ва туннинг тўқнашиши, намозшом. қ: имир

¹ Философский словарь. М.,1991. –С.75

(Оғузча). 94-12 (Аталай IV 2006: 233);
кўн: кун, кундузи. I, 69-26; II, 5-8, 311-12;
III, 52-15, 435-20, 437-5; (Аталай IV 2006:
398)/**кўн:** кун. 47-33, 48-34, 49-34, 609-
501, 518-417 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 756); **кўндўз:** кундуз; кундузи;
кундузги. I, 458-10, II, 87-25, III, 288-14
(Аталай IV 2006: 398) / **кўндўз:** кундуз;
кундузи. 230-200 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 756); **кўнлўк:** кунлик, кундалик,
кун ҳисобида бажариладиган иш. 480-
16(Аталай IV 2006: 398) / **кўнлўк:**
кунлик. 241-210 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 756); **кўн орту:** Чиғил лаҳжасида
пешин. 74-62 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 756); **оғле:** пешин вақти (Оғузса).
113-26 (Аталай IV 2006: 470) / **оғле:**
Оғузчада пешин вақти. 69-55 –
(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 794); **оэле:**
пешин вақти (Кипчоқча). қ. ўғла
(Оғузса). 114-1 (Аталай IV 20006: 472). /
оэле: Кмпчоқларда пешин вақти. 69-55
(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 795);
тимин: (**темин**) ҳозир(да). 409-13,
409-14 (Аталай IV2006: 597) / **тимин:**
ҳозир(да), сал аввал. 206-746
(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 882); **тўрк**
қуяш оди: кун ўртаси; чоштгоҳ. 353-9
(Аталай IV 2006: 674) / **тўрк қуяш оди:**
кун ўртаси; чоштгоҳ. 178-151
(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 911); **тўш**
оди: туш вақти. I, 330-18; II, 125-14
(Аталай IV 2006: 676) / **тўш оди:** туш
вақти. 166-143 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 912); **тўшлўк оди:** (**тўшлўк одох**)
йўловчилар дам олиши учун тушдан
кейинги иморат вақтлари. 477-6
(Аталай IV 2006: 676) / **тўшлўк оди:**
ҳордиқ вақти. 240-208 (Эрчиласун
Оққўюнли 2014: 912); / **тўш оди:**
тушлик вақти. 497-399 (Эрчиласун
Оққўюнли 2014: 913) каби вақт семали
бирликлар ишлатилган. Шу ўринда

кўриш мумкинки, вақт ва уни ҳисобга
олиш зарурлиги ҳақидаги тасаввур
одамларда қадим замонларда хўжалик
ҳаёти зарурияти асосида вужудга
келган.

Тонгни англатиш учун айнан
ҳозирги лексемаларимизнинг ибтидоий
фонетик вариантлари қўлланилган:
тан: (**танғ**) тонг; тонг вақти. I, 170-7;
III, 355-25, 356 1 (Аталай IV 2006: 570) /
тан: тонг отганда, эрталаб. 65-88, 600-
492 (Эрчиласун Оққўюнли 2014: 852);
тан ат-: (**танғ ат**) тонг отганда ерни
ағдармоқ. (Аталай IV 2006: 570) / **тан**
ат-: тонг отиши. 600-491, 600-492
(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 852).

Кеч пайтини англатишда **кече-**
киче: кеч, кечки пайт. 219-11, 219-14
(Аталай IV 2006:290) / **кече-киче:** кеча.
54-39, 541-442 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 697).; **кечмиш:** **кеч-:** гечмек,
ўтмиш. 5-12 –миш: 245-14 (Аталай IV
2006: 289) / **кечмиш:** кечмиш, ўтмиш;
ўткан кунлар. 128-133 (Эрчиласун
Оққўюнли 2014: 698); **қўшлўк:** эрталаб
ўртаси. (Оғузча). 474-21 (Аталай IV 2006:
388) / **қўшлўк:** Оғузчада эрталаб вақти.
238-207 (Эрчиласун Оққўюнли 2014:
751).

Кечқурун, тунги вақтни қисмларга
ажратишда **тўн:** кеча. I, 82-14, 100-9,
245-15, 331-2, 339-6, 423- 25; II, 77-1, 97-
8, 232-20, 303-10; III, 258-14, 377-13
(Аталай IV 2006: 670) / **тўн:** кеча. 54-34,
609 501, 570-470 (Эрчиласун Оққўюнли
2014: 909); **тўнле:** кечаси. I, 251-8, 339-
6, 434-6; II, 5-28; III, 87-25 (Аталай IV
2006: 670) / **тўнле:** кечаси. 131-115,
481-384 (Эрчиласун Оққўюнли 2014:
909); **ятгашык угры:** (**ятгашук оғры**)
ётиш вақти.55-18 (Аталай IV 2006: 759)
/ **ятгашык угры:** ётиш вақти. 468-372

(Эрчиласун Оққўюнли 2014: 956) каби
пайт отларидан фойдаланилган.

функционал-семантик
исботлаб берди.

барқарорлик

Эртанги кун ярин: эрта, эртага
(Аталай IV 2006: 750) / **ярин:** эрта(га).
391 306 (Эрчиласун Оққўюнли 2014:
954) лексемалари орқали ифодаланган.

Вақт ҳисоби бирликлари қилиб
доимий такрорланиб турган табиат
ҳодисалари олинган. Булар: кун ва
тундан иборат бўлган суткалар, осмонда
ойнинг пайдо бўлиши, фазаларининг
алмашинуви, кўринмай қолиши, яъни
ой ва ернинг қуёш атрофида йиллик
айланиши эди. Аста-секин вақтни
аниқлаш эҳтиёжи ошган. Бунинг учун
эса осмон жисмлари ҳаракатини кўпроқ
кузатиш зарур эди ва бу эса ўз
навбатида астрономия фанининг
ривожланишини талаб этади. Шунинг
билан бирга бошқа масала пайдо
бўлади: яъни суткалар, ойлар, йиллар
ўртасидаги муносабатни аниқлаш
керак эди. Бу масалани ечиш учун
мураккаб математик ҳисоб-китобларни
олиб боришга тўғри келди. Натижада
қадим замонлардан амалий
хронология соҳасида астрономия ва
математик маълумотларнинг
қўлланила бошланиши аста секин бу
билимлар системасини илмий фанга
айлантира боради.²

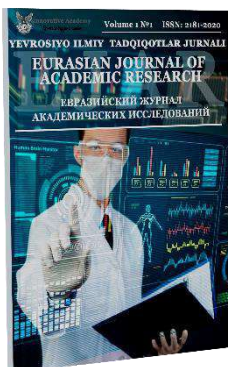
Демак, туркий қавмларнинг илк ўрта
асрлардаги замон – вақт борасидаги
тафаккури, қарашлари ва қарашлар
аксини торган лексика ушбу ота
тилининг вориси бўлмиш бугунги кун
ўзбек тилига деярли ўзгаришсиз етиб
келган. Бу хулосани ушбу
лексемаларнинг диахрон тадқиқидаги

² Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи
қўмакчи формалар//Ўзбек тили ва адабиёти.-
1988.- №1- Б. 47- 51.;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. CAFEROĞLU, Ahmet (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
2. ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
3. ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007). *Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
4. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt I, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
5. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt II, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
6. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt III, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
7. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Dîvânü Lugati't-Türk*, Cilt IV, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
8. KÂŞGARLI, Mahmud (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Cilt IV*, (Haz. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
9. KÂŞGARLI, Mahmud (2014). *Divanü Lûgat-it-Türk Cilt IV*, (Haz., Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи кўмакчи формалар// Ўзбек тили ва адабиёти.- 1988.- №1- Б. 47- 51.;
11. М.Кошгарий "Диван луготит турк" Ташкент: ССР,ФАА.\ Ташкент: Г. Гулом. 1960\2017
12. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик лугати –Тошкент: 2000
Ҳакимова М.Ўзбек тилида вақт маъноли луғавий бирликлар ва уларнинг матн шакллантириш имкониятлари.НДА. Фарғона,2004.

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

distance politeness, camaraderie politeness, deference politeness, positive and negative politeness, magic words, jargons, unicals.

Politeness in language is a very important aspect of communication. This can be referred to as, "tact". Normally conversation works best if both parties are cooperative. This involves among other things avoiding speaking or behaving in a thoughtless and inconsiderate manner. Politeness is regarded as the linguistic expression of social relationship. Politeness is crucial to the construction and maintenance of social relationships, politeness in communication goes to the heart of social life and interaction, and indeed it is probably a precondition for human cooperation in general. When we clarify the notion of politeness in general, it is showing good manners and considerations for other people. For example: carrying old man's heavy bag on your way or opening the door for a lady. However from the point of linguistic view it is the way that people choose to speak and how their listeners react to what they say.

LANGUAGE POLITENESS IN ENGLISH AND UZBEK

Djumabaeva J.Sh¹, Sarimsakova Sh.U²

^{1,2} DSc, professor

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055573>

ABSTRACT

This article compares the language of the politeness category in English and Uzbek, explains the differences and similarities of the language politeness in both languages using examples.

For instance: in our communication saying *could you please pass me the salt?* can mean more polite way instead of saying *pass me the salt!* The word polite comes from the mid-13th Latin *politus*, which means "refined" or "elegant". Showing consideration for others, using tact, and observing social norms are the qualities of being polite. All linguistics admit that Robin Lakoff has been considered as the mother of modern politeness theory since she was prior to study it from pragmatic perspective. Lakoff defines politeness as "a system of interpersonal relations designed to facilitate interaction by minimizing the potential for conflict and confrontation inherent in all human interchange". According to Lakoff, there are three types of politeness: distance politeness that is not to impose or distance (Bosim o'tkazmaslik va uzoq masofa saqlash), deference politeness which is giving option or difference (Tanlash huquqini berish va

ehtiom ko'rsatish) and camaraderie politeness which is making audience feel good. (Suhbatdoshga do'stona muhitni his qildiring). Later American Brown and Oxford Levinson created negative politeness that is need for non-pressure and positive politeness which is need for approval. Also, Fraser carried on the research about perspective on politeness which dedicated to analyze Brown and Levinson's theory. From the Uzbek linguists Dadaboyeva N. "Tilda inkor kategoriyasining aks etishi"; Iskandarova Sh.M. "O'zbek nutqi odatining muloqot shakllari", Mo'minova Aziza (2015) "Uzbek Nutq etiketi: "Siz" va "Sen"ning ifodalanishi" did the research on some parts of the category of politeness. However, this theme has not been enough learned in our language. Just two dissertation works were done based on the category of politeness. Hojiyeva Halima Yahyoyeva did PhD research about "O'zbek tilida hurmat maydoni va uning lisoniy-nutqiy xususiyati" and according to her writing in the researches dedicated to the grammatical level of English, the concept of politeness was hardly mentioned. Professor Gulomov said that the meaning of respect is represented by the plural suffix of the noun: *Otam keldilar*, and M. Asqarova, G'. Abdurahmonov, Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev, Y. Tojiyev said respect is inherent in possessive additions in Uzbek language.

When we analyze English and Uzbek languages we can observe certain differences in their politely communication as they have different culture. According to a famous linguist George Yule so as to create polite communication the English use various principles like instead of saying *do you want? did you want?*, using magic words like *please, thank you* or famous

language of politeness such as *could you...? would you...?* which are considered language of politeness in English. Uzbek people use some words like *assalomu aleykum* when they see each other regardless their age or knowing or not knowing each other, to show huge respect and love towards their children they use different sweet words like *quyoshim o'g'lim, gulim qizim* and etc. Furthermore, they usually use "siz" instead of "sen" in their interaction so as to speak politely which we can't observe in English. Some unicals can also be observed in Uzbek language which are considered language of politeness like using jargons so as to create higher respect towards parents *Va'line'mat, kabatulloh, padari buzrukvor, volidam* or utilizing plural pronouns instead of singular ones which shows humility and deep respect. For instance: Instead of *men qildim* for the work that has been done by one person they use *biz qildik* or *hush kelibsiz* for a single person they prefer to use *xush kelibsiz* which are considered language of politeness in Uzbek.

In order to from language of politeness English there are some certain tips by English linguists. They are:

1. We shouldn't make orders. We would say *"can you do this, please?"* or *"Would you mind doing this?"*

2. Show respect for other people's opinion. English speakers use a range of "softening phrases" to appear less inflexible. *"It's kind of hot in here. Can I open the window?"*

3. Use the magic words. *Please, Thank you, Sorry, Excuse me, my pleasure, Have a good day, Take care* and so on.

4. Ask for permission. If you want to do something, ask before you do it!

Do you mind if I...

Is it ok if I....

5. Make it easy for the other person to say no. When you are less direct with other people, you give them space to refuse a request or say “no” without losing face. “I was wondering if we could talk about a pay rise”.

Politeness allows people to perform many inter-personally sensitive actions in a nonthreatening or less threatening manner. So, we can see the English people follow rules of language politeness in their daily life.

In Uzbek, there are some rules how to use language politeness:

1. A smile should be enriched. That is, they are better than others to make our faces clear when we speak to impress extremely necessary.

2. Observe the word carefully, think of the end. Don't give up, just think.

3. You need to know how to use words

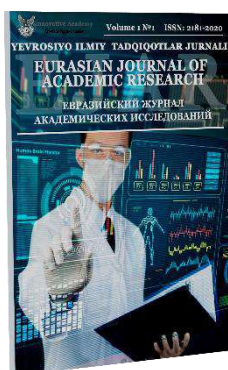
4. It is important to understand the responsibility of the word.

5. One of the conditions of sweetness and gentleness is sound to lower, to speak softly. (U. Hoshimov. Daftar hoshiyasidagi bitiklar.2005)

To sum up, language politeness is in human perfection. It is vital to make the beauty of interaction in human's life. From the language of politeness we can know country's culture, customs, traditions and also its people's view of the world. It assists us to create a sincere, friendly environment in our communication towards each other. Of course there are some specific rules in English and Uzbek so as to make up language politeness which are different from each other and even we can observe some unicals which are specific to English and Uzbek as it was highlighted above. In order to have a smooth, sincere and clear communication with foreigners one should learn also the language politeness of those people while learning their tongue.

References:

1. Journal of pragmatics. <http://article.sapub.org/10.59.linguistics.2013.1991>.
2. Kodirova M.T, Tuxtamishova O.S. “Politeness in English and Uzbek” Proceedings of International online conference on Recent Trends in Technological Advancements Organized by Sumy National Agrarian University, Ukraine, Journal NX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN: 2581-4230, Website: journalnx.com, June 6th, 2020
3. Lakoff. Talking power: The politics in language in our lives. 1990
4. Turdiyeva H.K, “Xorijiy tillarni o'qitishda sotsiolingvistik va pragmatik masalalar: Xushmuomalalikning ifodalanishi, Conference Paper January 2021

ARTICLE INFO

Received: 15th June 2021

Accepted: 20th June 2021

Online: 25th June 2021

KEY WORDS

pulpitis, open apex in permanent teeth, chlorhexedine, metronidazole, chloramphenicol.

CONSERVATIVE TREATMENT OF PULPITIS

Akhmedov Muzaffarbek Ulugbek ugli¹

¹ Ordinator of the Department of Hospital and Clinical Dentistry,

Andijan State Medical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5055700>

ABSTRACT

Treatment of complicated forms of caries in permanent teeth with an open apex in children is the most relevant today. Among patients who apply for pediatric dental help the percentage of asymptomatic pulpitis is about 1/3. Inefficient treatment of teeth trauma often leads to development of acute or chronic pulpitis. Sometimes it can lead to pulp necrosis and injure the growth plate of tooth roots. After applying calcium paste the pulp can also become infected and die.

Introduction

Treatment of pulpitis in teeth with open apex has a number of specific features. Its goal is to maintain pulp viability, which provides future formation of the tooth root. There's an increased risk of progression of infectious process and inflammation of the periapical tissue. Complete bacteria elimination from the inflamed pulp is necessary for osteoblast activation and dentin formation [1-3].

Topical antiseptic, anti-inflammatory, hypersensitizing and odontotropic medications have become widely accepted treatment for the inflamed pulp [2-9]. The medications can be used as a temporary or permanent application or introduced into the dental pulp with the help of electro- or phonophoresis.

Different biological treatments of pulpitis with antiseptics, such as ethacridine lactate, furatsilin, iodinol, enzymes, antibiotics, hormones, were

tested by Russian scientists and accepted in dental practice in the late 20th century. (Ivanov V.S., Urbanovich L.I., Berezhnoi V.P., 1990). Indications to various dental treatment pastes containing eugenol, calcium hydroxide, collagen (Dmitrieva L.A., Nezhivenko L.N., Gerasina O.V., 1986), dimexide with crystalline lysozyme (Musharapova S.I., 1983) have been worked out. Bone meal and heparin (Chumakov A.A., Kolenova Z.D., Leontyev V.K., 1986) as well as algipor and heparin containing medications (Dmitrieva L.A., Ardabatskaya G.A., Ulyanova T.V., 1986) have shown a positive effect.

However, all these drugs have selective bacteriostatic and bactericidal activity against microorganisms that live in the carious cavity. Many drugs don't have odontotropic effect, so they don't stimulate the formation of reparative dentin and dentin remineralization. Antibiotics and sulfanilamides can selectively decrease a

microbial risk and often have a sensibilizing action. Some drugs reduce their activity with long-term keeping. Zinc oxide eugenol paste has a specific odor. Dimexide is a highly toxic drug. Calcium hydroxide formulations should be used with great care as they can cause pulp necrosis due to strong alkaline reaction (pH 11–12). Some of the drugs are tooth stainable («MTA») [10, 11].

Treatment of pulpitis (tooth filling) using polymethacrylic acid is available (Japan, application N 3-22042, publication 90.05.17. M. cl. A 61 K 6/00). However, polymethacrylic acid being in a bound form because of hardening complicates its positive effect on dental pulp through dentinal tubules. This material composition does not have dentin formation and mineralization effect, and does not change pH. This filling material is capable of forming a chemical compound with tooth enamel and dentin through carboxylate groups and does not irritate dental pulp. Due to the presence of potassium nitrate, this cavity liner has odontotropic effect and stimulates reparative function of the pulp.

Biological method of treating pulpitis is the closest to the suggested method. It involves cavity preparation followed by antiseptic treatment, placing curative cavity liner on the bottom and then isolating liner and then filling the cavity. The procedure requires sequential management of cavity with 1% solution of polymethacrylic acid with pH 8.5–9.0. Then, after mechanical pre-treatment of lesions 1–2% polymethacrylic acid solution with pH 9.0 is administered to the cavity bottom under the dressing for 3–5 days. Finally a paste consisting of a mixture of Remodent powder and 2% polymethacrylic acid

solution with pH 8.0 (see patent RU №2070032; Cl. A61K 6/08, 1996) is applied under the permanent filling.

Despite a great number of studies and suggested methods, there is no generally accepted and approved management of pulpitis in permanent teeth with open apex [2–9].

Aim: To develop a method of treatment of pulpitis in permanent teeth with open apex that would provide an effective pulp and dentin tubules sanitation removing all types of microorganisms and preventing spread of inflammation, that would finally lead to the formation of dentin bridge at the border of a healthy tooth tissue and contribute to apexogenesis.

Objectives: To develop a composition of the paste administered into the cavity before applying calcium-containing paste, that would have antimicrobial and anti-inflammatory effect and could affect microorganisms in the carious cavity and dental pulp at different levels of the lesion in permanent teeth with open apex.

Materials and methods

25 patients aged 6 to 10 years with acute and chronic inflammation of the pulp of different groups of teeth with open apex were treated. In every case the pulp chamber was opened after necrotomy. In 14 cases the vital amputation was inevitable.

2% chlorhexidine solution was used for antiseptic treatment of the tooth cavity, then paste containing «Metrogyl Denta» gel in combination with chloramphenicol powder was applied. During the second visit a calcium-containing paste

(«Trioksident», «MTA») was used to stimulate apexification and apexogenesis.

Microbiological examination was carried out in all the patients. The obtained material was prepared by ten-fold dilution. Vitelline-salt agar (VSA) was used for isolation of staphylococci, which were incubated at 37 °C for 48 hours. Biochemical plates made by SPA

«Nizhegorodsky kontur» were used for identification.

Streptococci were cultured on blood agar; enterococci – on enterococcal agar; corynebacterium – on corynebacterial agar; Klebsiella, coli bacillus – on Endo medium; anaerobic organisms – on the elective medium for cultivation using gas-producing packages GasPac made by

«HiMedia», India. Test sets Lachema made in the Czech Republic were used to identify microorganisms. Microorganism sensitivity to antibiotics was determined using disk-diffusion method and method of serial dilution.

Results and discussion

Pediatric patients with carious cavities in permanent molars and premolars and seeking dental treatment of traumas were involved in the study. Prior to the study, the children's parents were asked to complete and sign informed

consent form. Immediate treatment for pulpitis was carried out during two visits.

The preparation process showed uncovered tooth cavity. Anesthesia, preparation, drug management of the cavity, hemostasis (with sterile cotton swabs), application of dental treatment paste either to the cavity bottom or to the stump were carried out during the first visit. The paste, prepared ex tempore, consisting of a mixture of chloramphenicol powder and «Metrogyl Denta» gel was applied under a temporary bandage for 3–5 days.

During the second visit (if the patient didn't report inflammation or any other problems) the paste was removed. The cavity was treated with 2% chlorhexidine aqueous solution and calcium-containing paste («Trioksident», «MTA») was applied to the cavity bottom. Then application of an insulating lining and tooth filling were provided.

This method provides management of pulp inflammation and pain, preserving its viability and functions, further development of permanent tooth root.

Bacteriological examination revealed the prevalence of gut microflora and yeasts (table 1).

Composition of tooth microflora

Name of Microorganisms	Number of Microorganisms
in the tooth cavity	
<i>Escherichia coli</i>	10 ⁴ KOE/ml
in the infected dentin layer	
<i>Enterococcus faecium</i>	10 ³ KOE/ml
<i>Corynebacterium granulosum</i>	10 ³ KOE/ml
<i>Candida albicans</i>	10 ³ KOE/ml

<i>Fusobacterium spp.</i>	10^3 KOE/ml
under the dentin, in the tooth pulp	
<i>Candida albicans</i>	10^2 KOE/ml
<i>Fusobacterium spp.</i>	10^2 KOE/ml
after treatment	
<i>Candida albicans</i>	10^2 KOE/ml
<i>Klebsiella spp.</i>	10^2 KOE/ml

Gram-positive and negative bacteria were found in the tooth cavity and infected dentin layer. Presence of *Escherichia coli* and *Enterococcus faecium* suggests imbalance in oral cavity microbiota. Hemolytic *E. coli* suggest contribution of intestinal flora to pulpitis pathogenesis. *Corynebacterium granulosum* affects the tissue structure. Fungi of the genus *Candida* appear to be markers of tissue immunity imbalance. Gram-negative anaerobics, which produce pathogenic factors, such as hemolysin and lecithinase, vegetate in the opened tooth cavity under the dentin. As a result of the treatment fungi and *Klebsiella* bacteria remain [1, 10].

The described method of treatment shows the following advantages caused by drugs' pharmacology and dosage forms [11–13].

Chlorhexidine gluconate is a bactericidal agent which is active against wide range of Gram-positive and Gram-negative bacteria. No evidence for resistance to Chlorhexidine has been noted. The drug works in the blood or pulp debris (cellular elements are always present in pulpitis in children), though its activity is a little reduced. The efficiency of chlorhexidine gluconate solution in

pulpitis treatment was shown in the works of Ruiz-Esparza CL et al., 2011, Rosenberg L. et al., 2013. [8, 11, 12].

Metronidazole is an antimicrobial agent, which is active against wide range of Gram-positive and Gram-negative microorganisms, as well as anaerobic forms. The use of metronidazole in combination with chlorhexidine enhances the bactericidal effect on *Fusobacterium spp* (Drugs and Medications Directory) [13].

Chloramphenicol is another antimicrobial agent, which is active against wide range of Gram-positive and Gram-negative microorganisms. It has a strong bacteriostatic action. If highly concentrated it exhibits bactericidal activity against certain strains. It is also active against *Escherichia coli*, *Enterococcus faecium* (Drugs and Medications Directory) [9].

Paste gel structure promotes good penetration of drugs through dentinal tubules. Chloramphenicol is active against microorganisms causing pulp inflammation. Thus, the composition of the paste we use provides a sufficient concentration of wide range antimicrobial drugs with prolonged effect in the pulp. This is also confirmed microbiologically: there are no pathogens, only background flora.

Elimination of infectious agents provides transition from the inflammatory to proliferative phase, which is accompanied by stimulation of connective tissue growth, increased osteoblast activity and osteoclast suppression. Use of calcium medications and alkaline environment also contribute to this positive result.

Stimulation of apexification with MTA provides faster dentinal bridge formation and fewer complications compared with calcium hydroxide apexification (Pradhan DP et al, 2006; Kavitarani B Rudagi and BM Rudagi, 2012). «Trioksident», a Russian analogue of MTA, has shown good results in treatment of pulpitis and peri-odontitis in permanent teeth with open apex [5, 6, 10].

Twelve children with complicated crown fractures were given the suggested treatment during the period of two years. After sufficient anesthesia the crown pulp was removed and chloramphenicol paste was applied to the stump under a temporary bandage for 3–5 days. During the second visit, after removal of the bandage and drug management of the cavity, «Trioksident» («ProRoot MTA» or «Rootdent») [3,14] was applied.

The medical examination was repeated in 3 weeks' time, 3, 6 and 12 months' time and up to the root formation period. The patients had no complaints, clinical manifestations as well as radiologic abnormalities of the root apex were not revealed. During the whole period the process of dentin bridge formation in the pulp was observed.

All the patients showed sustained favorable long-term outcome. There were no complications such exacerbation of

chronic pulpitis or development of chronic periodontitis.

Case 1.

An eight-year-old girl with a crown fracture of the anterior teeth caused by an accident in the playground was referred to the Paediatric Dentistry Department. After the first visit to the dentist the teeth were regularly treated with fluoride. Two days later sensitivity to temperature (reaction to cold that goes away without cold stimulus) occurred in tooth 4.1.

Clinical management: The face configuration is not changed, the regional lymph nodes are not enlarged and painless on palpation. On the cutting edge of tooth 4.1 the fracture line is within vasodentin, the pulp is not exposed. One site of the cavity is slightly painful on probing, but it does not bleed.

The color of the crown is not changed. During horizontal percussion pain is experienced. Periodontal membrane is pale pink. The tooth sensitivity to cold is acute, with lingering pain after cessation of cold stimulus.

The x-ray shows that the tooth root is growing, the growth plate is contoured, indicating its viability.

The diagnosis was made by medical history and instrumental examination following ICD: chronic pulpitis in the acute stage (K04.03). The following treatment was given:

The 1-st visit:

hygienic dental treatment,
infiltration anesthesia,
cavity preparation,
cavity drug treatment,

opening of pulp cavity with a sterile bur,

crown pulp amputation,

hemostasis with sterile cotton wool tampons,

applying therapeutic paste consisting of a mixture of «Metrogyl Denta» and chloramphenicol powder for 5 days,

applying a temporary bandage. The 2nd visit:

hygienic dental treatment,

bandage removing,

cavity drug treatment with 2% chlorhexidine solution,

application of calcium-containing paste («Trioksident» made by «VladMiva») to the stump,

low modulus composite lining,

dental compomer filling.

Check-up examination after 4 months:

The patient had no complaints; no ditching was observed. The x-ray confirmed the formation of dentin bridge, the root continues growing.

Check-up examination after 7 months:

The patient had no complaints; no ditching was observed. The girl slightly bites with the tooth. The x-ray revealed dentin bridge formation, the growth plate is not contoured. Dense barrier of cement-like tissue is supposed to be forming. This method of treatment showed favourable outcome.

Case 2.

A nine-year-old girl with tooth 3.1. fracture caused by a fall was referred to the Paediatric Dentistry Department. The tooth was sensitive to cold air. First the girl was referred to a dental clinic, where the

fracture line was treated with fluoride. The patient was recommended to wait up until she was 14 years for restoration. After the first visit the teeth were regularly treated with fluoride.

Clinical management:

The face configuration is not changed, the regional lymph nodes are not enlarged and painless on palpation. On the cutting edge of tooth 3.1 the fracture line is within vasodentin, the pulp is not exposed. One site of the cavity is slightly painful on probing, but it does not bleed.

The color of the crown is not changed. During The x-ray shows that the tooth root is growing, the growth plate is contoured, indicating its viability.

The diagnosis was made by medical history and instrumental examination following ICD: chronic pulpitis in the acute stage (K04.01).

The same treatment as in case 1 was provided. After that the girl wasn't reexamined.

A visit to the dental clinic in 1,5 years

Clinical management: The facial configuration is not changed, the regional lymph nodes are not enlarged and painless on palpation. The filling in tooth 3.1 remains.

The color of the crown is not changed. Horizontal and vertical tooth percussion is painless. Periodontal membrane is pale pink. There's no reaction to cold.

The x-ray revealed dentin bridge formation, the growth plate is not contoured. Dense barrier of cement-like tissue is supposed to be forming. This

method of treatment showed favourable outcome.

Case 3.

A seven-year-old boy was referred to the Paediatric Dentistry Department. Odontolysis of tooth 4.6 began immediately after the tooth eruption.

Clinical management: The facial configuration is not changed, the regional lymph nodes are not enlarged and painless on palpation. On the chewing surface of tooth 4.6 within vasodentin there is a deep carious cavity of softened dentin and food debris. On probing One site of the cavity is slightly painful, but it does not bleed.

The tooth crown is not changed in color. Horizontal tooth percussion is painful. Periodontal membrane is pale pink. The tooth sensitivity to cold is acute, with lingering pain after cessation of cold stimulus.

The x-ray revealed that carious cavity of tooth 4.6 is linked with the tooth cavity, the roots are in the growth stage, the growth plate is contoured, indicating its viability.

The diagnosis was made by medical history and instrumental examination following ICD: chronic pulpitis (K04.03). The following treatment was provided:

The 1-st visit:

hygienic dental treatment,
infiltration anesthesia,
carious cavity preparation,
drug treatment of the carious cavity,
opening of pulp cavity with a sterile bur,
crown pulp amputation,
hemostasis with sterile cotton wood tampons,

applying therapeutic paste consisting of a mixture of «Metrogyl Denta» and chloramphenicol powder for 5 days,

applying a temporary bandage. The 2-nd visit:

hygienic dental treatment,
bandage removing,
cavity drug treatment with of 2% chlorhexidine solution,
application of calcium-containing paste (MTA made by «Dentsply») to the stump,
low modulus composite lining,
compomer filling. A visit in 2,5 years

Clinical management: The facial configuration is not changed, the regional lymph nodes are not enlarged and painless on palpation. The filling in tooth 4.6 remains, but gingival attachment is loose.

The tooth crown is not changed in color. Horizontal and vertical tooth percussion is painless. Periodontal membrane is pale pink. There's no tooth sensitivity to cold.

The x-ray revealed dentin bridge formation, near the apex growth plate is not contoured. Tooth roots are mature but there is obliteration in the root channels.

This outcome is considered to be favorable, though in many cases endodontic treatment is indicated. The boy's parents refused the suggested treatment.

Conclusions

This method of treatment of pulpitis in permanent teeth with open apex can be recommended for treatment of acute and chronic pulpitis of different etiology in different groups of permanent teeth (incisors and molars) with immature root.

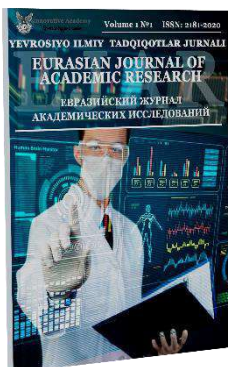
It is better to perform dental procedures taking into consideration microbiological and radiological findings.

According to the clinical and microbiological data this method shows that it is possible to increase the number of cases when pulp is preserved. It is

especially important in the period of root growth. As a result of the study patent RF № 2542437, patent application № 2013147561 and invention priority October 24, 2013 (co-authors: V.A. Rumyantsev, V.Yu. Nicholsky) have been received.

References:

1. Britova A.A. Composition and properties of microflora of carious tooth dentine in pulp inflammation. *Endodontia Today*. 2007;1:18–21.
2. Gromova S.N., Kovylyina O.S., Nikolsky V.Yu. Right lateral incisor formation in a nine-year-old girl patient after trauma, accompanied by periodontitis, using material based on mineral trioxide aggregate. *Endodontia Today*. 2012;4:53–56.
3. Skripkina G.I., Matskieva O.V., Samokhina V.I. Introduction of innovation techniques in chronic reversible pulpitis treatment in Pediatric Dentistry Department. *Clinical Dentistry*. 2015;2:68–69.
4. Biologically Based Treatment of Permanent Teeth with unformed roots with Pulp Necrosis: Case Series. II-YoungJung, Seung-Jong Lee, Kenneth M. Hargreaves. *Endodontics*. Vol. V. № 1–2, 2011.
5. Romanova O.S. Clinical economical evaluation of efficiency of treatment of chronic pulpitis with the method of vital pulpotomy in children // *Medicine journal*. 2015;4:36–40.
6. Tserakhova T.N., Romanova O.S., Shakovets N.B. et al. Study of vital pulpotomy agents effect in molars of white rats. *Endodontia Today*. 2015;2:23–27.
7. Briso AL, Rahal V, Mestrenier SR, Dezan Junior E. Biological response of pulps submitted to different capping materials. *Braz Oral Res*. 2006;20: 21910.
8. Chutima Traira Tvorakul, Areerat Koothira Trakarn. Calcium hydroxide partial pulpotomy is an alternative to formocresol pulpotomy based on a 3-year randomized trial. *International Journal of Paediatric Dentistry*. 2012;22: 382–389.
9. Chutima Traira Tvorakul, Treesa Sastararui. Indirect pulp treatment VS antibiotic sterilization of deep caries in mandibular primary molars. *International Journal of Paediatric Dentistry*. 2014;24: 23–31.
10. Solovyova A.M. Mineral trioxide aggregate – a new century material in endodontia. *Dentsply News*. 8/2003 september, P. 16–18.
11. Tarabinedgard M. «MTA» in clinical use. *Dentsply News*. 12/2006 march, P. 68–71.
12. Mohammadi Z. & Abbott P. V., The properties and applications of chlorhexidine in Endodontics. *International Endodontic Journal*. 2009;42:288–302.
13. Bhangdia M. B., Nandlal B., Vijaykumar G.S., Kulkarni P. K., Shanbhog R. Clinical evaluation of sustained- release metronidazole gel versus metronidazole solution as an intracanal medicament in abscessed primary molars. *International Journal of Paediatric Dentistry*. 2014;15: 19–26.
14. Duggal M., Kassa D., Day P., High A. Histological comparison of pulpal inflammation in primary teeth with occlusal or proximal caries. *Int J Paediatr Dent*. 2009 Jan;19 (1):26–33.

REQUIREMENTS FOR A MODERN LEADER

Fozilov Umid Zakirovich¹

¹ Senior Lecturer, Fergana Regional Branch of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Fergana

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059332>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

modern leader,
requirements for a
modern leader,
efficiency, decision
making, scientific and
technological progress,
successful management,
business ethics, ethical
qualities, intellect,
leader's image.

ABSTRACT

The acceleration of scientific and technological progress, the emergence of new methods and strategies of management in modern conditions requires that a modern leader meets a number of requirements. The article examines the issues of requirements that determine the effectiveness of a modern leader.

ЗАМОНАВИЙ РАҲБАРГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Фозилов Умид Закирович¹

¹ Катта ўқитувчи, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси Фарғона ҳудудий филиали, Фарғона шаҳри

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

замонавий раҳбар,
замонавий раҳбарга
қўйиладиган талаблар,
фаолият самарадорлиги,
қарор қабул қилиш,
илмий ва технологик
тараққиёт,
муваффақиятли
бошқарув,
ишбилармонлик этикаси,
ахлоқий фазилатлар,

ANNOTATSIYA

Илмий-техник тараққиётнинг жадаллашуви, бошқарувнинг янги усуллари ва стратегияларининг пайдо бўлиши замонавий шароитда бугунги кун раҳбарининг бир қатор талабларга жавоб бериши кераклигини тақозо этади. Мақолада замонавий раҳбарнинг фаолият самарадорлигини белгиловчи талаблар масалалари ўрганилган.

интеллект,
имижи.

раҳбар

Кириш. Бугунги кунда жамиятимиздаги улкан ўзгаришлар раҳбарларга бўлган талабларни ҳам ўзгаришига туртки бўлмоқда. Илмий-техник тараққиётнинг жадаллашуви, бошқарувнинг янги усуллари ва стратегияларининг пайдо бўлиши замонавий шароитда бугунги кун раҳбарининг фаолият самарадорлигини оширадиган бир қатор хусусиятларга эга бўлиши кераклигини тақозо қилмоқда. Бошқарувни самарали амалга ошириш учун раҳбар унинг назарий асосларини билиши, амалий тажриба ва кўникмага эга бўлиши, улардан амалий фойдалана олиши зарур [1]. Фаолият самарадорлиги кўп жиҳатдан раҳбарнинг ўз вақтида ва пухта асосланган қарорлар қабул қила олиш қобилиятига боғлиқ. Бундай салоҳиятга эга бўлган раҳбарлар айниқса, тез ривожланиб бораётган рақобат, илмий ва технологик тараққиёт, шунингдек, nobarқарор иқтисодий ва сиёсий вазият шароитларида ҳам мослашишга мойил бўла оладилар [2].

Асосий қисм. Раҳбар ўз жамоасини муваффақиятли ва самарали бошқариши учун у маълум сифатларга ва кўникмаларга эга бўлиши муҳим. Чунки, ўз ўрнида у ўз жамоаси учун ўрнатилган бўла олиши лозим. Шу сабабли, бугунги куннинг замонавий раҳбарининг зиммасига катта масъулият юкланган ва ташкилотнинг самарадорлиги унинг фаолиятига боғлиқ.

Замонавий раҳбарнинг асосий жиҳатларини кўриб чиқсак:

1. Фаолиятнинг ижтимоий йўналганлиги. Замонавий раҳбар кенг дунёқарашга эга бўлиши керак. У фаолиятнинг турли соҳаларини яхши билиши керак, чунки бу соҳалар бири-бири билан чамбарчас боғлиқ. Масалан, бухгалтерия ҳисоби, инсон психологияси, социологик таҳлил ва шунга ўхшаш, шунингдек бошқа қонунчилик ва норматив ҳужжатлар кабиларни билиш ташкилотни бошқариш учун зарур.

2. Касбий фаолиятида юқори малакага эгалиги ва масъулиятлиги. Бу раҳбарга бошқарув соҳасида маълум ахборотларга эга бўлишликни англатади. Бошқарувчи ўзи ишлаётган ташкилотнинг фаолият соҳасини яхши билиши керак. Чунки, у нафақат одамларни бошқаради, балки уларга соҳа фаолияти билан боғлиқ бўлган муайян вазифаларни ҳам топширади. Шунингдек, бошқарув қарорларини тезкорлик билан қабул қилиш ва жавобгарликни ўз зиммасига олиш, шунингдек қўл остидагилар ўртасида ҳам масъулият ва ваколатни оқилона тақсимлашни билиши зарур. Бундан ташқари, замонавий раҳбар ҳар бир ходимга индивидуал ёндоша олиши ва ахборотларни тўғри таҳлил қила олиши учун ишбилармонлик этикаси, психология, фалсафа ва шу кабилардан хабардор бўлиши керак. Айнан замонавий раҳбар ташкилот

фаолиятининг мақсадларини асослай олиши ва қўл остидагиларни қўйилган мақсадларга эриша олишликка ишонтира олиши керак [2].

3. Ташкилотчилик қобилияти.

Энг муҳим тушунчалардан бири – бу замонавий раҳбарнинг турли ишчи-ходимлардан иборат гуруҳидан ўзаро самарали фаолият олиб бора оладиган жамоани тузишга қодир бўлишидир. У фаолиятни одамлар ўзига хос функцияларни бажара оладиган ва биргаликда ишлайдиган муҳит тарзида ташкил қила олиши керак. Албатта, раҳбар учун ходимлар бажарадиган вазифа ва топшириқларни моҳиятини уларга тушунтиришдан кўра ишни ўзи бажариб қўя қолиши осонроқ бўлиши мумкин. Лекин, бу ҳолатда ходимлар ҳеч нарса ўрганмайди ва кейинги сафар ҳам, ҳатто ҳар бу вазифаларни раҳбар доим бажаришига тўғри келиб қолади. Шу сабабли, ходимлар ўзаро бир-бирларини қўллаб-қувватлайдиган ва бир-бирининг ишига туртки бўладиган шароит яратиш керак бўлади. Бунда раҳбар ходимларнинг фаоллиги ва ташаббусларини рағбатлантириши керак бўлади.

4. Юксак ахлоқий фазилатлар.

Замонавий раҳбар ўз қўл остидагиларга намуна бўлиши керак. Яхши раҳбар – ўз жамоаси ҳурматини қозонган раҳбардир. Бунинг учун, албатта, адолатлилик, бағрикенглик, хушмуомалалик, билимдонлик ва ҳоказо шу каби сифатларга эга бўлиш керак. Шунингдек, раҳбар ходимлар билан нафақат иш масаласида мулоқотда бўлиши, балки уларнинг оилалари ва соғлиғи билан қизиқиши ҳам зарур. Чунки, кўплаб социологик тадқиқотлар ходимнинг иш натижаларига кўпинча

шахсий масалалар таъсир қилишини тасдиқлаган. Раҳбар ғамхўр ва сабр-тоқатли бўлиши керак, чунки ҳар сафар арзимас майда-чуйдалар туфайли ҳам раҳбарнинг қуюшқондан чиқиши ҳеч кимга ёқмайди. Агар раҳбар адолатсиз, қобилиятсиз ва кўпол бўлса, у ҳеч ким нафақат ишлашни, балки мулоқот қилишни ҳам хоҳламайди. Бундай раҳбар жамоада босим остидаги қандайдир ноқулай муҳит яратади, натижада меҳнат унумдорлиги пасаяди.

5. Эмоционал жиҳатлар.

Инсоннинг иродаси уни ҳар доим ғалабага олиб борадиган жиҳати ҳисобланади. Бу тоғларни талқон қилгудек жуда муҳим ва кучли хусусиятдир. Раҳбар қатъиятлилик, мақсад сари интилиш, тартиб-интизомлилик ва ҳоказо каби иродали сифатларга эга бўлиши керак. Асосийси, раҳбарнинг қабул қилган қарорлари ва ўзи раҳбарлик қилаётган жамоа ишининг натижалари учун жавобгарлик ҳисси муҳим рол ўйнайди. Раҳбар фақат бошқаларнинг эмас, балки ўзининг ҳам камчиликлари ва хатоларини билиши муҳимдир. Албатта, раҳбарнинг ўзида мавжуд хатоларни тан олиши ва уларни тузатиш хусусияти ҳурматга лойиқ. Раҳбар ҳар қандай вазиятни назорат қила билиши ва зарурий ҳолатда тез ва тўғри қарорлар қабул қила олишга қодир бўлиши керак.

6. Ақлий қобилияти (интеллект).

Албатта, ақлий қобилият ва креативликни ҳар биримиз ривожлантиришимиз керак, аммо раҳбар учун бу қобилиятларни ривожлантириш янада муҳимроқ. Раҳбар шунингдек, мантиқий фикрлаш ва мавжуд вазиятни тезкорлик билан башорат (прогноз) қилиш қобилиятига

эга бўлиши керак. У кенгроқ фикрлаши ва келажакдаги ривожланишни аниқлай олиши, яъни бир неча қадам олдинроқ ўйлай олиши керак. Раҳбар ўз билимларини доимий равишда тўлдириб бориш ва ривожлантириш учун ҳаракат қилиши керак. У ностандарт фикрлай олиши, доимо ўзи ва қўл остидагиларни ривожлантириш учун янгича ёндошувларни топа олиши керак.

7. Обрўга эга бўлиш. Раҳбарнинг обрўси унинг расмий мавқеи ва ҳурматга сазовор бўлиши билан боғиқ. Шахсга ҳурмат бу раҳбар обрўсининг ажралмас қисмидир [3]. Раҳбарнинг обрўси бўйсунувчилар билан мулоқотида муҳим аҳамият касб этади. Раҳбарнинг обрўси кўп жиҳатдан бошқарувни осонлаштиради ва бошқаларни ҳам ўзига жалб қилади. Шунинг учун раҳбар ўз обрўсини ҳимоя қила олиши ва обрўси учун курашиши керак. Бир вақтда ҳам обрўга эга бўлган раҳбар ва ҳам жамоанинг аъзоси бўлиш мушкул, албатта. Энг қийини – улар ўртасидаги мувозанатни топишдир. Кўпчилик раҳбарлар айнан шу масалада муросага кела олмайдилар ва яхши раҳбар бўлиш қобилиятини йўқотадилар. Сабаби – ўз обрўсига эга бўлиш эвазига ходимлар билан яхши муносабатларни йўқотишдан қўрқишдир. Шунинг учун бу ерда ҳаётнинг олтин қоидаларидан бири қўл келади. Ҳар доим “олтин ўрталиқ”ни топа билиш муҳим.

8. Раҳбар имижи - унинг обрўси билан боғлиқ муҳим жиҳат ҳисобланади. Унинг элементлари бўлиб раҳбарнинг ташқи кўриниши, одоб-ахлоқи, мулоқот маданияти ҳисобланади. Бу борада халқимизда ажойиб мақол юритилади, “сени кийимингга қараб кутиб олишади,

ақлингга қараб кузатиб қўйишади”. Раҳбарнинг ўзига бўлган ишончи юқори бўлиши ва профессионал қиёфага эга бўлиши учун ҳам у ўзига хос кўринишга эга бўлиши керак. У ўзи бошқараётган ташкилотнинг “юзи” сифатида ўзини бошқа ташкилотларга ташқи томондан ёқимли, озода, интеллектуал ва маданий сифатларга эга раҳбар сифатида тақдим эта олиши керак.

9. Мустаҳкам соғлиқ. Замонавий раҳбарлар учун стрессга бардошлилик жуда зарурдир. Ҳар куни улар юқори асабий ва жисмоний стрессларга дуч келишади. Касбий касалликларининг келиб чиқиш сабаблари, асосан, уйқунинг бузилиши, иш пайтида юқори стресс ва унинг оқибатида асабий безовталиқнинг кўпайиши ва бошқалар ҳисобланади. Аксарият раҳбарлар ўзларининг соғлиқларига эътибор бермайдилар. Ваҳоланки, саломатлик бу энг аввало, самарали бошқарув омилларидан бири ҳисобланади. Шунинг учун раҳбарнинг ўз саломатлиги борасида ғамхўрлик қилиши, соғлом турмуш тарзини олиб бориши жуда муҳимдир. Ахир, юқори малакали, тажрибага ҳамда маҳоратли бошқарув кўникмаларига эга бўлган раҳбарнинг саломатлиги бу унинг жамоаси, ташкилоти ва давлат учун аҳамиятлидир.

Замонавий жамиятда раҳбарнинг шахсий сифатларига бўлган талаблар ўзгариб бормоқда. Жаҳон амалиётида юксак маҳорат ва малакага эга бўлган раҳбар кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашнинг ўзига хос фаол ўқитиш усуллари мавжуд. Бу жараёнда замонавий раҳбарга қўйиладиган қуйидаги талабларга асосланилади (1-расм):

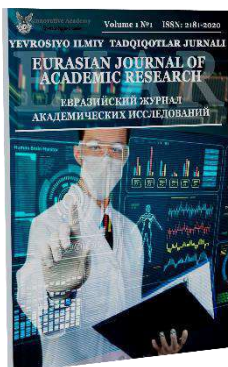
1-расм. Замонавий раҳбарга қўйиладиган талаблар

Замонавий раҳбар фаолият самарадорлигини таъминлаш учун юқоридаги кўрсатмаларга амал қилиши керак. У ўз қобилиятини тўла намоён эта

олиши ва ўз қобилиятини доимий равишда ривожлантиришга ҳаракат қилиши керак [4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чередниченко И.П., Тельных Н.В. Психология управления: Учебник.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2004 г.;
2. Камышев Э.Н. Менеджмент организации: Учебник. - Томск: ТПУ, 2002 г.;
3. Дружинина З.Г. Менеджмент // <http://be5.biz/ekonomika/m010/toc.htm>;
4. Киржнер Л.А. Менеджмент организации // http://uchebnikonline.ru/menedgment/menedzhment_organizatsiy_-_kirzhner_la/menedzhment_organizatsiy_-_kirzhner_la.htm

APPLIED ART OF THE UZBEK PEOPLE - CENTURY TRADITIONS OF THE UZBEK PEOPLE

Abdullaev Alimardon Khaidarovich¹, Sattorova Sarvinoz Ortikboy kizi²

¹ Teacher of the Kokand State Pedagogical Institute,

² Teacher of the Kokand State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059372>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

ABSTRACT

The article examines the centuries-old traditions of Uzbek folk art, the history of its development.

KEY WORDS

Applied arts and crafts, soil, animal husbandry, Mesolithic, Neolithic, Bronze Age, Samarkand, Varakhsha, Surkhandarya region, Afrosiab, Bolaliktepa, Islam, skullcaps Chust "tus", Margilan silk, Academy of Arts of Uzbekistan.

O'BEK XALQ AMALIY SAN'ATI-O'ZBEK XALQINING ASRIY AN'ANALARI

Abdullayev Alimardon Xaydarovich¹, Sattorova Sarvinoz Ortiqboy qizi²

¹ Qo`qon Davlat Pedagogika Instituti o`qituvchisi,

² Qo`qon Davlat Pedagogika Instituti o`qituvchisi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbek xalq amaliy san'atining asriy an'analari, uning rivojlanish taraqqiyoti tarixi haqida keng yoritilgan.

KALIT SO'ZLAR

Amaliy bezak san'ati, tuproq, chorvachilik, Mezeolit, Neolit, Jez davri, Samarqand, Varaxsha, Surxondaryo viloyati, Afrosiyob, Bolaliktepa, Islom dini, Chust «tus» do'ppilari, Marg'ilon shoyi, O'zbekiston Badiiy akademiyasi, xulosa.

O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixida xalq amaliy bezak san'ati turlari bor va rang-barang madaniy merosimizning eng ajoyib va ommaviy qismini tashkil etadi. O'zbek diyorida vujudga kelib gullab-yashnagan san'at turlari bemsilligi va betakrorligi bilan dunyoga mashhur. Bunday kamolot va taraqqiyot bosqichlari haqida fikr yuritadigan bo'lsak, o'zbek amaliy bezak san'ati turlarining shox ildizlari insoniyatning bolaligi, ya'ni ibtidoiy jamiyatga borib taqalishiing guvohi bo'lamiz.

Amaliy bezak san'ati — bezak san'ati sohasi; ijtimoiy va shaxsiy turmushda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan badiiy buyumlar tayyorlash va kundalik turmush ashyolari (asbob-anjomlar, mebel, mato, mehnat qurollari, kiyim-kechaklar, taqinchoqlar, o'yinchoqlar va b.)ni badiiy ishlash bilan bog'liq ijodiy mehnat sohaslarini o'z ichiga oladi. Amaliy san'at asarlari ko'z bilan ko'rish, his etish va anglashga mo'ljallangan. Amaliy san'at asarlari va buyumlari insonning moddiy muhitini go'zallashtirishga, estetik boyitishga xizmat qiladi, ayni paytda o'zining ko'rinishi, tuzilishi, xususiyatlari bilan insonning ruhiy holati, kayfiyatiga ta'sir etadi, bezatilgan narsalar hayotda foydalanilishidan tashqari badiiy qimmati bo'lgani uchun ham qadrlanadi. Shuning uchun xom ashyoning go'zalligi va nafis xususiyatlarini namoyish etish, unga ishlov berish mahorati va usullarining ko'pligi Amaliy san'atda estetik ta'sirni oshiruvchi ahamiyatga ega faol vositalardir. Amaliy san'atda narsalarning nafisligiga ikki usul bilan erishiladi:

1) shakli oddiy, jo'n buyumlarga bezak ishlab badiiy qimmati oshiriladi;

2) shakli chiroyli qilib ishlanadi. Narsalarning tuzilishi badiiy buyumlarning mujassamotida muhim rol o'ynaydi. Xom ashyoning go'zalligi, qismlarning mutanosibligi, tuzilishining ma-romi buyumning ta'sirchan umumlashma qiyofasini ifodalovchi yagona vositalardir. Ta'sirchan mazmunli shakllar ko'pincha taqlidan yaratilganda mazmuni ortadi. Buyumda hosil bo'layotgan bezak uning obraz tuzilishiga ham sezilarli ta'sir etadi. Bezagi tufayli buyum Amaliy san'at asariga aylanadi. Amaliy san'atda bezak yaratishda naqsh bilan tasviriy san'at (haykaltaroshlik, rangtasvir, ayrim hollarda grafika) qismlari (alohida yoki turlicha birikuvlari) keng qo'llaniladi. Ba'zan naqsh yoki tasvir buyumlarni shakllantiruvchi asosga aylanadi (panjara guli, to'r; gilam, mato gullari va h. k.). Amaliy san'at asarining uyg'unligi avvalo badiiy buyumning badiiy va amaliy vazifasining yagonaligida, shakl va bezakning o'zaro birikuvida, tasvir va buyum tuzilishida namoyon bo'ladi. Bezakning shakl, tasvirning buyum ko'lami va xususiyati, uning amaliy va badiiy vazifasi b-n uyg'unlashtirishning zarurligi tasviriy bo'laklarni o'zgarishiga, talqinda shartlilikka va narsa qismlarini o'xshatib yaratishga olib keladi.

19 - asrning 2 - yarmidan ilmiy adabiyotlarda Amaliy san'at asarlari foydalanilgan xom ashyosi (yog'och, sopol, ganch, tosh, metall, suyak va b.) va ijro usuli (bo'yash, o'yib-kesib ishlash, quyish, kash-ta tikish, to'qish va b.)ga qarab farqlana boshlandi.

Amaliy san'at asarlari yaratilgan davrining maishiy qatlamiga mos mahalliy va milliy xususiyatlarni, ijtimoiy guruhlar b-n yaqin munosabatda bo'lgan uning moddiy madaniyatini ifoda etadi. Asrlar mobaynida

xalq, ijodiyotining sohasi sifatida amaliy bezak san'ati. yuzaga kelgan. Uning rivojida xalq yashagan joyning jug'rofiy sharoiti, xalqining mashg'uloti, etnik va milliy jihatlari, turmush tarzi, madaniy darajasi, qo'shni xalqlar bilan aloqalari va b. muhim rol o'ynagan. Kulollikka yaraydigan tuproq mavjud joylarda kulollik, chorvachilik rivoj topgan yerlarda jundan mato to'qish, mo'ynado'zlik, kigiz bosish, gilamchilik va sh. k. rivojlangan, Amaliy san'at asarlarining ma'lum joyga xos uslublari shakllangan. O'zbekiston hududidan mezolit davriga oid qad. san'at yodgorliklari topilgan. Neolit davri sopol idishlari qo'lda yasali, chiziqli, nuqta va ilonlarni tasvirlar (tirnoq, qo'l bilan chizib) tushirib berilgan. Farg'ona vodiysidan mil. av. 3-ming yillik oxiri — 2-ming yillikka oid jez davri quyma badiiy buyumlari (jez va kumush buyumlar xazinasi) topilgan. Sopol idishlarga keyinchalik handasiy bezaklar ishlangan boshlangan. Farg'ona vodiysi, Surxondaryo viloyati o'troq dehqon aholisi idishlari shu davrda uchburchak, rombsimon yoki kataksimon qizil-qora chiziqli shakllar bilan bezalgan; Amudaryo bo'yi vohasidan topilgan buyumlarda ham shunday tasvirlar jangirang, oq za-minga chizilgan. Jez davri dasht qabilalari foydalangan sopol idishlardagi uchburchak, ilonlarni, archasimon yoki yo'l-yo'l tasvirlar qolip bilan bosilgan (Xorazmdagi Tozabog'yop madaniyati, Buxoro vohasidagi Qizilqir qabristoni). Mil. av. 4 — 2 - a. lar yodgorliklariga oid sopol idish va haykalchalarga hayvonlar shakli ishlangan (Qovunchi madaniyati idish dastasidagi hayvon shakli; Afrosiyob va Xolchayondan topilgan

taqinchoqlardagi bo'rtma tasvirlar). Ilk o'rta asr (5 — 8 - a. lar) amaliy bezak san'ati Sug'd, Toxariston, Xorazm va Farg'onadagi davlatlar madaniyati bilan bog'liq ravishda rivojlangan. Ganch o'ymakorligi (Samarqand, Varaxsha) va yog'och o'ymakorligi (Surxondaryo viloyati)da naqshga mavzuli mujassamotlar aralashtirib berilgan, yassi bo'rtma bezaklar o'rnini hajmli shakllar egallagan. Handasiy va uslublashtirilgan o'simliksimon naqsh asoslari yanada mukammallashtirilgan. Afrosiyob, Bolaliktepa va Varaxsha rasmlarida tasvirlangan rangbarang kiyimlar shu davrda badiiy to'qimachilik taraqqiy etganidan darak beradi. Surxondaryo viloyatining Termiz sh. yaqinida joylashgan qabristondan, Pop tumani Munchoqtepa manzilgohidan 4 — 6-alarga oid qad. ajoyib kiyimlarning o'ziga xos namunalari topilgan, bundan qad. farg'onaliklar kiyimi ancha murakkab qilib tikilganligi ma'lum bo'ladi. Samarqand viloyatidan qad. mahsi, Farg'ona vodiysidan qolip va charm kesadigan maxsus pichoq topilishi O'zbekistonda, umuman butun Turkistonda deyarli bir vaqtda, ya'ni 5 — 6-a. larda bu oyoq kiyimning urf bo'lganini ko'rsatadi. Farg'ona vodiysi, Buxoro, Samarqand, Xorazm, Toshkent, Surxondaryo va Qashqadaryoda pichoqchilikning qad. markazlari bo'lgan. Pichoqlar faqat uy-ro'zg'or buyumi emas, balki harbiy qurol, hunarmandlik asbobi sifatida qo'llanilib kelingan. 6 — 12 - a. larga oid pichoq namunalari metall tarkibining, pichoq yasash usuli va bezaklarining o'zgarib, taraqqiy eta borganini tasdiqlaydi. Navoiy, Bobur asarlariga ishlangan miniatyuralarda (15 — 17 - a. lar) yonga

osib yuriladigan pichoklarning turli xil namunalari tasvirlangan. 7 — 9 - asrlarda to'qimachilik taraqqiy etgan, ip, ipak matolardan tashqari qimmatbaho parchalar ham ishlab chiqarilgan. O'simlik va handasiy naqsh-bezaklariga boy, jonzodlar tasviri tushirilgan «zandonachi» matosi bizgacha saqlanib kelingan. Zandonachi matosining mujassamoti taqsim usulida tushirilgan; bir me'yorda almashinib turgan turunj bezaklari ichiga bir juft qarama-qarshi turgan arslon, fil va boshqa hayvonlar tasviri joylashtirilgan.

5 — 10 - asrlarda sopol buyumlarning maxsus turi — ostadonlar tayyorlash rivoj topdi. Ostadonlarni bezashda tasviriy mavzulardan keng foydalanilgan: ajdodlar, homiylar va xudolar, parrandalar, shuningdek daraxt va b. o'simliklar o'yma, bo'rtma va b. usullarda ishlangan. 6 — 10 - a. lardan shisha idishlar ko'plab ishlandi; ko'zacha, qadaxlar, siyoxdon, turli idishlar rangli (qizil, olcha rang, sariq, ko'k, yashil), rangsiz shishalardan tayyorlanib, bo'rtma, bosma, chizma, qadama usullarda bezatilgan. Ko'plab rang-barang shisha munchoqlar ishlab chiqarilgan. Marmar qabr toshlari usti girih naqshlar bilan bezatilgan, yog'och va marmardan panjaralar ishlangan. Me'morlikda an'anaviy ganch, yog'och o'ymakorligi bilan bir qatorda g'isht qalab naqsh hosil qilish san'ati rivoj topdi. 12-asrda me'morlikda o'yma terrakotadan, sirlangan g'ishtdan foydalanildi, mahobatli binolarning devor, gumbazlari koshin bilan qoplab, bino ichi ganch o'ymakorligi, bo'yama naqshlar bilan bezatilgan.

Islom dini qaror topishi bilan Amaliy san'atning turli sohalarida badiiy bezak asarlari, mavxum naqsh-bezaklar

yaratishga intilish kuchaydi. 9 — 10 - a. lar me'moriy naqqoshlikda handasiy (yulduzsimon shakllarning turli ko'rinishlari) va arab yozuvlari ishlash yetakchi o'rinda turgan. Girih san'ati yuksaldi. Rangli sirning ixtiro qilinishi (8-a.) b-n badiiy kulollik taraqqiy etdi. Samarqand, Toshkent, Buxoro, Termiz va b. shaharlarda sopol idishlarga naqshbezaklar ishlab, bo'yab, ustidan sirlash usuli o'zlashtirildi. Dastlab sodda yashil bezak ustidan xira sir qoplangan yoki 2—3 xil rangda sir dog'lari oqizilgan idishlar ishlangan bo'lsa, 10—11-a. larda idishning oq yoki g'isht rang kizil zaminiga rangli angob bilan aniq naqsh mujassamoti tushirilib, ustidan tiniq (shaffof) qo'rgoshin sir qoplangan. Shu davr kulolligi (ayniqsa Afrosiyob idishlari)ga bezak bilan badiiy shaklning bir-biriga mos ravishda ishlanishi xosdir, keskin rangli bezakning aniq ishlanishi va tasvirlarning mahalliyliги («kufiy» yozuvlari, novda, lola, anor, tok barglari tasvirlanishi) bilan ajralib turadi. Keyingi davr idishlariga uslublashtirilgan o'simliksimon naqshlar, yozuvlar va ba'zi hayvonlar shakli tushirilgan: yashil, yorqin havorang sirli idishlar, sirsiz bosma usulda tasvir tushirilgan, naqshli sopol idishlar ham ko'p ishlangan. 12 - asrdan koshidan noziq yupqa idishlar ko'plab ishlana boshlandi.

Badiiy metall buyumlar o'rta asr uslubida yaratilgan. Idishlar (ko'za, qozoncha, shamdon va b.) bronzadan yasaliб, hoshiya va turunj naqshlar bilan bezatilgan, yozuvlar uslublashtirilgan o'simliksimon naqshlar b-n, ba'zan kush va hayvonlar tasvirlari ham aralashtirilgan, chizma, kandakori va b. usullarda ishlov berilgan. Xo'ja Ahmad Yassaviy maqbarasida saqlangan

ulkan qozon (1390) bezaklari, o'yib naqshlangan eshik (1397), kumush qadab nafis ishlangan shamdonlar o'sha davr Ax. ning nodir namunalaridir. Shishasozlik (turli-tuman rangli qadah, piyola, likobcha va ko'zachalar) va badiiy to'qimachilik rivojlangan. 13 — 14 - a. larda mo'g'ullar istilosi va undan keyingi davrlarda badiiy sopol idishlar mayda o'simlik va chizma naqshlar bilan bezalgan; yashil-qora va feruza-havorang bo'yokdar oq angob ustiga tushirilgan, ustidan rangsiz yoki shaffof sir bilan qoplangan.

Amir Temur va Temuriylar davrida badiiy xunarmandlik yanada ravnaq topdi; nafis matolar, gulli kashtalar, zeb-ziynat buyumlari, badiiy bezatilgan qurollar, ot abzallari, idishlar ishlab chikarilgan. Registon, Shog'izinda, Oqsaroy kabi yirik me'moriy ansambllar yaratilib, bino tarzi rang-barang koshin va parchinlar bilan bezatilgan, bino ichi halli naqsh va bo'yama naqshlar b-n, 15 - asr 2 - yarmidan tilla halli bo'rtma «kundal» naqshi bilan bezatilgan.

Yozma manbalarda Amir Temur saroylariga mavzuli tasvirlar, bo'yama naqshlar ishlanganligi qayd qilingan.

Shayboniylar hukmronligi (1500 — 1601) va Ashtarxoniylar (1601 — 1753) davrida O'zbekiston hududida tinimsiz urushlar bo'lib turgan. Shuning uchun ham badiiy hunarmandlik poytaxt — Buxoro va qisman boshqa yirik shaharlarda — Samarqand, Toshkent, Xivada to'plangan, xattotlik, kitobat san'ati, muqovasozlik, kitob miniatyurasi, qo'lyozmalar yaratish san'ati rivojlangan. Ustalar qo'lyozma kitob sahifalarini zarhal berib, noziq o'simlik va handasiy naqshlar bilan to'ldirib bezashgan. O'zbekistonning barcha markazlarida ip, ipak, jun matolar (atlas, zandonachi,

baxmal, bo'z, shohi, olacha, parcha) va tayyor buyumlar (ro'mol, dasturxon, salla, belbog', qiyiq va b.) ishlab chiqarilgan. 18 - asrlarda to'qimachilik markazlari Buxoro, Marg'ilon, Andijon, Samarqand, Xiva, Toshkentda joylashgan. Shahrisabzda popur (popop) chokli so'zanalar, Buxoro, Samarqand, Toshkentda xon va ulamolar uchun zardo'zi buyumlar tayyorlangan. 18 —19 - asarlarda mahobatli binolarni ayniqsa ichki qismini koshin, tosh, ganch, yog'och o'ymakorligi bilan bezatish davom etdi. Kulollik va kandakorlik san'ati yuksak darajaga ko'tarildi. Kandakorlikning Buxoro, Qarshi, Xiva, Shahrisabz uslublari vujudga keldi (q. Qo'qon kandakorlik maktabi, Buxoro kandakorlik maktabi). Amaliy bezak san'atining boshqa turlarining mahalliy uslublari shakllandi.

Yozma manbalardan 18 - asrda iroqi do'ppilar ko'plab tiqilgani ma'lum. 19a. 1 - yarmi va o'rtalariga oid kashtalarda (Buxoro, Samarqand, Nurota) chaman-zorlar tasvirlangan. Shaxrisabzda «abr» bezakli matolar to'qila boshlangan.

Toshkent, Samarqand, Buxoro kabi shaharlarda, Xorazm, Farg'ona vodiysida ko'nchilik qadimdan rivojlangan. Turli xil ko'n mahsulotlari: charm, xrom, amirkon va b. dan poyabzal, telpak, ustki kiyim. ot-ulov abzallari, Kayish, qin kabi buyumlar tayyorlangan. Teriga badiiy ishlov berish rivojlangan; dastlab oshlangan, ustidan pardoizlangan, ba'zilar bo'yalgan. Buyumlar usti muraqqa usulida rangli charm, baxmal parchalari qo'yib, popuklar, qo'ng'iroqchalar qo'shib tikilib buyumning badiiyligi oshirilgan. Ayniqsa qog'oz-hujjatlar solib yuriladigan juzdon (juzgirlar)ga turunj naqshlari bosma usulda tushirilib, hoshiyasiga noziq o'simliksimon naqshlar berib bezatilgan.

18—19 – a. lar zargarlari qad. zargarlik san'ati an'alarini davom ettirishdi. Yozma manbalarga ko'ra 18-a. zargarlari oltin va kumushga qimmatbaho toshlar qadab toj va kamarlar, Kurollar, ot abzallari, zeb-ziynat buyumlari ishlagan. 19-a. zargarlari zumrad, durru marvarid, yoqut, feruza, aqiq, sadaf kabi qimmatbaho toshlarni oltin va kumushga qadab serjilo, jozibali zeb-ziynat buyumlari yaratishgan. Ularga bolg'alab (zarb berib), hallab o'yib, bo'rttirib naqsh yasab, bosib (siqib), qoliplash usullarida ishlov berilgan.

19 – asr o'rtalarida Rishton qishlog'i qurollari elga mashhur bo'ldi. Shu davrda Abdujalil, To'xta, Abdulla kabi ustalar ishlab o'ziga xos Rishton kulollik uslubini yaratishdi. Rishton sopol idishlarining oq zaminiga ko'k bo'yoq bilan bezak chizilgan. Bezak mujassamoti doira shaklida tushirilib, idishning tubi va chetlari ajratilgan. Asosiy bezagi yirik serbarg gullardan iborat bo'lib, orasi noziq pechak singari novdalar bilan to'ldirilgan. To'rsimon hoshiya naqshlar orasiga an'anaviy ko'zchalar qo'yilgan. Rishton buyumlari qatori Vardonze, G'ijduvon, Kattaqo'rg'on, Shahrisabz, Toshkent kulollarining buyumlari o'ziga xos shakli, bezak mujassamotlari, naqshlari bilan ajralib turgan.

20-asr boshlarida O'zbekiston amaliy bezak san'ati qadimgi an'alarga asoslangan holda, yangi zamonaviy mavzular bilan boyitib rivojlantirildi. Aksariyat badiiy qunarmandlik sohalari tiklandi. Farg'ona an'anaviy to'qimachilik san'ati o'rganilib, abr gulli kiyimli ipak matolar (A. Axmedov), Buxoro yirik gulli matolaridan bino ichini bezaydigan badiiy buyumlar: deraza-eshik pardalar, choyshablar, dasturxonlar ishlab chiqarildi.

An'anaviy chitgarlik (A. Abdug'afurov, K. Qo'ziyev, G'. Qo'ziyev), gilamchilik va palos to'qish (G. Abdullayev) da mavzuli tasvirlar berishga, kishilar siymosini yaratishga harakat kuchaydi. Kandakori buyumlarga ham tasviriy bezaklar berish rasm bo'ldi. 19 – a. an'alarini kashtachi K. Musajonov, opasingil Rajabovalar (Chust «tus» do'ppilari, Shahrisabz «iroqi»larini yaratishgan), kulol T. Miraliyev, U. Shermatov, M. Ismoilov va b. davom ettirdi. Zargarlik buyumlari shakl jihatdan ancha soddalashtirilsa ham qad. an'anaviy usullarda ishlandi. 30 – y. lar o'rtalaridan sanoatda badiiy matolar i. ch. yo'lga qo'yildi. Toshkent to'qimachilik k-ti satin, chit, urushdan keyingi yillarda Marg'ilon shoyi to'qish k-ti sun'iy va ipak matolari ishlab chiqara boshladi. 60—70 – y. larda Marg'ilon «Atlas» birlashmasi, Namangan shoyi to'qish f-kasi abr gulli ipak matolar chiqardi. Taqsim usulida yirik gulli kilib ishlangan «arabi» xilidagi, sidirg'a va mayda gulli «terma» paloslar (T. Jo'rayev, B. Mirzayeva, O. Xolmatova), zardo'zi do'ppi, nimcha, yirik namoyonlar (A. Aminov, M. Ahmedova, V. P. Stolyarov), so'zana, palak, gulko'rpa va turli qiyiqlar, mayda haykaltaroshlikda an'anaviy sopol ushpulaklar (U. Jo'raqulov, H. Rahimova) qatori beg'ubor hazil ruhi aks etgan haykalchalar (A. Muxtorov) yaratildi.

Amaliy san'atning so'nggi 80 — 90 – yillar ichida quyidagi asosiy yo'nalishlarda rivojlandi: 20 dan ortiq xalq hunarmandligini o'z ichiga olgan xalq san'at yengil (chinni buyumlar, badiiy matolar) va mahalliy (sopol, yog'och buyumlar, gilamchilik, kashtachilik, zardo'zlik va b.) sanoatni o'z ichiga olgan badiiy sanoat; ko'rgazma, interyer va manzarali kulollik buyumlari, gobelen, shisha, chinni va zargarlik san'atida an'anaviy bo'lmagan

buyumlar yaratuvchi rassomlik ijodi bilan bog'liq malakali yakka tartibdagi mualliflik bezak san'ati.

Xalq Amaliy San'at ini rivojlantirish, uning unutilgan turlarini qayta tiklash va taraqqiy ettirishda «Usto» birlashmasi (1978) muhim rol o'ynadi. Kulollik, kandakorlik, tosh, yog'och va ganch o'ymakorligi, naqqoshlik, zargarlik san'ati, zardo'zlik, gilamchilik va kigizchilik, lok miniatyurasi, badiiy to'qimachilik, nosqovoq, to'qima ro'zg'or buyumlari, chinni, shisha buyumlar tayyorlash va boshqa san'at turlari rivojlanmoqda. Ganch o'ymakorligini me'moriy bezaklarda qo'llash bu to'rning barcha maktablari an'alarini rivojlantirishga e'tiborni oshirdi. Ustalar turli maktab an'alarini uyg'unlashtirib, o'ta ehtiyotkorlik bilan me'moriy bezaklar mujassamotiga ki-ritmoqda. Badiiy hayotda ro'y berayotgan jarayonning ta'siri hamda mahalliy badiiy an'alarining boyligi badiiy tajribada an'anaviy bo'lmagan yakka tartibdagi mualliflik bezak san'atini rivojlantirmoqda. Badiiy to'qimachilik, chinni, shisha, kulollik buyumlari ko'rgazmalarda tez-tez namoyish etilmoqda, ayni paytda shahar maishiy, me'moriy muhitini boyitish vositasiga aylanmoqda. Jumladan an'anaviy bo'lmagan kulollik, gobelen tayyorlash rivojlanmoqda, ustalarning ishlari ko'rgazmalarda namoyish etilmoqda. 70 – y. lardan kulollik asarlari Toshkent va b. shaharlardagi jamoat binolarini bezamoqda: Xalqlar do'stligi saroyi, «Chorsu» mehmonxonasi, Toshkent metropoliteni bekatlari va boshqalar. O'zbekiston

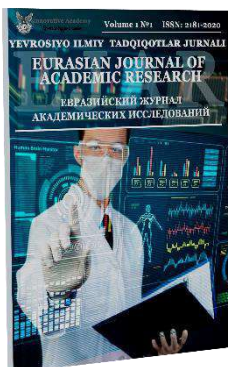
respublikasi mustaqilligi amliy san'atning barcha shakllarini rivojiga mustahkam zamin yaratdi. Shuningdek, O'zbekiston hududida qadimdan shakllangan, jahonga mashhur nafis san'atlar maktablarining noyob an'alarini avaylab asrash, o'rganish, boyitib borish, millim tasviriy, amaliy, miniatyura san'atining nodir durdonalarini dunyoga olib chiqish va targ'ib qilish, nafis san'atlar sohasidagi ilmiy izlanishlarni i. ch. ga tatbiq etish, zamon talablariga mos badiiy ta'lim tizimini barpo etish, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, akademik ishlarini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Badiiy akademiyasi tashkil etildi. «Xalq badiiy hunarmandchiliklarini va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori milliy madaniyatni rivojlantirishda xalq badiiy hunarmandchiliklari va Amaliy san'atning ahamiyatini oshirish, qo'lda ishlanadigan yuksak badiiy buyumlarni tayyorlash asriy an'alarini va o'ziga xos turlarini qayta tiklash hamda xalq hunarmandlariga davlat tomonidan madad ko'rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq an'anaviy Amaliy san'atning yangidan tiklanishi va rivojlanishi har yili Navro'zda o'tkaziladigan Amaliy san'at asarlari ko'rgazmasida namoyon bo'lmoqda. Amaliy san'atning hamma sohalarida professional rassom, haykaltaroshlar o'rtasida hamkorlik mavjud. Amaliy san'atning shakllanishi, taraqqiyoti jarayonida badiiy uslublar almashinuvi san'atning boshqa turlari bilan bog'liq ravishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Bulatov "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati" Toshkent "Mehnat"-1991-yil
2. N.U.Abdullayev."San'at tarixi".-Toshkent,"O'qituvchi".1986.

3. S.Bulatov "Naqqoshlik" Toshkent-2001-yil
4. [O'zME]]. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
5. WWW.ziyoNet.uz

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF DRAWING

Orifaxon Ergasheva Kholmurodovna¹

¹ Kokand State Pedagogical Institute Lecturer at the Department of Fine Arts and Engineering Graphics

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059378>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Drawing, Gospar Monge, Monge method, development in the republic.

ABSTRACT

This article provides information about the history of the development of the drawing, its founder, the order of execution.

CHIZMACHILIKNING RIVOJLANISH TARIXI

Orifaxon Ergasheva Xolmurodovna¹

¹ Qo`qon Davlat Pedagogika institute Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi kafedrası o`qituvchisi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma`qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Chizma, Gospar Monj, Monj usuli, Respublikamizda rivojlanishi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada chizmachilikning rivojlanish tarixi, uning asoschisi haqida, bajarilish tartibi to`g`risida ma`lumotlar keltirilgan.

Inson faolivatining barcha sohalarida yetarli yuqori darajada fazoviy tasavvur qilish va fazoviy tafakkur etish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. H ech bir konstruktor (loyihachi) ongida murakkab mexanizm yoki mashinani to'liq (ipidan ignasigacha) ko'z oldiga keltira olmasligi mumkin. Ammo loyihalash jarayonida turli chizmalar chizish, hisob-kitob qilish orqali ba'zi bir elementlarning umumiy ko'rinishini,

boshqa jihatlarning aniqlay boshlash mumkin. Natijada konstruksiyadagi asosiy g'oya katta o'zgarishlarga olib kelishi ehtimol.

Bajarilayotgan chizma (texnik rasm) va fasoviy tafakkur etish o'zaro dialektik munosabatda bo'lgani uchun ular bir-birini qiziqarli g'oyalar bilan to'ldirib boradi. Natijada fazoviy tafakkur qilish chizmani ortda qoldirib, o'ylagan obrazni qog'ozda

chizish bilan uni mustahkamlaydi. Bunday qilish orqali o'ylagan obrazni aniqlashga va ba'zi bir elementlarning o'zaro munosabatlarini tekshirishga, keyinchalik konstruksiyalashni davom ettirishga, fazoviy tafakkur etishga oziqa beradi. Yetarli darajada tez, aniq va qog'ozda xatosiz tasvirlashni eplay olmaydigan odam, ongidagi faraz qilayotgan obrazlarni ham tezda qog'ozga tushirishda ko'p qiyinchiliklarga duch keladi. Ayniqsa, hozirgi zam on kom pyuterlaridan foydalanishda tezkor faraz qilish va unga ongidagi obrazlarni zudlik bilan kiritishni talab qiladi. Shu sababli har bir odam fazoviy tasavvur va tafakkur etish bilan bir qatorda ongida faraz qilayotgan narsani qog'ozga tushirish mahoratini ham egallashi zarur. Yuqoridagi salohiyatni belgilovchi parametrlardan biri talaba va o'quvchining grafik savodxonligi hisoblanadi. Loyihalash jarayonida ishtirok qiluvchi talaba albatta chizmalarni tuzish va uni o'qish malakasiga ega bo'lishi shart. Berilgan shart asosida ijodiy fikrlash, tasavvur qilish, loyihalash va uni qog'ozga tushirish uchun chizm achilik fanining qonun-qoidalarini bilish shart bo'ladi.

XVIII asr oxirida fransuz olimi Gaspar Monj o'zidan oldin yashab o'tgan olimlarning ilmiy asarlarini o'rganib, chizmachilik fanining nazariy asosi hisoblangan «Tasviriy geometriya» («Chizma geometriya») kitobini yozdi. Bu kitob 1798-yilda nashrdan chiqib, tez orada butun Evropaga yoyildi va texnikada keng tadbiq qilina boshlandi. G.Monj o'zaro perpendikulyar bo'lgan ikki tekislikka to'g'ri burchak ostida (ortogonal) proyeksiyalashning asoschisi hisoblanib, bu usul hozirgacha «Monj usuli» deb yuritiladi. Amalda foydalaniladigan va o'lchash bilan

bog'liq bo'lgan proyeksion, mashinasozlik, arxitektura-qurilish va boshqa barcha chizmalar «Monj usuli»da bajariladi. Respublikamizda oddiy uy-ro'zg'or buyumlaridan tortib to ulkan samolyotlarni ishlab chiqarish va qurilish ishlarini bajarishda «Monj usuli» asosida standart bo'yicha tayyorlangan chizmalardan foydalanadilar. Masalan, Toshkent aviasozlik zavodida ishlab chiqarilayotgan IL-76M rusumli transport samolyotini yig'ishda, yuzlab malakali ishchi va injener-texnik xodimlar bir nechta mamlakatda standart chizmalar asosida tayyorlangan ikki mingga yaqin detal va uzellardan foydalanadilar. Yoki Respublikamizda qad rostlayotgan murakkab konstruksiyali ko'p qavvatli muhtasham binolar ham arxitektura-qurilish chizmalari asosida qurilmoqda. Respublikamizda tasvirlarni o'rganish «Cizmachilik» va «Cizma geometriya» nomlari bilan 1931-yildan boshlab maktab va oliy o'quv yurtlarida o'qitila boshlandi. Bu soha bo'yicha ellikka yaqin fan doktori va fan nomzodlari yetishib chiqdilar. Bu fanlarni rivojlantirish hamda o'qitish va uni takomillashtirishda o'zbek pedagog olimlaridan R.Xorunov, Y.Qirg'izboyev, E.Sobitov, I.Rahmonov, Sh.Murodov, A.Akbarov, J.Yodgorov, L.Hakimov, R.Ismatullayev, P.Odilov va metodist olimlardan A.Umronxo'jayev, E.Ro'ziyev kabilarning hissalariga katta bo'ldi. Yuqorida aytilganlardan, mamlakatimiz hududida qoyatoshlarga o'yib ishlangan grafik tasvir (chizma)lar hozirgi kunga kelib mutaxassislar tomonidan qanchalik mukammal darajada tayyorlanayotganligi ayon bo'ladi. Binobarin aytganimizdek, tasvirga bo'lgan ehtiyoj ibtidoiy jamoa tuzumi davridan paydo bo'la boshlagan. Bu davrda dastlab kishilar birbirlari bilan faqat og'zaki nutq yordamida fikr almashganlar.

Keyinchalik yirik urug' va qabila jamoalarining tarkib topishi bilan og'zaki nutqni uzoqqa etkazish ehtiyoji tug'ilgan. Bunday ehtiyojni tasvirlar bajargan. Kishilar tasvir vositasida o'zaro fikr almashgan. Insonning uncha murakkab bo'lmagan grafik tasvirlarni qoya toshlarga o'yib ishlay olishi birinchi bor xat

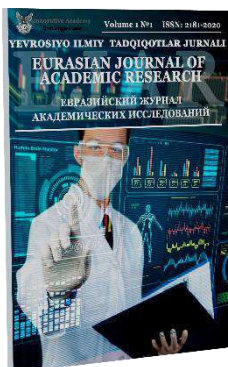
yo'zishning yaratilishiga imkoniyat yaratdi. Qadimgi xatlarda so'z va harflar bo'lmagan. Narsa haqidagi fikrlar o'sha narsaning tasviri orqali uzatilgan. Bunday «rasm» xatlar yordamida jang, harbiy yurishlar va hayvonlarni ovlash haqida hikoyalar yozilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yu.Qirg'izboyev va boshqalar. Mashinasozlik chizmachilik kursi. T., «O'qituvchi», 1989.
2. E.Ro'ziyev, A.Ashirboyev. Muhandislik grafikasini o'qitish metodikasi. T.

Yangi asr avlodi. 2010.

3. E.A.Vasilenko va boshqalar. Praktikum po chercheniyu. Moskva, «Prosvesheniye», 1982.
4. Sh.K.Murodov va boshqalar. «Chizmachilik praktikumi». Toshkent, "TDPU rizografi", 2009.
5. S.K.Bogolyubov, A.I.Voinov. Texnikaviy chizmachilik kursi Toshkent, «O'qituvchi», 1976.
6. Y.N. Baxanov. Texnikaviy chizmachilikdan topshiriqlar to'plami. Toshkent, «O'qituvchi», 1982.

THE IMPORTANCE OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Mamatojjeva Sarvinoz Dilshodjon qizi¹, Muslima Sotvoldiyeva²

¹ FarDu "Economics" student of group 19-122

² FarPi "Management" is a student of group 64-19

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059689>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Digital economy, cybersecurity, dividends, business thinking, Shavkat Mirziyoyev, Action Strategy, 2030 Program.

ABSTRACT

This article briefly discusses the impact of the rapidly evolving world on the potential of science, ie the economy, as well as Uzbekistan's attitude to the digital economy and the work being done. I think that by reading this article, you will know how important it is to develop the economy in line with the times.

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING AHAMIYATI

Mamatojjeva Sarvinoz Dilshodjon qizi¹, Muslima Sotvoldiyeva²

¹ FarDu «Iqtisodiyot» ta'lim yo'nalishi 19-122 guruh talabasi

² FarPi «Menejment» ta'lim yo'nalishi 64-19 guruh talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Raqamli iqtisodiyot, kiberxavfsizlik, dividend, biznes tafakkur, Shavkat Mirziyoyev, Harakatlar strategiyasi, 2030 Dastur.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada hozirgi jadallik bilan rivojlanayotgan zamonning fan salohiyatiga ya'ni iqtisodiyotga qanday ta'siri, shuningdek, O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga munosabati va olib borilayotgan ishlar haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan. O'ylaymanki, bu maqolani o'qib chiqish bilan zamon bilan hamnafas bo'lgan holda iqtisodiyotni rivojlantirish nechog'lik muhim ekanligini bilib olasiz.

Biz "Raqamli iqtisod" atamasini doimo eshitamiz lekin kamdan-kam hollarda u tushuntiriladi yoki batafsil bayon qilinadi. Raqamli iqtisodiyot ilgari aqlga sig'maydigan ko'plab yangi xizmatlarni

taqdim etdi, masalan, tanishuv dasturlariga oziq-ovqat mahsulotlarini onlayn yetkazib berish. Yangi tushunchalar berishi mumkin bo'lgan muhim ma'lumotlarni yaratadi. Ma'lumotlarni ommaviy ravishda ishlab

chiqarish hukumatlar va xayriya tashkilotlarini iqtisodiyotda sodir bo'layotgan voqealar to'g'risida xabardor qilishga yordam beradi. Raqamli iqtisodiyot global iqtisodiy tizim rivojlanishining yangi bosqichli axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari ta'siridagi transformatsiyalardir.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Bu hukumat uchun raqamli texnologiyalarning milliy strategik raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi ahamiyati tufayli dolzarbdir. Portlovchi rivojlanish ostida va barcha sohalarga yangi texnologiyalarning keng miqyosda kirib borishi, innovatsion rivojlanish alohida ahamiyatga ega. Raqamli iqtisodiyot (Yevropa hamjamiyati tomonidan berilgan ta'rifga muvofiq) barchaga ta'sir ko'rsatadigan umumiy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining transformatsion ta'siri iqtisodiy sohalar va ijtimoiy faoliyati natijasidir. Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot bu iqtisodiy, ijtimoiy va raqamli texnologiyalarga asoslangan madaniy munosabatlar. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra raqamli iqtisodiyot bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tizimdir, hamda raqamli axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan munosabatlardir.

2018-yilda Jahon banki raqamli iqtisodiyotning holati to'g'risida "Raqamli dividendlar" hisobotini taqdim etdi. Uning rivojlanishining foydalari va xatarlari aniqlandi. Mutaxassislar fikriga ko'ra, raqamli iqtisodiyotning afzalliklari quyidagilar: mehnat unumdorligining o'sishi; raqobatbardoshlikni oshirish; ishlab chiqarish xarajatlari; kapitalizatsiya o'sishi; yangi ish o'rinlari; yangi bozorlar; inson ehtiyojlarini qondirish, turmush

darajasi yaxshilanishi; qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlikning past darajasi. Mumkin bo'lgan xavflar quyidagilar: kiberxavfsizlik; ommaviy ishsizlik; fuqarolar va korxonalar o'rtasidagi raqamli chegara va mamlakatlar o'rtasidagi chegara.

Bill Geyts o'zining "Biznes tafakkur tezligida" (1999) kitobida axborot texnologiyalari va Internet jamiyatning barcha jabhalariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi deya ta'kidlaydi. Muallif biznes o'sib borayotgan "yangi iqtisodiyot" o'zgarishi va muammolariga tezroq javob berishi kerakligini aytdi: iste'molchilar ehtiyojlari va raqobat. Kelajakda ikki turdagi kompaniyalar bo'ladi: ular Internetda mavjud bo'lganlar va tijorat faoliyatida to'xtatganlar.

Biznes jarayonlarini raqamlashtirishning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- xizmatlar narxlarining pasayishi va yangi daromad manbalari (onlayn xizmatlar an'anaviyga qaraganda arzonroq);
- jahon bozoriga tezlashtirilgan kirish (tovarlar va xizmatlar bozorga tez yetib boradi va aylanadi, butun dunyo bo'ylab odamlar uchun ochiq);
- yangi talablar yoki ehtiyojlarni qondirish uchun mahsulotlar va xizmatlar bir zumda yaxshilanishi mumkin;
- turli xil ma'lumot, ta'lim, ilmiy tarkib uchun tezroq sharoitlar yaratiladi. Ular yaxshiroq va qulayroq;
- biznesni yaratish, ishchilarni, sheriklarni izlash uchun sa'y-harakatlarni birlashtirish (Internet saytlari) resurslar va savdo bozorlari;

- mahsuldorlik va innovatsiyalarni oshirish (talabni qondiradigan va o'sib borayotgan bozor ta'minotining yaxshilanishi) iste'molchilarning ehtiyojlari.

Milliy kompaniyalar rahbarlari raqamli texnologiyalar ularga raqobatlashishda yordam berishini ichki yoki tashqi bozorlarda tushunishadi. Biroq, kompaniyalar juda amaliydir. Shuning uchun, korxonalar axborot texnologiyalari iqtisodiyot uchun muhim ekanligini tushunishlari kerak, korporativ axborot texnologiyalari sohasidagi rivojlanish va ularning innovatsion faoliyati kuchaytirilishi kerak. Hozirgi vaqtda dunyo aholisining taxminan 40% i Internetga kirish imkoniyatiga ega. Raqamli texnologiyalar tovar va xizmatlarni sotish, davlat xizmatlarini ko'rsatish, o'qitish uchun ishlatiladi. Ular "raqamli dividendlar" olishga (o'sib borayotgan milliy farovonlik, moddiy foyda va jamoatchilik shaffofligi) ma'muriyatga yordam berishadi.

Zamonaviy dunyoda hech bir davlat global iqtisodiyotga integratsiyasiz muvaffaqiyatli rivojlana olmaydi. Bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi integratsiya darajasi bilan ichki iqtisodiyotning rivojlanish darajasi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjud. Bugungi kunda keng targ'ib etilayotgan raqamli iqtisodiyot ichki iqtisodiyotning rivojlanishida mamlakatlarning global iqtisodiyotga integratsiyalashuv darajasiga bevosita bog'liqdir. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyotning yetakchi davlatlari YAIMdagi ulushi yil sayin o'sib bormoqda. Masalan, uning AQSH iqtisodiyotidagi ulushi 10,9 foiz, Rossiyada 3,9 foiz, Hindistonda 5,5 foiz, Belarusda 6,5 foiz va Xitoyda 10 foizni tashkil etadi. Tashqi

iqtisodiy aloqalarning barqarorligi va diversifikatsiyasi milliy iqtisodiyotning rivojlanish dinamikasi va barqarorligiga, uning tarkibini shakllantirishga, faoliyat samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi raqamlar misolida namoyon bo'lmoqda.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot bo'yicha yurtimizda olib borilayotgan islohotlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, Prezidentimiz SHavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida mamlakatda olib borilayotgan ulkan miqyosdagi islohotlar jamiyat hayotining turli sohalaridagi ijobiy o'zgarishlarga, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash omili bo'lib kelmoqda. Prezident SHavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomalarida 2020-yilni – "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qildilar. Shuni mamnuniyat, g'urur va iftixor bilan ta'kidlash mumkinki, bu murojaatnoma nafaqat 2020-yil uchun qo'llanma va yo'llanma vositasida, balkim, O'zbekistonni yaqin o'rta muddatga taraqqiyot yo'lini belgilab beruvchi Dastur sifatida fundamental ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy hujjat sifatida baholash mumkin. Umuman, har qanday fan, jumladan, iqtisodiyot, qolaversa, jamiyat matematika yutuqlaridan o'rinli foydalanmasa yuksaklikka erisha olmaydi. Jahon tajribasida ilm-fan rivojiga asoslanib keskin rivojlanishga erishgan va erishayotgan AQSH, Yaponiya, Koreya, Malayziya, Singapur, Xitoy, Rossiya kabi qator davlatlarni misol qilib keltirish mumkin. Shuningdek, "Joriy yilda matematika, kimyo-biologiya, geologiya kabi

yo'nalishlarda fundamental va amaliy tadqiqotlar faollashtirilib, olimlarga barcha shart-sharoitlar yaratilib beriladi", deb aniq va ravon ko'rsatilgan. Murojaatnomada "Raqamli O'zbekiston – 2030 dasturini ishlab chiqishni ikki oy muddatda yakunlash lozim", deb aniq vazifalar belgilandi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish esa, o'z navbatida, puxta matematik ko'nikmalarni taqazo etadi. Hozirgi kunda O'zbekiston ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy-gumanitar sohalarda bir nechta davlatlar bilan, jumladan Janubiy Koriya, Xitoy, AQSH, Yaponiya, Rossiya Federatsiyasi, Saudiya Arabistoni kabi davlatlar bilan hamkorlik qilmoqda. Quyidagilar O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari hisoblaniladi:

- davlat va xo'jalik organlari, mahalliy davlat organlarining joylarda zarur axborot tizimlari va resurslarini, dasturiy ta'minot va elektron xizmatlarning joriy qilinishini muvofiqlashtirishlarini belgilab olish;
- mamlakatda raqamli iqtisodiyot, axborot texnologiyalari bozorini, jumladan davlat xususiy sherikchiligi asosida texnopark va kovorking-markazlar faoliyatini tashkil qilish orqali xorijiy sarmoyalarni jalb qilish uchun qulay sharoit yaratish;
- zamonaviy telekommunikatsiya infratuzilmasi, aloqa texnologiya va tarmoqlarini rivojlantirish, zamonaviy telekommunikatsiya xizmatlarini rivojlantirishni joriy qilishni muvofiqlashtirish;
- davlat boshqaruvida va iqtisodiyot sohaslarida elektron xizmatlarni joriy

qilish, elektron tijorat va dasturiy ta'minot bozorini rivojlantirish orqali raqamli iqtisodiyotni yuksaltirish;

- internetning milliy segmentini, raqamli media-kontentni tashkiliy, moddiy-texnik va iqtisodiy qo'llab-quvvatlash orqali rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;
- shahar va hududiy infratuzilmani boshqarishda foydalanish, xususan turar-joy va kommunal xizmat ko'rsatish, transport logistikasi, xavfsiz va «aqli shahar» uchun «aqli tizim»larni ishlab chiqish;
- malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish.

Yuqoridagilarni amalga joriy etish, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning o'rnini oshirishda, axborot almashinuv tizimini tezlashtirishda muhim ro'l o'ynaydi. Shuningdek, uy xo'jaliklarining internet tarmoqlaridan keng foydalanishi tarmoq va sohalarning samaradorligi oshishida, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va vaqt sarfining qisqarib, iqtisodiyotda innovatsion texnologiyalarning ulushi oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday islohotlar asosida raqamli iqtisodiyotining rivojlanishi, mamlakatimizning dunyoning iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlari reytingidan o'rin egallashiga zamin yaratadi. Pirovard natijada, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mamlakatda qulay investitsion muhitning shakllanishga imkoniyat yaratadi. Qulay investitsion muhitning shakllanishi esa mamlakat iqtisodiyotida xorijiy investitsiyalarning hajmi oshishidan dalolat beradi. Natijada mamlakat iqtisodiyotining jadal rivojlanishiga erishish mumkin.

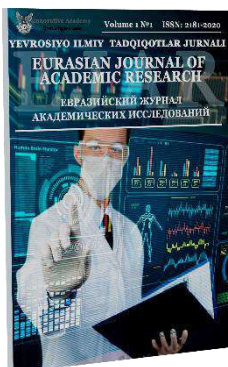

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning ahamiyatini oshirishda, axborot almashinuv tizimini yaxshilash, internet tarmoqi bilan ta'minlanganlik darajasini oshirish, iqtisodiyotni innovatsion texnologiyalar bilan raqamlashtirish kabi masalalarga alohida e'tibor berish kerak. Bu sohani rivojlantirishda Hindiston davlatining amalga oshirayotgan ishlaridan

andoza olish lozim. Chunki Hindiston bu global dunyoga faqat aynan shu soha bilan kirib bora olishi mumkinligini tushunib yetgan va yoshlarni shu yo'nalishda bilimlarini oshirish uchun yetarlicha e'tibor qaratmoqda. Albatta bizning davlatimizda ham bu kabi jarayonlar amalga oshirilmoqda va hali yana rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://referenceforbusiness.com> sayti ma'lumotlari.
2. BillGeyts "Biznestafakkurtezligida" (1999).
3. Article of "Logic Digital".
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. PF-4947. 2017-yil 7-fevral. <https://lex.uz/docs/-3107036>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi, www.xs.uz 2018-yil 28-dekabr

USE OF SOME MEDICINAL PLANTS OF THE LAMIACEAE FAMILY IN FOLK MEDICINE

Rahimova Hilolaxon Rustamjanovna¹

¹Tashkent Medical Academy trainee researcher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059700>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Lamiaceae family,
medicinal species, flora,
perfumery, extract, drug,
hemorrhoids,
hemophilia, gastritis,
pneumonia, bronchitis,
malaria,
pharmaceuticals.

ABSTRACT

The article describes the important properties of medicinal plants of the family Lamiaceae, their medicinal properties, in particular, their use in folk medicine.

LAMIACEAE OILASIGA KIRUVCHI AYRIM DORIVOR O'SIMLIKLARNI XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI

Rahimova Hilolaxon Rustamjonovna¹

¹Toshkent Tibbiyot Akademiyasi stajer-tadqiqotchisi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Yalpizdoshlar (Lamiaceae) oilasi, dorivor turlar, flora, parfyumeriya, ekstrakt, preparat, bavoil, gemofiliya, gastrit, pnevmoniya, bronxit, bezgak, farmaseftika.

ANNOTATSIYA

Maqolada Yalpizdoshlar (Lamiaceae) oilasiga oid shifobaxsh o'simliklarning muhim xususiyatlari, ularning dorivorlik jihatlari, xususan, ularning xalq tabobatida qo'llanilishi yoritilgan.

Dunyoda iqtisodiy ahamiyatga molik o'simlik turlariga bo'lgan talabning kundan kunga ortib borishi ularning xilma-xilligini

saqlash, muhofaza qilish va zaxiralarini tiklashni talab etmoqda. Farmasevtika sanoatida xom ashyolariga ehtiyoj kuchli

bo'lgan farm zonalarini aniqlash, biologik xususiyatlarini o'rganish asosida ularni ko'paytirish va populyasiyalarini saqlab qolishning zamonaviy usullarini ishlab chiqish, xom ashyo zaxiralarini yaratish va sifatli xom ashyo tayyorlash ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Lamiaceae oilasi yer yuzidagi eng yirik oilalardan biri hisoblanadi. Uning vakillari asosan issiq va mo'tadil iqlimli mamlakatlarda keng tarqalgan. Bu oilaga 200 ga yaqin turkum va 3000 tur kiradi. O'rta Osiyoda 53 turkumga mansub 360 tur, O'zbekistonda esa 42 turkumga mansub 210 tur, Farg'ona vodiysida esa 26 turkumga oid 59 tur o'sishi ma'lum. Yalpizdoshlar oilasi O'zbekiston florasida ham keng tarqalgan oilalardan biri bo'lib, foydali turlarga boyligi bilan boshqa oilalardan ajralib turadi.

Yalpiz, Marmarak, Kiyiko't, Bozulbang, Tog'rayhon, Limono't, Arsloquloq kabi turkumlarning vakillari juda qadimdan beri tibbiyotda, oziq ovqat, qandolatchilik va parfyumeriya sanoatida foydalanib kelinmoqda.

Labguldoshlar oilasining 200 turkumi va 3500 turi bor. Ular butun yer yuzining deyarli hamma joyida uchraydi va o'rmon, dasht, sahro va tog'larda o'sadi.

Yalpizdoshlar oilasiga mansub turlar tahlil qilinganda bu oilaga mansub Nepeta turkumi vakillari (9tur) ko'pligi bilan ajralib turadi. Ikkinchi o'rinda Eremstachys (8 tur), uchinchi o'rinda esa Scutellaria va Phlomis turkumi (5 tadan turi) turlari ko'p tarqalishi jihatidan etakchi o'rinlarda turadi.

Tog'li va tog'oldi xududlarida erta bahorda Salvia va Lagochilus turkumiga mansub (4 tadan tur) o'simliklarni gullab, urug'laganini ko'rish mumkin. Farg'ona vodiysida Perovskia va Dracocephalumning

esa 2 tadan turi, qolgan turkumlarning faqat bittadan turi uchraydi xalos.

O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan 30 ta tur o'simlikdan Farg'ona vodiysi florasida faqat 1 turi ya'ni, Salvia margaritae Botsch. uchraydi xalos.

Farg'ona vodiysi florasida Lamiaceae oilasi vakillari xilma xiligi va turli ekologik muhit sharoitlariga moslashganligi va bir qancha shifobaxshlik xususiyatlari bilan alohida o'rin tutadi.

Lamiaceae oilasi vakillari orasida bir qancha istiqbolli, ahamiyatli va o'rganishga extiyoj seziladigan turlar anchaginani tashkil qiladi. Ular orasida dorivor, oziq-ovqatbop, efir-moyli, oshlovchi, bo'yoqbop va boshqa turdagi ahamiyatga ega bo'lgan turlarni uchratishimiz mumkin.

Mavrak turkumi - (Salvia). Ko'p yillik o't chala buta o'simliklar. Uning Osiyoda 20 dan ko'p turi uchraydi. Ular tog'li rayonlarda ko'p tarqalgan. S. officinalis turi dori tayyorlashda ishlatiladi.

Yalpiz turi (Mentha). Ko'p yillik o't o'simliklari bo'lib efir moylidir. Bu oilaning vakillari asosan zax yerlarda, ariq va kanal bo'ylarida tarqalgan O'zbekiston florasida Osiyo yalpizi (M.asiatica) keng tarqalgan. Cho'l yalpiz (M. arvensis) va jingalak yalpizlar (M. crispa) ekiladi.

Oddiy rayhon-(Acimum basilicum). Bir yillik o't o'simlik, uning oq rayhon, qora rayhon, osh rayhon, turlari ma'lum. Ular ziravor va xushbo'y o'simlik sifatida ekiladi. Yasnotkalar turkumi - Lamium-. Bir va ko'p yillik o't o'simliklar. O'zbekiston florasida pushti yasnotka (L.amplexicanle) va oq yasnotka (L.alla) turlari begona o't sifatida o'sadi.L.alla dori tayyorlashda ishlatiladi. Ular asal beruvchi o'simlik hisoblanadi.

Kiyiko'tlar turkumi-Ziziphora. Bular tarkibida efir moylari bor bir yillik va ko'p yillik o'tlardir.

Tog' jambili (*Origanum*)- Faqat bir turi (*O.tythanum*) O'zbekiston florasida tarqalgan.

Lavanda turkumi - *Lavandula*.-Asl lavanda *L.vera*.bu gullari ko'p yoki to'q binafsha rangli juda xushbo'y hidli chala butadir. Efir moyi olish uchun Qrimda, Kavkazda va Moldaviyada ekiladi. Efir moyidan odekolonlar tayyorlanadi. Quritilgan gullari kiyimlarni kuyadan saqlash uchun sepiladi. Bu oila vakillari efir moyiga boy bo'lgandan ularning ko'pgina vakillari efir moyi olish uchun ekiladi. Mas. Mavrak (muskat mavragi), lavanda, nano va boshqalar. Bulardan olingan efir moyi atir upa sanoatida, ovqat va likyor-arog ishlab chiqarish sanoatida qo'llaniladi. Bir necha turlari masalan., tog' jambili, *logoxillus*, limono'ti, jingalak nano, dori mavrak, arslonquyruq va boshqalar meditsinada ishlatiladi. Yalpiz, osh rayhon, jambil va boshqalar ovqat mazasini yaxshilashda ishlatiladi.

Lamiaceae oilasi turlarining xalq xo'jaligida foydalanilishi va ishlatilishi bo'yicha tahlil qilinganda quyidagilar ma'lum bo'ldi, 238 turdan eng ko'p 143 tur asal-shirali 60%, 69 ta dorivor 29%, 100 ta efir moyli 42%, 27 ta dekorativ, ya'ni manzarali 11, 3%, 19 ta oziq- ovqat 8% ni tashkil qildi. Oilaga

mansub 74 tur o'simlikdan esa hozircha foydalanilmasligi ma'lum bo'ldi.

Phlomoides canescens o'simligining poya qismi xalq tabobatida anemiya, gipoatsidli gastrit, pnevmoniya, bronxit, o'pka tuberkulyozi, bezgak, gemorroy, shish va gipertoniya kasalligida ishlatilgan. Havo qismining quyilishi qon ivishini kuchaytiradi, gipotenziv ta'sirga ega ekanligi aniqlandi.

Tog' rayhonning yer ustki qismidan tayyorlangan dimlama, suyuq ekstrakti va turli yig'malar-choylar tarkibida nafas yo'llari kasalliklarida balg'am ko'chirish, ichak peristaltikasini yaxshilash, ishtaxa ochish, ovqat xazmini yaxshilash, siydik va yem xaydash uchun qo'llaniladi.

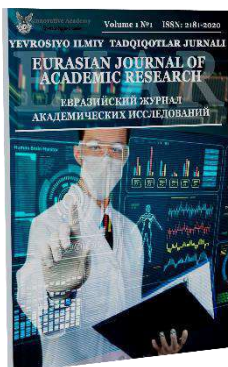
Limono't qadimdan xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda ishlatib kelingan. Abu Ali ibn Sino uning yer ustki qismini yurak ishini va ovqat xazmini yaxshilash uchun qo'llagan. Xalq orasida xozirgi kunda ham limono'tning yer ustki qismi (ba'zan bargining) damlamasi ovqat xazmini yaxshilash maqsadida keng foydalaniladi. Bundan tashqari, u kamqonlik, asab va yurak kasalliklarini davolash uchun, og'riq qoldiruvchi, surgi sifatida ham qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. XXI асрда биологиянинг ривожланиш истиқболлари XXI асрда биологиянинг ривожланиш истиқболлари. З.А.Юсупова Ялпиздошдошлар оиласи шифобахш ва доривор турларининг биоэкологик хоссалари. Жиззах-2021, 422- bet
2. Flora of Uzbekistan, Tashkent: Publishing House of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR. 1961 . v. 5. from. 263-415.
3. Акбарова М. Х., Жураев З. Н. Состояние ценопопуляций *Scutellaria adenostegia* Briq.(Lamiaceae) в Ферганской долине //Science and Education.– 2020.Т. 1.№4.
4. Xolmatov X.H., Mavlonqulova Z.I., Maxsumov M.N "Qon oqishini to'xtatuvchi dorivor o'simliklar" Tashkent. "Ibn sino".1993.220- bet.
5. Karimov V.A., Shomahmudov A "Xalq tabobatida va zamonaviy ilmi tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar". Tashkent. "Ibn sino".1993.30 -bet.

6. Pratov O', Madumarov T.A., Naralieva N.M. O'zbekistonning noyob o'simliklari. O'quv metodik qo'llanma. Toshkent, 2011.
7. Adylov T.A., & Makhmedov A.M., Phlomoides Moench. Определитель растений Средней Азии. – Ташкент: Фан, 1987. Т. 9. С. 82-106.
8. Худойбердиев Т.Х. Губоцветные и растителном покрове Ферганский долина. Докт. биол. наук. // Т.: 1997. С. (2). 44.

HARMONY OF COLORS IN THE VISUAL ARTS

Kasimova Nilufar Muratjon kizi¹

¹ Lecturer at the Kokand State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059706>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Color, color vision, achromatic and chromatic colors, color characteristics, hot and cold colors, influence of color on a person, spectral colors, primary colors, nature of color, color vision impairment, conclusion.

ABSTRACT

The article is intended for those who work and study in the field of visual and applied arts, which highlights the main characteristics of achromatic and chromatic colors, the study of additive and subtractive synthesis methods, spectral characteristics, whiteness and color instability.

TASVIRIY SAN'ATDA RANGLAR UYG'UNLIGI

Qosimova Nilufar Muratjon qizi¹

¹ Qo`qon Davlat Pedagogika Instituti o`qituvchisi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Rang, rangli ko'rish, Axromatik va xromatik ranglar, rang xarakteristikalarini, issiq va sovuq ranglar, rangni insonga ta'siri, spektral ranglar, asosiy ranglar, rang tabiati, rang ajrata olmaslik kasalligi, xulosa.

ANNOTATSIYA

Maqola tasviriy va amaliy san'at mutaxassisligida ishlaydigan va o'qiydiganlar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda axromatik va xromatik ranglarning asosiy xarakteristikalarini aniqlash, additiv va subtraktiv sintez usullarini o'rganish, spektral xarakteristikalarini, rangning oqlik darajasi va rang noravonligini aniqlash masalalarini yoritilgan.

Hayotimizni ranglar o'rab turibdi. Atrofimizni, butun olamni ranglarda ko'ramiz. Ko'k osmonga, yashil o'tloqqa, qizil, sariq, oq, qora mashinalarga shu qadar o'rganib qolganmizki, rang aslida optik diapazondagi elektromagnit nurlarining subyektiv talqini ekanini unutib qo'yamiz. Rang — bu ko'zimiz ilg'aydigan yorug'lik to'lqinlari, uni uzun-qisqaligiga qarab har xil ko'ramiz.

“Rang” so'zi, ma'lumki, fors tilidan o'zlashgan. Qolaversa, ko'pgina ranglarning nomi ham forscha: “zangori”, “binafsha”, “gulob”, “qirmizi”, “jigarrang”, “pushti”, “siyohrang”, “moviy” (arabcha o'zak); “kulrang”ning birinchi komponenti — “kul” tub so'z bo'lsa-da, birikma strukturasiga ko'ra u keyingi zamonda, fors madaniyati ta'siri chog'ida paydo bo'lgani ko'rinib turibdi.

Rang – biz ko'radigan jismlarni belgilaridan biri bo'lib, u xotirada anglangan ko'rish hissiyoti ko'rinishida mavjud bo'ladi. Ko'rish – inson atrof – muhitni anglashida hal qiluvchi rolni o'ynaydi. Rangli ko'rish material dunyoning ob'ektlarini boshqalaridan aniq ajratish va ularni xosslarini to'liq anglashga imkon beradi. Ma'lumki, inson 90 % ma'lumotni ko'rish hissi orqali oladi. Xalqda: “O'n marta eshitgandan bir marta ko'rgan afzal” deb bejiz aytilmagan. Umumiy holda 4 rangshunoslik – falsafaning asosiy masalalaridan biri hisoblangan inson tomonidan material dunyoni anglashni ko'rib chiqadi. Inson qadimdan rang haqida o'z tasavvuriga ega bo'lgan. Bunga masalan, g'orlik odamlarni o'zlari yashaydigan kulbalarini erdan qazib olingan rangli minerallar bilan bezashlari isbot bo'la doladi. Yuz yillar davomida yagona bo'yovchi modalar sifatida mineral

pigmentlar va 30 xildagi tabiiy bo'yovchi moddalar qo'llanilgan. 1956 yildan boshlab sintetik bo'yovchi moddalar ishlab chiqarildi, hozirda ularning 5000 dan ortiq turi mavjud. Bo'yovchi moddalar sonini oshishi rang xarakteristikalarining miqdoriy va sifat uslublarini anglash zaruriyatini keltirib chiqardi. Lekin hanuzgacha rangni miqdoriy jihatdan aniqlovchi fizik uskuna yaratilgani yo'q, rang xarakteristikasini yagona uslubi bu turli rangli namunalarni etalon bilan taqqoslash uslubidir. Faqat XX asrga kelganda rangshunoslik fan darajasiga ko'tarildi, hozirda rang o'lchashning asosiy uslublaridan ilm va ishlab chiqarishning turli jabhalarida, jumladan yorug'lik texnikasida, transportning barcha turlaridagi signalizatsiyasida, fotografiyada, televedeniyada, anilin bo'yoq, to'qimachilik, matbaa va kimyo sanoatida qo'llaniladi. Rang bilan ishlashning kaliti ranglarning qo'shilish mexanizmi va uni idrok qilishni bilishdan iborat.

Rang — moddalar chiqargan yoki qaytargan nurlanish spektriga mos ravishda yorug'likning muayyan ko'rish tuyg'usini hosil qilish xossasi. Nurlanishning yorug'lik energiyasi atrofidagi buyumlardan qaytib, ko'z qorachig'i orqali ko'zning sezgir hujayraviy qabul qiluvchi pardasiga tushib, unga faol ta'sir qiladi. Modda qaysi rangdagi nurni yutsa, o'sha rangdagi nurni o'zidan chiqaradi. Rangning spektri moddani tashkil etuvchi atom va molekular xususiyatlariga qarab o'zgarishi mumkin. Spektrni tashkil etuvchi nurlar energiyasining zichligi bir-biriga yaqin bo'lganda oq rang hosil bo'ladi. Yorituvchanlik yoki yoritilganlikning kamayishi natijasida moddalarning rangi noaniqlashadi.

Uch xil rangning qo'shilishidan xoxdagan rangni hosil qilish mumkin. Xalqaro kelishuvga binoan, 3 asosiy ranglar tanlab olingan: qizil, yashil va havo rang. Rangli televideniye, rangli fotografiya va boshqalarning asosida 3 xil rang aralashmasi yotadi. To'liq uzunligi X har xil bo'lgan yorug'lik har xil rang taassurotini hosil qiladi: $\lambda = 460$ nm da — binafsha rang, 470 nm da — ko'k rang, 480 nm da — zangori rang, 520 nm da — yashil rang, 580 nm da — sarik, rang, 600 nm da — to'q sariq (apelsin) rang, 640 nm da — qizil rang, 700 nm da to'q kizil (qirmizi) rang hosil bo'ladi.

Ba'zi odamlarda [rang](#) [ajrata olmaslik](#) kasalligi uchraydi. Bu kasallikda rangli rasmlar bilan oq-qora rasmlar va svetofoir chiroklari bir xil ko'rinadi. Moddalar haroratini bevosita aniqlash mumkin bo'lmagan vaqtda chiqarish spektridagi rangning o'zgarishidan foydalaniladi. Shu usul bilan Quyosh sirti harorati aniqlangan. Kime tajribalarida erigan modda konsentratsiyasi (rangi)ni aniqlashda maxsus optik asbob (spektrofotometr)lardan foydalaniladi.

Tabiatdagi yorug'lik manbai quyosh bo'lib, uning nuri juda murakkab yorug'lik hisoblanadi. Ingliz olimi Isaak Nyuton o'z laboratoriyasida birinchi marta quyosh nurini uchburchakli shisha prizmadan o'tkazib tajriba qilib turadi va ekranda bir necha tusga ajralib ko'rinishini kuzatadi. Olim qorong'u xonaga kichkina teshikdan quyosh nurini tushirgan va nur uch yoqli shisha prizmadan o'tkazilganda ekran sirtida spektr ranglarining hosil bo'lishini aniqlagan. Ekran 9 sirtida hosil bo'lgan ranglarning eng kam singan pastki qismi qizil rang, eng ko'p singani esa binafsha rang bo'lib, uning oralig'ida rang polosalari

o'rtasida ma'lum bir chegara bo'lmagan, har qaysi rang tushlari asta-sekin o'zgarib, boshqa rang tusiga o'tuvchi zarg'aldoq, sariq, yashil, havo rang, zangori ranglar polosasini joylashishini ko'radi.

Tabiatdagi mavjud ranglarni ikki qismga: axromatik va xromatik ranglarga ajratish mumkin. Oq kul rang va qora ranglar hamda ularni har xil nisbatda aralashtirishdan hosil bo'ladigan barcha ranglar tushlari axromatik ranglar deyiladi. Spektrda axromatik ranglar qatnashmaydi.

Agar biz kartondan doira qirqib olsak va uni spektr ranglari tartibida qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, havo rang, zangori ranglarga bo'yab chiqib, o'z o'qi, ya'ni ventilyator o'qiga o'rnatib o'z o'qi atrofida tez aylantirsak umumiy ko'rinishdagi kul rang tusni kuzatamiz. Yana xuddi shu usulda uchta asosiy ranglar – qizil, sariq va zangori ranglarni aylantirganimizda esa yanada yorug'roq bo'lgan och kul rang hosil bo'ladi. Shu etti xil rangni palitrada aralashtirib ko'rsak qoramtir tushdagi ko'rimsiz aralashma hosil bo'ladi.

Axromatik ranglarning xromatik ranglardan farqi shuki, ular tanlamay yutish va qaytarish xossalriga ega. Axromatik ranglardan boshqa barcha ranglar, ya'ni biror rang tusiga ega bo'lgan ranglar xromatik ranglarga kiradi. Har bir xromatik rang uchta xossaga: rang tusiga, rang yorqinligiga (ya'ni kam yoki ko'p yorqinligiga), rang kuyinganligiga (ya'ni rang quyug'ligiga) ega bo'ladi.

Spektrni sinchiklab kuzatsak uning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasida o'xshashlik alomatini sezamiz. Ikkala rang bir-biriga qo'shilsa, ularning oralig'ida qirmizi ranglar hosil bo'ladi.

Ranglar doirasida rang tuslari juda ko'p bo'lishi mumkin, lekin bizning ko'zlarimiz 150 taga yaqinini ajratishga qodir.

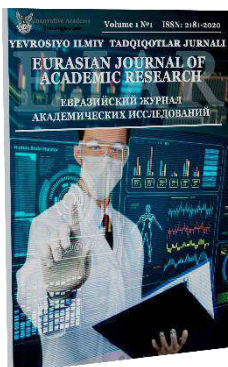
Sovuq ranglarga esa muz, suv, osmonning rangini eslatuvchi ko'kish rang, zangori, binafsha, havo rang, to'q yashil, ko'kish qizil ranglari kiradi. Tabiatdagi mavjud ranglarni yana o'z navbatida iliq va sovuq ranglarga ajratish mumkin. Iliq 10 ranglarga

quyoshni, alangani, qizigan temirning taftini eslatuvchi sariq, zarg'aldoq, qizil, sarg'ish yashil kabi ranglar kiradi.

Xulosa qilib aytganda, rang inson ongiga salbiy va ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'la oladi. Hayotda asosiy 3ta rang bo'lib, ular bir biriga qo'shilish natijasida boshqa ranglar hosil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bulatov S.S. Rang psixologiyasi. T., Nizomiy nomidagi TDPU 2004.
2. Tursunaliev T.N. Rangshunoslikka oid terminlar lulati. -T. Nizomiy nomidagi TDPU. 2002. -20 b.
3. Egamov X. Bo'yoqlar bilan ishlash. -T.: O'qituvchi, 1981. -56 b
4. [www. Tdpu.uz](http://www.Tdpu.uz)
5. www. Pedagog.uz
6. www. Ziyonet.uz

THE IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN CHILD RAISING

Murodulloeva Gulnoza Jumaqulovna¹

¹ Surkhandarya region, Sariosiya district

15 DMTT senior group educator

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059719>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

fairy tale, phrase, expert, education, speech

ABSTRACT

This article discusses the role of fairy tales in improving the speech of preschool children, the use of teaching methods aimed at the development of oral speech, pedagogical technology and methodology, the tasks of the modern educator.

BOLA TARBIYASIDA ERTAKLARNING AHAMIYATI

Murodulloeva Gulnoza Jumaqulovna¹

¹ Surxandaryo viloyati, Sariosiyo tumani

15-DMTT kattaguruh tarbiyachisi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

ertak, ibora, mutaxassis, ta'lim, nutq

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini oshirishda ertaklarning ahamiyati, og'zaki nutqini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim metodlaridan foydalanish, pedagogic texnologiya va metodika, zamonaviy pedagogning vazifalari haqida so'z boradi.

Ertak – eng yaxshi tarbiya vositasi. O'ziga xos tarbiya vositasi bo'lgan ertaklar bolajonlar uchun juda qiziqarli va qadrlidir. Bilamizki, ertak inson fantaziyasi va ichki kechinmalari mahsuli sifatida dunyoga keladi. E'tiborli jihati, har doim ularda insonparvarlik, Vatanga muhabbat, rostgo'ylik, halollik tuyg'ulari ustuvor bo'ladi va har bir ertak yaxshilikning

yomonlik ustidan qilgan g'alabasi bilan tugaydi. «...Shunday qilib ular murod-maqsadiga yetibdi» degani iboraning deyarli hamma ertak yakunida uchrashi fikrimizni tasdiqlaydi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, ertaklar bolaning dunyoqarashini kengaytirib, uning hayotga ongli munosabatini shakllantirar ekan. Bola ertak

orqali yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlikni bir-biridan farqlashni o'rganadi. Bu tushuncha uning psixologiyasida bir umrga muhrlanib qoladi. Va bola voyaga yetganidan keyin ezguishlarga odatlanadi.

Nutqo'stirish mashg'ulotlarida, ayniqsa, bolalarning badiiy asarlarni o'qib, hikoya qilib berishlariga katta ahamiyat beriladi. Badiiy asarlarni qayta hikoya qilib berishga o'rgatish va ularni sahnalashtirish, she'rni yodoldirish o'qituvchiga katta mahorat va mas'uliyat yuklaydi. Muallif tomonidan badiiy asar mazmuni qanchalik yorqin ifodalangan bo'lsa, unda ishtirok etuvchilarning nutqlari (gaplari) bolalarga ifodali, mazmunli yetkazilsa, u bolalarni hayajonlantiradi, his-tuyg'ularining rivojlanishiga, asar qahramonlari bilan bo'ladigan voqealarning uzoq esda saqlanishiga, lug'atining boyishiga hamda nutqining grammatik jihatdan to'g'ri shakllanib borishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ma'lumki, ertakni qiziqarli va maromiga yetkazib aytish va shu orqali bolaning e'tiborini jalb qilish ham bir san'at. Qolaversa, xalq og'zaki ijodining yorqin namunasi bo'lmish ertaklar faqat tarbiya vositasi emas, balki ota-ona va farzandni ruhan yaqinlashtiruvchi ko'prik hamdir. Shuning uchun ham mutaxassislar otalarga farzandlariga ko'proq ertak aytib berishni ta'kidlashadi. Zero, bir narsani unutmaslik lozim, ertaklar hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan bo'lsa-da, ularda tabiiy ravishda hayot haqiqati aks etadi. Qiziqarli syujet bilan boyitilgan bu hikoyalar bolaning ongli ravishda hayotni anglashiga yordam beradi.

Dunyo xalqo g'zaki ijodini kuzatadigan bo'lsak, ular orasida farqlardan ko'ra, o'xshashliklar ko'proq ekanligiga amin bo'lamiz. Buning sababi shuki, insonlar qaysi millat vakillari bo'lishidan qat'i nazar

ularning farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tibori bir xil. Shuning bilan birga, har bir millat avlod-ajdodlari tafakkurida dastlab mifologik tasavvurlar ustunlik qilgan va o'sha davrlarda qadriyatlar, orzu-istaklar deyarli bir xillik kasb etgan. Ertaklar turli tillarda, turli urug' va qabilalarda turlicha nomlar bilan atalgan. Masalan, o'zbekimiz respublikamiz miqyosida oladigan bo'lsak, Surxondaryo, Samarqand, Farg'ona viloyatlarida ertak – matal deb nomlansa, Buxoro atrofida ayrim qishloqlarda ushuq, Xorazmda – varsaki, Toshkent shahri va uning atrofida – cho'pchakd eyladi.

O'zbek milliy ertaklarining aksariyati «Bir bor ekan, bir yo'q ekan», deb boshlanadi, eng asosiy voqealar «yo'l yuribdi mo'l yuribdi»dan keyingi vaziyatga to'g'ri keladi. «Qahramonlar taqdiri nima kechdi ekan?» degan savolga ertak yakunida albatta «murod maqsadiga yetibdi» tarzida javob olinadi.

Xalq og'zaki poetik ijodidagi eng boy va rang-arang janrlardan biri ertakdir.

Ertak xalq turmushi, urinishi, mehnati, yuk sak ideallariga maskanligi, xullas, xalq hayotining barcha jabhalari bilan uzviy bog'langanligi bilan ham g'oyatda e'tiborlidir. Xalq dahosi bilan yaratilgan ertaklar yosh avlodning tarbiyasiga kuchli ta'sir qiladi va ma'naviy hissiyotni uyg'otadi. Ertaklar insonni o'z kuchi, o'z huquqi, o'z

ozodligini anglatishi, undagi mardlik va vataniga muhabbattuyg'ularini uyg'otishi bilan ham ma'naviy oziqaberib kelgan.

Bola yoshiga mos ertak tanlash va uning ahamiyati.

- Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga o'qib, hikoya qilib beriladigan ertaklar;
- Maktab yoshidagi kichik bolalarga tavsiya etiladigan ertaklar;

- O'rtava kattayoshdagi bolalarga o'qish uchun tavsiya etiladigan ertaklar.

Kichkintoy bolalarga tavsiya etilgan ertaklarning hajmi qisqa mazmun sodda bo'ladi. Avval eslatib o'tganimizdek, bu yoshdagi bolalar hali olam nimaekanligini bilmaydilar. Shuning uchun ularga tavsiya etiladigan ertaklar tabiat hayvonot olami, do'stlik, mehnat ahli, jamoa, odob to'g'risida bo'lgani ma'qul.

Bizning millatimizda kun botgach, bolaga topishmoq va ertak aytib berish o'ziga xos an'anaga aylangan. Va bu an'ana asrlar davomida saqlanib kelmoqda. Chunki ertak bolaning aqliy salohiyatini, topqirligini o'stirish bilan birga, uning tunni

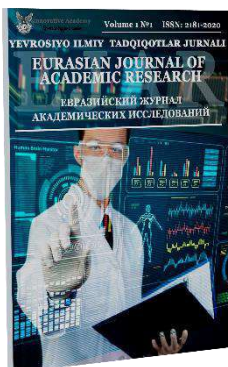
tinchi va osuda o'tkazishiga ham xizmat qilgan.

Bir so'z bilan aytganda, ertaklar yosh avlodning sog'lom va barkamol voyaga yetishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda esa ota-onaga jahon va o'zbek xalq ertaklari jamlangan kitoblar yaqindan ko'mak beradi.

Xullas, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar o'zlari tinglagan ertaklari yordamida atrof-olam bilan tanishib, nima yaxshisu, nima yomonligini bilish orqali ma'naviy dunyosiboyib, voyagay etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. «Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori», T., 1998-yil.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr busag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent. O'zbekiston. 1997-yil
3. Sh.Rahmatullayev, A.Xojiyev. O'zbek tilining imlol ug'ati, 1995-yil
Y.Abdullayev. Hamrohim Toshkent. 1996-yil.

POSSIBILITIES OF USING SOLAR ENERGY FOR DRYING FRUITS AND GRAPES IN CLIMATE CONDITIONS OF UZBEKISTAN

Toirov Zuhr¹, Tukhtaev Shahzod Beshim ugli²

¹ Bukhara Institute of Engineering and Technology, Associate Professor of "Energy", Ph.D.

² Master of the Department of "Energy Audit" Bukhara Institute of Engineering and Technology

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059741>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

drying, solar energy, relative humidity, solar-air drying mode, design, solar energy

ABSTRACT

This article, based on data from the Uzbek Hydrometeorological Center for the last 10 years, identifies the ripening times of fruits and grapes in the Tashkent and Bukhara regions, the amount of solar energy during the drying season, monitoring of sunny days, temperature and relative humidity. The obtained data can be used in the design of solar-air dryers.

ЎЗБЕКИСТОН ИҚЛИМ ШАРОИТИДА МЕВА ВА УЗУМНИ ҚУРИТИШ УЧУН ҚУЁШ ЭНЕРГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Тоиров Зуҳр¹, Тўхтаев Шахзод Бешим ўғли²

¹ Бухоро Мухандислик Технология Институтини «Энергетика» кафедраси доценти, т.ф.н.

² Бухоро Мухандислик Технология Институтини «Энергоаудит» кафедраси магистранти

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

қуриштиш, қуёш энергияси, нисбий намлик, қуёш-ҳаво қуриштиш режими, лойиҳалаш, қуёш энергияси

ANNOTATSIYA

Мазкур мақолада Ўзбекистон гидрометеорология марказининг сўнги 10 йиллик маълумотларига асосланган ҳолда, Ўзбекистон иқлими шароитида Тошкент ва Бухоро ҳудудлари учун мева ва узумнинг пишиш вақтлари, қуриштиш мавсумида қуёш энергиясининг тушиш миқдори, қуёшли кунлар мониторинги, ҳарорат режими ва атмосфера ҳавосининг нисбий намлигини ўзгаришининг ўртача миқдори аниқланган. Олинган маълумотлардан қуёш-ҳаво қуриткич қурилмаларини лойиҳалашда фойдаланиш мумкин.

Қуёш энергиясидан фойдаланувчи қурилмаларнинг, шу жумладан қуёш-ҳаво қуриткичларнинг иш режими иқлимий шароитга, асосан Ерга тушаётган тўғри ва диффуз

радиациянинг миқдори, кун давомида қуёш нурларининг давомийлигига, қуёшли кунлар кетма-кетлигига, атмосферанинг ҳолатига, температура ва нисбий намликнинг ўзгаришига,

шамол тезлиги ва йўналишининг ўзгаришига боғлиқ бўлади. Мева ва узумни қуритишда асосий эътибор қуритиш режими, мева ва узумни пишиш вақти, қуритиш мавсуми ва имкониятини ҳисобга олиш зарур. Қўп йиллик кузатишлар ва тажрибаларларга асосланган ҳолда 1-жадвалда келтирилган қуритиш мавсумининг давомийлиги аниқланган.

Мева ва узумни пишишининг бошланиши ва декадалар бўйича қуритиш мавсумининг давомийлиги

Мева декада	Июнь	Июль	Август	Сентябр	Октябрь
	I II III	I II III	I II III	I II III	I II III
Гилос	х х х				
Абрикос	х	х х х	Х		
Олма	х	х х х	х х х	х	
Нок		х	х х х	х х х	
Анжир			х х х	х х х	
Шафтоли		х	х х х	х х х	х
Қароли			х х	х х х	х
Қовун		х	х х х	х х х	х х
Узум		х	х х х	х х х	х х
Унаби				х х	х х

Тажрибалар натижасида 1-жадвалда келтирилган маълумотларга асосан, мева ва узумни қуритиш мавсуми ва унга мос қуёш - ҳаво қурилмасидан фойдаланиш давомийлигини 120 кун деб белгилаб олинган. Ўзбекистон гидрометрология марказининг маълумотларига асосан қуёш-ҳаво қуритгичи иш режимини белгилашда муҳим бўлган катталиклардан ер

сиртига тушаётган қуёш радиацияси, ҳаво температурасининг ўзгариши, қуёшли кунлар ва қуёшли соатларнинг давомийлигини, ҳамда ҳаво ҳароратининг ўзгаришини Тошкент ва Бухоро учун таҳлили амалга оширилган.

Радиацион режим. Радиацион режимнинг асосий характеристикаси муайян жой учун тушаётган тўғри ва диффуз радиациянинг миқдорлари ҳисобланади. Бу миқдорлар орқали қуритиш мавсумида ёки қуритиш цикли

давомида тушаётган умумий қуёш радиациясини адабиётлардан маълум бўлган ҳисоблаш формулалари орқали аниқлаш мумкин.

Ер сиртига ёки бирон бир қурилмага тушаётган қуёш радиациясини махсус ўлчов асбобларидан пирометр – йиғинди қуёш радиациясини ўлчовчи асбоб ва актинометр – тўғри радиацияни ўлчовчи асбоблар ёрдамида аниқланади.

Амалда кўп йиллик маълумотларни таҳлили асосида ўртача миқдорни аниқлаш учун 2- жадвалда келтирилган маълумотлардан фойдаланиш мумкин. Олинган маълумотлар ҳақиқийси билан 5-7 %

фарқ қилишига асосланиб айтиш мумкинки, тадқиқот натижалари реалликка яқин ва натижалардан ҳисоб амалиётида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларига кўра, тик тушувчи қуёш радиациясининг интенсивлиги – J_1 ва диффуз радиациясининг миқдорлари - D йил вақтлари ва жойнинг географик кенглиги φ га боғлиқ бўлади.

$\varphi = 40$ географик кенгликда жойлашган район учун тушаётган J_1 ва D , (Bm/m^2) катталикларни 2- жадвалга келтирилган маълумотлар асосида аниқланади.

2-жадвал

Тик тушувчи қуёш радиациясининг интенсивлик ва йил вақтлари бўйича жойнинг географик кенгликка боғлиқлиги

	Кун соатлари						
	12	11 13	10 14	9 15	8 16	7 17	6 18
$J (Bm/m^2)$							
22 июнь	960	925	910	865	800	700	520
22 июль	940	980	910	865	800	800	465
22 август	940	985	910	865	780	630	300
22 сентябрь	980	920	880	880	705	550	100
22 октябрь	910	890	840	775	600	190	0
$D (Bm/m^2)$							
22 июнь	100	90	81	76	70	56	40
22 июль	95	85	78	72	66	58	37
22 август	85	79	72	67	62	49	28
22 сентябрь	75	73	67	60	52	35	6
22 октябрь	65	65	60	52	45	18	0

Қуёш – ҳаво қуритгичларидан олинган қуруқ маҳсулотнинг миқдори қуритиш мавсумида қуёш қурилмасининг иш куни C га боғлиқ бўлиб, уни қуйидагича аниқлаш мумкин:

$$C = a+b/2$$

Бунда: a - очик қуёшли кунлар сони;
 b – ярим қуёшли кунлар сони.

Олинган тадқиқот натижалари ойлар кесими бўйича 3-жадвалда қуёшли, ярим қуёшли ва қуёш ярқирашининг кутиладиган соатлар миқдори Тошкент

ва Бухоро шаҳари учун иқлим шароитидан келиб чиқиб келтирилган.

3-жадвал

Қуёшли, ярим қуёшли ва қуёш ярқирашининг кутиладиган соатлар миқдори ойлар кесими бўйичатақсимланиши

Ойлар	Қуёшли кунлар	Ярим қуёшли кунлар	Қуёшсиз кунлар	Қурилмани иш куни	Кутиладиган қуёшли соатлар
Тошкент					
Июнь	15	15	0	23	450
Июль	20	11	0	26	458
Август	24	7	0	28	420
Сентябрь	20	10	0	25	369
Октябрь	13	17	1	22	338
Бухоро					
Июнь	20	10	0	25	450
Июль	26	5	0	29	453
Август	27	4	0	29	420
Сентябрь	25	5	0	27	369
Октябрь	17	13	1	24	338

Температура режими. Ўзбекистон гидрометеорология марказининг сўнгги 10 йиллик маълумотларига асосланган

натижалари 4-жадвал Тошкент ва Бухоро иқлими шароити учун қуриштиш мавсумида ҳавонинг ўртача ойлик ҳароратининг ўзгариши келтирилган.

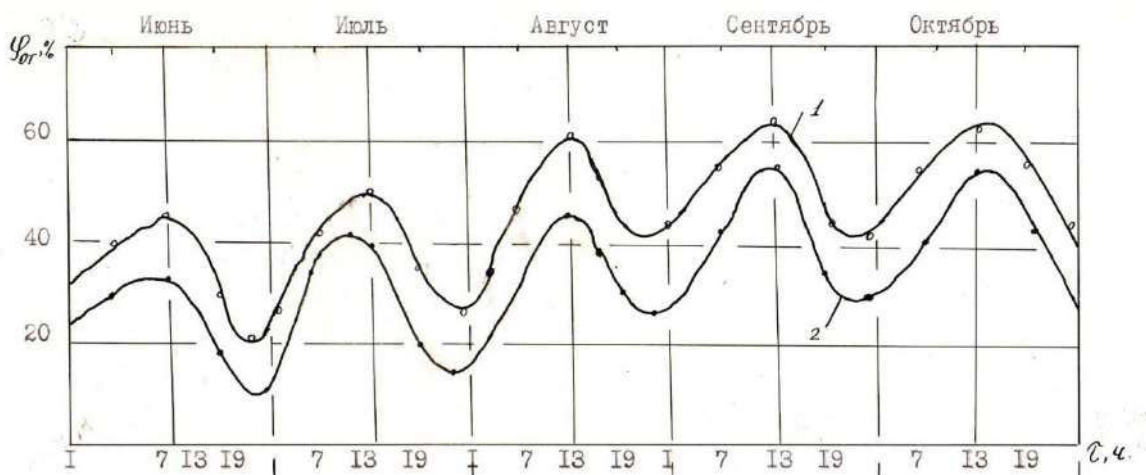
4-жадвал

Қуриштиш мавсумида ҳавонинг ўртача ойлик ҳароратининг ўзгариши

Жой номи	Июнь	Июль	Август	Сентябрь	Октябрь
Тошкент	24,7	26,9	19,4	12,6	6,4
Бухоро	28,3	30,0	28,0	21,5	15,0

Қуёш-ҳаво қуриштишида ишчи жисм сифатида ҳаводан фойдаланилади. Ҳавонинг ҳарорати билан бирга унинг нисбий намлигига ҳам тегишли

ҳисоблашларни бажариш муҳим катталик ҳисобланади. Тошкент ва Бухоро учун қуриштиш мавсумида ҳавонинг ўртача нисбий намлигини ўзгариши 1-расмда келтирилган.

1-расм. Ҳаво нисбий намлигини ойлар кесими бўйича тақсимланишининг ўртача миқдори

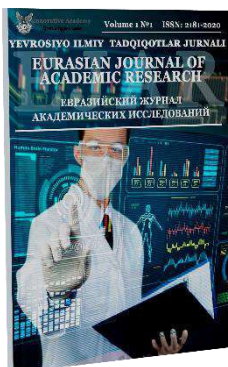
Қуритиш мавсумида сўнгги 10 йилда Тошкент учун(1) ва Бухоро учун-(2) ҳавонинг нисбий намлигини ойлар кесими бўйича тақсимланишининг ўртача миқдори кўрсатилган 1- расмда чизиқлар максимал ва минимал эгри чизиқлардан иборат. Юқоридаги маълумотларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, Ўзбекистоннинг иқлими шароитида мева ва узумни пишиш вақти билан қуёш радиациясининг максимал тушиши ҳавонинг юқори ҳарорати ва нисбий намлигининг пастлиги қуёш-

ҳаво қурилмаларидан самарали фойдаланиш имкониятини беради. Масалан, Тошкент вилоятида қуритиш мавсуми давомида 1 м² юзада 3,4*10⁶ кЖ энергия тушади. Бундан хулоса қилиш мумкинки, 1м² қуёш-ҳаво қурилмасидан фойдаланиш орқали 120 кг дан кўп бўлган шартли ёқилғи тежаллади. Бундай имкониятлардан фойдаланиш натижасида эса катта иқтисодий самарага эришиш мумкин бўлади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Куртов И.Е. Воздушно-солнечная сушка /-Тошкент, Издательство МСХ Ўзбекистон, 1976 г.
2. Тоиров З. Повышение эффективности гелиоконвективной сушки плодов и винограда (на примере плодов и винограда, произрастающих в Узбекистане) Ташкент-Бухара / 1986 г.
3. Умаров Г.Г., Мирзияев Ш.М., Юсупбеков О.Н. Гелиосушка сельхозпродуктов / – Ташкент: Фан, 1995 г.

THE IMPORTANCE OF LOGICAL THINKING IN ASSESSING STUDENT LITERACY

Mirzaqandova S.X.¹, Rashidova N. N²

¹ Student of Navoi State Pedagogical Institute, "Methods of teaching physics and astronomy" Student of,

² Navoi State Pedagogical Institute, "Technological education"

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059750>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

PISA, TIMSS, PIRLS, concept, information, period.

ABSTRACT

The rapidly evolving information age, in turn, places before the state and society modern requirements, the relevance and scope of which is growing day by day.

O'QUVCHILARNING SAVODXONLIGINI BAHOLASHDA MANTIQUIY FIKIRLASHNING AHAMIYATI

Mirzaqandova S.X.¹, Rashidova N. N²

¹ Navoiy Davlat Pedagogika Instituti "Fizika va astronomiya o'qitish metodikasi" yo'nalishi talabasi

² Navoiy Davlat Pedagogika Instituti "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

PISA, TIMSS, PIRLS, konsepsiya, axborot, davr.

ANNOTATSIYA

Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot davr o'z novbatida, davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qo'ymoqda.

Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot davr o'z novbatida, davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qo'ymoqda. Olamshumul strategik maqsadlarga erishish, yangi marralarni zabt etish, rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun mamlakatda

bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarning o'rni beqiyos. Bunday raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish zamirida inson kapitali, sodda qilib aytganda, inson va uning salohiyatini kashf etish hamda uni buyuk maqsadlarga

erishishga safarbar qilish kabi ulug'vor vazifalar turadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga muvofiq umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriyetish maqsadida, O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.

Konsepsiya doirasida, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarning bilim darajasini, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan.

– O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro dastur (The Programme for International Student Assessment – PISA);

– Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash

xalqaro dasturi (Progress in International Reading and Literacy Study – PIRLS);

– O'quvchilarning matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash dasturi (Trends in International Mathematics and Science Study – TIMSS);

Shuningdek, mazkur tizimda ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi yoshlarning ilmiy– tadqiqot va innovatsion faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida hukumat qaroriga muvofiq, Rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish bo'yicha xalqaro baholash dasturlarini (The Teaching and Learning International Survey – TALIS) tashkil etishga kirishildi.

O'quvchilar tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik kompetensiyalarini quyida keltirilgan ilmiy bilish turlari aks etgan baholash vositalari yordamida namoyish etadilar:

– fizik sistemalar (fizika va kimyo), tirik sistemalar (biologiya), Yer va Koinot haqidagi (geografiya, geologiya, astronomiya) fanlarning mazmunini bilish;

– ilmiy ma'lumot (bilim)lar olish uchun qo'llaniladigan turli xil metodlarni, shuningdek, standart tadqiqot jarayonlarini bilishga oid metodologik bilim;

– epistemik bilim, ya'ni bizning ilmiy tasavvurlarimiz ilmiy tadqiqot metodlari imkoniyatlarini tushunishimiz natijasiga aylanishi, ularning asoslanishi, shuningdek, faraz, gipoteza va kuzatish kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini bilish. Tabiiy fanlar mazmuniga oid bilimlar

o'quvchilarning fandagi asosiy g'oyalar va nazariyalar, jumladan, koinot tarixi va miqyosi, moddaning zarrachalardan tuzilganligi, evolutsiya haqida bilimga ega ekanliklari va tushunishlarini ifodalaydi. Fanning mazmuniga oid bilimlar deganda o'quvchilarning tabiat haqida fan tomonidan aniqlangan faktlar, O'quvchilar fizik sistemalarga oid quyidagi bilimlarga ega bo'lishlari talab etiladi:

1. Qonuniyatlar, g'oyalar, nazariyalarni bilishlari tushuniladi. Masalan, o'simliklarning yorug'lik ta'sirida karbonat angidrid, suv va unda erigan mineral tuzlardan qanday qilib murakkab molekulalarni sintez qilishini bilish.

2. Materiyaning tuzilishi (masalan, zarrachalarning modeli, bog'lanishlar);

3. Harakat va kuch (masalan, tezlik, ishqalanish) va masofadan ta'sir ko'rsatish (masalan, magnit kuchlari, Yerning tortish kuchi va elektrostatik kuchlar);

4. Moddaning fizik xossalari (masalan, agregat holatining o'zgarishi, issiqlik va elektr o'tkazuvchanligi);

5. Energiya va uning transformatsiyasi (masalan, energiyaning saqlanishi, tarqalishi, kimyoviy reaksiyalar);

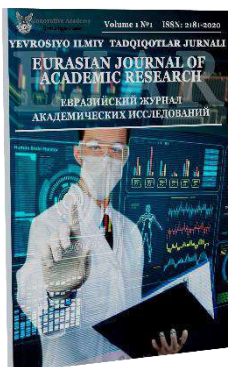
6. Moddaning kimyoviy xossalari (masalan, kimyoviy reaksiyalar, energiyaning o'zgarishi, kislotalar/asoslar);

7. Energiya va materiyaning o'zaro ta'siri (masalan, yorug'lik va radio to'lqinlar, tovush va seysmik to'lqinlar).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirovna, T. R. (2021). Issues of further improvement of water cadastre legislation of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1241-1253.
2. I.V. Grosheva, L.G.Evstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova "Ilk qadam" Maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi, Toshkent-2018.
3. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, Toshkent-2018.
4. Maktabgacha ta'lim metodikasi va nazariyasi jurnali.
5. Ruziyev, D. Y. (2021). BO'LAJAK O'QITUVCHIDA MUSIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH. *Scientific progress*, 1(5).
6. Ruziev, D. Y. (2021). DESIGNING THE LEARNING PROCESS FOR MUSICAL WORKS. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6(ICDSIIL), 6-6.
7. Ruziev, D. Y. (2021). THE ROLE OF THE CONDUCTOR IN ORCHESTRAL PERFORMANCE. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 1(01), 66-71.
8. Toshboeva, R., & Tukhtashev, H. (2020). Entrepreneurship and cadastral activity in the sphere of natural resources: Problems and development prospects in the digital economy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(S1), 890-898.
9. Тошбоева, Р. С. (2020). ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ О ПРИРОДНЫХ РЕСУРСАХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ. *ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, 5(3).

SMART WAREHOUSE PROJECT FOR AUTOMATED MANAGEMENT OF AUTOMATED SELF-MANAGEMENT CORPORATE OBJECTS

Umaraliyev Jamshidbek To'xtasin o'g'li¹, To'ychiboev Abbosjon Erali
o'g'li², G'aniyev Sanjar Fazliddin o'g'li³

^{1,2,3} Student of Fergana filiation of Tashkent University of Information
Technologies named after

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059792>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Smart warehouse,
arduino platform,
temperature sensor, air
conditioner, motors for
ventilation, foam,
construction materials,
bluetooth sensor.

ABSTRACT

This article provides information on the internal and external structures of a smart warehouse, the devices used, the principle of operation and where and how to use them.

AVTOMATIK O'ZINI-O'ZI BOSHQARUVCHI KORPORATIV OBEKTLAR BOSHAQARUVNI AVTOMARLASHTIRISHDA AQILLI OMBOR LOYIHASI

Umaraliyev Jamshidbek To'xtasin o'g'li¹, To'ychiboev Abbosjon Erali o'g'li², G'aniyev
Sanjar Fazliddin o'g'li³

^{1,2,3} Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot Texnologiyalar Universiteti
Farg'ona filiali talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Aqlli ombor, arduino
platformasi, temperatura
datchigi, konditsioner,
vertilyatsiya uchun
motorlar, penoplast,
qurilish mollari, bluetooth
datchigi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada aqlli omborning ichki va tashqi tuzilmalari, foydalanilgan qurilmalar, ishlash prinsipi va qayerlarda va qanday foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

O'zbekiston hududida bunday Avtomatlashtirilgan omborlar juda kam bo'lib, darajasi ham yuqori emas.

Bugungi kunda hayotimizda ro'y berayotgan barcha hodisalarni oldini olish, jamiyatimizni juda ko'p jabhalarida, xavfsizlik tizimi, sog'liqni saqlash tizimi, avtomatik boshqaruv tizimlarida loyiha asosini ko'rishimiz mumkin

Bugungi kunda aksariyat omborlar qo'l mehnati bilan boshqariladi. Agar bunday turdagi omborlarni Avtomatik boshqaruv tizimiga o'tkazsak mevaning saqlanish sifatini oshirgan bo'lamiz.

Dolzarb mavzu deb qaralishining sababi hozirgi kunda loyihani uy sharoitida ham shakllantirish, xonadonlarda, oilalarda ma'lum bir tadbirkorlikni kelib chiqishini ta'minlaydi.

Aksariyat hollarda ombor meva mahsulotlarini saqlash uchun xizmat qilsa shu bilan birgalikda, kimyoviy moddalar, dori-darmonlar, sabzavot va poliz ekinlarini ham saqlash mumkin bo'ladi.

Umumiy olib qarganda yoz oylarida uzilgan mevalarni kuz, keyingi oylargacha saqlash maqsadda foydalaniladi. Qo'llanilish tartibi- hududi, iqlim sharoiti, hajm nuqtayi nazaridan ma'lum bir miqdorda mahsulot joylashtiriladi. Elektr ta'minoti uzluksiz joylarda qurilishi maqsadga muvofiq sanaladi. Har qanday mahsulot saqlanish turiga, muddatiga qarab joylashtiriladi. Loyiha asosida qurilgan omborlar avtomatik tarzda saqlash jarayonini o'zini-o'zi boshqaradi.

Ombor asosan meva mahsulotlari xamda sabzavotlar uchun mo'ljallangan bo'lib u malum bir o'lchamda quriladi. Xonadonlar uchun 3 metr³ dan 6 metr³

Katta obyektlar uchun esa 10 metr³ dan 16 metr³ gacha bo'lishi maqsadga muvofiq.

Aqli ombor uchun ishlatiladigan texnik vositalar quyidagicha:

1. Arduino platformasi
2. Temperatura datchigi
3. Konditsioner
4. Vertilyatsiya uchun motorlar
5. Penoplast
6. Qurilish mollari
7. Bluetooth datchigi

Omborda mevalar sifatli saqlanishi uchun ma'lum bir haroratni bir maromda ushlab turishimiz kerak. Qish va kuz mavsumlarida mevalarning saqlanishi yoz mavsumiga nisbatan qiyinroq bo'ladi. Har bir mevaning saqlanish muddati mavjud bo'lib, ular 1 oydan 6 oygacha, sabzavotlar esa turiga qarab 3 oydan 1 yilgacha saqlanadi. Meva va sabzavotlarning saqlanishi uchun harorat darajasi minimum 0, maksimum 3 darajani tashkil qiladi. Bizning omborimizda saqlanayotgan mevalarni turiga qarab joylashtiramiz va ombor joriy ishlash tizimini ishga tushiramiz. Ombor umumiy tashqi devorlari havo o'tkazmaydigan konteynerlar yoki Quyma bitonlardan tashkil topkan va xavo o'tkazmaydigan vakum xolatida tayyorlanadi. Devor(konteyner) bo'ylab to'liq ravishda penoplast 3,4 sm qalinlikda yopishtirilgan bo'lib Xavo uchun 2 tomonga deraza o'rntiladi. Saqlash jarayonida 1 sutkada yani 24 soatda 10-15 minut shamollatib turiladi. Shamollatish avtomatik tarzda tashqi haroratga qarab amalga oshiriladi. Ushbu omborda saqlanayotgan mevalarni vaqti-vaqti bilan ko'rikdan o'tqazib turishi kerak. Tizim ish jarayoni ham avtomatik tarzda ham kerak bo'lsa qo'l orqali telefonda boshqarish mumkin.

Kelajakda ushbu loyihaga zamon talabiga qarab qo'shimchalar va yangiliklar kiritish mumkin. Xonadonlarda qurilgan ombor

uchun bitta konditsioner yetarli. Qolgan katta omborlarga hajmiga qarab konditsionerlar o'rnatiladi. Ushbu loyihani elektr tarmoq manbayi uzluksiz joylarga qurish tavsiya etiladi. Har bir xonadonda ushbu loyihani amalga oshirish mumkin va kerakli foydalanish mumkin.

1. DHT11 datchigi

DHT11 datchigi raqamli chiqish signalini sozlaydigan raqamli harorat va namlik datchigi. U namlik datchigi va termistordan iborat.

Agar mikrokontrollerga ulagan bo'lsangiz, siz Vcc va Data terminali o'rtasida 10 kΩ tortishdan tortib tortiladigan qarshilik qo'yishingiz mumkin.

2. Gaz datchigi

Gaz datchiklari tashqi muhitdagi uglevodorod gazlari (propan, metan, butan), tutun, vodorod kabilarni aniqlash uchun qo'llaniladi.

Ushbu datchiklari ishlab chiqarishda, oddiy holatda qo'llanilishi mumkin.

Datchik yordamida havodagi gazning miqdori aniqlanadi.

Gaz datchigining ishlash prinsipi:

- Datchik havodagi gazning miqdorini nisbiy tarzda analog qiymat qaytaradi. Datchikda regulyator mavjud bo'lib sezuvchanlikni boshqarish imkoniyati mavjud.

Kuchlanish 5 B
Tok: 160 mA
O'lchash diapazonlari:
Пропан: 0,2 – 5 промилле
Бутан: 0,3 – 5 промилле
Метан: 5 – 20 промилле
Водород: 0,3 – 5 промилле
Пары спиртов: 0,1 – 2 промилле
Masofa datchigi

HC-SR04 masofa datchigi bo'lib, masofani 2 dan 400 sm gacha bo'lgan masofagacha o'lchash imkonini beradi. U ultratovushli va elektron nazorat qilish tizimining emitter va qabul qiluvchisi joylashtirilgan sxema hisoblanadi. Datchik kichik o'lchamga va oddiy interfeysiga ega: ikkita kuch chiqishi, bitta kirish va bitta chiqish. Aqlli uyda yoki xavfsizlik tizimida mavjud bo'lgan detektor sifatida, shuningdek, har qanday robototexnikada ham foydalanish mumkin. Bundan tashqari, siz u orqali mashinalar qilishingiz mumkin, faqat ko'cha muhitida tezda ifloslanib ketadi.

3. Fotorezistor datchigi

Yarimo'tkazgich fotoelementlari - fotorezistorlar ularga tushgan nur ta'sirida qarshilikni o'zgartirish xususiyatiga ega. Ushbu datchik orqali biz yorug'lik qiymatini aniqlab olamiz.

Bu datchikni hozirda avtomashinalar chiroqlariga ham joylashtirishmoqda, ya'ni ma'lum darajadagi qorong'ulik tushganini o'lchab beradi va shunga qarab mashina chiroqlarini yoqishi mumkin.

4. Bluetooth

HC-06 siz ma'lumot uzatish va qabul qilish orqali ketma-ket port sifatida ishlaydi. Ya'ni, kompyuteringizda yoki telefoningizda Arduino IDE yoki Bluetooth ilovasida Serial Monitor oynasini ishlatib, loyihangizni kuzatib borishingiz va boshqarishingiz

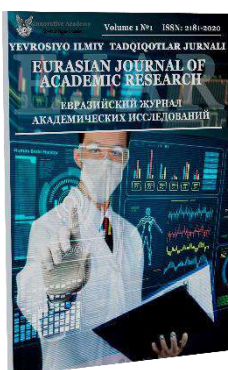

mumkin. Misol uchun, boshqaruv pulti uchun aloqa sifatida ishlatishingiz mumkin. Xulosa qilib aytganda, ushbu loyiha nafaqat texnologiyada, bu balki juda ko'p sohalarda, hayotimizda yetarlicha o'rin egallaydi. Bu loyiha orqali nafaqat o'zimizni balki kelajak avlodni ham texnologiyalar bilan yetarlicha ta'minlash, qulayliklar yaratish, zamonaviy kompyuterlashgan tizimga bog'lash va hayotimizda robototexnologiyalar rivoji uchun ham ma'lum mmiqdorda o'z hissamizni qo'shamiz. Televizor orqali, internetlar orqali ko'ramizki bunday loyihalarni chet davlatlar amalga oshirmoqda, ko'plab pult orqali boshqariladigan omborlarni yaratishmoqda, robototexnologiya borasida ham ayniqsa Yaponiya, Koreya, Amerika, Germaniya davlatlaridan qolishmasligimizni, bizdan keyingi kelajak avlod esa biz qilgan ishlarga yangidan-yangi g'oyalarni kiritgan holda ularni rivojlantirish imkoniyatlari yaratiladi.

Shuningdek, hozirda bizda ishlab chiqarish, tadbirkorlik sohalari ham juda terkor sur'atlarda o'sib bormoqda. Bunday loyihalarni ishlab chiqarish, tadbirkorlik sohasida ham katta marralarni, sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarishda ko'mak vazifasini, ishchi xodimlar ishlarini, vazifalarini ham amalga oshiradigan holda loyihalash orqali ham bunga o'z hissamizni qo'shishimiz mumkin. Chunki men yaratgan ushbu loyiha robototexnologiya sohasida qo'llanilayotgan eng ko'p jihatlarni qamrab oladi. Shundan ham bilib olishimiz mumkinki bu loyihamiz ombordagi himoya, ya'ni qorovul vazifasini, ogohlantirish imkonini, chiroqlarni pult orqali boshqarish imkonlarini, ombor haroratini ma'lum miqdorda olib borish kabi qulayliklarni qamrab olgan, bu esa hayotimizni yana bir qadam yengillik, qulaylik sari qadam hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://radiohata.ru/arduino/465-sbornik-knig-po-arduino>
2. <https://fb2book.ru/tags/Arduino/>
3. <https://роботехника18>.
4. <http://arduino.on.kg/books>

REFORMS IN THE IMPLEMENTATION OF STATE YOUTH POLICY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Akbaraliyev Shaxboz Fayoz ugli¹

¹ Andijan State University, 3rd year student of National Idea, Fundamentals of Spirituality and Legal Education

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059808>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

internet, peace,
independence, media,
assembly, governance,
reform.

ABSTRACT

From the first days of independence, the spiritual and physical well-being of young people and children has become the main policy of our state. One can understand this by looking at the names of the years and the content of the decisions made.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHDAGI ISLOHOTLAR

Akbaraliyev Shaxboz Fayoz o'g'li¹

¹ Andijon Davlat Universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi uchinchi bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

internet, tinchlik,
mustaqillik, ommaviy
axborot, assambleya,
boshqaruv, islohot.

ANNOTATSIYA

mamlakatimiz mustaqillikka erishgan birinchi kunlardanoq yoshlarning, bolalarning ma'naviy va jismoniy barkamolligi davlatimizning bosh siyosatiga aylandi. Buni yillarning nomlanishiga, chiqarilayotgan qarorlarning mazmuniga bir ko'z tashlagan inson anglab oladi.

Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan davlat iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirishlar lozim.

Islom Karimov

Ma'rifatli odam mamlakatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib o'rin

egallashi uchun fidoyilik ko'rsatishi tabiiy. Chunki har qaysi davlat, har qaysi millat, birinchi navbatda, o'zining yuksak madaniyati va ma'naviyati bilan kuchlidir. Mustaqillikning dastlabki yillarida Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan: «Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy

jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirilishi lozim» degan fikr bugun ijobat bo'lmoqda.

Insoniyatning kelajagi haqida qayg'uda bo'lgan dunyo ahli bu tajovuzdan bezovta, albatta. Natijada «Kiber jinoyatlar to'g'risida»gi konvensiya xalqaro amaliyotda qo'llana boshlandi, Evropa Ittifoqi parlamenti assambleyasining «Voyaga etmaganlar uchun xavfsiz internet va onlayn resurslarni joriy qilish to'g'risida»gi tavsiyalari ishlab chiqildi, Germaniyada «Yoshlarni himoyalash to'g'risida», Litvada «Voyaga etmaganlarni ommaviy axborotning salbiy ta'siridan himoyalash to'g'risida» va Rossiyada «Bolalarni sog'lig'i va rivojlanishiga ziyon yetkazuvchi axborotdan himoyalash to'g'risida»gi qonunlar kuchga kirdi. Ammo bu chora-tadbirlar samarasidan o'sha davlatlarning o'zi ham to'la qoniqmayotgani ma'lum.

Bizda esa mamlakatimiz mustaqillikka erishgan birinchi kunlardan oq yoshlarning, bolalarning ma'naviy va jismoniy barkamolligi davlatimizning bosh siyosatiga aylandi. Buni yillarning nomlanishiga, chiqarilayotgan qarorlarning mazmuniga bir ko'z tashlagan inson anglab oladi. Masalan, «O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi qonunda yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, jumladan, zo'ravonlik, hayosizlik va shafqatsizlikni targ'ib qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar, «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi qonunda esa behayollik, shafqatsizlik va zo'ravonlik haqida hikoya qiluvchi, inson qadr-qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etishlariga sabab bo'luvchi adabiyotlarni tarqatish, filmlarni namoyish etish

taqiqlanishi belgilab qo'yilgan. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov «Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch» asarida bu masalaning oqilona echimini ko'rsatib berib, shunday ta'kidlaydi: «...yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq yuzaga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini bolalik paytidan boshlab shakllantirishimiz kerak». Demak, kurash maydoni – bolalik, yo'l esa – «jaholatga qarshi ma'rifat» yo'li. Bu yo'l – otabobolarimizdan qolgan «Suvga tupurma, harom bo'ladi», «Kechasi sayoq yurma, jin chaladi» degan nasihatlar va ertagu rivoyatlar o'qib berishdek oddiy ma'rifatdan boshlanadi. Bu yo'l, ko'cha-yu ekranlardagi faqat «hayotdan lazzatlanib qol» mazmunidagi reklamalarni, tanini va mashinasini ko'z-ko'z qiladigan kliplarni kamaytirishdan boshlanadi. Bu yo'l – bolasiga mehribonligini qimmat telefon olib berishda emas, uning vaqtini qanday va kimlar orasida o'tkazayotganidan xabardor bo'lishda deb biladigan ota-onalardan boshlanadi. Bu yo'l – maktabdayoq yaxshiroq bilim berishga intiladigan fidoyi muallimlardan boshlanadi. Bu yo'l internetdagi shafqatsizlik va behayollikdan saboq beradigan saytlar hamda o'yinlarga cheklov qo'yishdan boshlanadi. Bu yo'l dasturxonga halol topilgan nonni qo'yib, uning naqadar lazzatli ekani bolalarga aytib beriladigan oilalardan boshlanadi. Bolalikning odamlar haqidagi pok tasavvurlari ana shunday hayot tarzi hamda har birimizning muntazam sa'y-harakatlarimiz tufayli saqlanib qoladi. Xotirjamlik hukm surayotgan davlatda yashayotganimiz uchun shukr qilishimiz kerak. Boshqaruv jilovi qo'ldan ketgan davlatlardagi ahvolni hammamiz ko'rib,

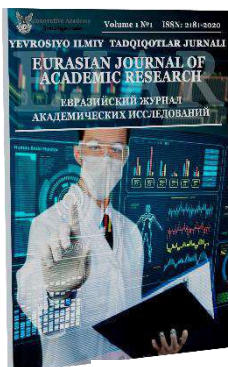

bilib turibmiz. Ularda har kuni urush, janjal, bir soʻz bilan aytganda, koʻngilda halovat yoʻq. Tinchlik bor joyda esa inson qadr-qimmatini ulugʻlashga, odamlarni moddiy va maʼnaviy jihatdan qoʻllab-quvvatlashga vaqt ham, mablagʻ ham topiladi. Shuning uchun yoshlar barcha davrlarda jamiyatning faol qatlami sifatida eʼtirof etib kelingan. Shu bilan bir vaqtda oʻzgaruvchan va muntazam shakllanib boruvchi bu qatlam doimiy yoʻnaltirilib va qoʻllab-quvvatlab turishni talab etadi. Mazkur vazifalar qonunlar ijrosining kafolati sanalmish davlat tomonidan amalga oshiriladi. Bu jarayon qanday kechadi? Farzandlarining ijtimoiylashuvi, huquq va erkinliklarining kafolatlanishi, jamiyatda oʻz oʻrnini topishi uchun oʻzini masʼul, deb bilgan har bir davlat yoshlar hayotiga

yoshlarga oid siyosati bilan taʼsir oʻtkazadi. Barkamol avlodni ijtimoiy toʻgʻri yoʻnaltirish, ularga hayotda oʻz oʻrnini topishlari uchun moddiy va maʼnaviy sharoit yaratib berish asnosida davlat va yoshlar oʻrtasidagi munosabatlar mustahkamlanib boradi va bu, oʻz navbatida, yoshlarning huquq va burchlarga rioya qilish masʼuliyatini ham oshiradi. Har bir davlat yosh avlodni demokratik, umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiya qilishning uddasidan chiqishi, ularni ijtimoiy jihatdan etarli darajada qoʻllab-quvvatlashi shart. Aks holda mamlakat aholisi faqatgina ishsiz va salohiyatsiz fuqarolar hisobiga ortib, keskin kriminogen vaziyat va ijtimoiy ziddiyatlar paydo boʻlishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A. Karimov Oʻzbekiston - kelajagi buyuk davlat. // Oʻzbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1 - T.: Oʻzbekiston, 1996
2. I.A. Karimov. «Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch». «Maʼnaviyat». Toshkent 2008
3. Sh.M.Mirziyoyev «Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatining birgalikda barpo etamiz» «Oʻzbekiston» Toshkent
4. 2017-2021- yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha «Harakatlar strategiyasi» Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 4947-sonli farmoni.
5. 2016-yil 14 sentabrida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan «Yoshlarga oid davlat siyosati toʻgʻrisida»gi qonun.

CLINICAL AND PATHOGENESIS OF ATHEROSCLEROSIS

Mirzaeva Madinabonu Rustam qizi¹

¹ Samarkand State Medical Institute

He is a Level 2 medical student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059825>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Disease, arterial,
connective tissue, lipids,
metabolism, blood
vessels.

ABSTRACT

This article discusses the causes of chronic atherosclerosis in the human body as a result of malnutrition, the impact of organic and inorganic substances on the development of atherosclerosis.

ATEROSKLEROZ KASALLIGINING KLINIKASI VA PATOGENEZI

Mirzaeva Madinabonu Rustam qizi¹

¹ Samarqand Davlat Tibbiyot Instituti

Davolash ishi bo'limi 2-bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Kasallik, arteial, biriktiruvchi
i to'qima, lipidlar, moddalar
almashuvi, tomirlar.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada inson organizimida noto'g'ri ovqatlanish natijasida kelib chiqadigan surunkali Ateroskleroz kasalligining sabablari, organik va noorganik moddalarning ateroskleroz kasalligining kelib chiqishiga ta'siri xususida so'z boradi.

Ateroskleroz surunkali kasallik bulib, unga arterial devorlarga lipidlar infiltratsiyasi va biriktiruvchi to'qima o'sishi natijasida tomir teshiglari torayib ichki a'zolar va qon aylanish buzilishidan kelib chiqadi. Xolesterolin plakalari va yog'lari tomirlarga tasir qilib tomirlarning devorlari zichroq bo'lib, elastiklikni yo'qotadi. Ko'pincha notog'ri ovqatlanish, ortiqcha vazn va boshqa omillar tufayli kasallik 30 yoshdan oshgan

odamlarga paydo buladi. Ateroskleroz insonlarda uzoq vaqt davom etib asta sekinlik bilan boshlanadi.

Agar bemor yuragida tush suyagining ortida og'riq sezsa, bosh aylansa bu kasallik o'zida borligini bilish mumkin.

Ateroskleroz va u bilan bog'liq bulgan ichki a'zolarining xastaliklariga yurak ishemik kasalligi, miokard infarkti, bosh miyada ,

oyoqlarda va qorin bushlig'i a'zolarida qon aylanishning buzilishi kiradi.

☐ Tanadagi eng katta tomirning shikastlanishi tufayli yurak va boshqa organlarga ta'sir qiladi. Aortadan ko'p miqdorda qon o'tadi. Agar devorlar toraytirilsa, o'tkazuvchanlik pasayadi, bu bosimni oshiradi natijada surunkali shaklga o'tadigan yangi kasalliklar paydo bo'ladi. Odam kasalligi tufayli ozishni boshlaydi, ovqat yutishi qiyinlashadi, ovozi o'zgaradi.

☐ ARTEROSKLEROZ- yirik va o'rta arteriyalarning aorta, yurak, miya, qo'l va oyoqlar tomirlarining surunkali kasalligi bo'lib yosh o'tgan sari tomirlar ichki devorida patalogik o'zgarishlar natijasida, yog' moddalar toshma ko'rinishida to'planib borib bu arteriosklerotik toshmalar biriktiruvchi to'qimaning o'sishi va kalsiy tuzlarining to'planishi hisobiga arteriya tomirlarining teshiklari asta sekin torayishiga, dag'alashuviga olib keladi va butunlay yopilib qolishi ham mumkin. Bunung natijasida kasallangan arteriya orqali qon bilan ta'minlanuvchi a'zolarining ish faoliyatining ishdan chiqaradi. Qon tomirining ichki devorlari torayishi bilan ma'lum vaqt ichida o'tadigan qon hajmi kamayadi va bu tomir orqali qon bilan ta'minlanadigan a'zo normadan kamroq oziq moddalar, normadan kamroq kislorod bilan taminlanadi. Natijada a'zo o'z vazifasini to'liq bajarolmaydi, oziq moddalar bilan tuyinmaganlik sababli asta-sekin to'qimalar o'ladi va yemirilib boradi.

Aterosklerozning patogenezi aterogenez deyiladi. Aterosklerotik lezyonlarning rivojlanishida lipoproteinlar va undan leykositlarning kirib kelishida va chiqishida, hujayralarning ko'payishi va

nobud bo'lishida, hujayralarlararo moddaning shakllanishi va qayta joylashishida va qon tomirlarining ko'payishi va ohaklanish jarayonlari bulib bu jarayonlar ko'p signallarga asoslanga, ko'pincha ko'p yo'nalishli bo'ladi. Ateroskleroz kasalligining rivojlanishida lipid moddalar almashinuvi asosiy o'rinda turadi, lipidlar oqsillar bilan birikib qon plazmasida lipoproteidlarni xosil qiladi. Kasallikni potogenizida yurakning xar sistolasida arteial tomirlar kengayib, diastolasida torayadi, sekin asta intima qavat bushashadi g'adur budur bulib qoladi. Natijada tomirlarning intima pardasi qondagi yog', tuz moddalar to'planib, qon aylanishini buzilishiga yani ishemiyaga olib keladi. Bu holatlar ateroskleroz kasalligining boshlang'ich davrida arteriya devorlarida lipidlar to'planishi bilan boradi. Ateroskleroz patagenizida muxim uringa ega almashunuv faktor bular giperxolesterinemiya, past zichlikdagi plazmali lipoproteidlarning ko'pligi kiiradi. Ateroskleroz miya yarim arteriyalari vaqtinchalik miya yarim ishemiyasini yoki insultni keltirib chiqaradi. Mezenterik arteriyalarning aterosklerozi ishemiya va ichak infarkti mezenterik trombozga olib keladi.

Aterosklerozning klinik ko'rinishi qaysi arter ta'sirlanganiga qarab o'zgaradi. Ammo har holda, u gipoksiya belgilari-to'qimalar va organlarning ochligini o'z ichiga oladi. Aortada, yurak toj tomirlarida, bosh miya arteriyalari, buyrak arteriyalari, ichak tutkich arteriyalari, qo'l va oyoq arteriyalarida ateroskleroz kasalliklari vujudga keladi. Spazm natijasida, bazan toj arteriyasi tarmoqlarining aterosklerotik jarayon bilan o'zgarishi va miokardning qisqa muddatli ishemiyasi tufayli vujudga keladi. Bu o'zgarishlar klinik jihatdan

ko'krak qisishi(angina pectoris), stenokardiya(stenocardia), yurak astmasi(asthmacardiate) belgilari bilan vujudga keladi. Bunday hollarda miokarda qon aylanishining buzilishi, qorinchalarning tebranishi(miokardning turlicha tartibsiz qisqarishi tufayli yurakning falajlanishi o'limga sabab bo'ladi. Bosh miya arteriyalari aterosklerozida tromboz natijasida qon aylanishi to'satdan buziladi, natijada miyada ishemiya, kulrang moddaning yumshashi ko'rinishidagi nekrozli o'choqlar hosil bo'ladi. Ateroskleroz natijasida miyaga qon quyilishi kam uchraydi. Ichaktutqich arteriyalari aterosklerozida ancha xafiroq, bunda bemor qornida og'riq sezadi, bu hodisa abdominal angina deyiladi. O'zgargan ichaktutqich arteriyasi tromb bilan berkilib qolib, ichak devori nekrozga uchrab (ichak gangrenasi), keyinchalik Peritonitga aylanib ketadi. Toj tomirlarda qon aylanishining o'tkir buzilishida Buyrak arteriyalarining aterosklerozida, ularning yirik tarmoqlarini va buyraklar arteriyalarining o'zini zararlaydi, bu arteriyalarning ichki

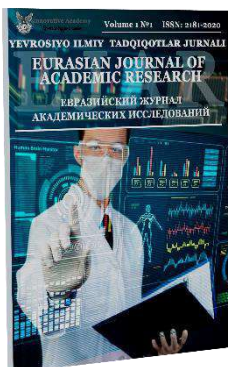
qavati o'sib ketib yo'lini toraytirib qo'yadi. Natijada bir-ikkita yoki ko'p aterosklerotik chandiqlar hosil bo'ladi, chandiqlar ko'p bo'lsa buyrak kichrayadi va juda bujmayib qoladi. Buyraklarning aterosklerotik atrofiyasi(aterosklerotik nefrosirrozi) deb shu hodisaga aytiladi.

Qo'l va oyoq arteriyalari aterosklerozida oyoq arteriyalari ko'proq va kuchliroq o'zgaradi.

Aorta va elastik tipdagi yirik arteriyalar(uyqu, o'mrov osti, yonbosh arteriyalari) aterosklerozida aterosklerotik pilakchalar ko'pchib, tomir yo'lga bo'rtib chiqadi, tomirlarning ichki ko'rinishi g'adur-budur bo'lib o'sadi, ateromatoz yaralar hosil bo'ladi, shu joyda tromblar, tromboemboliyalar, anevrizmalar yuzaga keladi. Aterosklerozning og'rlashuvi o'tkir o'zgarishlarda kuzatiladi. O'lim tromboemboliya, anevrizmalarning yorilishi, qon ketishlar, infarkt, gangrenalarda sodir bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.O Haydarov, SH.X.Ermatov Ichki kasalliklar Toshkent-2005
2. K.Bahodirov. Ichki kasalliklar Toshkent -1993
3. K.Chartakov, M.A.Mamataliyeva umumiy patologiya Toshkent 2013
4. Internet sahifalari va Avitsenna.uz sayti.

EXPRESSION OF SEMANTIC STRUCTURE OF TASTING QUALITIES IN LITERARY TEXTS (IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES)

Vohidova Hilola Soibjon qizi¹

¹ Andijan State University

Linguistics (Uzbek language)

Level 1 Master

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059887>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

adjective, English, Uzbek, types of meanings of adjectives, adjectives of taste, literary text.

ABSTRACT

This article focuses on the nominal and verbal compatibility of taste-related lexemes in English and Uzbek, and reflects the scientific views of language users on the word's taste. Example sources are works of art in English.

MAZA-TA'M BILDIRUVCHI SIFATLARNING SEMANTIK STRUKTURIZMINI BADIY MATNLARDA IFODALANISHI (INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILLARIDA)

Vohidova Hilola Soibjon qizi¹

¹ Andijon davlat universiteti

Lingvistik (o'zbek tili) yo'nalishi

1-bosqich magistranti

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

sifat, ingliz tili, o'zbek tili, sifatlarning ma'no turlari, maza-ta'm sifatlari, badiiy matn.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola maza-ta'm bilan bog'liq leksemalarning ingliz va o'zbek tillaridagi nominal va og'zaki muvofiqligini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, so'zning ta'mga nisbatan tildan foydalanuvchilarning ilmiy qarashlarini aks ettiradi. Misol manbalari ingliz tillidagi badiiy asarlardir.

Sifat – predmetning rangi, hajmi, shakli, mazasi, xarakteri, psixik holati, o'rin yoki vaqtga munosabati kabi belgilarni anglatadi. Masalan, qizil, katta, shirin, baland, yomon, sho'x, ertalabki kabiladir. Boshqa so'z turkumi ham belgi ifodalaydi.

Ammo sifat barqaror va turg'un belgi ifodalashi bilan ulardan ajralib turadi. Masalan, Gul – qizil deganda turg'un (statik) belgi, Gul qizardi deganda esa o'zgaruvchi (dinamik) belgi namoyon bo'lgan. Sifat anglatadigan belgi boshqa turkum

anglatadigan belgidan xususiyati bilan farq qiladi. Masalan qizg'ish –qizil - qip-qizil. Boshqa turkum anglatuvchi belgida esa bunday xususiyat yo'q. Sifat gapda sifatlovchi aniqlovchi, qisman kesim, hol vazifasida keladi. Shu asosda sifatning umumniy grammatik ma'nosini "asosan predmetning, qisman harakatning belgisini bildirib, gapda asosan sifatlovchi aniqlovchi, ba'zan kesim, harakatning belgisini bildirib, gapda asosan sifatlovchi aniqlovchi, ba'zan kesim, ayrim hollarda hol vazifasida kelish" ko'rinishida tiklash mumkin. Sifatni tasniflovchi kategoriya daraja kategoriyasi hisoblanadi. Bu kategoriya deyarli hamma tillarda mavjud bo'lib, barcha sifatlar uchun qo'llaniladi. Shunga qaramay turli tillarda u turlicha talqin qilinadi.

Sifatlar ko'p ma'noliligiga ko'ra bir qancha qiziqarli muammolarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi va bunda asosan matndan kelib chiqadigan kontekstual ma'noga e'tibor qaratiladi. Sifatlardagi ko'p ma'nolilik to'g'risidagi muammolar haligacha to'liq yechimini topmagan. Shunga qaramay bu nazariy muammolar sifat va ko'plab boshqa muammoli so'z turkumlarini o'z ichiga qamrab oladigan tilning umumiy lug'atini yaratuvchilari hisoblanmish lug'atshunos olimlarning yaratgan ishlarida o'z yechimimni topdi. Ular lug'at tarkibini ma'no va ifoda jihatidan turlarga ajratish bilan bir qatorda lug'atdagi turli ma'nolarni o'quvchiga aniq va tushunarli tarzda yetkazib berish masalasini maqsad qilib qo'ydilar. Bejointning qayd etishicha "Ma'nolariga ko'ra turlarga ajratiluvchi ko'p miqdordagi lug'atlarni bir-biriga qiyoslash qiziqarli jarayondir." Shunga ko'ra sifatlarga oid nazariy muammolarni ko'rib chiqamiz.

Dastavval sifatlarning ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, sifatlarning ma'nosi matndagi boshqa elementlarga qarab o'zgarishi mumkin. Gove sifatlarning ikkita o'ziga xos muammoli jihatiga e'tibor qaratdi:

1. Sifatlar ma'no jihatdan haqiqiy hayotdagi biror bir "tassavur qilib bo'ladigan predmet"ga mos kelmasligidir.

2. Sifatlar ma'noning tipik iyerarxiyasida mavjud bo'lmaydi, ya'ni ta'riflashni ananaviy analitik usuliga qarshi turadi [1, b. 5-32]. Millerning qayd etishicha "Sifatlar boshqa so'z turkumlaridan farqli o'laroq o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular sinonim va antonimlar bilan aloqaga kirishganda tilning lug'at boyligini boyitishga xizmat qiladi." So'zlarda antonim va sinonimlar o'rtasidagi aloqa bir vaqtning o'zida vujudga keladi. Masalan "strong" sinonimlarning butun bir guruhi bilan birgalikda guruhlanadi: (sturdy, powerful, tough, etc.) va u antonimik aloqasiga ko'ra "weak" bilan o'zaro aloqaga kirishib guruhlariga ajratiladi: (puny or frail). Bu tez-tez takrorlanadigan natija bo'lishi mumkin. "The Longman Grammar of Spoken and Written English"da qayd etilishicha: "Og'zaki nutq va badiiy adabiyotdagi ko'plab sifatlarning taqqoslanuvchi juftlarini bir-biriga qiyoslash qiziqarli jarayondir."

Kruz ko'p ma'noli so'zlarni quyidagi bir qancha turlarga ajratdi va ularni muhokama qildi: autohyponymy, automeronymy, autosuperordination, autoholonymy, systematic polesemy va boshqalar. Ammo shuni qayd etish lozimki ko'p ma'nolilikning barcha turlari sifatlarning o'zaro aloqasi bilan vujudga keladi. Shubhasiz hech kim o'sha guruhlarini barchasiga sifatga oid misollar keltirolmaydi. Ko'p ma'nolilikning ma'noviy bog'liqligi bilan vujudga kelgan

superordinate-hyponym yoki meronym-holonym kabi turlarini sifatlarining aloqasiz tassavur qilib bo'lmaydi. Boshqa turlari esa egaga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarni taqozo etadi, sifatlar esa egani anglatmasligi ochiq ravshan.. Lekin bu sifatda bunday xususiyatlar mavjud emas degan ma'noni anglatmaydi. Bu o'rinda faqat asliy sifatlar nazarda tutiladi, ya'ni ular sifatlarining asosiy guruhini tashkil etadi. Nisbiy sifatlar esa ulardan farqli o'laroq ot so'z turkumi bilan bog'liqdir. Umuman olganda asliy va nisbiy sifatlar o'rtasidagi farq "Cobuild Grammar"da ko'rsatilgan sifatlarining "qualitative" va "classifying" turlariga to'liq mos keladi. "The Longman Grammar"da esa bu atamalar "descriptors" va "classifiers" tarzida ishlatilgan. Ingliz tilida ham sifatlar shaxs yoki buyumning belgi va xususiyatini bildirib keladi. Tadqiqotimiz mavzusi sifatlarining ma'nosi bilan bog'liq bo'lganligi sababli, sifatlarini faqat ma'noga oid ko'rinishlariga e'tibor qaratishni lozim topdik. Sifat ifodalagan belgi yoki xususiyat turlicha bo'lishi mumkin. Masalan: young – yosh, red –qizil, sweet – shirin, small – kichik, ugly –xunuk, hungry –och, long – uzun va boshqalardir. Bu sifatlar hammasi predmetning ma'lum belgi yoki xususiyatini bildirsada ular bir-biridan farq qiladi. Masalan, ularning ba'zilar predmetning rangi yoki tusini anglatga, ayrimlari predmetlarni nimadan qilinganligini ko'rsatadi. Sifatlarini leksik ma'nosiga ko'ra quyidagicha turlarga ajratiladi:

1. Xususiyat bildiruvchi sifatlar.
2. Holat bildiruvchi sifatlar.
3. Shakl bildiruvchi sifatlar.
4. Rang-tus bildiruvchi sifatlar.
5. Maza- ta'm bildiruvchi sifatlar.
6. Hid bildiruvchi sifatlar.
7. O'lchov bildiruvchi sifatlar.

8. O'rin bildiruvchi sifatlar.

9. Payt bildiruvchi sifatlar.

Quyida ularning har birini alohida-alohida ko'rib chiqamiz.

Xususiyatni bildiruvchi sifat narsa mavjudotni xarakter-xususiyatini ifodalashda qo'llaniladi: pretty go'zal, angry badjahl, eloquent dilkash, good yaxshi, bad yomon kabi. Xarakter va xususiyat ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin.

Holatni bildiruvchi sifat narsa, mavjudotni holat yoki vaziyatini turg'un belgi sifatida ifodalaydi. Holat bildiruvchi sifat o'z navbatida yana ichki guruhlarga bo'linadi:

1) tabiiy holat bildiruvchi sifat: beautiful go'zal, powerful o'ktam, lame cho'loq, stooping bukri; 2) jismoniy holat bildiruvchi sifat: strong baquvvat, healthy tetik, young yosh; 3) ruhiy holat bildiruvchi sifat: glad xursand, happy shod, sad xafa; 4) iqtisodiy holat bildiruvchi sifat: rich boy, poor kambag'al, indigent nochor; 5) harorat holatini bildiruvchi sifat: warm iliq, cool salqin, cold sovuq, hot issiq; 6) tozalik holatini bildiruvchi sifat: clean toza, dirty iflos, fresh musaffo.

So'nggi paytlarda lingvistik tadqiqotlarda "sodda", "xalq" tilshunosligi deb ataladigan narsalarga qiziqish kuchaymoqda. Dunyo haqidagi har kungi g'oyalar olimlarning yaqindan o'rganish obyektiga aylanadi. So'zlashuvchi odam, "sodda tilshunos" deb nomlangan, zamonaviy til tadqiqotchilari N.A. Allenova, O.A. Zhuravskaya, I.B. Levontina, E.V. Uryson, A.V. Shvets va boshqalarning bir qator asarlarida muhim rol o'ynaydi. Bu hodisa tilshunoslar va tilning sodda foydalanuvchilari orasida ham katta qiziqish uyg'otadigan obyekt. "Sodda" tilshunoslikda so'z nafaqat "juda ko'p" "tilning asosiy tarkibiy va semantik birligi

bo'lib, u obyektlar va ularning xususiyatlarini, hodisalarini, voqelik munosabatlarini nomlashga xizmat qiladi, balki bu semantik, fonetik va har bir tilga xos grammatik xususiyatlar [2, b. 464], shuningdek, ma'lum bir jismoniy obyekt, ma'lum jismoniy xususiyatlarga ega bo'lgan moddiy obyekt hamdir. So'z obyektining ushbu xususiyatlaridan birini ta'mga bog'lash mumkin.

Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, sodda tilshunos foydalanadigan har qanday konsepsiyani belgilashda, ko'rib chiqilayotgan obyektning kundalik ta'rifi tayanish mantiqan to'g'ri keladi, chunki aynan "global hodisani tushunishni aks ettiruvchi ushbu turdagi ta'riflar bu kundalik ongga xosdir. Bu global konsepsiya ma'nosining o'rtacha qabul qilingan bir xil versiyasidir». Odatda, bunday ta'rif umumiy tilning lug'atlarida saqlanadi. Shunga ko'ra, ta'mga ko'ra biz "bu hissiyotning manbai bo'lgan tilda, og'izda yoki oziq-ovqat xususiyatidagi hissiyot"ni tushunamiz. Bizning holatlarimizda, shuningdek, "lazzat tuyish va ovqat hazm bo'lishga ta'sir qiladi, fiziologik holatga bog'liq" [2, b. 210].

Maza-ta'mning ilmiy tushunchalari ushbu ish doirasidan tashqarida. Bu umuman "soddalik"ning "ilmiy" ga qarshi ekanligini anglatmaydi, bu ikki tushuncha asosan bir-biriga bog'langan va bir-birini mukammal ravishda to'ldiradi.

Qoida tariqasida, sifatlar (atributiv va predikativ holatlarda) ikkala tilda ham asosiy – obyektiv va subyektiv – ta'm xususiyatlarini va iste'mol qilinadigan so'z obyektini holatini belgilaydi. Ingliz tilidagi bitter (achchiq), crude (xom), fresh (endigina uzilgan), sour (achigan), sugar-sweet (shirin), sweet (shirin), wondersweet

(juda shirin) so'zlari badiiy matnlarda o'z struktizmidagi ma'nolardan boshqa ma'nolarni ham ifodalab kelishi mumkin, misollar ko'rsak:

When did she cross thee with a bitter word? (W. Shakespeare, The Taming of the Shrew)

... the substance of his words were much more intricate and fat with detail than the crude, broad-sweeping ones which I present here... (Sh. Grege, The Mad Philosopher)

I have to use it while it is fresh, for I find that Italian words do not keep in this climate. (M. Twain, The \$30,000 Bequest)

Lips, let sour words go by and language end... (W. Shakespeare, Timon of Athens)

... nor hath he heard from me one sugar-sweet word. (R. Burton, The Arabian Nights).

... howe'er Kisses, sweet words, embraces, and all that, May look like what is - neither here nor there... (G. Byron, Don Juan)

... and indeed I found her words wondersweet... (R. Burton, The Arabian Nights)

Ushbu maza-ta'm bildiruvchi kategoriyaga ingliz tilidagi honey so'zini ham kiritish mumkin. Ingliz tilida o'zbek tilidagi singari honey so'zi ham ot so'z turkumi, ham sifat so'z turkumi vazifasini bajarishi mumkin:

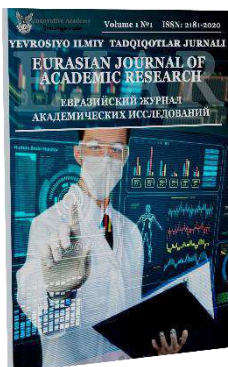
...my woman's heart Grossly grew captive to his honey words... (W. Shakespeare, King Richard///).

Ingliz va o'zbek tilidagi maza-ta'm ma'nosini bildiruvchi sifatlar soni ancha ko'p bo'lib, ularni yuqorida ayrimlarini ko'rib chiqdik. Bu mavzu yanada ko'proq tadqiqotlar olib borish uchun obyekt bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gove Philip. On definig adjectives; P art I. American speech vol 43. 1968.5-32 p.
2. Швец А. В. Наивное литературоведение в лексиконе языковой личности: Дис.... канд. филол. наук. СПб.
3. Hanks Patrick. Definitions and explanations. Sinclair john. 1987.
4. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili (kirish, fonetik sath, liksik-semantik sath) / darslik. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2018.

COMPOSITION OF BLIND BED BUGS SPECIES IN COTTON

Kuchkarov A. Kh¹

¹ Head Teacher of

the Department of Zoology, National University of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059895>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

pests, entomophagous, harmonic, systemic, aphids, thrips, spiders, autumn nightshade, goldfish, algae, insecticides, acaricides.

ABSTRACT

*In this article, a study of the composition of the plant-eating bed bugs species, distribution, density, and damage in the Surkhandarya region was observed during the season in April and September 2018. Our researchs show that the region has the highest incidence in Muzrabad district, and that the cotton candy - *Creontiades pallidus* Rambur 1839 - predominated among the species.*

All of our researchs made by district during the season are given in Tables 1, 2, 3, and 4, as well as the species of cotton bed bugs, the development dynamics, the most common areas, and the occurrence rate of bed bugs in replanted crops.

Introduction

In the Surkhandarya region, a study of the composition of the plant-eating bed bugs species, distribution, density, and damage in the Surkhandarya region was observed during the season in April and September 2017. In the region, there are 3 species of bed bugs that feed on cultivated plants. These include the known in advance alfalfa bed bug (*Adelphacoris lineolatus*), field bed bug (*Lygus pratensis*), cotton bed bug - *Creontiades pallidus*. During the season, we found only these types of herbivores in the region and collected data on them. During the season, we found only these species of herbivore bed bugs in the region, and we collected data on them.

Object and methods of research

In addition to causing serious damage to agricultural crops, these species are also

carriers of the varicose veins virus. It has been studied to spread potato leaf rot, alfalfa virus diseases, cotton bollworm, bean bacteriosis, and tobacco mosaic disease. [1, 2]. All three bed bugs appeared at different times in the plants, with varying degrees of damage and varying degrees of damage.

Species density. The actual densities of all three types of bed bugs in 4 district farms in the northern and southern regions of the region are given in Table 1, and 92-96% of every 100 bed bugs are cotton bed bugs. In the fields, we observed that the main distribution was cotton bed bug, which was 93-98% of the basic percentage.

The cotton bed bug is a new type of bed bug found in Surkhandarya, which has not yet been found anywhere else in the country, and according to foreign literature and Internet reports, it is distinguished by its sharply different levels of harmfulness.

He is thought to have flown in from the southern part of the province. We do not yet have complete information about its biological properties. It is unknown at this time what form it will spend the winter, but we have set out to find out.

Research results

We obtained the following data from the 2017 season by studying the inter-

district distribution of cotton bed bug through special route researchs. Our researchs show that Muzrabad district is the area where the first cotton bed bug appeared and the highest density.

The next places are Denau, Kizirik, Kumkurgon districts.

Table 1

The rate of occurrence of bed bug species in cotton (southern and in the northern regions)

№	Districts	Returns	Number of bed bugs in return, pcs	Number of species, %		
				cotton bed bug	alfalfa bed bug	field bed bug
1.	Angor	I	100	98,0	1,0	1,0
		II	100	99,0	1,0	0
		III	100	99,0	0	1,0
		middle	100	98,6	0,7	0,7
2.	Muzrabad	I	100	99,0	0	1,0
		II	100	99,0	1,0	0
		III	100	100	0	0
		middle	100	99,4	0,3	0,3
3.	Denau	I	100	94,0	2,0	4,0
		II	100	96,0	0	4,0
		III	100	94,0	1,0	5,0
		middle	100	94,7	1,0	4,3

4.	Uzun	I	100	92,0	0	8,0
		II	100	94,0	1	5,0
		III	100	93,0	0	7,0
		middle	100	93,0	0,3	6,7

of the number of alfalfa, a favorite food for bed bugs, in Termez and Muzrabad districts revealed the following (Table 2).

Although the cotton bollworm is mainly a cotton-adapted insect, it is also found in other crops. For example, a study

Table 2

Dynamics of development of cotton bed bug in cotton in the southern and northern districts of Surkhandarya region

Districts	The average number of bed bug per 100 plants, pcs																				
	April			May			June			July			August			September			October		
	I	I	I	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	I	I	I	III
Muzrabad	0	0	0	0	1	3	10	14	14	15	14	11	10	8	7	6	3	-	-	-	-
					9,6	1,7	2,7	3,7	9,0	1,0	6,3	9,7	0,6	1,3	8,3	8,0	4,7				
Kizirik	0	0	0	0	0	0	15,1	39,7	48,2	10,4	12,6	13,7	99,7	6,8	6,8	6,1	2,2	-	-	-	-
Kumkurgon	0	0	0	0	0	0	0	9,4	24,5	30,7	31,2	30,4	19,8	1,9	9,1	8,7	7,9	-	-	-	-
Denau	0	0	0	0	0	0	19,2	28,7	41,3	42,0	44,5	68,4	71,5	7,6	5,1	2,9	1,8	-	-	-	-

Cotton bed bug appeared on plants later than alfalfa bed bug. This delay was 40-50 days.

The observed density of alfalfa in alfalfa was generally low, increasing from spring to late July, then decreasing. The density of cotton candy, on the other hand, increased from late May to even September, and then a natural decrease was observed. (4).

Among the 4 district farms listed in the table, cotton bed bug was found in the second decade of May in Muzrabad district.

Here, from mid-May, cotton bed bug began to be detected in cotton seedlings. It developed more than other regions, averaging 145-150 seeds per 100 bushes in mid and late June. In Kizirik district, the

figure was even higher. However, in Kumkurgan and Denau districts, pests appeared later and the number of encounters was lower.

This did not happen evenly on all farms in the districts where cotton candy was most prevalent. Some farms stood out in this area. For example, in Muzrabot district such farms include R. Buriev and A. Nabiev's farms are particularly rich in cotton candy, with 300-400 species per 100 plants in June-August (Table 3). Although the pest is less in the farms of Kizirik, Angor and Uzun districts, in July-August its density is 200-250 per 100 plants. was at the level of damage to the crop. (Table 3).

Table 3

Cotton bed bug are the most common areas in the area

Field research experience, Surkhandarya region 2018

Districts	Regions name	The average number of cotton bed bug per 100 plants, pcs					
		April	May	June	July	August	September
Muzrabad	R. Buriyev SIU	–	40–50	250–300	350–400	250–300	100–150
	A. Nabiyeu SIU	–	30–40	250–300	350–400	250–300	100–150
Kizirik	Buyuk Surxonobod SIU	–	–	70–80	200–250	150–200	70–80
Angor	Xomkon SIU	–	–	70–80	200–250	150–200	70–80
Uzun	Telpakchinor SIU	–	–	70–80	100–150	150–200	50–60

In 6 district farms of Surkhandarya, we studied how cotton bed bug is damaged

in secondary crops. (Table 4). Studies have shown the following. Cotton bed bug are equally detrimental to medium (*G.hirsutum*) and fine (*G.barbadense*) varieties of cotton. [5, 6, 7].

Table 4

Occurrence rate of cotton bed bug (*C. pallidus*) in replanting crops

№	Districts	The average number of bed bug in 10 pairs of movements of the entomological sac, pcs									
		23 – 25 september									
		Cotton (fine fiber)	Cotton (medium fiber)	Pea	Bean	Alfalfa	Corn	Peanuts	Millet	Sesame	Around the field
1	Angor	–	7,0		58,0		–	30,0	–	–	0,8
2	Denau	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	Jarkurgan	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
4	Kizirik	–	3,0	142	–	–	62,0	–	–	–	1,5
5	Kumkurgon	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
6	Muzrabad	21,0	13,0	87,6	–	18,5	24,3	21,4	15,6	18,4	2,0
7	Oltinsoy	–	12,9	49,0	–	–	7,5	24,0	4,0	–	0,5
8	Sariosiyo	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
9	Termez	16,5	7,5	39,5	25,0	11,5	4,5	7,5	–	–	1,5
10	Uzun	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
11	Sherobod	–	14,0	90,7	–	34,0	60,0	56,0	16,1	–	1,0
12	Shurchi	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

that it has a much higher density (especially in Muzrabad and Sherobod districts): it is

We also found it in the following plants, which we managed to control, and found

noted that it is found in mea, beans, alfalfa, corn and peanuts.

Conclusion

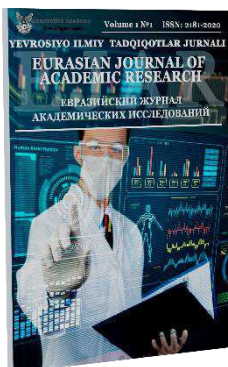
Studies on the species composition, distribution, and density of herbivore bed bugs in the region have been conducted throughout the season. To do this, first of all, methods for calculating bed bugs were developed. In this case, the rule of using entomological sac is perfectly developed. It was found that an average of 21.9 breeds were detected when the

field was moved 10 times (5 + 5). The difference from the average of the returns was ± 5 units.

According to the researchs, mainly 3 types of bed bugs were identified as dominant (significant damage). These are the well-known alfalfa bed bug (*Adelphocoris lineolatus*) and the field bed bug (*Lygus protensis*), as well as a new species of cotton bed bug (*Creontiades pallidus*).

References:

1. Алимухимедов С.Н., Ходжаев Ш.Т., Эшматов О.Т. Рекомендации по борьбе с вредными клопами, заселяющими хлопчатник. – Ташкент, 1984. – 14 с.
2. Алимухамедов С.Н., Адашкевич Б.П. и др. Биологическая защита хлопчатника. – Ташкент: Мехнат, 1989. – 167 с.
3. Ochilov R.O., Bobobekov Q., Sagdullaev A.U., Khojaev Sh.T., Sattarov N.R., Kholmatov B.R., Musaev D.M. Measures to combat herbivore bed bugs in the Surkhandarya region (recommendation). - Tashkent, 2016. - 18 p.
4. Khamraev O.Sh., Ochilov R.O., Kochkarov A.X., Nurmukhamedov D.N. Protection of cotton from blind bed bugs (recommendations) - Tashkent, 2006. - 16 p.
5. Khojaev Sh.T., Sattarov N., Musaev D. Harm of plant-eating(herbivore) bed bugs in cotton // Agrochemical protection and plant quarantine. - 2017. - №2. - B. 35–37.
6. Khojaev Sh.T. Modern methods and means of combined protection of plants from pests. - Tashkent: "Navruz", 2015. - 551 p.
7. Khojaev Sh.T., Sattarov N., Musaev D. Harm of plant-eating bed bugs in cotton // Agrochemical protection and plant quarantine. - 2017. - №2. - B.

TYPE OF STRENGTH OF ORIBATID MITES AND THEIR DISTRIBUTION IN THE TERRITORY OF SOUTHERN UZBEKISTAN

Rakhimov Matnazar Shomurodovich¹, Elmuratova Zulxumor Urazovna²

¹ Head of the Department of Zoology, National University of Uzbekistan

Majidova Dilfuza Zubaydullaeva - base doctoral student of the National University of Uzbekistan

² Teacher of the Department of Zoology, National University of Uzbekistan

Email address: d.majidova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5059903>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

oribatida, agrocnose, soil, seasonal dynamics, cotton, wheat, biosafety, microfauna, ecological-taxonomic, soil fertility.

ABSTRACT

In the soil layers of cotton and wheat agrocnoses located in the territory of southern Uzbekistan up to 30 cm, the average number of refrigerated canals per 1 m² compared to the seasons and their species composition are given. Studies have shown that in the soil layers of agrocnoses in April-May, ie in the spring, in the summer and autumn seasons, the presence of armored mites in the soil layers of agrocnoses is more common.

The study of the species composition of armored mites revealed that a total of 31 species, 14 families of armored mites are found in the soil layers of cotton and wheat agrocnoses in southern Uzbekistan. It has been studied that in the 10-20 cm layers of the soils of agrocnoses the number of species of armored mites is higher than in other layers.

Introduction: The amount of oribatid mites in 1m² of soil layer is more than 1 mln. They range in size from 0.3 mm to 1 mm, sometimes up to 3 mm. But despite this, they are very active in increasing the amount of humus in the soil. In addition, oribatid mites, like other microorganisms, serve as an indicator in the detection of environmental degradation in anthropogenic areas. Therefore, their study is one of the most important tasks [1, 2, 3, 4].

Materials and methods: Research materials for 2019-2021 in Shurchi district of Surkhandarya region "Yuldosh hoji BIB", "Firdavs Temurbek", "Usarbobo", "Sevinch Mardonova", Termez district "Sharof Mohinur", "Zuhriddin namuna", "Gozobod namuna", Agrocnoses and natural ecosystems of "Durdona namuna", "Nurmuhammad namuna" farms and "Hasanov Ortiq" farms of Yakkabag district of Kashkadarya region, "Khudoikulova Nazira Bozorovna" farms of Shakhrisabz district were collected from soil layers.

The samples were taken from 0-10 cm, 10-20 cm, 20-30 cm of soils of agrocenoses and natural ecosystems. A total of 540 samples were taken from the layers in an amount of 1 dm³.

Soil samples were taken from designated points in the field, placed in bags, and labeled with paper. The label contains the date of sampling, site name, name of agrocenoses or natural ecosystems, soil layer and other information. Stationary methods were used to study the route and seasonal dynamics of the samples to study the species composition and ecology of the armored mites from the above areas.

Results: Of the 540 soil samples taken, 1 to 20 specimens were found to have armored mites, and some had no armored mites at all. An average of 10 samples of armored mites were collected from each soil sample. A total of 5,400 specimens of armored mites were isolated from all soil samples taken.

A study of armored mites in the soils of agrocenoses and natural ecosystems of southern Uzbekistan revealed a total of 31 types of armored mites. The identified 31 types of armored mites belong to 14 families and 21 generations. We, the agrocenoses of southern Uzbekistan and natural ecosystems, have identified the types of oribatid mites identified from the soil layers - Ye. M. Bulanova-Zakhvatkina's «Opredelitel obitayushix v pochve kleshey. Sarcoptiformes» [2, 5, 6]. According to them, there are 31 species of armored mites, 21 genera and 14 families identified in southern Uzbekistan.

Taxonomic analysis of armored mites

Family

Species

1. Cosmochthoniidae
Cosmochthonius lanatus Michel, 1987
C. plumatus Berlese, 1910
2. Brachychthoniidae
Synchthonius elegans Forsslund, 1957
Brachychthonius berlesei Wellmann, 1928
Liochthonius kirghisicus, D.Kriv, 1971
L. hystricinus Forsslund, 1942
3. Lohmanniidae
Michelia paradoxa Haller, 1884
Lohmannida lanceolata Grandjean 1950
L. lanceolata turemenica Bel-Zachv 1960
Thamnacarus deserticola Grandjean 1934.

	<i>T.moribei</i> Aoki,
1971		Sitnikova,1974
	<i>Asiacarius
elongatus</i>
D.krivolutsky,
1971	8. Liodidae	<i>Poroliodes
farinosus</i>
C.L.Koch,1840
	<i>Cryptacarus
promecus</i>
Grandjean
1950	9. Gymnodamaeidae	<i>Allodamaeu
hispanicus</i>
Grandjean,1928
4. Epilohmanniidae	<i>Epilohmannia
cylindrica</i>
Berlese, 1904		<i>Gybnodamae
autriacus</i>
Willmann,1940
	<i>E. skrjabini</i>
Bashkirova,1958	10. Damaeidae	<i>Hypodameus
tenuitibialis</i> B.-Z,1957
	<i>E. shtanchaevae</i>
Bayartogtokh,
2000	11. Belbidae	<i>Belba
meridionalis</i>
B.-Z. 1962
	<i>E. cylindrical</i>
Berlese, 1904	12. Belbodameidae	<i>Probelba
spinosa</i>
Sellnik,1920
5. Nothridae	<i>Nothrus
borissicus</i>
Sellnick, 1929	13. Microzetidae	<i>Nellacarus
asiaticus</i>
D.Krivolutskiy,
1975
	<i>N. peltifer</i>
C.L.Koch,1839	14. Scheloribatidae	<i>Scheloribates
rigidisetosus</i>
Willmann,
1951
6. Camissidae	<i>Platynothru
grandjeani</i>
C.L.Koch,1839		
7. Hermanniellidae	<i>Hermannia
granulate</i>
Nicolet, 1855		
	<i>H. dubinini</i>
Sitnikova,1974		
	<i>H.reticulata</i>		

In the soil and ecosystems of wheat and cotton agrocenoses and natural ecosystems of southern Uzbekistan, there are 31 species of mites belonging to 14 families and 21 genera. The diversity of the Lohmanniidae (7 species) and Epilohmanniidae (4 species) families in the

regions is explained by their distribution in the soil surface layers.

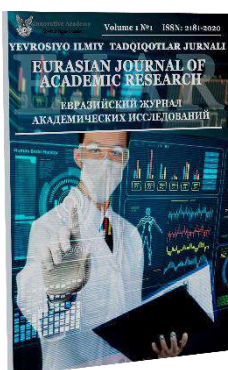
Conclusion: The species composition activity was observed as a result of comparison of the fauna of the oribatid mites identified by the study of agroecosystems and natural ecosystems of Southern Uzbekistan. Of the 31 species of oribatid mites, 14 to 22 are found in agroecosystems and 31 in natural ecosystems. A total of 22 species are common to the agroecosystems and natural ecosystems of the regions.

Armored mites Oribatidae large family Cosmochthoniidae family (2

species), Brachychthoniidae family - (4 species), Lohmanniidae family - (7 species), Epilohmanniidae family - (4 species), Nothridae family - (2 species), Camissidae family - (1 species), Hermannelliidae family - (3 species), Liodidae family - (1 species), Gymnodamaeidae family - (2 species), Damaeidae family - (1 species), Belbidae family - (1 species) species), Belbodameidae family (1 species), Microzetidae family (1 species), Scheloribatidae family - (1 species). Studies have shown that the Lohmanniidae family (7 species) is rich in species.

References:

1. Баяртогтох Б. Фауна и экология панцирных клещей Монголии (Acari: Oribatida). М.: Товарищество науч. изд. КМК, 2011. 181 с.
2. Буланова-Захваткина, Е.М. Надсемейства Perlohmannioidea, Epilohmannioidea. В кн.: Определитель обитающих в почве клещей, (ред. М.С. Гиляров). М.: изд. Наука, 1975а. С. 69-71.
3. Гиляров, М.С. и Криволуцкий, Д.А. (ред.). Определитель обитающих в почве клещей. Sarcopriformes. М.: изд. Наука, 1975. 488 с.
4. Muminov B.A., Eshova H.S., Rakhimov M.Sh., Abdurahmonova G.A., Saidova Sh.O., Jumaniyozova D.K. Invertebrates of soils in the industrial areas of Uzbekistan. Monograph // Tashkent: University, 2016. - 184 p.
5. Потапов М.Б., Кузнецова Н.А. Методы исследования сообществ микроартропод. М.: Товарищество научных изданий КМК, 2011.
6. Стриганова Б.Р. Структура и функции сообществ почвообитающих животных // Структурно-функциональная роль почв и почвенной биоты в биосфере. –М.: Наука. 2003. С. 151–173.

THE IMAGE OF A SAINT IN MODERN UZBEK NOVELS

Azimova Fotima Yashinbek qizi¹

¹ Master's student of Andijan state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5061145>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

artistic image, saints, historical figure, Ahmad Yassavi.

ABSTRACT

This article discusses the artistic interpretation of the image of saints and historical figures in modern Uzbek novels. The images in Siyoev's novels "Ahmad Yassavi" are also analyzed.

The twentieth century Uzbek novels pay special attention to the development of historical themes in literature. During the Soviet era, Uzbek writers were somewhat banned from addressing historical issues, but during the years of independence, writers began to write freely, free from these pressures and pressures. In the novels of this period, there is a growing interest in depicting the distant past, in the artistic depiction of the lives of saints and prophets, as well as in the lives of our ancestors.

"Mashrab" by Shuhrat, "People of Love" by O.Mukhtor, "King of Martyrs" by H.Dustmuhammad, "Ahmad Yassavi" by S.Siyoev, "Eternal Wanderer" by I.Sultan, "DevonaMashrab" by HayriddinBegmatov, "Egamberdiev" Saints AlovuddinQovchin "portrays the images of Piru saints who lived in our country.

SadullaSiyaev's novel Ahmad Yassavi tells the story of Yassavi and his time, who lived in Turkestan in the 11th

century and became famous for his wisdom, who founded the Yassaviya (Jahriya) sect of mysticism. In the novel, the author describes Yassavi as a saint of the people, who imagines him as a saint when he hears his prophecies, but in fact looks completely different: "In their eyes, the saint is a hybrid, with a beard on his chest, a turban on his chest; he must have been a great man with various verses". Sultan ulArifYassavi wore a simple turban, a small turban on his head, a blue belt around his waist, and a small body. It is inconceivable that such a small man was a saint that he had ninety disciples, and that kings consulted with him. When HazratYassavi asked the people if they knew Sheikh Shahabuddin, the people refused. Because Shahobiddin was a hypocrite who declared himself a sheikh.Yassavi stares at Yassavi as he slanders him and swears falsely. Shahobiddin fell down the stairs of the porch, broke his jaw, broke his arm and

bent his mouth. NizamiddinKhushroy asked, "Is it possible to fight with a saint? My father used to say thankfully, Sheikh Baba used to say, "I'm sorry, but I'll be late," [1:14] and Kemal said to Kara.

This is how the story of HazratYassavi's pilgrimage begins in the novel. When he went on Hajj, Shahabuddin repented of his sins and tried to go to Yassavi, apologizing to him in his mind. When she tried to ride the donkey, she fell to the ground and her crooked face returned to normal [1; 25]. The author is referring to the wisdom that the repentance and forgiveness of a sinner is forgiven. However, Shahabuddin refused to go to Yassavi and continued his activities.

Yassavi's divine prophecies are also revealed in his conversation with a young man named Abdurauf. He was a married with three children. He joins the dervishes against his mother's will. Abdurauf had a problem. When he went on a business trip and returned a year later, his wife had a child and his mother had left him at home. The woman says she did not betray her husband. When Yassavi heard this, the name of the baby was "Isn't Gaybullo?" [1; 51] and promises Abdurauf that they will find the child's father when he returns from the trip. Solomon tells the judge that the boy's father is a black man who is walking in the garden with a sickle. At the end of the play, the secret of the incident is revealed, and the woman's accidental actions lead to this result, and both the woman and the man are found not guilty.

The author describes the rules of mysticism and the way of life of Sufis in the

novel, saying that "Junaid Baghdadi and BoyazidBistomi in the Arabs, Yusuf Hamadoni in the Persians, and Sheikh Ahmad Yassavi in the Turks were such saints" [1; 79].

In the events of the war of the Turkic tribes of the same ethnic group, the injustice of the judge, the imam, the oppression of the common people by the Ishans, HazratYassavi's call to faith, prevention of various murders, and others are given by the author in influential scenes. Karluk puts an end to the bloodshed that escalated when Samad first did not recognize HazratYassavi, and then kissed his skirt and said, "I knew you were a saint then."Yassavi's subjugation of man is described as follows: KofarSamad "looked into the eyes of the sheikh and lost his temper. Inside came the trace. Interestingly, this is the second time he has lost consciousness. That's what happened that day when he was sitting by the water. There is something in the sheikh's eyes, and when he looks at a person, his body begins to heat up, unable to find the words on the tip of his tongue." [1; 82]

The saintly prophecies of HazratYassavi are also described in the story of Suleiman the Magnificent (Baqirgani). In an orchard in Gijduvan, Yassavi told the crowd, "Look, the apples are blooming, and now it's the fruit's turn". At this time, the apple trees often shake and begin to bloom. The members of the assembly could not take their eyes off the swaying trees. HazratYassavi said, "Repent, what happened to these trees? Did someone say to him, Shake?" [1; 101] says that the trees stop shaking. Yassavi himself actually preferred to keep the prophecies

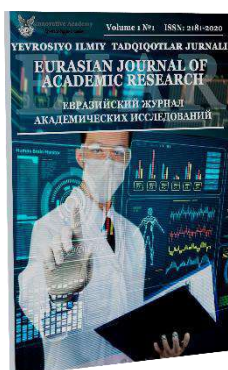

secret. Solomon was unworthy of another prophecy of Piri. Yassavi had previously heard him arguing with a Khorasan scholar and praying two rak'ahs in the water. When HazratYassavi came to Marv during the pilgrimage, the fidelity spread. One morning he is called by the chiltans. Knowing that they would be in a cemetery or a ruined building, they asked, "Where did they call us?" A light appears and leads to it. The city guard resists opening the gate, sees the light shining on the sheikh's path, and obeys the order. Yassavi goes to a takiya and joins the circle of saints and prophets, who pray for Yassavi and his people to be saved from the plague. When HazratYassavi returned from this meeting, he saw Hizr lying in a drowsy state. HazratYassavi does this: when he throws

his cloak into the fire, it burns. Everyone around you is stunned. He said to the king of the city who came with the sheikh, "Vassalom ... The plague has been averted from Merv, inshallah" [1; 263]. In the dreams of HazratYassaviHizr (as) entered and ordered him to return to his homeland after completing the reward of Hajj. He will return to Turkestan. Although the novel is written and illustrated centuries ago, the ideas and conclusions it draws are still relevant today. Through the image of HazratYassavi, the writer teaches the reader to be steadfast in the path of faith, honesty and piety, faith. Although it is difficult to reach the rank of a saint, such works are an example of perfecting our spirituality and morality.

References:

1. Karimov H. Istiqlol davri adabiyoti. Darslik. -T.: 2010
2. Karimov H. tarixiy shaxs va badiiy obraz.- T.: 2006
3. Sa'dulla Siyoyev. Ahmad Yassaviy. – T.: 2012
4. Quronov D. Mutoala va idrok mashqlari. — Toshkent: Akademnashr

COMPLEX APPLICATION OF MAGNETIC LASER THERAPY AND PROPOLIS TINCTURE FOR THE PREVENTION AND TREATMENT OF CHRONIC RECURRENT APHTHOUS STOMATITIS

K. A. Ruzieva¹, Z. K. Burkhonova², M.M.Makhmudova³

^{1,2,3} Samarkand State Medical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5061441>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

chronic recurrent
aphtous stomatitis,
propolis tincture,
magnetic laser therapy

ABSTRACT

Chronic recurrent aphtous stomatitis (stomatitisaphtosachronikarecidiva) is a chronic inflammatory disease of the oral mucosa of an infectious-allergic nature, characterized by periodic remissions and frequent exacerbations. Morphological elements on the oral mucosa are the so-called "ulcerative formations", that is, apht characterized by periodic remissions and partial exacerbations with a rash of aphta. According to the latest publications of domestic and foreign authors, HRAS is usually considered as a polyetiological disease that play a role in the formation and the nature of the course of the pathological process. The factor causing chronic aphtous stomatitis is staphylococcal infection, adenovirus, allergies, immune disorders, as well as diseases of organs and systems. First of all, it is a local effect aimed at reducing pain that makes it difficult to eat up to forced starvation, as well as at the speedy regeneration of the defect. Secondly, it is the regulation of the body's immunocompetent systems and a decrease in the level of bacterial allergies. In addition, the identification and treatment of background diseases with the involvement of specialists of different profiles (Lukinykh L.M., 2004; Savkina G.D., 2005; Drobotko J.I.H., 2008).

Relevance:

At a dental appointment in a city clinic, chronic recurrent aphtous stomatitis (HRAS) occurs mainly in the cold season, with a frequency of about 10 people per 200 people. According to other authors and WHO, the prevalence of HRAS among the population is 10–20%, more often in schoolchildren and adolescents; with age, the incidence of the disease increases

Purpose of the study:

Improving the effectiveness of treatment and prevention of patients with chronic recurrent aphtous stomatitis of the oral mucosa using magnetic laser therapy and propolis tincture.

Tasks:

To give a comparative assessment of the effectiveness of prevention and treatment of patients with HRAS using magnetic laser therapy and propolis tincture according to the data of immediate and long-term results.

Research materials and methods:

To achieve this goal, the Samarkand dental clinic "SamDentaMedic" and the city dental clinic of the DUK conducted a comprehensive clinical and laboratory examination of 50 patients aged 20 to 60 years, including 29 men and 21 women with chronic recurrent aphthous stomatitis. The diagnosis was based on the clinical picture, laboratory methods and cytological studies. Laser therapy (LT) is actively and successfully developing as a highly effective method of treatment that has practically no contraindications and absolutely harmless. Back in the late 60s of the last century, numerous studies have unequivocally proved that laser radiation is not

has no side effects and long-term effects.

Laser therapy (LT) is actively and successfully developing as a highly effective method of treatment that has practically no contraindications and absolutely harmless. Back in the late 60s of the last century, numerous studies have unequivocally proved that laser radiation is not

has no side effects and long-term effects. Experience over

than 40 years of medical use of lasers in almost all countries

the world once again confirmed this [Schindl A. et al, 2000]. It is understandable, because

ultra-low power of the laser source, which is thousands of times less,

than the power of any lighting lamp, does not introduce anything foreign to

the human body, but only restores disturbed self-regulation

various physiological systems. Currently, hundreds of methods of treatment and

prevention of recurrence of many diseases have been developed. Laser technology therapies are easy to implement, do not require expensive equipment, the method is effectively combined with almost all other methods

treatment (both therapeutic and surgical), therefore, LT can be used in his work by any practitioner, and not only physiotherapists

Results and conclusions:

According to the obtained data of the clinical picture of laboratory data, we have developed an algorithm for the treatment of chronic recurrent aphthous stomatitis with a complex application of magnetic laser therapy and propolis tincture. With this complex therapy, the affected areas of the mucous membrane are treated with a swab moistened with propolis tincture. A low frequency magnetic laser apparatus was used as a light source. In this case, the laser dose was delivered remotely over a swab with a moistened tincture

The number of procedures depends on the severity of the disease, the size of the lesion and the location of the lesion (in our case, aphthae and ulcers). The combined use of magnetic laser therapy and propolis tincture helps to reduce the inflammatory processes of the oral mucosa. Magnetic laser beams, penetrating deeper into the tissues of the body, enhance the healing effect, and also improve cell nutrition, tissue metabolism, microcirculation and vascular permeability, and the level of antioxidants increases.

According to the sources, propolis tincture has antiseptic, analgesic, antioxidant properties, helps to remove toxins from affected areas. Irradiation was performed

perpendicular to the surface of the lesion. The number of procedures depends on the severity of the disease, the size of the lesion and the location of the lesion (in our case, aphthae and ulcers). The combined use of magnetic laser therapy and propolis tincture helps to reduce the inflammatory processes of the oral mucosa. Magnetic laser beams, penetrating deeper into the tissues of the body, enhance the healing effect, and also improve cell nutrition, tissue metabolism, microcirculation and vascular permeability, and the level of antioxidants increases. According to the sources, propolis tincture has antiseptic, analgesic, antioxidant properties, helps to remove toxins from affected areas. Otorhinolaryngology is one of the areas of modern health care, where laser therapy takes its rightful place. Developed by many the most modern effective techniques. The book is presented as an overview literature on the subject, as well as private methods of combined and combined laser therapy.

Non-invasive methods are also increasingly used.

LT, primarily with the use of pulsed lasers of red and infra-red (IR) spectra of radiation, allowing you to work without special light guide instrument. More than 30 years ago, the method of intravenous laser blood irradiation (ILBI) began to be used in laser therapy. Currently increasing the effectiveness of ILBI is associated with the introduction of the ILBI + UFOK technique, when exposure to laser radiation of the red spectrum alternates (length wavelength 635 nm) and ultraviolet spectrum (wavelength 365 nm, the so-called UVR of blood). Why do we pay

attention to calcium ions? There are several reasons:

1. Calcium is found to the greatest extent in a specifically and nonspecifically bound state both in cells (99.9%) and in blood (70%)

[Murray R. et al., 1993], that is, there is a possibility of a significant increase in the concentration of free calcium ions, and this process is provided

more than a dozen mechanisms. Moreover, calcium is the only one of all

ions, which has specialized intracellular stores for storage in a bound state - sarco- or endoplasmic reticulum. 2. The extraordinary versatility of Ca regulation mechanisms

many

physiological processes, in particular neuromuscular arousal,

blood clotting, secretion processes, as well as maintaining integrity

membranes and transport across membranes, many enzymatic reactions,

release of hormones and neurotransmitters, intracellular action

a number of hormones, etc. [Murray R. et al., 1993].

3. Intracellular concentration of Ca^{2+} extremely small: 0.1-10 microns / l, therefore, the release of even a small absolute amount of these

ions from the bound state leads to a significant relative

increased concentration of Ca^{2+}

in the cytosol [Smolyaninova N.K. et al., 1990;

Alexandratou E. et al., 2003].

4. The role of calcium in maintaining homeostasis is becoming

more and more is known. For example, Ca^{2+}

-induced change in mitochondrial membrane potential and increase in intracellular level

pH lead to an increase in ATP production and ultimately stimulate proliferation [Karu T.Y., 2000; Schaffer M. et al., 1997].

Stimulation

visible light leads to an increase in the level of intracellular cAMP

almost synchronously with the change in the concentration of intracellular Ca^{2+} in the first minutes after exposure [Daniolos A. et al., 1990], promoting thus regulation carried out by calcium pumps.

5. It is important to note that the very organization of the cell provides its homeostasis in most cases precisely through the influence of calcium on energy

processes. In this case, the specific coordinating mechanism is

general cellular oscillatory circuit: cytosol calcium - calmodulin

(CaM) - a system of cyclic nucleotides [Meerson FZ, 1984]. Also

another mechanism is activated via Ca^{2+} -binding proteins: calbindin, calretinin, parvalbumin and effectors such as troponin C, CaM,

synaptotagmin, S100 proteins and annexins, which are responsible for the activation

Ca^{2+} +

-sensitive processes in cells [John L.M. et al., 2001; Palecek J.

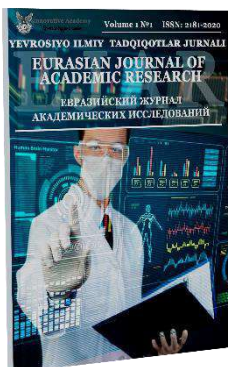
et al., 1999].

References:

1. Diseases of the mucous membrane of the mouth and lips. Ed. L.M. Lukins. Nizhny Novgorod, 2010, pp. 89-114. 2 Abelev PI. Inflammation. // Vseros, Image. Jury. 1996. No. 6 p. 28-32,
2. Abramova EE, Vasilenko T.N. // Treatment and prevention of aphthous stomatitis. // In the book. Prevention of dental diseases. Abstracts 5
3. Agzamkhodzhaen S.M., Inogamov Ya.V., Tairova A, I. On the mechanism of biological and therapeutic effects of magnetic fields. // Abstracts. All-Union symposium with international participation "Magnetic-laser therapy and in medicine" - Sochi, Kuibyshev, 1991.-P.6-7.
4. Alexandrov M, T. Kuvekina O.A. Impact of low-energy laser radiation on MI // Mater, International, conference, "Actual problems of laser medicine and surgical endoscopy" - Moscow-Vidnoe, 1994, ~ C 388-390.
5. Aleksandrov M.T., Prokhonchukov A.A. Lasers in dentistry // In the book; Lasers in Clinical Medicine. - M: Medicine,] 981. - S. 331 - 351.
6. Antonova N.I. On the secretion of the herpes virus in chronic recurrent aphthous stomatitis of the pra cavity. D Dentistry. - 2012. ■ No. 1. -from. 81-82
7. Arieva G.T. Dental status, dental health and quality of life in elderly and senile patients / G.T. Arieva // Periodontology. - 2013. - No. 2. - S. 63-66.
8. Wagner V.D. The importance of dental health for the patient's quality of life / V.D. Vagner, K.G. Gurevich, M.V. Peshkov, O.N. Arkharova // Problems of stomatology. - 2013. - No. 2. - P. 21.

9. 9. Vertkin A.L. A patient with limited mobility: a critical analysis of the situation / A. L. Vertkin, V. A. Shevtsova, A. A. Sokol, O. V. Khimich // Effective pharmacotherapy. - 2014. - No. 8. - S. 10-15.
10. 10. Ivanova E.V. Improving the provision of therapeutic dental care to elderly and senile people in modern conditions: author. dis. ... Cand. honey. Sciences: 14.01.14 / E.V. Ivanova. - M., 2009. -- 23 p.
- 11.
12. 11. Kabak D.S. Assessment of the impact of socio-demographic status on the quality of life of dental patients with comorbidity requiring conservative treatment / DS Kabak, VD Wagner // Institute of Dentistry. - 2007. - No. 1 (34). - S. 10-13.
13. 12. Kinyabulatov A.U. Study of the problems of integration into society of people with limited mobility with severe
14. disorders of the musculoskeletal system (wheelchair users) / A.U. Kinyabulatov, Z.A. Nurgaliev // Youth in science: new arguments. Collection of scientific papers V-

DETERMINATION OF MINERAL COMPOSITION OF TUSSILAGO FARFARA L. GROWING IN THE TERRITORY OF SOUTH FERGANA

A.A.Ibrokhimov¹, P.K.Turdaliev², A.A.Ibragimov³

^{1,2,3} Fergana State University

e-mail: alijon.ibragimov.48@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5061593>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

macro- and
microelements, neutron
activation analysis.

ABSTRACT

As can be seen from the diagrams, Tussilago Farfara L. from the mountainous regions of the Fergana region is distinguished by a high content of potassium, calcium, barium, copper, manganese, and zinc.

Mother-and-stepmother (Tussilago Farfara L.) has long been widely used in folk medicine for the treatment of various ailments, mainly of the respiratory tract. The herb contains a large amount of mucus, which has an enveloping effect on the mucous membrane of the mouth, throat and larynx, helping to protect against irritation. In addition to mucus, the plant contains saponins, as well as organic acids, which contribute to the softening, liquefaction of dry secretions in the upper respiratory tract, and contribute to the recovery process characteristic of the natural state of the body. Thus, thanks to these properties of coltsfoot, the herb promotes expectoration of phlegm due to the content of tannins, carotenoids and sterols, which have a clearly directed effect on the elimination of inflammatory processes, reduce hyperemia of the mucous membranes [1-3]. The great scientist Avicenna [4] advised an infusion of coltsfoot leaves as an expectorant,

disinfectant and anti-inflammatory agent for almost all diseases of the upper respiratory tract. Mother-and-stepmother in folk medicine is used to treat tuberculosis, bronchial asthma, bronchitis, pleurisy, pneumonia, flu, rhinitis.

However, it is known that the medicinal properties of plants are associated not only with the action of organic components of raw materials, but also with macro- and microelements. If the organic composition depends on the whole on the soil and climatic conditions of growth and, first of all, on the amount of incoming solar energy and moisture, then the mineral composition is directly related to the composition of the soil of the place of growth.

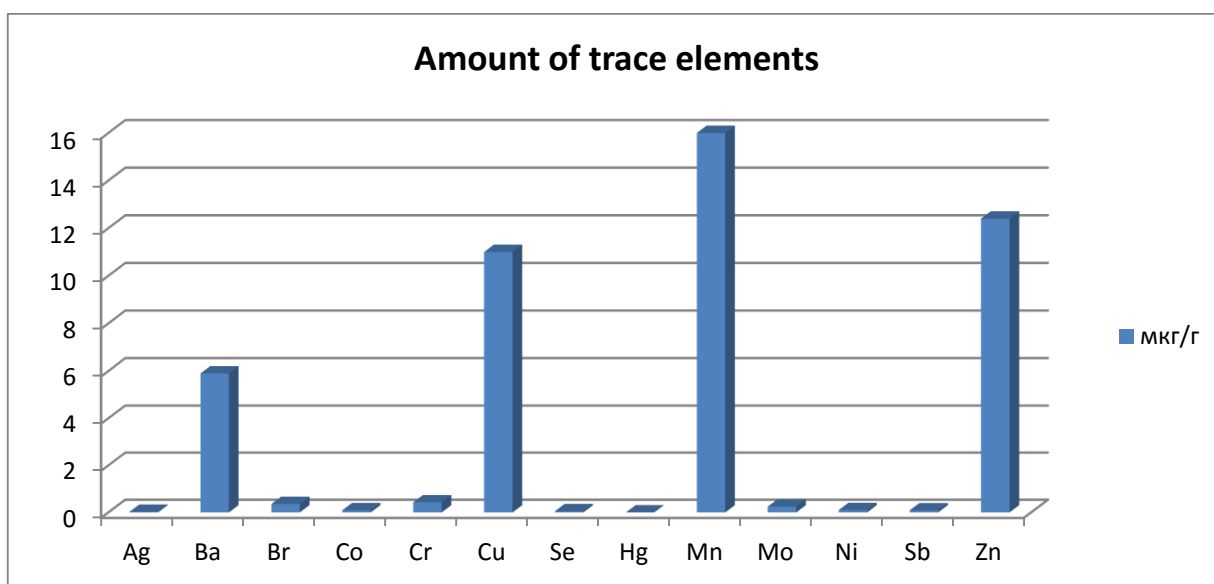
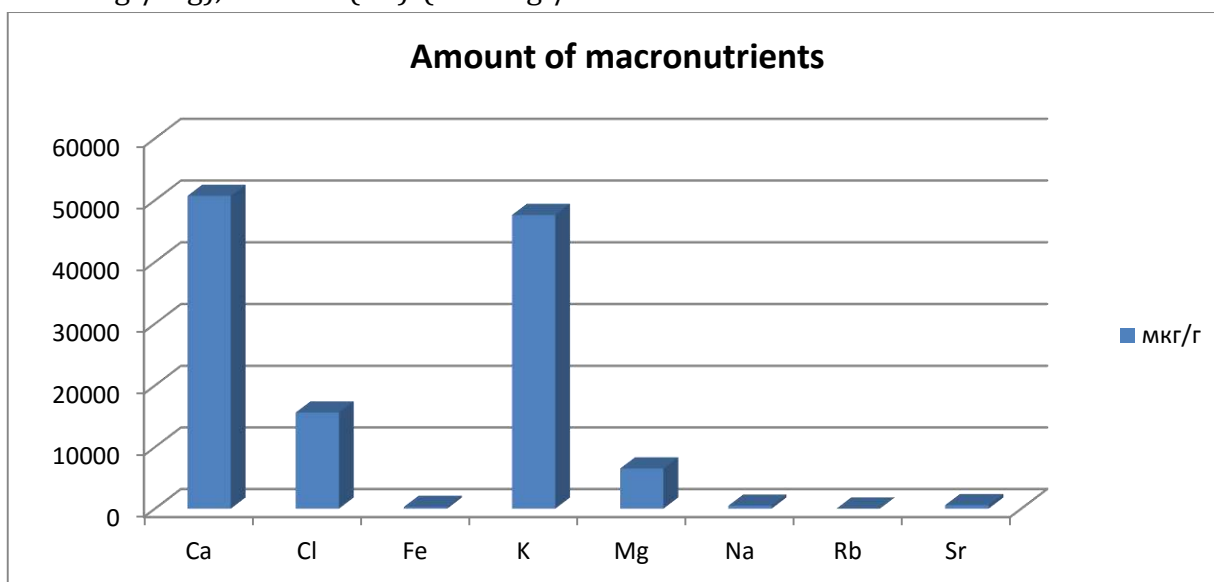
In this regard, the purpose of our study was to determine the mineral composition of the vegetative organs of coltsfoot growing in the territory of South Fergana. For the experiment, the leaves of the plant

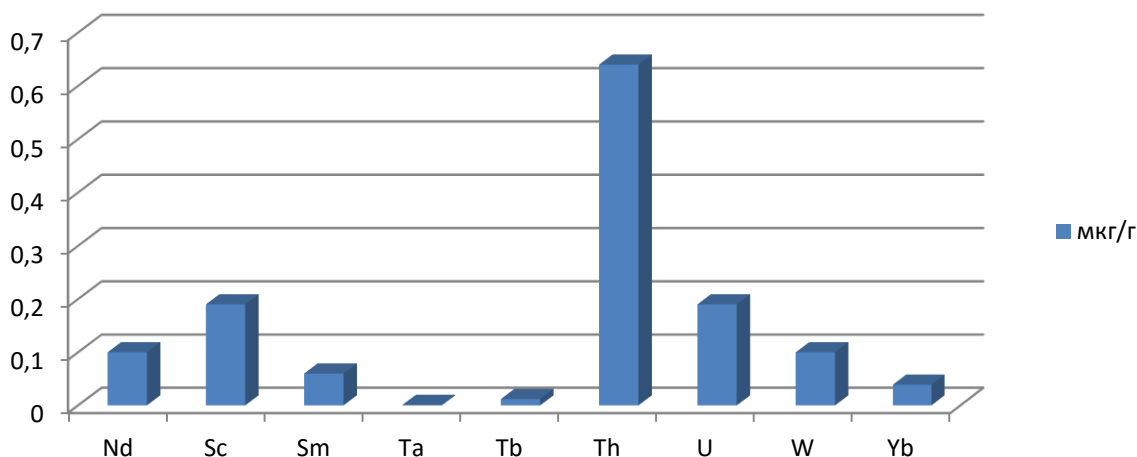
were collected in September 2019 on the territory of the village of Yordon, Fergana region. The macro- and microelement composition of the plant was determined by the neutron activation method in the laboratory of the Research Institute of Nuclear Physics of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

Experiment showed that coltsfoot in vegetative organs accumulates a large amount of elements such as potassium (K) (47600 mg / kg), sodium (Na) (480 mg /

kg), calcium (Ca) (50700 mg / kg), cobalt (Co) (0.48mg / kg), iron (Fe) (278mg / kg), copper (Cu) (6.2mg / kg), chromium (Cr) (0.98mg / kg), magnesium (Mg) (6520mg / kg), manganese (Mn) (36mg / kg), molybdenum (Mo) (0.81mg / kg), selenium (Se) (1.1mg / kg), zinc (Zn) (26.6mg / kg), etc., which play an important role in the life of the human body. Below, for clarity, the quantitative content of macro-, micro- and ultramicroelements is given in the form of diagrams.

Amount of ultramicroelements

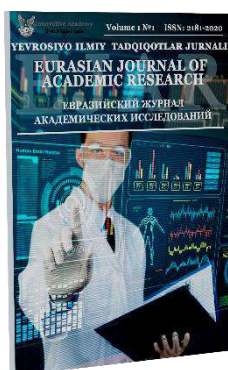
As can be seen from the diagrams, *Tussilago Farfara* L. from the mountainous regions of the Fergana region is distinguished by a high content of potassium, calcium, barium, copper, manganese, and zinc.

The high content of trace elements increases the physiological activity of the plant and this indicates the promising use of mother and stepmother in the treatment of chemical imbalance in the body [5-8].

References:

1. Khazanovich R.L., Khalmatov Kh.Kh. Akhmedova F.G. Study of some medicinal plants in Uzbekistan. Tashkent. Medicine. 1963 139 s.
2. Sokhobiddinov S.S. Wild medicinal plants of Central Asia. Tashkent: State Publishing House. 1948. 216 pp.
3. Vinogradov A.V. List of medicinal plants used in folk medicine in Central Asia. Tr. Turkm. Honey. Institute Ashgabat: 1950. V.4. 338-347 p.
4. Abu Ali ibn Sina (Avicenna). Canon of Medicine. In 5 volumes. Tashkent, Fan, 1980-1982, 3938s., (V.2)
5. Voinar N.O. Physiological role of trace elements in the body of animals and humans and research objectives in this direction. Sat. "Trace elements in agriculture and medicine", Kiev, 1956.
6. Igamberdieva PK .., Ibragimov AA, Study of chemical components of *Artemisia Ferganensis* (Fergana wormwood) // collection "42nd International Mendeleev Olympiad". Tashkent, 2008, pp. 102-103.
7. Kukushkin Yu.N. Chemical elements in the body // Soros educational journal. 1998. No. 5. S. 54-58.

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Leibniz Rule , function, integration, fundamental theorem , integrable, theorem , the right-hand .

The Leibniz Rule for a finite region

Theorem 0.1. Suppose $f(x, y)$ is a function on

the rectangle $R = [a, b] \times [c, d]$ and $\frac{\partial f}{\partial y}(x, y)$

is continuous on R . Then

$$\frac{d}{dy} \int_a^b f(x, y) dx = \int_a^b \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) dx$$

Before I give the proof, I want to give you a chance to try to prove it using the following hint: consider the double integral

$$\int_c^y \int_a^b \frac{\partial f}{\partial z}(x, z) dx dz$$

change the order of integration and differentiate both sides of the ensuing equality.

Proof. Go ahead, give it a try.

Come on...

You sure?

Ok, fine.

THE LEIBNIZ RULE

Toxirov Nurbek Xolmirzayevich¹, Xollozov Bekzod Begmatovich²,
Abdullayev Alisher Sa'dullayevich³

^{1,2,3} Termez branch of TSTU named after I. Karimov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062168>

ABSTRACT

In this note, I'll give a quick proof of the Leibniz Rule I mentioned in class (when we computed the more general Gaussian integrals), and I'll also explain the condition needed to apply it to that context (i.e. for infinite regions of integration). A few exercises are also included.

So we start off with the equality the hint gives

$$\frac{d}{dy} \left(\int_c^y \int_a^b \frac{\partial f}{\partial z}(x, z) dx dz \right) = \frac{d}{dy} \left(\int_a^b \int_c^y \frac{\partial f}{\partial z}(x, z) dz dx \right)$$

Then using the fundamental theorem of

calculus $\left(\frac{d}{dt} \left(\int_a^t f(x) dx \right) = f(t) \right)$, the

left-hand

side becomes

$$\int_a^b \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) dx$$

Using the other version of the fundamental theorem of calculus

$$\left(\int_a^b F'(x) dx = F(b) - F(a) \right)$$

the right-hand side becomes

$$\frac{d}{dy} \left(\int_a^b (f(x, y) - f(x, c)) dx \right),$$

and the second part of the integrand ($f(x, c)$) is independent of y , so its derivative with respect to y is 0, thus the right-hand side is

$$\frac{d}{dy} \left(\int_a^b f(x, y) dx \right),$$

as desired.

Exercise: Using this theorem and the chain rule, prove the more general formula

$$\frac{d}{dy} \int_{g_1(y)}^{g_2(y)} f(x, y) dx = \int_{g_1(y)}^{g_2(y)} \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) dx + g_2'(y) f(g_2(y), y) - g_1'(y) f(g_1(y), y).$$

assuming, in addition, that g_1 and g_2 are differentiable.

Exercise: Compute

$$\int_0^1 \frac{x-1}{\log x} dx.$$

Hint: Define $I(\alpha) := \int_0^1 \frac{x^\alpha - 1}{\log x} dx$ for $\alpha > 0$, and use the Leibniz rule. At some point, you'll

need that $\lim_{\alpha \rightarrow 0} I(\alpha) = 0$.

The Leibniz Rule for an infinite region

I just want to give a short comment on applying the formula in the Leibniz rule when the

region of integration is infinite. In this case, one can prove a similar result, for example

$$\frac{d}{dy} \int_0^\infty f(x, y) dx = \int_0^\infty \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) dx$$

like the one we used in class, but we need to add a condition on f . Basically, we need to

make sure that $\partial f / \partial y$ is well-behaved as x goes to infinity. The condition is the following:

there is a positive function $g(x, y)$ that is integrable, with respect to x , on $[0, \infty)$, for each

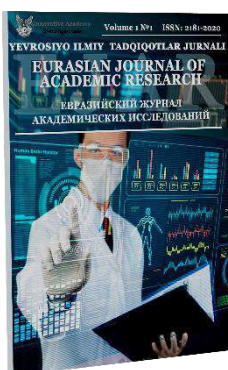
y , and such that $\left| \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) \right| \leq g(x, y)$ for all (x, y) .

(In a more general context, this theorem is a corollary of the Lebesgue Dominated Convergence Theorem).

References:

1. Mizrahi A. Sullivan M. Mathematics for business and social sciences.-John Wiley&Sons.1988.
2. Lial M., Miller C. Finite Mathematics and Calculus with application.-Scott, Foresman and Company. 1989.
3. Grossman S.I. Calculus of one variable. -Academic Press. Inc.1986.
4. Edwards C.H., Jr. David E. Penney "Calculus and analytic geometry."
5. Larson R.E., Hosteller R.P. "Brief Calculus with applications", -D.C. Heath and Company. 1987.
6. Crass M. S. "Mathematics for Economists." M. INFRA-M, 1998 .
7. Kremer N. Sh., "Mathematics for Economists", M.: UNITI, 1998.
8. Crass M.S., Chuprynov B.P. "Bases of Mathematics with its Applications in Economics", M.: DELO, 2000
9. Kydyraliev S.K., Urmambetov S.M. "Collection of math and statistics tests. Bishkek, AUK, 1999.

COMPLIMENTARY UTTERANCES IN CHINESE AND ENGLISH LINGUOCULTUROLOGY

To'qsanova Sayyora Sulaymonqulovna¹, Mirzaev Dilshodbek Fayzulla

o'g'li², Khurmatov Khabibullo Khasan ogli³

^{1,2,3} Academic Lyceum of Termez branch of TSTU named

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062240>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Illocutionary acts, compliment, speech act, speech etiquette, speech etiquette, flattery, admiration.

ABSTRACT

This article is given to the comparative think about of complimentary expressions in Chinese and English linguoculturology. The work is being tired comparative system etymology, comparative social etymology, and pragmalinguistics. The pertinence of this think about is due to the human-centric and communicative introduction of cutting edge phonetics. The issue of the effective usage of language communication illuminated generally with the assistance of complementary articulations.

A compliment is one of the sorts of illocutionary acts, the reason of which is to guarantee the conversationalist of great eagerly, to appear his deference, to have a positive impact on the addressee's feelings. The illocutionary act of compliment in this respect has an expressive reason. In this work, a compliment is caught on as a commendatory articulation, wonderful, kind words and expressions communicating a complimenting reaction, or containing a positive appraisal of the recipient from the side of the speaker. As portion of a compliment, the speaker makes a wonderful conversationalist, emphasizing his outside characteristics, mental capacities, skills, encouraging him - that's, causes a positive enthusiastic state.

A discourse act of compliment has the taking after characteristics: 1) a condition for success; 2) the speech act of compliment is an elementary unit of speech uttered by one speaker and acceptable to

the interlocutor and understandable to him; 3) perlocations of a speech act (results) of a compliment are always universal, and illocutions (intentions and intentions of the addressee) can be both universal and specific; 4) the speech act of a compliment can be either more or less than a sentence; 5) the speech act of compliment connects verbal and non-verbal behavior; 6) the speech act of compliment implies the interaction of at least two subjects - the addressee and the addressee; 7) in the logical structure of the speech act compliment there are quantifier words and adverbial phrases that contribute to the achievement of the addressee's intentions.

The article analyzes the relationship between the concept of "compliment" and the concepts of "flattery" and "praise". Both compliments and praise express the speaker's positive demeanor towards the other individual. In any case, a compliment

is pointed at creating or fortifying any quality, aptitude, capacity within the conversationalist. Laud, not at all like a compliment, communicates as it were an passionate or erotic state of mind towards the conversationalist. When performing a discourse act of sweet talk, the relationship between communicants can be conflicting: reverence, envy, disdain, and indeed outrage.

If praise expresses only a positive attitude of the speaker towards the interlocutor, flattery is feigned approval, then a compliment is a broader concept: it expresses a general attitude of sympathy towards the addressee, suggesting a positive impact on him. The line between compliment on the one hand and flattery and praise on the other is pretty thin. Their differentiation depends on the time, place, social status and even gender difference of the participants in the speech situation of the compliment. A compliment is part of speech etiquette, which is a system of stable communication formulas prescribed by society to establish speech contact between interlocutors.

Following Confucius, speech etiquette is considered in the work as "socially given and culturally specific rules" of people's behavior in certain communication situations. Speech etiquette corresponds to "social and psychological roles, role and interpersonal relationships," which people enter "in formal and informal environments of communication"

[<https://en.wikipedia.org/wiki/Confucius>]. A compliment is an etiquette statement that is verbally a highly structured formula that is used in a variety of situations: greeting, goodbye, gratitude, congratulation. Speech formulas form the

basis of speech etiquette, the nature of which depends on the characteristics of communication.

The principle of using speech etiquette formulas, in addition to the universal principle of politeness, is the principle of conformity to the speech situation. Any act of communication has a beginning, a main part and a final part. In this regard, speech etiquette formulas are divided into three main groups: 1. Speech formulas for starting communication, for example, greetings, addresses, compliments, acquaintances: -Good afternoon (morning, evening)! - Excuse me, I would like to meet you! -Good day! You look very well! 2. Speech formulas used in the process of communication, gratitude, request, compliment, apology, etc. ∴ - I apologize ... Sorry, please ... - Thank you! Many thanks! Let me thank you! - You (you) are smart! 3. Speech formulas for ending communication, for example, goodbye, compliment: - Goodbye! -See you! It was a pleasure to spend an evening with an educated person like you. A compliment as a formula of speech etiquette is used by the speaker at the beginning of a conversation, when meeting, meeting, or during a conversation, when parting. A compliment is always nice. A tactfully spoken compliment on time raises the addressee's mood, sets him up for a positive attitude towards the interlocutor.

A compliment as a form of speech etiquette has certain national and cultural characteristics and can be viewed through the prism of cultural and speech traditions. In every society, etiquette has gradually developed as a system of rules of behavior, a system of permissions and prohibitions, organizing the whole moral and ethical norms [2]. Compliments force the

communicants to interact according to certain patterns of behavior.

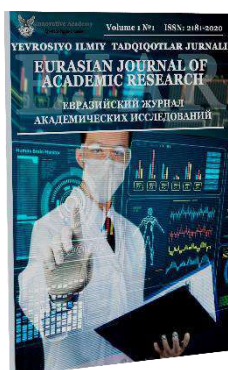
Based on a comparative analysis of the use of compliments, it was concluded that representatives of different nations give compliments for different purposes. So, for example, Chinese make a compliment in order to arouse the sympathy of the interlocutor, to win him over, and the compliment of the British is often etiquette in nature. It follows from this that the compliment has national and cultural characteristics. National and cultural characteristics include concepts such as mentality and national character.

Following Confucius, mentality is understood as a category that reflects the internal organization and differentiation of mentality, the mentality, the mentality of the people [https://en.wikipedia.org/wiki/Confucius]. A stable complex of values, attitudes, and behavioral norms specific to a given culture is considered under the national character. There are some dominants of a national character that are relatively stable for the majority of representatives of this ethnic community. Typical national character traits of Chinese are responsiveness, openness, compassion, breadth of soul. The British are characterized by conservatism, restraint, good manners, good manners, and hard work. The research shows that on

the basis of studying the national character traits of the Chinese and the British, the national specificity of the compliment is determined. Nationally specific can be: thematic groups of compliments, goals and intentions of the compliment, the direction of the compliment by gender. Gender is understood as a really existing system of interpersonal interaction, through which the idea of male and female as categories of social order is created, confirmed and reproduced [Мкртчян Т.Ю. 2001.-310 с.]. Man and woman belong to different social groups and fulfill different social roles. Obviously, the models of their speech behavior may have certain differences. Since the verbal behavior of tenders (men and women) is based on historically established stereotypes fixed in the language, we can say that gender stereotypes are a system of ideas about how a man and a woman should behave. Men and women have different strategies of behavior and strategies of speech communication [Leontiev 1969: 119]. That is why a compliment is an object of study of gender studies that study cultural, social, linguistic factors that determine the attitude of society towards men and women, the speech behavior of native speakers in connection with their belonging to one or another sex.

References:

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/Confucius>
2. 夏征农《辞海》(中), 上海: 上海辞书出版社, 1999 年.
3. Мкртчян Т.Ю. Актуальные проблемы филологии и методики преподавания. Межвузовский сб. Ч. 1. – Ростов-на-Дону, Издательство РГУ, 2001.-310 с.
4. Леонтьев, А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. М.: Наука, 1969. 308

THE PECULIARITY OF THE SPEECH OF A LAWYER

Isayeva Ozoda Boboqulovna¹

¹ Academic Lyceum of Termez branch of TSTU named after I. Karimov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062280>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

internal speech, external speech, oral and written form of speech, components of speech, elite (full-featured), middle literary, literary and non-verbal forms of speech culture

ABSTRACT

There are many professions in the world that are more difficult and honorable than each other. There are many professions, but there are professionals who are distinguished by the uniqueness and richness of their profession. This is the profession of law. As we study their performance, we encounter the diversity of language styles and the diversity of terms used. A noteworthy aspect is that these professionals use certain terms in investigations, inquiries, and other processes. For example, the use of the name of the scene, person named A or person named B is a peculiarity of the change of names. These professionals do not disclose the crime and place and the identity of the person who committed it. uses terms that are difficult to understand. This is also reflected in court proceedings. The terms used in lawyers' speeches, such as investigator, inquirer, victim, scene, murder, murderer, witness, etc., also have a special meaning.

Speech culture is part of human general culture the idea is correct, free, in accordance with the norms of literary language, is a clear, logically consistent, pleasing, and impressive statement. Especially with lawyers in public life communicate, different categories of people {witnesses, victims, culprits, criminals, etc. b.) they come. Extreme caution in their investigation and trial is evident in his attitude to language. In addition, imagining the activities of lawyers without official documents will not happen. Various protocols related to the investigation bibn filling, court verdict, preparation of indictment, and more They are also very literate in writing official documents depends on the ability to use

language tools. So, the future lawyer himself is a skilled speaker, and his speech is logical and The demand of the period to be effective. But for now pre-official documents to jurisprudence networks state tih based on the norms of literary language, in accordance with the rules without which the training will not be at the required level.

The speech culture of our future lawyers to improve, awalo, free on political issues writing essays {For example, "Independence means law", "What is a threat to security?", "Terrorism is a disaster", "Man rights - the highest value ", etc.), the content of small texts Exercises such as extension, text correction

expedient. Such exercises are, first of all, the student secondly, it helps to develop the ability to think his ability to compose logically consistent sentences, texts improves word choice skills.

Any idea, concept, sign, action or attitude to the law is expressed in words, ie consists of words, phrases, terms and terms attitude until it falls into the pattern of expression, the form of expression, social communication, treatment (thinking) does not occur. The reality of the idea, especially the legal idea, is also present also appears in the language. Without language, without words, nothing is clear and there will be no ready-made legal opinion. Thought in legal language words, terms, and a particular structure formed with their participation syntactic devices are formed only through speech models and finds expression in speech: language is a 'living' condition of law. That is why language and law serve society social, spiritual-enlightenment and mental phenomena, language inspires law.

Legal language, by its very nature, is of several types, viz language of law, language of scientific jurisprudence, language of court, language of legal pedagogue, language of lawyer-publicist, language of prosecutor, language of lawyer are divided into groups such as language ^ .Related to the branches of jurisprudence to each other with the commonality of lexical-grammatical features although close, but also has its own characteristics. For example, in the activities of the civil court (party, dispute, litigation, decision, securing a claim) terms in the activities of a criminal court Terms used (fraud, genocide, rape, radically different from terrorism.

It is well known that the law is a means of regulating society, it serves human interests and needs. Of the law content, essence, quality, prestige depends on the rules of language also depends on compliance. The rule of law, too it is determined by its structure on the basis of literary language norms. A law that does not fully meet the norms of literary language the content and logic are incomprehensible. Till the law is the official legal language of the state and citizens with the state is a means of "communication," "communication," between.

For example, alibi - at the time of the crime (instantaneously) the offender's presence elsewhere; ratification - international signing the contract; simulation - from lying to disease hit; jurisdiction - the right to sue, etc. In the legal language, dialect prefixes, jargons, are not mastered it is not allowed to use words, very figurative expressions.

The language of the law is the core of the legal system.

The main features of the language of the law are:

a) accuracy; b) brevity; c) impersonality; d) official painting; e) impartiality; f) logical consistency; j) stability.

Another distinctive feature of the language of law impersonality. That is, the cut of the articles of the law is invalid represented by the relative fe'Uar. In the passive participle of the verb although the object is known, the subject is unknown. For example, cases are heard openly in all courts. The function is closed to be considered in the majhs only in the

hoUarda prescribed by law (Courts of the Republic of Uzbekistan Law on ", p. 55).

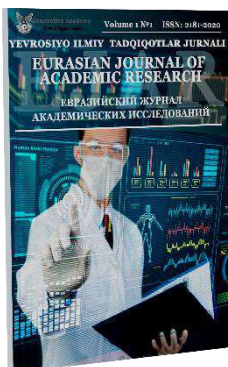
Every procedural document is not only legal be linguistically flawless and well-structured should. To the extent that it conforms to the norms of law and language culture The texts are fair to both law enforcement and investigative agencies

also enhances the status of the judiciary, the legal case makes the decision clear.

In this case the procedural legal documents are verbal a professional who can recover based on cultural skills also directly related to the activities of lawyers.

References:

1. Davlat tili: muammolar va yechimlar. T.: 1999.
2. JalilovX. Notiqlik san'ati. T.: Ó'zbekiston, 1976.
3. Jumaniyozov R., Salimov D. G'oyaviy tarbiyada notiqlik san'ati. T.: 2002.
4. aropcKHii F.H. Cyji;e6Haa pent. M.: POpHflH^ecKaH JiHxepaxypa, 1985.
5. Ibrohimov D. Nutq madaniyati va adabiy talaffuz haqida. T.: Fan, 1972.
6. HsaKHHa H.H. ÓCHOBBI cyaeSHoro KpacHopeqiw (puopHKa mn lopHCTOB). YqeHoe noco6He. M.: lOpHcx, 2000.
7. Ko'chimov SH.N. Ó'zbekiston Respublikasida qonunchilik texnikasi (til, uslub, huquqiy atamashunoslik). T.: 1996.
8. JIHKac A.JI. Kyjibxypa npaBocy;i;Ha. M.: lOpHaH^ecKaii .nirrepaTypa, 1990.

ISSUES TO INCREASE THE EFFICIENCY OF USING AGRICULTURAL MACHINERY IN SURKHANDARYA REGION

Qulmatova S.S.¹

¹ TSU, independent researcher

E-mail: squlmatova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062351>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

use of agricultural machinery, machine and tractor fleet, dynamics of agricultural machinery, increase of efficiency of agricultural machinery.

ABSTRACT

The article considers the dynamics of agricultural machinery in the region and the issues of increasing the efficiency of the use of agricultural machinery. It is also shown that the efficiency of the use of machinery in the production of agricultural products is calculated.

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ТЕХНИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Қулматова С.С.¹

¹ ТДИУ, мустақил тадқиқотчи

E-mail: squlmatova@mail.ru

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

қишлоқ хўжалиги техникалари, машина ва трактор паркidan фойдаланиш, қишлоқ хўжалик машиналари динамикаси, қишлоқ хўжалиги техникалари самарадорлигини ошириш.

ANNOTATSIYA

Мақолада вилоятда қишлоқ хўжалик машиналари динамикаси ва қишлоқ хўжалик техникасидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш масалалари кўриб чиқилган. Шунингдек, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришида техникадан фойдаланиш самарадорлигини таъминланиш ҳисоблашлари кўрсатилган.

Кириш

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини зарур миқдордаги асбоб-ускуналар билан таъминлаш қишлоқ хўжалигининг мўл-қўл ишлаб чиқарилиши, озиқ-овқат хавфсизлиги ва мамлакатнинг барқарор ривожланишини таъминлашда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Шу сабабли қишлоқ хўжалиги техникалари таъминлаш ва унинг таркибини тўлдириш муаммолари ва улардан фойдаланиш самарадорлиги алоҳида аҳамиятга эга. Қишлоқ хўжалиги техникаси - бу индивидуал ишларни ёки технологик жараёнларни механизациялаш ва автоматлаштириш орқали қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширишга мўлжалланган кенг қамровли техник воситалардир. Қишлоқ хўжалигида МТПлардан самарали фойдаланиш ҳақидаги илмий изланишлар, йирик механизациялашган хўжаликлар, кластерлар, фермер хўжаликларнинг эҳтиёжларидан келиб чиқади. Ўтказилган таҳлиллар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида аниқ шароитларда хўжаликларда МТПларда техникадан фойдаланишни ташкил қилишни ҳар томонлама ўрганишни талаб қилади.

2020 йил 28 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясида белгиланган вазифаларни 2020 йилда амалга ошириш чора-тадбирлари

тўғрисидаги ПҚ-4575 сонли қарорида Қишлоқ хўжалиги йўналишидаги таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларининг ўқув жараёнини ташкил этиш ва илмий-тадқиқотлар ҳамда тажриба-синов ишларини олиб бориш учун импорт қилинадиган ва республикада ишлаб чиқарилмайдиган материаллар, техника, транспорт воситалари, агрегатлар, мосламалар, асбоб-ускуналар, эҳтиёт қисмлар, учувчисиз учиш аппаратларини (рақамлаштириш соҳасида кадрларни самарали тайёрлаш мақсадида) фойдаланишдаги имтиёзлар ва «Ақлли қишлоқ хўжалиги»ни ривожлантириш давлат дастурини ишлаб чиқиш масалалари айтиб ўтилди. 2019 йил 23 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-5853-сонли фармони”да қишлоқ хўжалигида интенсив инновацион технологияларни жорий қилишни рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш; смарт технологиялари (мини ўлчов станциялари ва «ақлли таёқча»)дан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалигида сув билан таъминлаш харажатларини қоплаш тартибини ишлаб чиқиш; 2021 йил III чоракда Фермер хўжаликлари ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналар учун моддий-техника ресурслари етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш соҳасидаги ностратегик давлат корхоналарини хусусийлаштириш йўли орқали моддий-

техника ресурслари бозорида рақобатни кучайтириш; 2021 йил IV чорак Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат бозоридаги ўзгаришлар ҳамда тармоқни ислоҳ қилиш айtilди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 10 майдаги “Қишлоқ хўжалигини ўз вақтида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ- 3712- сон қарорида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини янада такомиллаштириш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш доирасида маҳаллий қишлоқ хўжалиги машинасозлигини ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган[1-4].

Тадқиқот юзасидан адабиётлар таҳлили

Бугунги кунда аҳоли турмуш даражасини ошириш давлат томонидан олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг самарадорлигини ифодалаб берувчи бош мезон булиб, бунга эришиш ижтимоий ривожланиш асосини ташкил этади. Мамлакат агросаноат комплексида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда қишлоқ хўжалиги тармоғини техник жиҳатдан қўллаб-қувватлаш муҳим ўрин тутadi.

Қишлоқ хўжалигининг моддий техника базаси дейилганда, моддий бойлик ишлаб чиқариш шароитида бевосита банд бўлган меҳнат воситалари ва меҳнат буюмлари йиғиндиси тушунилади. Қишлоқ хўжалигининг

моддий -техника базаси – фан-техника янгиликларидан кенг қўламда фойдаланиладиган, электрлашган йирик машина ишлаб чиқаришдир. Қишлоқ хўжалигининг моддий- техника базаси таркибида ер ресурслари, тракторлар, машиналар, меҳнат қуроллари ва буюмлари, таъмир техникаси ва ҳақозолар киради[5].

Қишлоқ хўжалиги корхоналарини техник таъминотини ташкил этиш турли хил мулкчилик ва бошқарув шаклидаги товар ишлаб чиқарувчилар томонидан уларга бўлган технологик талабни аниқлашни, фермер хўжалигига моддий-техника воситаларини етказиб бериш бўйича агросервис тузилмаларига буюртмаларни тузишни, уларнинг манзилига етказилишини таъминлашни ва моддий-техника таъминоти билан боғлиқ зарур молиявий операцияларни бажаришни ўз ичига олади.

Юқорида айtilганларни умумлаштириб айтганда, қишлоқ хўжалигини техник қўллаб-қувватлаш тизими бу қишлоқ хўжалиги техникасини ташкил этиш ва ишга туширишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир; техник хизмат кўрсатишни ва текширувларни ташкил этиш; агросаноат корхонаси инфратузилмаси элементларини ва тўхташ ускуналарини таъмирлаш, техник хизмат кўрсатиш ва текшириш бўйича тадбирларни ташкил этиш ва амалга ошириш; қишлоқ хўжалиги техникаси, мол-мулк ва сарф материалларини етказиб бериш; қишлоқ хўжалиги техникаси ва ускуналарини қайта тиклашни ташкил этиш ва амалга ошириш; мутахассисларни кўп босқичли

тайёрлашни ташкил этиш ва уларнинг малакасини ошириш; келгусида ишлаши иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлмаган қишлоқ хўжалиги техникалари, агрегатлари ва ускуналарни ишдан чиқариш; техник қўллаб-қувватлаш тизимининг метрологик таъминотидир.

Техника воситаларининг ўзига хос хусусиятлари ундан моддий бойлик ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаларида кенг қўламда фойдаланиш заруриятини келтириб чиқаради. Техника воситаларидан фойдаланиш маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни реализация қилиш учун сарфланадиган вақтни қисқартиради, меҳнат унумдорлигини оширади, маҳсулот таннархини камайтиради[6].

Бозор иқтисодиётига ўтишда қишлоқда техникага эга бўлиш ва ундан фойдаланишда икки йўналиш талабини қондириш зарур.

Биринчи йўналиш- бунга йирик қишлоқ хўжалик корхоналари – ҳиссадорлар уюшмаси, агрофирмаларни киритиш мумкин. Бу хўжаликлар ўзининг молиявий қувватига кўра зарур бўлган техниканинг ўз ҳоҳишларига биноан сотиб олиши ва ўз мулкига айлантириши мумкин. Йил мобайнида маълум бир даврда, масалан, ерни шудгорлаш тракторлари, дон ўриб йиғиштириб оладиган комбайнлари, пахта терувчи, кўсак чивувчи, ғўза пояни қирқувчи ёки прессловчи машиналарни машина-трактор парклари билан шартнома асосида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Иккинчи йўналиш- бунга фермерлар, деҳқон хўжаликларни, тармоқ хўжаликлари, якка тартибда ижара асосида иш юритувчилардан иборат бўлган деҳқон хўжаликларни киритиш мумкин [7].

Республика қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг деярли 100% иқтисодиётнинг нодавлат секторида ишлаб чиқарилмоқда. Қишлоқда хусусий фермер хўжаликларининг талаблари асосида барча турдаги зарур хизматларни кўрсатиш имкониятига эга бўлган замонавий ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси жадал ривожланди. Шу давр мобайнида қишлоқларда 1424 та мини банк, 1714 та МТП (машина трактор парк) 2324 та ёқилғи – мойлаш материаллари ва минерал ўғитлар сотиш шаҳобчалари, 1711 та сувдан фойдаланувчилар уюшмаси, 300 та консалтинг маркази ва бошқа инфратузилмалар ташкил этилди.

Ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасидан маълумки, қишлоқ хўжалик самарадорлигини юксалтиришнинг асосий омили сермеҳнат юмушларни техника гарданига юклашдир. Жаҳон тажрибаси тармоқ ишлаб чиқаришнинг барқарорлиги, юқори унумдорлиги ишлаб чиқариш кучларининг комплекс ривожланиши, илмий-техника тараққиёти, моддий техника базасининг кучлилиги ва кадрлару чун шарт-шароит яратилганлиги билан бевосита мутаносиблигини кўрсатади[8-9].

Методлар ва усуллар

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини етарли миқдорда

техникалар билан таъминлаш қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми ошириш, озиқ-овқат хавфсизлиги ва мамлакат барқарор ривожланишини таъминлашда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Шу сабабли қишлоқ хўжалигини техникалар таъминлаш ва унинг таркибини мунтазам равишда янги ҳамда замонавий энергия тежамкорлари билан тўлдириб бориш, шунингдек улардан фойдаланиш самарадорлиги ошириш алоҳида аҳамиятга эга. Қишлоқ хўжалиги техникаси - бу индивидуал ишларни ёки технологик жараёнларни механизациялаш ва автоматлаштириш орқали қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширишга мўлжалланган кенг қамровли техник воситалар мажмуидир. Машина- трактор паркидан фойдаланиш асосида ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг миқдори ва сифати, турли ресурсларнинг сарфи хўжаликнинг иқтисодий кўрсаткичларига бевосита таъсир қилади. Етиштирилган маҳсулотлар таннархини камайтиришнинг бир йўли техникадан фойдаланганда бўладиган сарф-харажатларни камайтириш, яъни бир сўз билан айтганда, МТП дан фойдаланиш самарадорлигини оширишдир. Қишлоқ хўжалигида туб иқтисодий ислохотларнинг олиб борилиши хўжаликларнинг майдалашувига, яъни мустақил фаолият кўрсатувчи хўжалик субъектлари сонининг орттишига олиб келади. Бу эса

техника хизматига бўлган талабни тўлароқ қондириш, қишлоқ хўжалик корхоналарига агротехник хизмат кўрсатишни яхшилаш, хўжалик техникасидан фойдаланиш самарасини ошириш мақсадида мамлакатимизда машина-трактор паркларига бўлган эътибор оширилди.

Сурхондарё вилоятидаги экиш майдонлари энг ҳосилдор бўлиб, у мамлакатимиздаги экин майдонининг 7,6 фоизини ташкил қилади. Шу сабабли, вилоят республикада қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш бўйича олдинги ўринлардан бирини эгаллайди. Табиий иқлим шароити ва унумдор тупроқ дон, пахта, зиғир, соя, махсар, картошка, сабзавотлар ва бошқа турли хил экинларини етиштиришга имкон беради. Вилоят агросаноат комплекси воҳа иқтисодиёти муҳим тармоқларидан биридир.

Вилоятда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, хом ашё ва озиқ-овқат бозорларини тартибга солиш бўйича 2017 - 2021 йилларга мўлжалланган давлат дастури¹ ҳамда агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг барча соҳаларида давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чораларини кўзда тутадиган мақсадли дастурлар ишлаб турибди.

Вилоятда 2020 йилда экин майдонларининг ҳажми 255 минг гектарни ташкил этди. Экин майдонлари таркибида озуқа экинлари энг катта

¹ 02.03.2020 йилдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар

стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида” ги ПФ - 5953-сон фармони/<https://lex.uz/docs/4751561>

улушга эга – 99%. Дон (678347,0 т) – 30%, буғдой (590852,4 т)-25%, шоли (7203,0 т) -2%, картошка-(331464,0 т) -16%. Вилоятда экинлар асосан ички бозор ва экспорт учун етиштирилади.

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини зарурий юқори унумдор ва энергия тежамкор қишлоқ хўжалик машиналари билан таъминлаш вилоят

қишлоқ хўжалигида замонавий агротехнологиялардан фойдаланиш имкониятини яратади. Шу билан бирга, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида илм-фан ютуқлари, илғор ички ва хорижий тажрибалардан фойдаланган ҳолда ва янги технологиялар ёрдамида маҳсулот ишлаб чиқариш асосий вазифалардан ҳисобланади.

1-жадвал.

2001-2019 йилларда Сурхондарё вилоятида қишлоқ хўжалиги техникалари сони динамикаси.²

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2010-
жа ми тра кто рла р	10 86 1	10 58 3	79 88	72 09	59 03	68 06	63 06	60 25	60 69	54 13	52 58	52 98	47 29	46 38	33 69	30 35	32 21	- 21 92
Тра кто рл и кул ьти ват орл ар	21 27	21 19	16 06	14 89	11 71	17 96	18 61	17 47	21 87	22 78	21 91	22 51	18 62	18 31	12 98	12 25	12 69	- 10 09
Тра к тор ўрг ич	22 6	21 0	15 2	13 7	83	32	46	48	47	53	46	50	80	91	63	59	35	- 18

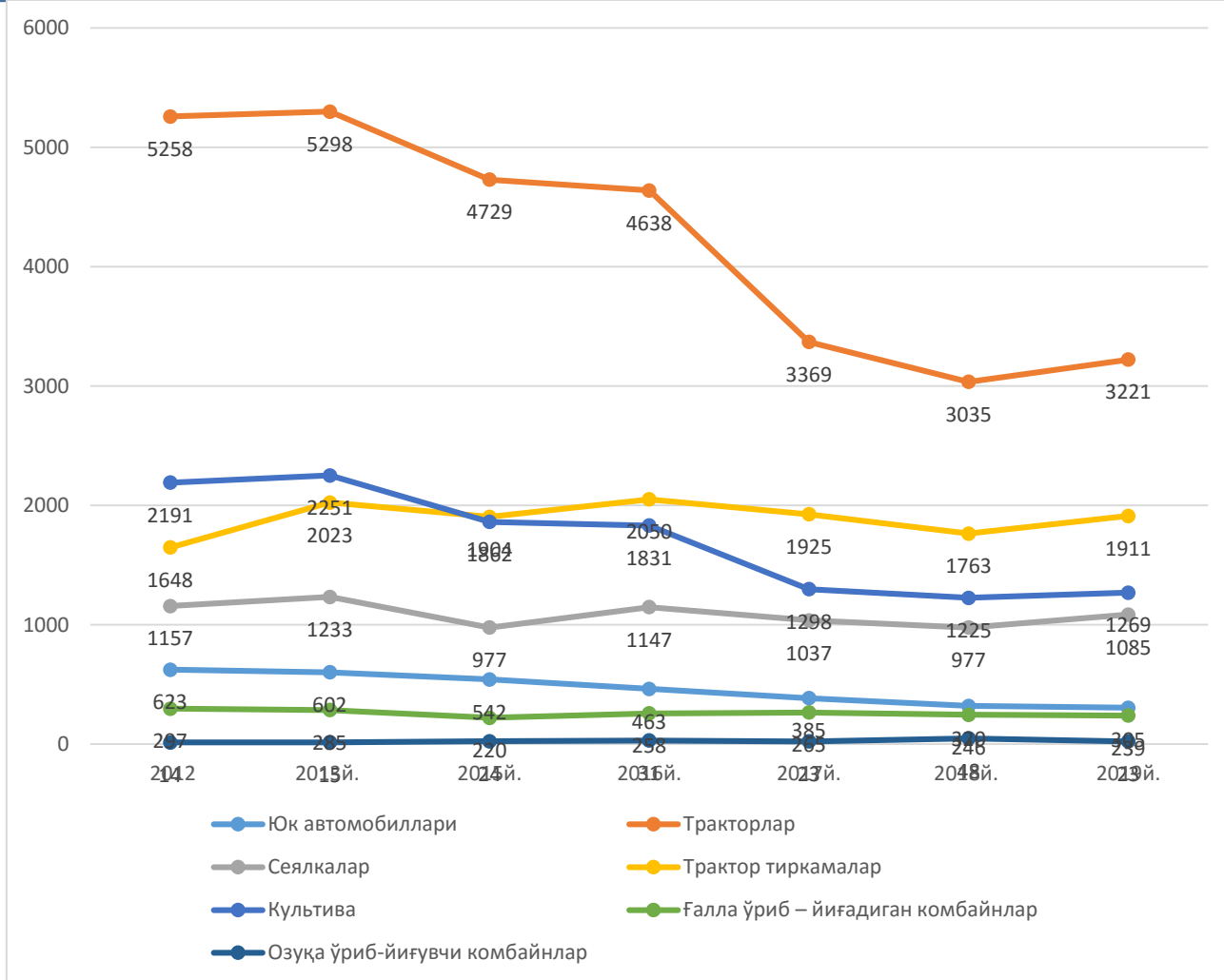
² Сурхондарё вилояти статистик тўплам асосида муаллиф томонидан тузилган (ишлаб чиқилган).

лар и																		
Эки ш тра кто рла ри	18 78	17 66	14 68	13 76	10 63	14 04	13 99	12 96	12 78	11 82	11 82	12 09	97 4	11 46	99 4	95 9	10 22	- 16 0
Ом оч (пл уг) лар	12 04	11 06	89 5	79 3	63 9	94 5	88 0	74 6	74 0	69 9	62 9	57 0	55 1	55 8	70 8	65 4	75 9	+1 30

Машина ва трактор паркиннг имкониятлари, биринчи навбатда, унинг таркибига боғлиқ. Умуман олганда, мамлакатда 2001-2018 йилларда машина трактор паркларида техникалар 2-3 баравар камайди; мавжуд машина ва

ускуналарнинг ярмидан кўпи хизмат муддатини ўтаган, ҳам маънавий, ҳам моддий жиҳатдан эскирган (1-жадвал). Шунинг учун бу даврда вилоятда асосий турдаги қишлоқ хўжалик техникалари сони кескин камайди(1-расм).

1-расм. Сурхондарё вилоятида қишлоқ хўжалиги техникалари (2001-2019 йиллар).

Таҳлил қилинаётган даврда мобайнида вилоятда техникалар 7640 донага ёки 3,4 мартага камайди, тракторли культиваторлар 858 дона 1,8 марта, экин экиш машиналари 856 дона 1,8 марта, Ўрим-йиғим комбайнларининг сони 2 мартага, ем-хашак йиғим-терим машиналари 2,4 мартага камайди. Пахта териш машиналари 2009 йилгача эскиргани

сабабли яроқсиз ҳолга келиб қолган ва бошқа сотиб олинмаган. Жами тракторлар сони 2012 йилдан 2017 йилгача 2834 донага камайди ва 2019 йилга келиб 3221 тани ташкил этди. Вилоятда 2019 йилда 2018 йилга нисбатан мавжуд тракторлар сон ўзгариши 577 тани ташкил этиб, 2017 йилга нисбатан 97,6%ни, 2018 йилга нисбатан 93,6% ни ташкил этди. Шулардан Денов туманига 205 дона, қолгани Жарқурғон, Қизириқ ва Сариосиё туманларига тўғри келади.

2012 йилдан 2019 йилгача юк автомобиллар сони 51% га, тракторлар

39%, приципи тракторлар сони 23%, га камайган. Вилоят буйича жами техника

камаиши ўртача 19% га камаишини кузатиш мумкин.

3-жадвал.

Сурхондарё вилоятида 2017 йилда қишлоқ хўжалик техникаларига бўлган талаб.

Қишлоқ хўжалик техникалари турлари	Амалда мавжуд техникалар сони, дона	Меъёр бўйича, дона	Фарқи
Ҳайдов тракторлари	303	468	-171
Чопиқ тракторлари	1947	2108	-161
Культиваторлар	1947	2108	-161
Чигит экиш сеялкалари	1072	1651	-579
Ғалла экиш сеялкаси	168	466	-300
Тишли бароналар	3074	4684	-1610
Ер текислагич	288	468	-180
Пуркагич(ОВХ)	314	468	-154
Минерал ўғит сепгич	221	246	-41
Транспорт тракторлари	1472	1485	-93
Трактор тиркама	2284	2944	-660
Трактор тиркама	1072	1651	-579

Сурхондарё вилоятида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришдаги техникага бўлган талаб ҳолатидан келиб чиқиб (3-жадвал), қишлоқ хўжалик техникаси сони кескин камаииб кетишини олдини олиш мақсадида қишлоқ хўжалиги техникалари сотиб олиш кенгайтирилди. Натижада биргина 2017 йилда қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқариш ва лизинг бўйича хизматлар кўрсатиш ҳажми 1,7 баравар, механизация хизматлари ҳажми 2,5 баравар ошди. 2018 йилда мазкур соҳани қишлоқ хўжалиги техникалари билан таъминлаш (10.05.2018 йилдаги “Қишлоқ хўжалигини ўз вақтида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш

механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 3712 сонли қарор), 2019 йилдан бошлаб қишлоқ хўжалиги техникалари паркини янгилаш мақсадида Сурхондарё вилоятининг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари техникаларни 15% чегирма билан сотиб олишди. Қўллаб-қувватлашнинг ушбу тури қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқарувчиларга қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг бир қисmini қоплаш учун бюджетдан субсидияларни тақдим этишни назарда тутди (2019 йил 4 апрелдаги “Аграр секторни қишлоқ хўжалиги техникалари билан ўз вақт ида таъминлашга оид қўшимча

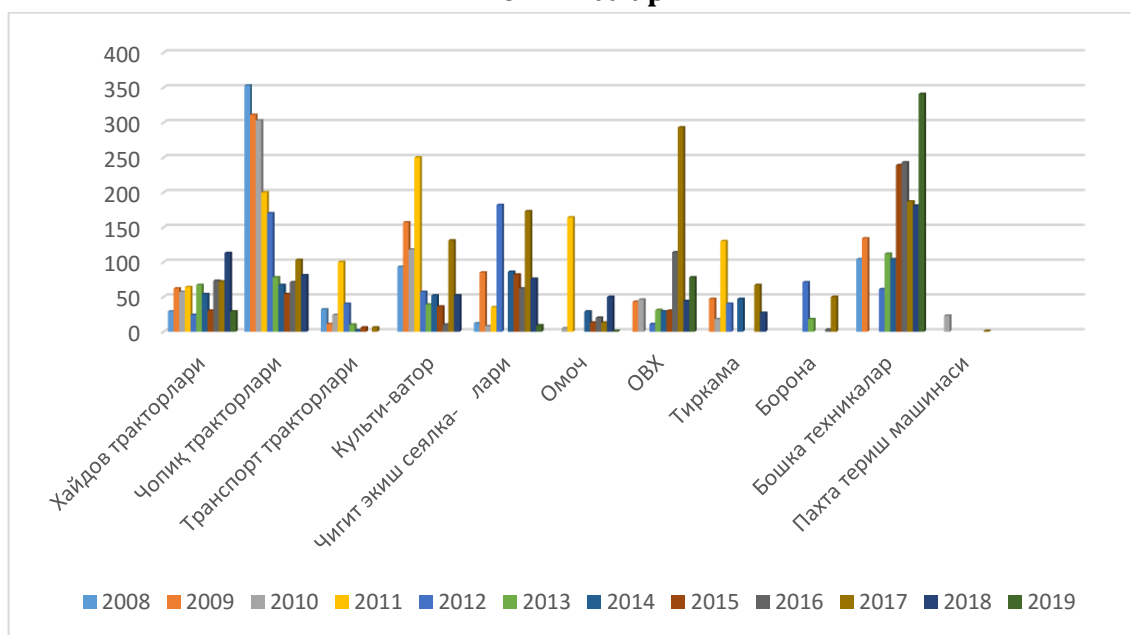

чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4268-сонли қарор).

Хориж тажрибларини ўрганиш натижасида қишлоқ хўжалигини қўллаб қувватлаш мақсадида давлат миқёсида бундай стратегиянинг қўлланилишига кўплаб мисоллар келтиришимиз мумкин. Масалан, Хитойда қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олиш учун субсидия сиёсати “Механизациялашни тарғиб қилиш тўғрисидаги қонун” номи билан 1998 ва 2004 йилдан амалга оширилган, унда субсидиялар тўғридан-тўғри деҳқонлар ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш ташкилотларига ажратилади. Шунингдек, Россия

Федерацияси Ҳукуматининг 2012 йил “Қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқарувчиларга субсидиялар бериш қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорини кўрсатиш мумкин. Ушбу турдаги қўллаб-қувватлаш ушбу қишлоқ хўжалиги техникаларини сотиш шарт билан қишлоқ хўжалиги техникаларини ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг бир қисмини қоплаш учун қишлоқ хўжалиги техникаларини ишлаб чиқарувчиларга федерал бюджетдан камида 15 фоиз чегирма билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари субсидиялар беришни назарда тутди.

2008-2019 йиллар кесимида вилоят қишлоқ хўжалигида сотиб олинган техникалар

Сурхондарё вилояти Қишлоқ хўжалиги бошқармаси маълумотларига кўра, 2019 йил 31 декабрь ҳолатига кўра қишлоқ хўжалиги ташкилотлари ўз маблағлари, кредитлари ва лизинг

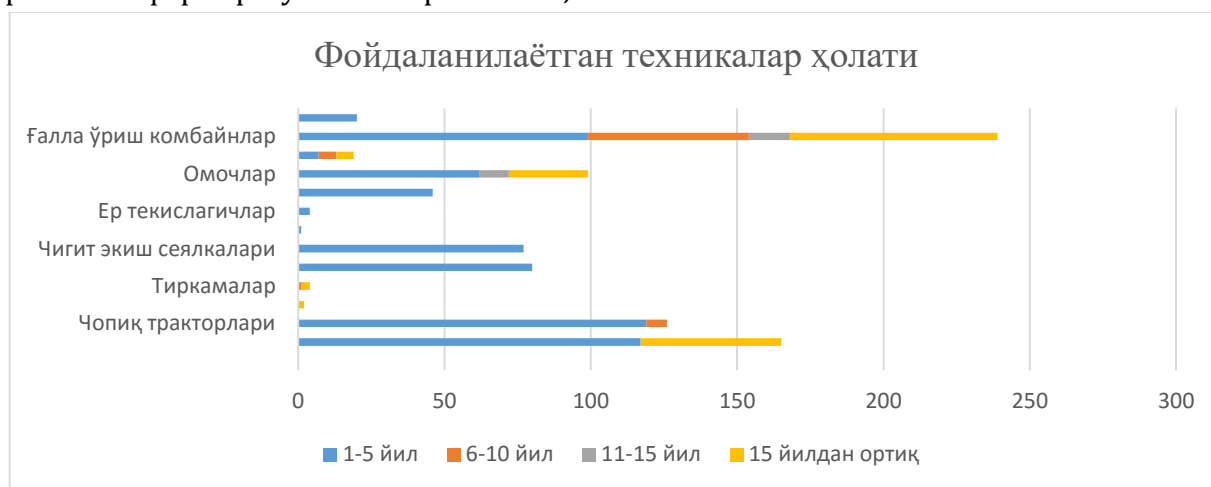
ҳисобидан йил бошидан умумий қиймати 53,0 млн сўм қишлоқ хўжалик техникалари олинди. 2019 йилда жами 510 донга тракторлар сотиб олинди, бу 2001 йилга нисбатан 76,4%, 2016 йилга нисбатан эса 85,7%ни ташкил қилади. Агар 2019 йилда вилоятнинг туманлари

кесимида трактор сотиб олишни кўриб чиқсак, унда шундай хулосага келишимиз мумкин. Денов туманида – 205 дона, қолгани Жарқурғон, Қизириқ ва Сариосиё туманларига тўғри келади, Термиз туманидаги тракторлар сони 88тага камайди.

2021 йил биринчи чораги ҳолатига кўра жами фермер хўжаликларга 27 та,

пахтачилик-тўқимачилик кластерларига 4 та техника сотиб олинди. Вилоятда фойдаланилаётган техникани таҳлил қилиб чиқсак, кўпгина техникаларнинг янгилиниши билан бирга 15 йилдан кўп фойдаланилган техникалардан ғалла комбайнлари, транспорт тракторлари ҳамда омочлардан кўрсатиш мумкин.

2-расм. Вилоят қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган техникалар ҳолати

2021 йилда олиб борилган қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлаш тадбирлари натижасида ҳайдов тракторлари сони камайган бўлса ҳам, бу экин майдонларининг камайиши ҳисобига меъёр бўйича талаб даражасида шунингдек, чопиқ тракторлари экин даларига талаб даражасида (72370 га майдонга 1415 та) бўлиб, етишмаётган техникалар ер текислагичлар 98 та (талаб қилинади 289та), тишли борона 335 та (талаб қилинади 2895 та), чизел 19 та (талаб 217 та), ўғит пуркагич 103 та (талаб 363 та) ни ташкил қиляпти. 2021 йилда оборилган қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлаш тадбирлари

натижасида ҳайдов тракторлари сони камайган бўлса ҳам, бу экин майдонларининг камайиши ҳисобига меъёр бўйича талаб даражасида шунингдек, чопиқ тракторлари экин даларига талаб даражасида (72370 га майдонга 1415 та) бўлиб, етишмаётган техникалар ер текислагичлар 98 та (талаб қилинади 289та), тишли борона 335 та (талаб қилинади 2895 та), чизел 19 та (талаб 217 та), ўғит пуркагич 103 та (талаб 363 та) ни ташкил қиляпти. Сурхондарё вилоятидаги 10та пахтачилик-тўқимачилик кластерларида жами техникалар 2294 тани, шулардан ҳайдов тракторлари 48та, чопиқ тракторлари 197 та, сеялкалар 76 та, транспорт техникалари 38 та, пахта териш тракторлари 5та ва бошқа техникаларни ташкил қилади.

4-жадвал

2019 йил Сурхондарё вилояти туманлар кесимида қишлоқ хўжалигида мавжуд техникалар сони (статистик тўплам асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган).

	Туман лар номи	Пахта экила-диган	Хайдов	Омочлар	Ер текисл	Пушта	Тишли борона	Чигит экиш	Чопик трактор	Культив аторлар	Чизел	Пуркагич	Транс порт	Трактор тиркама	Менерал ўғит сепгич	Ғала экиш	Ғала ўриш комбайни
1	Ангор	6700	55	55	8	6	65	35	42	42	18	20	40	85	14	13	17
2	Бойсун		7	7											4	5	5
3	Денов	10388	56	56	15	12	240	99	190	190	4	39	160	251	15	22	34
4	Жарқўр ҒОН	7065	29	29	30	17	202	90	109	109	10	28	110	150	25	15	23
5	Қизири қ	8570	54	54	46	39	212	136	195	195	43	43	125	227	29	23	62
6	Қумқўр ҒОН	8514	33	33	10	10	148	109	176	176	13	31	120	224	21	18	28
7	Музраб от	6700	42	42	34	51	336	97	127	127	15	38	168	175	20	21	35
8	Олтинс ой	2872	20	20	8	10	98	34	60	60	10	16	97	80	8	10	13
9	Сариос иё	2350	33	33	10		128	32	40	40	12	10	74	45	6	15	11
10	Термиз	2216	15	15	19	23	180	45	53	53	4	10	58	73	14	8	17
11	Узун	3700	22	22	9	8	228	73	65	65	7	22	65	86	10	6	17

1 2	Шеробод	8600	47	47	20	38	280	80	149	149	71	37	90	155	16	16	34
1 3	Шурчи	6403	33	33	19	17	156	53	125	125	11	20	125	162	12	7	21
Жами		74078	446	446	228	231	2273	883	1331	1331	218	314	1232	1713	194	179	317

Ҳозирги озиқ овқат хавфсизлиги даврида вилоятда мавжуд вазиятни таҳлил қилиш қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқарувчиларининг техникадан фойдаланишда учун кескин чоралар кўришни, хусусан, техник потенциални самарадорлигини оширишни талаб қилади. Бунга, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, шу жумладан, техникадан фойдаланиш интенсивлигини ошириш орқали эришиш мумкин. Йиллик ишлаб чиқариш миқдорининг кўпайишига эришиш барча мумкин бўлган вариантларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш асосида, технологиядан фойдаланишни ташкилий шаклини оқилона танлаш орқали эришилади.

Машина-трактор паркини ишлатишни бошқариш усуллари ва қишлоқ хўжалик техникасини қўллаш, иқтисодий субъектларнинг иқтисодий ривожланишининг аниқ мақсад ва вазифаларига эришишга йуналтирилган бўлиши лозим. Машина ва трактор паркини ишлатишни баҳолаш учун маълум параметрлар сифатида, бири-бири билан ўзаро боғлиқ тизим ҳосил бўладиган маълум таркибий элементларга эътибор қаратиш лозим.

Хулоса ва таклифлар

Қишлоқ хўжалигида берилган шароитларда ва энг кам нархда ишлаб чиқаришни комплекс механизациялашни амалга ошириш

учун машина-трактор паркининг мақбул таркибини аниқлаш керак. Шунингдек, анъанавий қишлоқ хўжалиги машиналарини ақлли ва уланган технологияларни ўз ичига олган машиналарга алмаштирилиши керак. Ақлли ва уланган қишлоқ хўжалиги машиналарини қишлоқ хўжалиги даврига мос тарзда шакллантириш керак. Таҳлилий жиҳатдан кўриб чиқиш керак бўлган ақлли ускуналар қуйидаги соҳаларга ишлатилади:

Ер ва тупроққа ишлов берувчи ускуналари;

Экинларни экиш ва ўғитлаш ускуналари;

Ўсимликларни суғориш ва парваришлаш ускуналари;

Ўрим-йиғим ускуналари;

Бунинг учун вилоятдаги қишлоқ хўжаликларида техникаларининг дастурий таъминот асосида хизматлар-айниқса, ақлли технологиялар билан боғлиқ бўлган моделлаштириш бўйича хизматлар йўлга қўйилиши лозим.

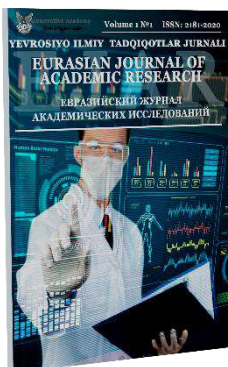
Қишлоқ хўжалигини янги технологиялар-дронлар (учувчисиз учиш қурилмалари) билан таъминлаш масаласи ҳам кўриб чиқилмоқда: ўғитлаш ва агротехник тадбирларини ўтказишда фойдаланиш. Дронлардан фойдаланиш қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни оптималлаштириш борасида катта имкониятларни яратади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 23.10.2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853 сонли фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.05.2018 йилдаги “Қишлоқ хўжалигини ўз вақтида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 3712 қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 18.03.2020 йилдаги “Аграр ва озиқ-овқат соҳаларини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.
4. Р.А.Эргашев, С.Н.Ҳамраева Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма, Т: “Янги авлод” 2012 й.
5. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти ва менежмент. Ўқув қўлланма /Ў.П.Умурзоқов, А.Ж.Тошбоев, Ж.Рашидов, А.А.Тошбоев Масъул муҳаррир: академик Ғуломов С.С. Ўз.Р Олий ва ўрта таълим вазирлиги. –Т.: “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, 2008й. -264 б.
6. О.Зокиров, А.Пардаев. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. Т:“ЎАЖБНТ” Маркази 2003 й.
7. Vahabov A.V.Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: darslik /A.V. Vahabov, D.A. Tadjibayeva, Sh.X. Xajibakiyev. — Toshkent: Baktria press, 2015. — 584 b.
8. Абдулхай Обидов Машина-трактор паркидан фойдаланиш. Ўқув қўлланма, Тошкент «Tafakkur qanoti» 184 б., 2013 й.
9. Ҳатамов О. Қулматова С. Қишлоқ хўжалик ишларининг бажарилишида техникадан самарали фойдаланишнинг математик моделлари. Иқтисодиёт журнали 2-сон, 2020 йил.

GOVERNMENT POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA ON FOREIGN INVESTMENT ACTIVITIES AND FACTORS AFFECTING IT

Dilafruz G`ofurova Zoxid qizi¹

¹ www.gofurova.dilafruz.1999@gmail.com

University of World Economy and Diplomacy,

Student of the Faculty of International Economics and Management

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062376>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

Central Asia, China,
foreign investment,
institutional impact,
legal protection, foreign
direct investment,
offshore, Uzbekistan.

ABSTRACT

The study of the investment strategy pursued by the People's Republic of China and the current investment climate will provide opportunities for countries to improve the investment climate, expand and increase the efficiency of domestic investment sources, and develop new approaches to attracting foreign investment. The study is controversial not only in foreign countries with investment ties with China, but also in the economic processes of Uzbekistan.

XITOIY XALQ RESPUBLIKASI XORIJIY INVESTITSION HARAKATLAR BO'YICHA OLIB BORILGAN DAVLAT SIYOSATI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Dilafruz G`ofurova Zoxid qizi¹

¹ www.gofurova.dilafruz.1999@gmail.com

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Markaziy Osiyo,
Xitoy, xorijiy investitsiyalar,
institutsional ta'sir,
huquqiy himoya, to'g'ridan-
to'g'ri xorijiy
investitsiyalar, offshor,
O'zbekiston.

ANNOTATSIYA

Xitoy Xalq Respublikasi tomonidan yuritilayotgan investitsion strategiya va amaldagi investitsion muhitni o'rganish mamlakatlar uchun investitsiya muhitini yaxshilash, ichki investitsiya manbalarini kengaytirish va samaradorligini oshirish, xorijiy sarmoyalarni jalb qilishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqish imkoniyatlarini beradi. Tadqiqot nafaqat Xitoy bilan sarmoyaviy aloqadagi xorijiy mamlakatlarda, balki O'zbekiston iqtisodiy jarayonlarida ham bahsli hisoblanadi.

Xitoy Xalq Respublikasi jahon savdosi uchun asosiy markazdir. U o'zining ulkan yer hajmi, aholisi, ishchi kuchi, o'sib borayotgan yirik iqtisodiyoti va strategik portlarini hisobga olgan holda, keng xalqaro investitsion doirada muhim mavqega ega. Xitoy Xalq Respublikasi o'zining yirik iste'mol bazasi va integratsiyalashgan ta'minot zanjirlari tufayli AQShdan keyingi global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar manzildir.

Xitoy hukumati quyidagi **sohalarga** investitsiyalarni jalb qiladi: yuqori texnologiyalar, uskunalar yoki yangi materiallar ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish sohasi, qayta ishlash, qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish. Biroq, shu o'rinda mamlakat asosiy tarmoqlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilmasligi ko'rinib turibdi, buning asosiy sababi esa Xitoy mahalliy firmalarni global raqobatdosh ko'p millatli korporatsiyalarga va tarixiy ravishda davlat monopoliyalari yoki an'anaviy ravishda davlat foydasidan foydalangan tarmoqlarga aylantirmoqchi. Hukumat, shuningdek, spekulyatsiya (pul, ko'chmas mulk yoki mol-mulk) dan foyda olish uchun mo'ljallangan investitsiyalarni to'xtatadi. Bundan tashqari, hukumat resurslarni talab qiladigan va ifloslantiruvchi sohalarga chet el investitsiyalarini cheklashni rejalashtirmoqda.

Xitoy sarmoyalarini ko'paytirmoqda va investitsion jozibadorlik darajasi ham oshgan ekanligini kuzatishimiz mumkin. Quyida xorijiy investorlar uchun Xitoy investitsion muhitining **afzalliklari** keltirilgan:

- 1,44 milliard potentsial mijozlarga ega bo'lgan dunyodagi eng yirik ichki bozor;
- Qulay geografik joylashuv (rivojlanayotgan Osiyo bozorlariga, Yaponiyaga, dengiz chegaralari yaqinida);
- Iqtisodiyotning tez sur'atlarda o'sib borishi tufayli xarid qobiliyati pariteti (PPP) bo'yicha yuqori darajadagi iqtisodiyot;
- Vaziyat ma'lum sohalarda o'zgarib borayotganiga qaramay, ish haqi narxi nisbatan past bo'lib qolishi.

Xitoy investitsiyalarning chet el investorlari uchun ba'zi **kamchiliklari** quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Doimiy ravishda o'zgarib turadigan huquqiy muhit;
- Shaffoflikning yo'qligi va intellektual mulk huquqlarining zaif himoyasi;
- Ishchi kuchining nisbatan katta qimini tashkil etuvchi qarigan aholi soni;
- Korporativ qarzдорlikning yuqori darajasi;

O'zbekiston hududida Xitoy investitsiyalari ishtirokida 300 dan ortiq korxona, shu jumladan, chet el kapitali ulushi 100 foiz bo'lgan 52 korxona asosan ishlab chiqarish, yengil sanoat mahsulotlari, qayta ishlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ta'minlash, vositachilik xizmatlari va boshqa sohalarda faoliyat yuritmoqda. Xitoyning yetakchi sanoat kompaniyalari bilan avvalo yuqori texnologiyalarga asoslangan tarmoqlarni rivojlantirish bo'yicha uzoq muddatli va o'zaro manfaatli aloqalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Neft va gaz, telekommunikatsiya, transport, kimyoviy

moddalar, kimyo sanoatida investitsion munosabatlar yo'lga qo'yilgan.¹

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Xitoy hozirda o'zining istiqbolli sarmoyaviy munosabatlari, beg'araz yordam va oliyaviy ko'maklari orqali qator davlatlar bilan iqtisodiy-siyosiy munosabatlarini mustahkamlamoqda. Xalqaro munosabatlarda esa asosiy investor vazifasini o'tagan holda, o'zining qator asosiy sanoat sohalarida xorijiy to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni cheklashi bilan farqlanadi. Shuningdek, Xitoy o'z sarmoyalari va be'g'araz yordamlarini G'arb davlatlaridan farqli o'laroq iqtisodiy rivojlanish darajasi sust davlatlarga ko'rsatadi. Xitoyning Markaziy Osiyo,

xususan O'zbekiston bilan o'rnatilgan munosabatlarida ehtiyotkorlik chora tadbirlari amalga oshirilishi nazarda tutiladi.

Bugungi kundagi vaziyatdan kelib chiqqan holda O'zbekistonga investitsiya kiritishning quyidagi turli shakllarini **taklif** qilishimiz mumkin:

- Hamkorlikda qo'shma korxona tashkil etish;
- Investitsion munosabatlarda ayrim sohalarga to'siqlar qo'yish;
- Tabiiy resurslarga boy hududlarga investitsiya kiritishning oldini olish;

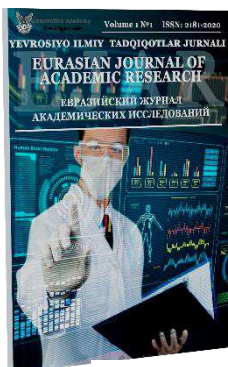
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "Acting President Shavkat Mirziyoyev of Uzbekistan Meets with Wang Yi, 13, 2017
2. © Marokash dunyo yangiliklari. Barcha huquqlar himoyalangan. Ushbu materialni ruxsatsiz nashr etish, qayta yozish yoki tarqatish mumkin emas.
3. «Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 25.12.2019

¹ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "Acting President Shavkat Mirziyoyev of Uzbekistan Meets with Wang

Yi, 13, 2017

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1415590.shtml

THE VALUE OF THE MOTHER TONGUE AND ITS VALUE

Begayeva Muqaddas¹

¹ Jizzakh region, Arnasay district

An elementary school teacher at School No. 14

Begayevamuqaddas@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5062398>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

ABSTRACT

This article discusses the work to be done for the development of our native language, which is the mirror of the nation.

KEY WORDS

Language, mother tongue, homeland, nation, development, Uzbek language, communication, language issues.

ONA TILINI QADRI VA UNING QIYMATI

Begayeva Muqaddas¹

¹ Jizzax viloyati, Arnasoy tumani

14-sonli makrabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Begayevamuqaddas@gmail.com

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada millat ko'zgusi bo'lmish ona tilimizning ravnaqi borasida qilinajak ishlar haqida mulohaza yuritiladi.

KALIT SO'ZLAR

Til, ona tili, vatan, millat, rivojlanish, o'zbek tili, muloqot, til masalasi.

O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganiga 32 yil bo'ldi. Mana shu o'tgan yillar davomida barcha ta'lim muassasalar, tashkilotlar va davlat idoralaridagi ishlar o'zbek tilida olib borilmoqda. Shuning natijasida o'sib kelayotgan yosh avlod o'zbek tilining jozibadorligini his qilgan holda ulg'ayib voyaga yetmoqda.

Mutaxassislarning fikricha, jahon ahli bugungi kunda 7000 dan ziyod tilda gaplashar va, buni qarangki, ularning faqatgina 200 ga yaqinida davlat tili yoki rasmiy til maqomi mavjud ekan. O'tmishda 9000 dan ortiq til mutloq yo'qolib ketganligi ham asoslantiriladi. Biror bir tilning yashab qolishini ta'minlash uchun undan kamida 1

million kishi faol foydalanishi kerak, deydi soha o'rganuvchilari.

Mubolag'a qilmayotgan bo'lsam, bugungi kunda Yer yuzida 50 millionga yaqin aholi o'zbek tilida so'zlashadi. Bu raqamlar Ona tilimizning umrboqiyiligi mustahkam belgilab turuvchi omillardan so'zlaydi, albatta.

Mustaqilligimiz yillarida yaratilgan keng huquq va imkoniyatlar natijasida o'zbek tilining milliy o'ziga xosligi, so'zga boy hamda tarixiy ildizlari chuqur ekanligi yanada yaqqolroq namoyon bo'lmoqda. Lekin ba'zan tilimizni sof turkiycha qilamiz deb hammaga tushunarli bo'lgan baynalmilal so'zlarni ham o'zbekchalashtirishga urinish hollari uchramoqda. Masalan, ba'zan yozma va og'zaki nutqda samolyot so'zi o'rniga "tayyora", institut o'rniga "oliygoh", tuman o'rniga "nohiya" kabi talaffuzi og'ir so'zlarning ishlatilayotganiga duch kelamiz. Buning o'rniga tilimizning asl boyliklarini ko'proq o'rganish muhim. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab kabi mutafakkir-shoirларimiz va Qodiriy, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Oybek, Hamid Olimjon, Abdulla Qahhor va Mirtemir singari ulug' adiblarimizning rang-barang tili, xalqchil va serjilo uslubini chuqur o'rganish ma'naviyatimizni ham, nutq va tafakkurimizni ham behad boyitadi.

O'quvchilarda ona tiliga qiziqtirishda, avvalo, ushbu til haqidagi tushunchalarini uyg'otish lozim.

Masalan, ingliz tilini mavqeyi va dunyo tili maqomiga ega bo'lganligini, buning oqibatida 200 dan ortiq davlatlarda ingliz tilini o'rganish urfga kirganini aytish mumkin.

Avalo, o'z tilimizdan uyalmaslikni, ona tilimizni boshqa xalqlarga o'rgatish

orqali rivojlantirishimizni o'quvchilarga anglatishimiz zarur hisoblanadi.

Birinchi navbatda o'quvchi o'z ona tilini his qilishi uchun ular uchun turli qiziqarli darslarni tashkil etish lozim.

Masalan, o'quvchilarga mahallasida yashaydigan odamlar bilan ona tili haqida nimalarni bilishi yuzasidan savol-javob qilish va ularning ona tiliga hurmatlarini o'rganishni vazifa qilib berish mumkin.

Bundan tashqari o'quvchilarning qaysi sohaga qiziqishlariga qarab kasblarini rivojlanishida ona tilini muhimligini tushuntirish kerak.

Jumladan, o'quvchi jurnalist bo'lmoqchiligini aytsa, o'quvchiga ona tilini qanchalik zarur ekanligini, badiiy tilda nutqini rivojlantira olmasa, mahalliy lahjalarda uning muxbir bo'la olmasligini tushuntirish zarur bo'ladi.

Abdulla Qahhor ona tilimizning matonatli jonkuyarlaridan edi. Ibratli bir holat: adibning adabiyot va tanqidchilik yoxud yoshlar ma'naviyati hamda madaniyatiga bag'ishlangan bironta nutq yo maqolasi yo'qki, unda adabiy tilimizning beqiyos boyligi va imkoniyatlaridan faxrlanib yozmagan, uning jiddiy muammolaridan tashvishlanib, keskin fikrlar aytmagan bo'lsin.

Abdulla Qahhorning 60 yillar muqaddam hozirgi Jahon tillari universiteti talabalari bilan uchrashuvdagi nutqida "Sizlar institutni bitirgandan keyin joylarga borib o'quvchilarga ingliz, nemis, fransuz, ispan tillarini o'rgatasizlar. Mening sizlarga aytadigan eng zarur gapim shuki, sizlar boradigan joylaringga chet tillar bilan birga, birinchi navbatda, o'z ona tilimiz — o'zbek tiliga cheksiz muhabbat tuyg'usini olib boringlar! O'zbek tili g'oyat boy, nihoyat chiroyli, har qanday fikr va tuyg'uni ifodalashga qodir ekanini amalda

ko'rsatinglar; qayerda va qanday sharoitda ishlamanglar, til madaniyatimizning mash'ali bo'linglar!" Bu so'zlar zamiridagi hayotiy ma'no, ezgu maqsad va tilak O'zbekistonimizning kelajagi bo'lmish bugungi yoshlarimiz uchun hayotiy bir dasturilamaldir.

O'quvchilarning o'z milliyligi va tilining qadr-qimmatini his qilishlari uchun avvalo biz kattalar o'rnak bo'lishimiz kerak.

Agar biz farzandlarimiz oldida ona tilimizga yod bo'lgan so'zlar va lahjalarda gapirar ekanmiz, farzandlarimiz bizdan ibrat olib ulg'ayishi bor haqiqatdir.

Mahmudxo'ja Behbudiyning 1915 yilda yozilgan "Til masalasi" deb nomlangan maqolasida o'zbek tilining imlosi va adabiy normasi bilan bog'liq bir qator dolzarb masalalar xususida fikr yuritilgan. O'sha davr lingvistik adabiyotlarida ta'kidlanishicha, fors va arab tillarini eng ko'p qabul qilgan til usmonli turk tili bo'lgan. Bu til oddiy xalq tilidan uzilib qolgan bo'lib, unda bitilgan narsalarni faqat ziyoli kishigina tushuna olgan. Usmonli turk tili turk xalqining adabiy tili sanalgan.

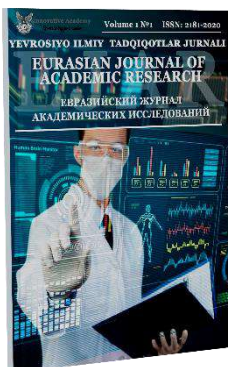
Mahmudxo'ja Behbudiy maqolada quyidagilarni yozadi: "Turklarning ba'zi toifasi forsiy va arabiyini u qadar ko'p oldilarki, tillari turkiy, forsiy va arabiydan qo'shulub, "usmonli tili" ataladi. Ushbu uch tilni adabiyot va qoidalaridan boxabar bo'lmaguncha usmonli shevasinda yozmoq mumkin emasdur..." Muallifning fikrlaridan shuni anglash mumkinki, adabiy til jonli xalq tilidan oziqlanishi, shu asosda boyib borishi mumkin.

Qanchadan-qancha o'zbeklar ayni paytda yer yuzining turli nuqtalaridagi boshqa mamlakatlarda muhojirlikda, boshqa tuzum, boshqacha tutumda hayot kechirib kelishmoqda. Ammo ularning aynan o'z tiliga bo'lgan ehtiromi bizni uyaltirib qo'yadigan darajada butunlay o'zgacha.

Hurmatli o'qituvchi va pedagoglarga so'ngi so'zim shuki, ona tilimizni qadrini yuksaklarga ko'tarar ekanmiz, kelajak avlod oldida yuzimiz yorug', qaddimiz baland va buyuk merosni saqlab qolinishiga erishamiz!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.
2. Mahmudxo'ja Behbudiy, Til masalasi 1915-yil.

STUDY OF INTERACTIONS IN SYSTEMS CONSISTING OF N-OXY 2,6 DIMETHYLPYRIDINE, DIHYDROORTOPHOSPHATE AND AMMONIUM HYDROORTOPHOSPHATE

Abidov I.¹, Hoshimov F.²

^{1,2} Namangan Engineering Technological Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068379>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

physiologically active
substances, ammonium
dihydrogen phosphate,
ammonium
hydroorthophosphate,
N-oxide-2,6-
dimethylpyridine,
mixing, humidity,
composition,
temperature, diagram,
solubility, concentration.

ABSTRACT

The article presents the results of studies on the interaction of N-hydroxy 2,6-dimethylpyridine introduced into the composition as a physiologically active substance with ammonium derivatives. The studied polytherms of the system are characterized by the presence of crystallization fields; triple points corresponding to certain compositions have been found. Isotherms are constructed on the basis of polythermal sections using interpolation.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ В СИСТЕМАХ, СОСТОЯЩИХ ИЗ N-ОКСИ 2,6 ДИМЕТИЛПИРИДИНА, ДИГИДРООРТОФОСФАТ И ГИДРООРТОФОСФАТ АММОНИЯ

Абидов И.¹, Хошимов Ф.²

^{1,2} Наманганский инженерно-технологический институт

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 20 июня 2021 г.

Утверждено: 25 июня 2021 г.

Опубликовано: 30 июня 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

физиологически
активные вещества,
дигидроортофосфат
аммония,
гидроортофосфат
аммония, N-окись-2,6-
диметилпиридин,
смешивания,
влажность, состав,

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты исследований взаимодействия введенного в состав как физиологически активного вещества N-окси-2,6-диметилпиридина с производными аммония. Изученные политермы системы характеризуется наличием полей кристаллизации, найдены тройные точки соответствующие определенным составам. На основании политермических разрезов с помощью интерполяции построены изотермы.

температура,
диаграмма,
растворимость,
концентрация.

Введения.

Всемирная конференция ООН, посвященная народонаселению отметила высокие темпы роста населения мира. Специалисты ООН отметили, что сейчас численность населения Земли составляет 7,7 миллиарда человек, к 2050 году превысит 9,7 миллиарда человек, а уже к концу столетия вырастет до 11 миллиардов.

Об этом [говорится](#) в докладе ООН,

подготовленном к 52-му заседанию Комиссии по народонаселению и развитию Экономического и Социального Совета [1].

Ниже приведён список стран мира с прогнозируемой численностью их населения по оценке Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН. Приведён средний вариант прогноза на 1 июля 2015, 2020, 2030, 2050 и 2100 годов (табл. 1).

Таблица 1.

Стран мира с прогнозируемой численностью их населения

Страна	2015	2020	2030	2050	2100
Мир	7 383 008 820	7 731 626 626	8 322 708 853	9 300 358 925	11 072 713 524
Индия	1 309 053 980	1 383 197 754	1 512 985 205	1 658 978 163	1 516 597 388
Китай	1 397 028 553	1 424 548 267	1 441 181 819	1 364 456 729	1 020 665 209
Нигерия	181 181 744	206 152 598	264 067 525	410 637 684	793 942 313
США	319 929 162	331 431 527	354 711 684	389 591 669	447 483 154
Бразилия	205 962 108	213 863 046	225 472 214	232 688 044	190 423 052
Россия	143 888 004	143 786 842	140 543 418	132 730 511	124 012 605
Турция	78 271 472	83 835 750	88 416 609	95 626 879	85 776 302
Япония	127 974 958	126 495 647	121 580 505	108 794 446	84 532 388
Британия	65 397 080	67 334 208	70 578 614	75 381 137	80 975 491
Франция	64 457 201	65 721 165	67 894 271	70 608 998	74 241 659
Германия	81 707 789	82 540 450	82 186 736	79 238 486	71 033 283
Афганистан	33 736 494	38 054 941	46 699 545	61 928 118	70 409 629
Йемен	26 916 207	30 245 305	36 815 286	48 304 040	53 535 658
Канада	35 949 709	37 603 205	40 417 535	44 948 602	51 621 993
Италия	59 504 212	59 132 073	58 109 918	55 093 194	47 819 324
Саудовская Аравия	31 557 144	34 709 640	39 480 349	45 056 349	44 028 699
Австралия	23 799 556	25 398 177	28 234 742	33 186 818	41 834 586
Малайзия	30 723 155	32 869 323	36 814 968	41 729 217	41 799 363
Корея	50 593 662	51 506 975	52 701 817	50 456 832	38 707 134
Испания	46 397 664	46 459 219	46 115 125	44 394 558	38 378 242

Узбекистан	30 976 021	33 235 825	36 712 267	40 950 366	38 142 231
Украина	44 657 704	43 579 234	41 200 374	36 415 702	28 185 563
Тажикистан	8 548 651	9 475 246	11 194 411	14 521 291	18 928 234
ОАЭ	9 154 302	9 813 170	11 054 579	13 163 548	14 776 335
Швеция	9 763 565	10 121 686	10 712 041	11 626 301	13 415 547
Швейцария	8 319 769	8 670 535	9 203 908	9 879 901	10 482 416
Азербайджан	9 617 484	10 099 743	10 680 202	11 039 198	9 558 619
Чехия	10 603 762	10 633 424	10 528 196	10 054 302	8 892 165
Киргизия	5 865 401	6 301 718	6 997 284	8 112 653	8 851 934
Туркмения	5 565 284	6 031 195	6 767 418	7 887 617	8 323 978
Белоруссия	9 485 772	9 415 431	9 163 188	8 570 898	7 605 140
Грузия	3 999 812	3 977 028	3 868 370	3 483 128	2 438 210
Литва	2 878 405	2 794 898	2 655 066	2 375 417	2 012 601
Молдавия	4 068 897	4 020 988	3 838 660	3 243 158	1 855 779
Армения	3 017 712	3 038 097	2 992 693	2 728 735	1 793 392
Латвия	1 970 503	1 918 949	1 806 289	1 593 463	1 278 130
Эстония	1 312 558	1 295 159	1 243 331	1 129 047	903 682

Достижение устойчивого роста сельскохозяйственного производства, надежного обеспечения продуктами питания и сельскохозяйственным сырьем неразрывно связано с повышением почвенного плодородия. В настоящее время основная часть продукции растениеводства производится благодаря минеральным удобрениям: на их долю приходится 50-55% прироста урожая [2].

Мощности по производству аммиака к 2020 г. возрасли на 10% относительно 2010 г. – до 230 млн. т NH_3 . Основные мощности введены в Китае, Индонезии, США, Алжире, Египте и Нигерии. Прирост мощностей по производству аммиака определяется расширением производственной базы по выпуску карбамида, на который приходится 55% рынка азотных удобрений.

Глобальная мощность по выпуску карбамида за период 2015–2020

гг. возросло на 10% – до 229 млн. т. Примерно 35% новых проектов реализовано в Восточной Азии, 18% – в Африке и 15% – в Северной Америке. Всего вводили 60 новых проектов по выпуску карбамида, из них 20 введены в Китае.

На рынке фосфатного сырья прирост предложения составило 11% – до 250 млн. т, при этом 80% прироста объемом 35 млн. т произошло за счет расширения производственной базы в Марокко, Саудовской Аравии, Иордании и Китае. Глобальная мощность по выпуску фосфорной кислоты за период 2015–2020 гг. возросло на 13% – до 65,3 млн. т за счет ввода 30 новых производств, причем треть из них – в Китае. Кроме того, новые проекты реализованы в Марокко, Саудовской Аравии и Бразилии. Рост спроса на фосфорную кислоту до 2020 г. составило 2,5% в год. В период 2015–2020 гг. введено 30 новых мощностей по выпуску фосфорных удобрений, в

результате чего мировая мощность возросло на 7 млн. т (п.в.) – до 52 млн. т (п.в.).

Более 60% потребления минеральных удобрений в мире приходится на азотные туки, которые имеют достаточно широкий продуктовый спектр. На рис. 1–5 представлены структуры потребления наиболее востребованных видов азотных удобрений на самых емких рынках стран мира.

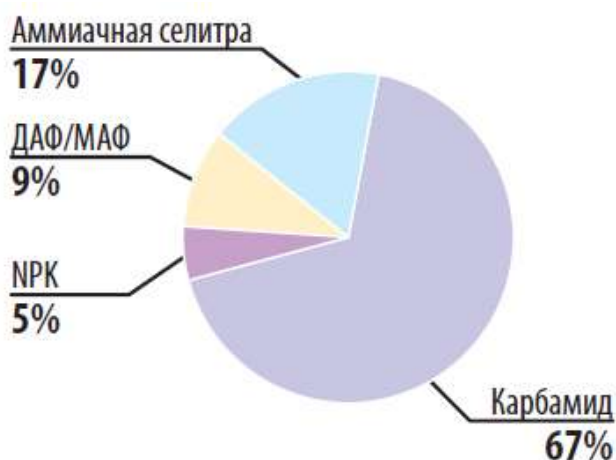

Рис. 1. Структура потребления азотных удобрений в Китае

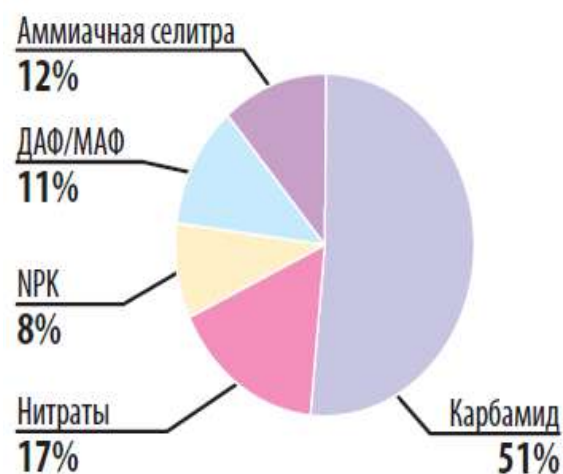

Рис. 2. Структура потребления азотных удобрений в Бразилии

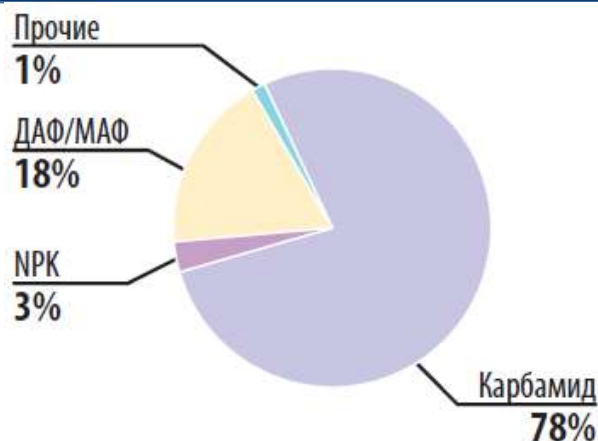

Рис. 3. Структура потребления азотных удобрений в Индии

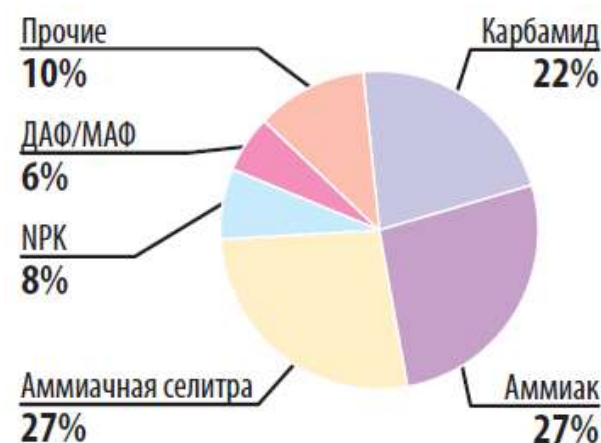

Рис. 4. Структура потребления азотных удобрений в США

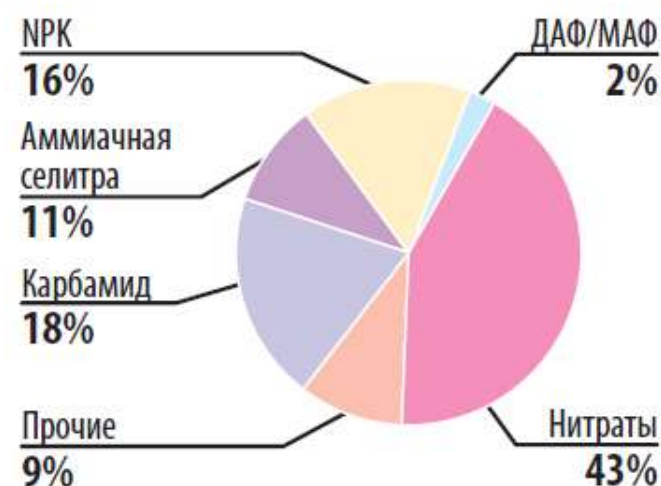

Рис. 5. Структура потребления азотных удобрений в Евросоюзе

Активный прирост населения земного шара предопределяет обострение проблемы обеспечения

продовольствием. А это значит, что мировой рынок минеральных удобрений, без которых невозможно решить данную проблему, будет и далее расширяться. Эта парадигма стимулирует рост мощностей по выпуску практически всех видов удобрений, что усиливает конкуренцию среди их поставщиков, в числе которых – и российские производители минеральных удобрений.

Химики, выпускающие минеральные удобрения, вносят значительный вклад в решение глобальной проблемы обеспечения населения Земли продовольствием.

При производстве такого количества питательных элементов потребление туков на душу населения в развивающихся странах возрастет с 7 до 23 кг питательных веществ, а в промышленно развитых странах с 55 до 145 кг. Основные тенденции в развитии мирового производства и потребления минеральных удобрений будут заключаться в повышении концентрации питательных элементов в удобрениях в результате применения более совершенных форм и составов удобрений. Наряду с применением удобрений и различных приемов агротехники для получения высоких и устойчивых урожаев сельскохозяйственных культур необходимо использовать физиологически активные вещества (ФАВ) - регуляторы роста, гербициды, фунгициды и др.

Сегодня низкие урожаи во многом объясняются диспропорцией в развитии производства минеральных удобрений и химических средств защиты растений. Так, если в странах с

развитым сельским хозяйством на 1 т минеральных удобрений применяется 30-50 кг препаратов химических средства защиты растений (ХСЗР), то в постсоветских странах - только 13 кг. В результате значительная часть питательных веществ минеральных удобрений поглощается сорняками, 20-30% возможного сбора урожая теряется из-за вредителей и болезней [3].

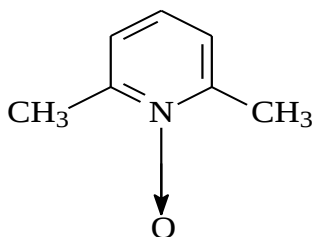
Переход на интенсивный путь развития предполагает экономию совокупных затрат на единицу продукции. Создание и внедрение промышленных технологий позволит экономить не только живой, но и совокупный труд [4].

Существует огромное количество биологически активных соединений, применению которых препятствует недостаточным эффективностью, токсичным воздействием на теплокровных, способностью накапливаться во внешней среде, недоступностью сырья и полупродуктов для их синтеза, высокой стоимостью. Перспективными в этом отношении являются производные пиридина [5, 6].

Результаты физико-химических исследований растворимости и плавкости систем, данных по накоплению биурета в карбамиде, изучение реологических свойств растворов экстракционная фосфорная кислота (ЭФК), плава карбамида, позволили разработать и предложить принципиальную технологическую схему получения аммофоса и карбамида, содержащего ФАВ, что позволяет полностью механизировать процесс одновременного внесения удобрений и ФАВ с целью снижения затрат на их

внесение. Агрохимические испытания показали их эффективность [7].

N-окись -2,6-диметилпиридина (ИВИН) - бесцветная жидкость, прозрачная, гигроскопическая со специфическим запахом, эмпирическая формула которого - C_7H_9NO , а структурная формула:

Синтез ИВИНа описан в литературе [8-10]. В списке разрешенных к применению в сельском хозяйстве регуляторов роста растений значится препарат ИВИН [11, 12].

Проведенные вегетационные опыты с предпосевной обработкой семян хлопчатника раствором ИВИНа показали на повышение энергии прорастания, появление ранних всходов и повышении урожая хлопка-сырца, за счет увеличения количества коробочек [13].

Таким образом, ИВИН проявляет слабую ауксиновую и цитокининовую активность. На целые растения ИВИН оказывает действие, характерное для ауксинов, гиббереллинов и цитокининов. Он активизирует ростовые процессы в начальные фазы развития, несколько ускоряет начало цветения и плодоношения, увеличивает ранний и общий урожай культур. Следовательно, применение ИВИНа является экономически и агрохимически целесообразным,

Методы. В лабораторных условиях были получены образцы удобрений путем выпарки при 100°C

растворов аммафоса, содержащих различные количества ИВИН. При выполнении исследований применялись перекристаллизованные соли квалификации "ч.д.а." и "х.ч." и синтезированные лабораторным путем ИВИН.

Проводились анализы по известным методикам на содержание фосфора [14], азота по методу Кьельдаля [15], воды по методу Фишера [16].

Содержание биурета в плаве карбамида с ФАВ анализировали по известной методике [17].

Для изучения растворимости фаз в водно-солевых системах использовался визуально-политермический метод анализа, разработанный А.Г.Бергманом [18]. С целью уточнения узловых точек и крутизны поверхности кристаллизации строились проекции политермы на боковые стороны системы [19].

Результаты и их обсуждение.

Политерма растворимости системы $C_7H_9NO-NH_4H_2PO_4-H_2O$ изучена с помощью девяти внутренних разрезов: из них первые шесть направлены от стороны $C_7H_9NO-H_2O$ к вершине $NH_4H_2PO_4$ а остальные три - от стороны $NH_4H_2PO_4-H_2O$ к вершине C_7H_9NO [20].

Двойная система $NH_4H_2PO_4-H_2O$ хорошо изучена [21] и наши результаты согласуются с литературными данными, Криогидратная смесь отвечает составу 17,9% $NH_4H_2PO_4$ 82,1% H_2O при температуре -4,3°C. Система $C_7H_9NO-H_2O$ изучена нами впервые от -3,4 до 30,0°C. Эвтектика соответствует -3,4°C и составу 19,3% C_7H_9NO и 80,7% H_2O (таблица 2).

Таблица 2.

Данные по растворимости в системе N -окись- 2,6-диметилпиридина - вода

Состав раствора, мас%.		Температура кристаллизации, °С	Твердые фазы
C ₇ H ₉ NO	H ₂ O		
100	0	11,0	C ₇ H ₉ NO
90	10	28,7	То же
82,5	17,5	25,4	C ₇ H ₉ NO+ C ₇ H ₉ NO* H ₂ O
80	20	27,6	C ₇ H ₉ NO* H ₂ O
70	30	31,5	То же
60	40	29,1	То же
50	50	23,5	То же
40	60	16,8	То же
30	70	8,9	То же
19,3	80,7	-3,4	Лед+ C ₇ H ₉ NO* H ₂ O
10	90	-1,2	То же
0	100	0	Лед
76,6	23,4	30	C ₇ H ₉ NO* H ₂ O
61,8	38,2	30	То же

По совокупности данных политерм внутренних разрезов и бинарных систем построена политермическая диаграмма растворимости системы от -5,4 до 70,0°C, на которой выделены поля кристаллизации льда, C₇H₉NO, NH₄H₂PO₄ и нового соединения C₇H₉NO-H₂O. В системе установлены две тройные точки. Эвтектика равна 9,2% C₇H₉NO, 12,3% NH₄H₂PO₄, 78,5% H₂O при температуре -5,4°C. Характеристика

узловых точек дана в таблице 3. На основании политермических разрезов с помощью интерполяции построены изотермы через каждые 10°C. Из политермы видно, что основную часть диаграммы занимает поле кристаллизации C₇H₉NO, что говорит о его плохой растворимости в водных растворах NH₄H₂PO₄. C₇H₉NO и NH₄H₂PO₄ взаимно высаливают друг друга, при этом растворимость NH₄H₂PO₄ уменьшается на 34,7% а C₇H₉NO-70,1%.

Таблица 3.

Двойные и тройные точки системы N окись-2,6-диметилпиридин-дигидроортофосфат аммония - вода

Состав раствора, мас%.			Температура кристаллизации, °С	Твердые фазы
C ₇ H ₉ NO	NH ₄ H ₂ PO ₄	H ₂ O		
82,2	0	17,8	25,4	C ₇ H ₉ NO*H ₂ O+ C ₇ H ₉ NO
69,8	0,7	29,5	32,1	То же
59,4	1,2	39,4	30,7	То же
57,0	1,9	41,1	30,0	C ₇ H ₉ NO*H ₂ O+ C ₇ H ₉ NO+ NH ₄ H ₂ PO ₄
47,5	3,7	48,8	26,2	C ₇ H ₉ NO*H ₂ O+ NH ₄ H ₂ PO ₄
32,7	6,8	60,5	18,1	То же

17,1	8,0	74,0	14,7	То же
18,1	10,0	71,0	7,8	То же
19,5	0	80,5	-3,4	Лед+ $C_7H_9NO \cdot H_2O$
13,2	9,0	77,8	-4,8	То же
9,2	12,3	78,5	-5,4	Лед+ $C_7H_9NO \cdot H_2O + NH_4H_2PO_4$
8,6	12,8	78,6	-5,3	Лед+ $NH_4H_2PO_4$
0	17,9	82,1	-4,3	То же
47,0	6,0	46,1	40,7	$C_7H_9NO + NH_4H_2PO_4$
30,0	14,2	55,8	60,0	То же
25,0	17,1	57,9	61,4	То же
14,0	30,8	55,2	64,5	То же
12,1	35,4	52,5	65,0	То же

Растворимость в системе $C_7H_9NO - (NH_4)_2 HPO_4 - H_2O$ изучена с помощью одиннадцати внутренних разрезов, из них 1-У2 проведены от боковой стороны $C_7H_9NO - H_2O$ к вершине $(NH_4)_2 HPO_4$, а УЗ-Х1 - от стороны $(NH_4)_2 HPO_4 - H_2O$ к вершине C_7H_9NO . Бинарная система $(NH_4)_2 HPO_4 - H_2O$ ранее изучена [22-26]. Нами была воспроизведена экспериментально эвтектическая точка системы; она соответствует температуре $-6,5^\circ C$ и составу раствора 29,5% $(NH_4)_2 HPO_4$, 70,5% H_2O . На основе разрезов и двойных систем построена политерма растворимости в интервале температур от $-5,8$ до $70,0^\circ C$, разграничены поля кристаллизации

исходных компонентов и нового соединения $C_7H_9NO \cdot H_2O$.

Эвтектическая точка системы соответствует температуре $-5,8^\circ C$ и составу раствора 1,2% C_7H_9NO , 34,0% $(NH_4)_2 HPO_4$ и 64,8% H_2O . Во второй тройной точке система при температуре $16,6^\circ C$ и составе 0,8% C_7H_9NO , 38,8% $(NH_4)_2 HPO_4$, 60,4% H_2O кристаллизуются следующие фазы: лед, C_7H_9NO , $(NH_4)_2 HPO_4$, N-окись-2-6-диметилпиридина и гидроортофосфат аммония взаимно высаливают друг друга. Растворимость $(NH_4)_2 HPO_4$ уменьшается на 37,6%, а C_7H_9NO - на 81,4%.

Таблица 4.

Двойные и тройные точки системы N -окись-2,6-диметилпиридин - гидрофосфат аммоний-вода

Состав раствора, мас. %			Температура кристаллизации, $^\circ C$	Твердые фазы
C_7H_9NO	$(NH_4)_2 HPO_4$	H_2O		
82,2	0	17,8	25,4	$C_7H_9NO \cdot H_2O + C_7H_9NO$
69,7	1,2	29,1	30,3	То же
59,2	1,9	38,9	29,9	То же
49,6	2,0	48,4	25,6	То же
39,1	2,7	53,2	20,0	То же
28,1	6,0	65,9	16,0	То же
23,9	7,8	68,3	15,5	То же

18,3	11,8	69,9	15,2	То же
9,8	18,0	76,1	13,7	То же
7,8	20,0	72,2	12,7	То же
1,9	30,0	68,1	6,0	То же
1,2	34,0	64,8	-5,8	Лед+ C_7H_9NO $C_7H_9NO \cdot H_2O$
10,0	9,0	81,0	-4,7	То же
9,2	9,9	80,0	-4,8	То же
3,2	19,6	77,2	-5,4	То же
0,8	38,8	60,4	16,6	Лед+ $(NH_4)_2 HPO_4 + C_7H_9NO$
0	38,2	61,8	16,5	Лед+ $(NH_4)_2 HPO_4$
0	29,5	70,5	-6,5	Лед+ $(NH_4)_2 HPO_4 \cdot H_2O$

Бинарная система 90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4 - H_2O$ изучена в пределах температур $-3,7$ до $70^\circ C$. Эвтектика соответствует температуре $-3,7^\circ C$ и составу раствора 19,1% $NH_4 H_2PO_4$ 80,9% H_2O

Политерма системы характеризуется наличием полей кристаллизации льда, C_7H_9NO , $NH_4 H_2PO_4$ и нового соединения гидрата N-окись-2,6-диметилпиридина. Поля сходятся в двух тройных точках. Тройная точка совместной кристаллизации C_7H_9NO , $C_7H_9NO \cdot H_2O$, 90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4$ соответствует составу раствора 41,6% C_7H_9NO , 4,8% (90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4$), 46,4% H_2O при температуре $22,2^\circ C$. N-окись-2,6-диметилпиридина и (90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4$) взаимно высаливают друг друга из раствора.

Эвтектическая точка системы соответствует температуре $-5,4^\circ C$ и составу 14,0% C_7H_9NO , 13,9% (90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4$), 72,1% H_2O (таблица 4). Растворимость (90% $NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4$) при добавлении в раствор C_7H_9NO при $50^\circ C$ уменьшается на 17,4%.

Из анализа систем следует, что компоненты оказывают взаимное высаливающее действие друг на друга; высаливание C_7H_9NO из растворов соответствующих систем увеличивается в ряду $NH_4 H_2PO_4 \rightarrow 90\% NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4 \rightarrow (NH_4)_2 HPO_4$, а высаливание фосфатов аммония под влиянием C_7H_9NO увеличивается в ряду $90\% NH_4 H_2PO_4 + 10\% (NH_4)_2 HPO_4 \rightarrow NH_4 H_2PO_4 \rightarrow (NH_4)_2 HPO_4$.

Таким образом, проведенные исследования показывают, что организация крупнотоннажного производства аммофоса, содержащих ИВИН не представляет особых затруднений. При этом следует подчеркнуть, что ИВИН являются вполне доступным ФАВом.

ВЫВОДЫ

Визуально-политермическим методом, исследованы плавкость и растворимость в трех бинарных и восьми тройных водных системах, компонентами которых являются физиологически активные вещества N-окись-2,6-диметилпиридина (ИВИН) дигидроорто-, гидроортофосфаты аммония.

В системах, состоящих из N-окись-2,6-диметилпиридина и

ортофосфатов аммония, впервые установлено образование двух новых соединений следующего состава $C_7H_9NO \cdot H_2O$.

Выделенные из систем новые соединения $C_7H_9NO \cdot H_2O$

идентифицированы различными термогравиметрическим, рентгенофазовым, спектроскопическими методами физико-химического анализа.

На основе проведенных физико-химических исследований

растворимости, плавкости систем и технологических исследований с изучением реологических свойств растворов ЭФК, содержащий физиологически активные вещества.

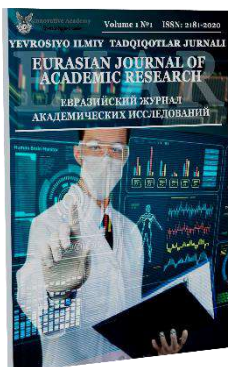
На лабораторной опытной установке получены опытные партии аммофоса, содержащих различные физиологически активные вещества, обладающих хорошими физико-химическими и товарными свойствами.

Литературы:

1. <https://www.m24.ru/news/obshchestvo/>
2. Унанянц Т.П. Современное состояние и прогноз мирового производства и потребление минеральных удобрений к 2000 году //Химия в сельском хозяйстве. -1978. - № 4, - С.51-57..
3. FAO, Annual Fertilizer Review, 1973-1996.
4. О повышении роли науки в развития агропромышленного комплекса страны (Краткая информация о сессии ВАСХНИЛ, проходившей 29 ноября 1983 г.) //Химия в сельском хозяйстве. -1983, - №3. -С.58-60.
5. Новый регулятор роста растений - ИВИН /Кухарь В.П., Карабанов Ю.В., Павленко А.Ф., Петренко В.С. и др. // Физиологически активные вещества, -Киев: Наукова думка, - 1986. -Вып. 18. -С 3-14.
6. Мансуров У.Н. Получение аммофоса и карбамида, содержащих физиологически активные вещества - уротроп и розалин: Автореф.дис. ... канд хим. наук. -Ташкент, 1989. - 23 с
7. Чумаков Ю.И. Пиримидиновые основания. -Киев: Техника, 1965. - 191 с.
8. Влияние ИВИНа на развитие и ускорение созревания хлопчатника /Ю.В.Карабанов, Л.Д. Прусакова, Н.А.Паренко и др. //Физиологически активные вещества. -1986. -В.18. -С.90-91.
9. Jshikawa M, Sai Z-P Separation and purification of domestic coal-tar bases. VI. Syntheses of Pyridine homolog N-Oxides //J.Pharm.Soc.Japan. -1943.Y.63.P.78-1950.Y.44.-P.7321.
10. Чумаков Ю.И. N-окиси алкилпиримидинов //Методы получения химических реактивов и препаратов. -В.7. - 1963 -С.58-60.
11. Дополнения к "Списку химических и биологических средств борьбы с вредителями, болезнями растений и сорняками и регуляторы роста растений, разрешенных для применения в сельском хозяйстве на 1982-1984 годы" //Защита растений. -1984. -№2. -С.56.
12. Список химических и биологических средств борьбы с вредителями и, болезнями растений и сорняками и регуляторов роста растений, разрешенных для применения в сельском хозяйстве на 1986 -1990 годы. Государственная комиссия по химическим средствам борьбы с вредителями, болезнями растений и сорняками при Минсельхозе СССР. -М., 1987.
13. Андрей Георгиевич Бергман. Некролог /Ленешков И.Н, Проценко Н.И, Ильясов И.Н, и др. //Журн. неорганической химии. - 1974. -Т. 19. -№6. -С.1684-1687.

14. VI Всесоюзный Менделеевский съезд по теоретической и прикладной химии (25 октября – 1 ноября 1932 г.) // Тез. докл.-Харьков, 1932. -Т.2. -Вып.1. -С.631-637.
15. Трунин А.С., Петрова Д.Г. Визуально-политермический метод. -Куйбышев: Куйбышевский политехнический институт, 1977. -94с.-Рук.Деп.В ВИНТИ 6 февраля, 1978. №584-78.
16. Кельман Ф.Н., Бруцкас Е.Б., Ошерович Р.Х. Методы анализа при контроле производства серной кислоты и фосфорных удобрений.-М.:Госхимиздат, 1963. - 351 с.
17. Руководство по анализу и производстве фосфора, фосфорной кислоты и удобрений /Под ред. И.Б.Мойжеса. -Л.:ЛенМииГИПРОХИМ.Химия, 1973,-216 с.
18. Мидерль Д., Нидель В. Микрометоды количественного органического анализа. - М.:Госхимиздат, 1949. - С. 73-94.
19. ГОСТ 24614-81. Кулонометрический метод определения воды.
20. . ГОСТ 2081-75. Карбамид. Изд. официальное. М.:Изд-во стандартов, 1975. и 1981.
21. Практическое руководство по термографии /Л.Г.Берг, Н.И.Бурмистрова, М.И. Озерова, Г.Г.Пуринов. -Казань: Казан. ун-т, 1976. -222 с.
22. И.Абидов, Ф.Хошимов, А.Охундадаев. Технология азотно-фосфорных удобрений содержащих физиологически активных веществ. Монография, Наманган. НамИТИ 2019.
23. 3. И.Абидов, Т.Ботиров, А.Охундадаев. Разработка технологии аммофоса и карбамида, содержащих физиологически активные вещества. Вестник Таджикского педагогического института, 2019 №2.
24. Бергман А.Г., Определенкова Л. Б. Политерма растворимости тройной системы вода - мочевины - диаммонийфосфат //Журн.прикл. химии. -1967. -Т.40. -№8. -С.1835.
25. Бергман А. Г., Великанова Л. В. Тройная система вода - нитрат аммония-диаммонийфосфат //Журн.прикл. химии. - 1967. -Т.40. -№8. -С.1835.
26. Трещов А.Г.Взаимодействие мочевины с диаммонийфосфатом //Доклады ТСХА. -1957. -Т.29. - С.402.

STUDY OF SEDATIVE EFFECT OF COLLECTION OF DRY EXTRACT BASED ON LOCAL MEDICINAL HERBAL RAW MATERIALS

Odilov A.X.¹, Tulyaganov R.T.², Kambarov X.D.³, Sultanova R.X.⁴

^{1,2,3,4} Tashkent Pharmaceutical Institute, Tashkent, Republic of Uzbekistan

email: tulyaganov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068381>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

STATISTIKA for Windows 95, Control (purified water), Dry extract of the collection.

ABSTRACT

It should be noted that the Republic of Uzbekistan is one of the richest in medicinal plants in the world. Among them are medicinal plants of sedative action, it is motherwort, valerian, mint, lemon balm, oregano, thyme, St. John's wort, hops, etc. The main clinical purpose of sedative drugs is to cause sedation or reduce anxiety. Currently, there are a number of herbal teas that are recommended for use in asthenoneurotic conditions to reduce anxiety. Based on this, we recommended a phyto-collection of the following components: motherwort herbs, rhizomes with valerian roots, rose hips and hawthorn fruits in a ratio of 1: 1, respectively.

ИССЛЕДОВАНИЕ СЕДАТИВНОЙ ДЕЙСТВИЕ СБОРА СУХОГО ЭКСТРАКТА НА ОСНОВЕ МЕСТНОГО ЛЕКАРСТВЕННОГО РАСТИТЕЛЬНОГО СЫРЬЯ

Одилов А.Х.¹, Туляганов Р.Т.², Камбаров Х.Д.³, Султанова Р.Х.⁴

^{1,2,3,4} Ташкентский фармацевтический институт, г.Ташкент, Республика Узбекистан

email: tulyaganov@gmail.com

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 20 июня 2021 г.

Утверждено: 25 июня 2021 г.

Опубликовано: 30 июня 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

STATISTIKA для Windows 95, Контрольная (вода очищ.), Сухой экстракт сбора.

АННОТАЦИЯ

Следует отметить, что Республика Узбекистан является одним из богатых лекарственными растениями, регионом мира. Среди них лекарственные растения седативного действия, это пустырник, валериана, мята, Melissa, душица, чабрец, зверобой, хмель и др. Основное клиническое назначение седативных лекарственных средств вызывать седацию или снижение тревожности. В настоящее время имеется ряд фитосборов, которые рекомендуют использовать при астеноневротических состояниях для уменьшения чувства тревоги. Исходя из этого нами было рекомендовано, фитосбор из следующих компонентов: травы пустырника, корневищ с корнями валерианы, плодов шиповника и плодов боярышника в соотношении – 1:1 соответственно.

Испытуемый сбор содержит алкалоиды леонурин и леонуридин амин стахидрин, флавоноиды (квинквелозид, рутин, кверцетин и другие), сапонины, вещества дубильные, масло эфирное, кислоты органические (яблочная, винная, лимонная, урсоловая, ванилиновая, р-куркумовая), вещества горькие и сахаристые, витамины (А, Е, С), соли минеральные (калий, кальций, натрий, сера).

Биоактивные компоненты сбора в комплексе оказывают целенаправленные позитивные эффекты прежде всего на функцию центральной нервной системы и нервно-рефлекторные влияния на сердечнососудистую систему, способствует поддержанию их нормальных физиологических функций (сердечный ритм, сокращение миокарда), ослабляет напряжение сосудистого тонуса.

Укрепление нервной системы в свою очередь способствует поддержке нормальной физиологической функции сердечнососудистой системы, активной циркуляции крови, обогащению тканей кислородом и питательными веществами и обеспечивает хорошую защиту от негативных влияний стрессов и перегрузок, способствует хорошему отдыху после напряжённого рабочего дня и располагает спокойному сну(1,2).

Как известно литературным данным, ряд растений пустырник, валериана,

мята, входящие в состав испытуемого препарата в традиционной, так и в научной медицине используется чаще всего в качестве седативного средств при нервном возбуждении, неврозе сердечно-сосудистой системы и бессоннице. Особенно мята, который не только принимает внутрь, даже запах мяты способствует успокоению, расслаблению и поднимает настроение. Улучшает сон, также избавляет от депрессивных состояний (3,4,5).

Цель исследований: Исследование специфической седативной действие сбора сухого экстракта на основе комбинации нескольких местных лекарственных растений разработанного Ташкентского фармацевтического института.

Материал и методы исследования.

Седативное действие сбора сухого экстракта изучали на беспородных белых мышах самцах массой тела 19–21г. Для оценки седативного действия сбора сухого экстракта изучали влияние на двигательную активность животных, где оценивается влияние вещества на показатели горизонтальной и вертикальной активности.

Установка для мышей имеет размер 40×40×40 см; пол разделен на 16 квадратов (10×10 см). В течение 2 мин регистрируют число пересеченных квадратов (горизонтальная

активность), число вертикальных стоек (вертикальная активность). Критерием седативного или стимулирующего действия считают достоверное изменение показателей горизонтальной и вертикальной двигательной активности (6).

Мышей разделили на 2 группы по 6 особей: контрольная и опытная. Опытным группам однократно вводили суспензия сухого экстракта сбора в дозе 100 мг/кг, контрольной группе воду очищенную в эквивалентном объеме испытуемого препарат в дозе 10 мл/кг.

Полученные данные статистически обработаны с помощью программы STATISTIKA для Windows 95.

Полученные результаты.

Результаты исследование показывают,

Группы	Число пересечений квадратов (горизонтальная активность)	Число вертикальных стоек (вертикальная активность)
Контрольная (вода очищ.)	29,4±1,4	18,5±1,3
Сухой экстракт сбора	18,8±1,5*	13,3±0,9*

Примечание: *-достоверно по отношению контролю при $P < 0,05$.

Заключение:

Экспериментальное изучение специфической активности сухого экстракта сбора основе местного лекарственного растительного сырья

что у подопытных животных, получавших сухого экстракта сбора число «вертикальных стоек» (горизонтальная активность) уменьшилось на 36,1%, а число пересеченных квадратов (вертикальная активность) – на 28,1% по сравнению с контрольной группой.

Таким образом, уменьшение числа «вертикальных стоек» и «пересеченных квадратов» у подопытных животных принимавшие сухой экстракт сбора свидетельствует о наличии седативной активности (Таблица 1).

Таблица 1

Влияние сухого экстракта сбора на поведенческие реакции мышей ($M \pm m$, $n=6$)

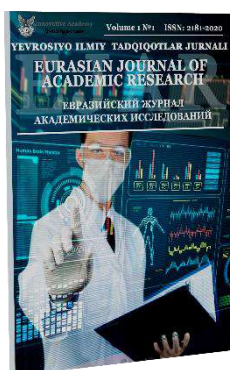
показало, что препарат обладает седативным действием. Препарат могут восстанавливать процесс повышенной возбудимости ЦНС, который в прямом порядке влияет при неврастении, бессоннице и при болезнях сердечно сосудистой системы.

Литературы:

1. Токарева М.Г., Пригожина Ю.Э., Каленикова Е.И., Джавахян М.А. Фармакогностические и фармакологические аспекты создания новых седативных препаратов на основе лекарственного растительного сырья. Вопросы биологической медицинской и фармацевтической химии. 2018; №3; С.3-11.

2. 2.Соколов.С.Я. Фитотерапия и фитофармакология М.:МИА, 2000,976 с.
3. 3. Руководство по проведению доклинических исследований лекарственных средств. Под общей редакцией члена-корреспондента РАМН, профессора А.Н. МИРОНОВА. Часть первая /. М.: - 2012. – 212 с.
4. 4. Вермейлен Н. Пустырник обыкновенный // Полезные травы. Иллюстрированная энциклопедия/ Пер. с англ. Б.Н.Головкина. – М.: Лабиринт Пресс, 2002. – 320 с.
5. 5. Горбунов Ю.Н. Валерианы флоры России и сопредельных государств: Морфология, систематика, перспективы использования / Под ред. Б.Н.Головкина. *-М.: Наука, 2002. - 207 с.
6. 6. Большой энциклопедический словарь лекарственных растений, 2015, -374 с.

INNOVATIVE ENTERPRISE CONCEPT: THEORY AND FORMATION

Kayimova Z.A.¹, Raxmankulova N.O.²

¹ Senior Lecturer, ² Student of the Department of Economics

^{1,2} Faculty of Economics, Bukhara State University,
Bukhara, Republic of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068389>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

economics, innovation, the main function of an entrepreneur, the theory of economic development, economic science.

ABSTRACT

The article discusses methods for defining the concept of entrepreneurial activity, tools for creating a favorable social climate in the country. The main theoretical concepts of predecessors are investigated. The innovation basis is the main priority of entrepreneurship. In the process of the progressive development of economic processes within the country, a special role is played by entrepreneurial structures, which form the skeleton of a single structure of production and sales chains of interaction between enterprises in the region.

ИННОВАЦИОННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ

Кайимова З.А.¹, Рахманкулова Н.О.²

¹ старший преподаватель, ² студент кафедры экономики

^{1,2} Факультет экономики, Бухарский государственный университет,
г. Бухара, Республика Узбекистан

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 20 июня 2021 г.

Утверждено: 25 июня 2021 г.

Опубликовано: 30 июня 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

экономика, инновация, основная функция предпринимателя, теория экономического развития, экономическая наука.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены методы определения понятия предпринимательской деятельности, инструменты создания благоприятного общественного климата в стране. Исследуются основные теоретические представления предшественников. Инновационная основа является главным приоритетом предпринимательства. В процессе поступательного развития экономических процессов внутри страны особую роль играют предпринимательские структуры, формирующие скелет единой структуры производственных и сбытовых цепочек взаимодействия предприятий региона.

1. Вступление

Инновационная основа является главным приоритетом

предпринимательства. В процессе поступательного развития экономических процессов внутри

страны особую роль играют предпринимательские структуры, формирующие скелет единой структуры производственных и сбытовых цепочек взаимодействия предприятий региона. Совокупность предпринимательских структур региона, государственных, местных, частных организаций, обеспечивающих бесперебойность хозяйственной деятельности в регионе, представляет собой региональную систему предпринимательства в общем виде.

2. МЕТОДЫ

Самой загадочной экономической фигурой до сих пор является фигура предпринимателя. Если определения социально-экономических ролей землевладельца, капиталиста, инвестора, менеджера, наемного работника не вызывают особых споров и сомнений, то выявление специфики роли предпринимателя уже много времени является предметом научных споров. В чем заключается его основная функция и что лежит в основе его дохода: удачное соединение (комбинация) факторов производства, видение будущего, готовность рисковать, разрушение сложившегося баланса интересов или создание нового?

Одна из актуальных идей, выдвинутых выдающимся австро-американским ученым Йозефом Алоизом Шумпетером еще в 1909-1911 гг., состоит в том, что развитие экономики основывается на внедрении инноваций, реализация которых является ключевой функцией предпринимателя. В этой связи фигура предпринимателя заняла центральное

место в его теории инноваций.

Предпринимательство как наиболее мобильный социальный слой представляет собой особый экономический институт, который быстрее приспосабливается к постоянно меняющимся экономическим условиям в современном мире, к желаниям потребителя. Но функционал и типологические особенности предпринимательства как основы развития экономического процесса были предметом исследования задолго до разработанной Шумпетером теории. По признанию самого Шумпетера, еще экономисты XVII в. продемонстрировали безошибочное понимание деятельности предпринимателя, хотя и не смогли четко его сформулировать.

Впервые понятия «предприниматель» и «предпринимательство» ввел в научный оборот Р. Кантильон, который в 1775 г. опубликовал свой труд под названием «Очерк о природе коммерции», где охарактеризовал предпринимателя как человека с непостоянными доходами и постоянно рискующего. Кантильон обратил внимание на то, что богатство создается теми, кто больше всех рискует своими деньгами, имуществом, карьерой, кто «не жалеет времени на создание собственного дела». Для него предприниматель - это в первую очередь посредник между производителями и потребителями. К настоящему времени в экономической науке сформировалось несколько подходов к определению понятия предпринимателя и функциям, им

осуществляемым (рисунок).

Данное обстоятельство обусловлено некоторой неопределенностью понятия «предпринимательство».

Американский институционалист П. Друкер писал: «Прошло уже много лет с тех давних пор, когда Ж.-Б. Сэй ввел в оборот этот термин, а мы все еще продолжаем путаться в определениях "предприниматель" и "предпринимательство"»¹. При определении предпринимательской функции в экономической теории сформировалось представление, что ее важнейшей чертой является риск (Р. Кантильон, Й. фон Тюнен, Д. де Трэси, Г. Мангольт и др.). По Кантильону, предприниматель - это любой индивид, обладающий предвидением и желанием принять на себя риск, чьи действия характеризуются и надеждой получать доход, и готовностью к потерям.

¹ Здесь мы видим некоторое расхождение в приписывании первенства употребления понятия «предприниматель».

Р. Кантильон употребил его в 1775 г., а Ж.-Б.Сэй – примерно в 1800 г. Мы предполагаем, что хронологически Р.Кантильон был первым, а П. Друкер – что Ж.-Б. Сэй

Рис1. Основные концепции определения предпринимательской функции

При определении предпринимательской функции в экономической теории сформировалось представление, что ее важнейшей чертой является *риск* (Р. Кантильон, Й. фон Тюнен, Д. де Трэси, Г. Мангольт и др.). По Кантильону, предприниматель – это любой индивид, обладающий предвидением и желанием принять на себя риск, чьи действия характеризуются и надеждой получить доход, и готовностью к потерям. Представитель немецкой классической школы, последователь Р. Кантильона Й. фон Тюнен предпринял попытку определить величину предпринимательского дохода, напрямую связав его с появлением предпринимательского риска.

Прибыли и потери предпринимателя есть следствие

риска и неопределенности, сопровождающих его решения. Последователи Кантильона определили предпринимательский доход как плату за риск, которая качественно отличается от дохода на капитал и заработной платы. Экономисты-классики конца XVIII в. (Ф. Кенэ, А. Смит) видели в предпринимателе собственника *капитала*, вкладывающего этот капитал в предприятие с целью получения прибыли. Французский экономист Франсуа Кенэ первым заметил, что предприниматель может быть не только посредником, но и владельцем бизнеса: «А. Смит мимоходом уделил внимание этому типу [предпринимателю], он иногда говорил о предпринимателе, хозяине, торговце,

и, если бы его спросили, он не стал бы утверждать, что какое-либо дело может идти само по себе».

А. Смит считал, что предприниматель – это собственник капитала, который ради реализации своей коммерческой идеи, в результате которой он намерен получить предпринимательский доход, готов идти на определенный экономический риск. Торговец или хозяин накапливает капитал (это действительно его основная функция), и на этот капитал он нанимает трудолюбивых людей, т. е. работников, которые делают остальное.

Другой французский ученый А. Р. Ж. Тюрго (позднее В. Рошер и Б. Гильденбранд) отмечал, что предприниматель не только управляет своим капиталом, но и совмещает собственнические функции с личным производительным трудом².

С развитием экономической мысли предпринимателя все реже стали отождествлять с капиталистом. В начале XIX в. предпринимателя начали рассматривать как *организатора* производства, не обязательно отягощенного правами собственности. Подобного взгляда придерживались Ж.-Б. Сэй и Дж. С. Милль. Главный акцент французский экономист Ж.-Б. Сэй сделал на различиях дохода на капитал и предпринимательского дохода. Он определил предпринимателя следующим

образом: «Антрепренер перебрасывает экономические ресурсы из сферы малой продуктивности в сферу большой продуктивности и пожинает плоды».

Доходы предпринимателя, по определению Ж.-Б. Сэя, представляют собой вознаграждение за его промышленные способности, за его таланты, деятельность, дух порядка и руководство. Он заметил, что предприниматель перемещает экономические ресурсы из области низкой производительности и низких доходов в область более высокой производительности и прибыльности.

Ж.-Б. Сэй, «следуя французской (кантильоновской) традиции, был первым, кто закрепил за предпринимателем как таковым в отличие от "капиталиста" определенное положение в схеме экономического процесса. Его вклад обычно резюмируют кратким утверждением, что функция предпринимателя заключается в *комбинировании* факторов производства в производственный организм». Важным, на наш взгляд, является то, что в центре внимания исследователя оказался предприниматель-промышленник, в отличие от А. Смита и физиократов, рассматривавших преимущественно деятельность предпринимателя-земледельца. Но этот аспект можно объяснить исторической средой, в которой жили физиократы. Целый класс людей (дворянство и духовенство) жили на доходы от своих земель.

Размер предпринимательской прибыли, по Сэю, зависит от

² «Под предприятием мы понимаем осуществление новых комбинаций, а также то, в чем эти комбинации воплощаются: заводы, фабрики и т. п. Предпринимателями же мы называем хозяйственных субъектов, функцией которых является как раз осуществление новых комбинаций и которые выступают как его активный элемент» [8. –С. 142]

соотношения спроса и предложения на рынке труда предпринимателей, а высокая ценность данного товара объяснима его недостаточным предложением, чему способствуют три причины:

1) предприниматель должен обладать соответствующей репутацией и состоянием, чтобы занять средства у владельца капитала;

2) предприниматель должен обладать талантом управления, понимаемым как редкое сочетание в одном лице самых разнообразных психологических качеств, позволяющих принимать верные решения и побуждать окружающих к их выполнению;

3) высокий риск, которому подвержена деятельность предприятия и который может быть не связан с достоинством предпринимателя, но последствия которого могут затронуть как материальное благополучие последнего, так и его деловую репутацию.

Подобное разграничение между собственником и предпринимателем проводил и К. Маркс в первом томе «Капитала». А на рубеже XIX–XX вв. определение предпринимателя как *менеджера* прочно утвердилось в работах «австрийцев» (К. Менгера, Ф. Визера) и неоклассиков (А. Маршалла, Л. Вальраса). Его сущность – обеспечить нейтральность по отношению к собственности. Эта нейтральность лучше всего способствует достижению поставленной цели. Что же касается содержания третьей предпринимательской функции – творческой, то для неоклассиков она заключена в организационно-

хозяйственном новаторстве.

Новый подход к предпринимательской функции возникает в 1970–1990 гг. в рамках концепции институциональной, а впоследствии неоинституциональной экономики (Т. Веблен, Р. Коуз, О. Уильямсон), для которой предприниматель – субъект, совершающий *выбор* между контрактными отношениями свободного рынка и организацией фирмы для экономии транзакционных издержек.

Следует отметить, что в теории институциональной экономики выбор совершает не только предприниматель, но и любой субъект экономических отношений. Предпринимательство также не является особым предметом рассмотрения институционалистов, а исследуется наряду с другими категориями. В теории Веблена капитализм (в его терминологии – денежное хозяйство) проходит две ступени развития: стадию господства предпринимателя, в течение которой власть и собственность принадлежат предпринимателю, и стадию господства финансиста, который не принимает непосредственного участия в производстве.

Наиболее глубоко и всесторонне предпринимательство проанализировал Й. Шумпетер. Он исходит из того, что институты задают общие рамки взаимодействия индивидов, систему положительных и отрицательных стимулов, направляя деятельность людей в определенное русло. Его теоретические представления являются непосредственным развитием

представлений предшественников. Именно у него появилось новое описание предпринимательских функций и качеств, необходимость которых основана не на опыте прошлого, а на возникновении уникальной неопределенности. В «Теории экономического развития» Шумпетер центральное место отводит предпринимательской функции.

Предпринимателями Й. Шумпетер называет хозяйственных субъектов, функцией которых является осуществление новых комбинаций и которые выступают как активные субъекты предприятия³. Для него предприниматель необязательно обладает правом собственности, однако его нерутинная, принципиально инновационная и в силу этого творческая деятельность отличает его от менеджера, выполняющего преимущественно «запрограммированную» работу. Он описывает предпринимателя как агента, субъекта, улавливающего возможности во внешней окружающей среде и использующего их в своих интересах.

Если, по мнению Шумпетера, предприниматель может извлечь выгоду из таких возможностей, ему, вероятно, придется изменить свои действия таким образом, чтобы использовать доступные ресурсы. Предприниматели – это особый тип склонных к инновационной деятельности людей, которых всегда меньшинство. По мысли Шумпетера, в полной мере неопределенность и, соответственно, риск имеют место не

тогда, когда человек действует по установившимся и апробированным подходам к предпринимательской функции возникает в 1970-1990 гг. в рамках концепции институциональной, а впоследствии неинституциональной экономики (Т. Веблен, Р. Коуз, О. Уильямсон), для которой предприниматель – субъект, совершающий выбор между контрактными отношениями свободного рынка и организацией фирмы для экономии транзакционных издержек.

Предпринимательская деятельность, создавая новые производственные комбинации, выполняет определенную функцию в экономическом развитии любой страны. Таким образом, благодаря Шумпетеру в экономической теории закрепился взгляд на предпринимательские способности как четвертый фактор производства в добавление к традиционной триаде «труд – капитал – земля».

В оценке роли предпринимателя Шумпетер в значительной степени поддержал выводы Дж. Кейнса. Как и Кейнс, Й. Шумпетер стал последователем и теоретиком капиталотворческой концепции кредита. Он считал банки всемогущими, поскольку кредит создает депозиты, а значит, и капитал. Неслучайно Й. Шумпетер увязывал кризисы с инновациями. Первые инвестиции дают мультипликационный эффект, увеличивающий общие расходы в обществе, т. е. величину совокупного спроса, и поддерживающий подъем

³ Предпринимательство / под ред. М. Г. Лапусты. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2006.

экономики.

В то время, когда Кейнс подчеркивал важность монетарной и фискальной политики для поддержания совокупного спроса, «Шумпетер сфокусировал внимание на ведущих промышленных секторах: текстильная промышленность в 18 веке, железные дороги в 19 веке и электроэнергетика в начале 20 века». Анализируя различные точки зрения по вопросу предпринимательства, можно сделать вывод, что предпринимательская деятельность – это реализация особых способностей индивида, выражающаяся в рациональном соединении факторов производства на основе инновационного рискованного подхода.

Шумпетер отличал прибыль предпринимателя от вознаграждения за управление предприятием и премии за риск ведения бизнеса, которые он прямо относил к затратам производства. По его мысли, прибыль как движущая сила ведет к накоплению и к вложениям в технологический капитал, к внедрению машин новых типов. «Каждый предприниматель понимает, что управление его заводом обычным способом, прохождение всех движений ежедневного делового установленного порядка, – одно дело, а открытие завода или изменение его установки – другое». Сбережения появляются вследствие прибылей, которые в свою очередь преимущественно происходят от инноваций. Сбережения определены как «выделение домохозяйством части текущих прибылей для приобретения права на доход или для возврата долга».

Для фирмы это называется накоплением. Сбережение и накопление отличаются от удержания от потребления и создания запасов; сбережения в понимании Шумпетера никогда не могут быть причиной кризиса.

«Принятие решения о приобретении права на доход назовем инвестициями», – говорит он. Для домохозяйств это означает покупку акций, облигаций, земли и недвижимости, а для фирм – «затраты на все виды производственных товаров после замены», которые называются реальными инвестициями. Поэтому сбережения и инвестиции – разные явления. Так, взаимосвязь инвестиций и экономической динамики успешно дополняется разработанной Шумпетером прогрессивной теорией формирования инвестиционного спроса с помощью инноваций.

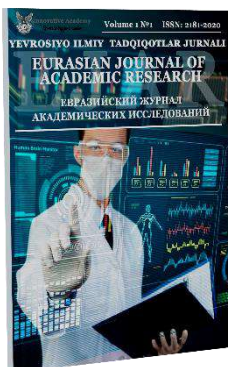
3. ВЫВОДЫ

На основе вышеприведенного анализа можно сделать вывод, что, несмотря на существующую критику теории Шумпетера о предпринимательстве, можно определенно сказать, что не найдется ни одного ученого, который обошел бы ее стороной. Возможно, мы немного повторимся, если скажем, что видение Шумпетером проблемы предпринимателя состоит в версии, подкрепленной в первую очередь Р. Коузом и П. Друкером, а кроме них – Хендерсоном, Канноном, Тауссигом, Пиаже и др.

Литературы:

1. Urakova, M. K. (2019). Features of accounting processes of innovation and recommendations for its improvement. *Теория и практика современной науки*, (5), 71-73.
2. Уракова, М. Х. (2019). ИНФОРМАЦИОННЫЙ РЕСУРС КАК ЭЛЕМЕНТ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА. *Мировая наука*, (4), 465-468.
3. Уракова, М. Х. (2018). Разработка и применение управленческого учета на предприятиях АПК. *Вопросы науки и образования*, (15), 27.
4. Кайимова, З. А. (2019). Совершенствование Механизма Инвестиционного Потенциала Узбекистана. *Бенефициар*, (34), 9-12.
5. Кайимова, З. А., & Бахтиёрова, Г. Б. (2019). Инновационная деятельность и его преимущество. in *наука-эффективный инструмент познания мира* (pp. 42-43).
6. Кайимова, З. А., & Таирова, М. М. (2019). Кластерный подход в развитии АПК Республики Узбекистан. *Теория и практика современной науки*, (5), 246-249.
7. Бобоева, Г. Г., Файзиев, С. Н., & Амонов, М. Т. (2020). Развитие интеллектуального потенциала Республики Узбекистан. *Наука, техника и образование*, (11 (75)).
8. Бобоева, Г. Г., Файзиев, С. Н., & Амонов, М. Т. (2020). Развитие интеллектуального потенциала Республики Узбекистан. *Наука, техника и образование*, (11 (75)).
9. Болтаева, Ш. Б. (2017). Значение обслуживания лизинга в сфере аграра. In *современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования* (pp. 1923-1924).
10. Болтаева, Ш. Б. (2017). Пути совершенствования бухгалтерского учёта в апк. In *современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования* (pp. 1891-1892).

DOES THE PERMANENT PERMANENCE OF SOIL DEPEND ON THE TREATMENT METHODS?

Komilova Dilfuza Qutbidinovna¹, Ashurov Qodirjon Komiljonovich²,
Solijonov Shahboz Zafarjanovich³, Abdurahimov Diyorbek
Dilshodjanovich⁴

¹ Assistant, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology, Andijan, Uzbekistan,

² Assistant, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology, Andijan, Uzbekistan,

³ Assistant, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology, Andijan, Uzbekistan,

⁴ Assistant, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology, Andijan, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068394>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

soil, water, environment,
plant, crop, yield,
product, water
permeability,
agrophysics, irrigated
land, volume weight.

ABSTRACT

The importance of soil water permeability in obtaining high yields from agricultural crops is that the better it is, the more favorable the environment will be for the growth and development of plants. This ensures high yields from crops. In particular, summer tillage methods have different effects on its agrophysical and water permeability properties. As a result, each variant is formed under specific soil conditions, and the planted repeat crops grow and develop differently. This also affects their productivity.

ТУПРОҚНИНГ СУВ ЎТКАЗУВЧАНЛИГИ ИШЛОВ БЕРИШ УСУЛЛАРИГА БОҒЛИҚМИ?

Комилова Дилфуза Қутбидиновна¹, Ашуров Қодиржон Комилжонович²
Солижонов Шаҳбоз Зафаржон ўғли³, Абдурахимов Диёрбек Дилшоджон ўғли²

¹ Ассистент, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Андижон, Ўзбекистон,

² Ассистент, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Андижон, Ўзбекистон,

³ Талаба, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Андижон, Ўзбекистон,

⁴ Талаба, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Андижон, Ўзбекистон

MAQOLA TARIXI

ANNOTATSIYA

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

тупроқ, сув, муҳит,
ўсимлик, экин, ҳосил,
маҳсулот, сув
ўтказувчанлик,
агрофизик,
суғориладиган ер, ҳажм
оғирлик.

қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ҳосил олишда тупроқнинг сув ўтказувчанлигини ахамияти катта, у қанчалик яхши бўлса, ўсимликларни ўсиб ривожланиши учун қулай муҳит мавжуд бўлади. Бу экинлардан юқори ҳосил олишни таъминлайди. Айниқса, тупроққа ёзги ишлов бериш усуллари унинг агрофизик ва сув ўтказувчанлик хусусиятларига турлича таъсири қилади. Натижасида ҳар қайси вариантда ўзига хос тупроқ шароитида ҳосил бўлади ва экилган такрорий экинлар турлича ўсиб ривожланади. Бу уларни ҳосилдорликларига ҳам таъсир қилади.

Дунё аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида ерлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириб бориш учун катта ишлар амалга оширилмоқда. Маълумотларга кўра дунё аҳолисини истемол қилаётган маҳсулотларини 88 % га яқини қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари яъни тупроқда етиштирилаётган бўлса, қолган 10 % ни денгиз маҳсулотлари ва 2 % ни сунъий маҳсулотлар ҳиссасига тўғри келади.

Шундай экан республикамизда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондиришга ахамият берилмоқда. Шунинг учун мавжуд ерлардан, айниқса, суғориладиган ерлардан яна ҳам кўпроқ маҳсулот етиштириш учун олимларимиз томонидан илмий-татқиқот ишлари олиб борилмоқда. Булар ичида тупроққа ишлов бериш муҳим ахамият касб этади.

Суғориладиган деҳқончилик шароитида тупроққа ишлов беришнинг кузда шудгорлаш босқичи келгуси йил экинлар ҳосилини белгилашда энг асосий технология ҳисобланади.

Маълумки, ерни шудгорлаш натижасида тупроқнинг зичлашган ҳайдов қатлами юмшайди, хаво алмашинуви, сув ўтказувчанлиги, ҳажм

оғирлиги яхшиланади. Тупроқнинг донатор, ғовак қатламида микроорганизмларнинг ҳаёт фаолияти учун қулай шароит яратилади. Шунингдек, тупроқнинг юза қатлами пастга ағдарилиши туфайли ўсимликларнинг илдиз ва анғиз қолдиқлари чуқур кўмилиб чириндига (гумус) айланиш имконияти яратилади, натижада унумдорлик хусусиятлари яхшиланади.

Бу борада турли тадқиқотчилар томонидан кўпгина илмий-тадқиқот ишлари ўтказилган ва уларнинг натижалари ҳозирги кунда ҳам ўз ахамиятини йўқотган эмас.

А.Хайдаров [6;29-30-б.] Андижон вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари шароитида ўтказган тажрибаларида тупроққа комбинациялашган ишлов берувчи янги агрегат ёрдамида ерга кузда тупроқни 35-40 см. қатламини юмшатиш билан ўғит солинган ва пушталар олинган. Тажриба натижаларига кўра тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусиятлари яхшиланиб, пахта ҳосили 2-3 ц/га ортганлиги аниқланган.

Ф.М.Хасанова ва И.Т.Карабаев [4;248-250-б; 5;124-125-б.] тажрибаларида эса тупроққа ёзги

ишлов беришнинг тупроқ намлиги ва сув сарфига таъсири тадқиқ қилинган.

Муаллифларнинг икки йиллик тажриба натижаларига қараганда кузги буғдойдан кейин экилган такрорий соя ва маккажўхорининг ҳар бир суғоришларидан кейинги кузатувларда 0-50 см тупроқ қатламида намликни энг узоқ сақланиши тупроқни роторли култиватор билан ишланган ва ер 28-30 см чуқурликда ҳайдалган вариантларда кузатилган. Шунингдек, буғдойдан кейин тупроққа ишлов бериш технологияси ва экиш усулидан катъий назар такрорий соя ва маккажўхори экилган майдонларнинг тупроғи зичлашмаганлиги аниқланган.

Бу борада ўз даврида бир қатор тадқиқотчилар Я.М.Аббосов, Д.С.Марламова [1; 26-28-б.], Х.Икромов, С.Амирсаидов [2; 22-б.], С.М.Сулейманов, У.Файзуллаев, К.Мамаджанов [3; 22-б.], ларнинг олиб борган тадқиқот ишларида тупроққа турли ишлов бериш чуқурлиги, кузда пушта ва жуяклар олиб қўйиш усули, тупроқ фракция ва агрегатларини ҳосил бўлиши ҳамда сув ва озиқ моддаларни ҳаракати натижасида уларни ўсимликлар томонидан ўзлаштирилиши, тупроқни хажм оғирлиги, намлиги, сув ўтказувчанлиги, озиқлантириш ва суғориш тартиблари ҳамда уларнинг иқтисодий самарадорлиги устида ўтказилган тажриба ва синовлари асосида назарий ва амалий хулосалар қилинган бу асосда тавсия ва қўлланмалар ишлаб чиқилган.

Тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусияти тупроқ зичлиги ва ғоваклигига бевосита боғлиқдир. Шу боис тажрибадаги аввалги экин (кузги буғдой) агротехникаси таъсирида амал даврини охиригача тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусиятини пасайиши кузатилган (1-жадвал).

Масалан, 1-дала шароитида тупроқнинг дастлабки сув ўтказувчанлиги аниқланганда 1 соатда 202.7 м³/га.ни ташкил этган бўлса, 6 соат давомидаги тупроқнинг сув ўтказиш қобилияти 32.0 м³/га. пасайган, 6 соат давомида жами 509 м³/га сув сингиши кузатилган. Бунда, тупроқнинг энг кўп миқдордаги сув сингдириш қобилияти дастлабки биринчи ва иккинчи соатларда бўлганлиги аниқланган. Худди шундай ҳолат тажрибанинг кейинги йилларида ҳам қайд этилиб, 2018 йилги шароитда 499.5 м³, 2019 йилги шароитда 503.3 м³/га ни ташкил этган.

Далалар тупроғининг сув-физик хоссаларининг дастлабки кўрсаткичларини таҳлил қиладиган бўлсак, тажрибалар ҳар йили бошқа далада ўтказилганлигига қарамай уларнинг тупроқларини агрегатлар таркиби, хажм массаси, ғоваклиги ва сув ўтказувчанлик хусусиятлари бир-бирига яқин бўлганлиги кузатилди.

Бу ҳолат эса биз қўллаган тупроққа ишлов бериш усуллари ва муддатларининг такрорий экинлар ва ғўзанинг ўсиш ва ривожланиши учун бир хил фонда таъсир кўрсатганлигидан далолат беради.

1-жадвал

Тажриба даласи тупроғининг дастлабки сув ўтказувчанлик хусусияти, м³/га
(Тупроққа ишлов бериш олдида)

Тажриба йиллари	Кузатув соатлари						Жами 6 соатда
	1-соат	2-соат	3-соат	4-соат	5-соат	6-соат	
2017	202.7	90.8	77.6	56.9	49.0	32.0	509.0
2018	186.5	83.3	71.6	65.4	53.1	39.6	499.5
2019	189.8	92.0	81.5	63.7	46.8	29.5	503.3
Ўртача	193.0	88.7	76.9	62.0	49.6	32.7	503.9

Бундан ташқари, ҳар йили тажрибаларда тупроққа ишлов берилгандан сўнг такрорий экинларни

экиш олдида агрофонларнинг ҳар бирида тупроқнинг сув ўтказиш қобилияти ҳам аниқланди (2-жадвал).

2-жадвал

Тупроққа ёзги ишлов бериш усуллари тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусиятларига таъсири. (Тупроққа ишлов берилгандан кейин)

Вариант тартиби	Тупроқ қа ишлов бериш усули	6 соат давомида							
		1-дала		2-дала		3-дала		Ўртача 3 йил	
		м³/га	мм/ мин	м³/га	мм/ мин	м³/га	мм/мин	м³/га	мм/мин
1-4	Асосий ҳайдов	704.9	0.20	718.1	0.20	695.0	0.19	706.0	0.20
5-8	Ағдармай ҳайдов	688.3	0.19	679.7	0.19	681.4	0.19	683.1	0.19
9-12	Чизеллаш	550.5	0.15	562.6	0.16	555.7	0.15	556.3	0.15

Зероки, тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусияти тупроқ сув-физик хоссаларини белгиловчи энг муҳим хусусиятларидан бири ҳисобланади. Бу кўрсаткичлар тупроқни механик таркиби, чиринди миқдори (гумус), тупроқ тури, донадорлиги, аэрация шароити, ҳажм оғирлиги, ғоваклиги ва бошқа омилларга боғлиқдир.

Шу боис кузги буғдой ҳосили йиғиштириб олингандан сўнг тупроққа ёзги ишлов беришнинг турли усулларида тупроқнинг сув ўтказиш қобилиятини аниқлаш ҳамда тупроққа ишлов бериш усуллари ўсимликнинг

ўсиш ва ривожланишига қай даражада таъсир этишини аниқлаш мақсадида тажриба даласида ҳар йили амал даврининг бошида ва охирида тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусияти аниқланди. Тупроққа ёзги ишлов беришнинг ер 30-32 см ҳайдаш усулида тупроқнинг сув ўтказиш қобилияти 6 соат давомида гектар ҳисобига ўртача 3 йилда (3 та даладан) 706,0 м³ ёки (бу кўрсаткич дастлабки ҳолатидан 202,1 м³/га юқори) тупроқнинг сув сингдириш тезлиги 0,20 мм/минутни ташкил этди. Бунда сувни энг кўп миқдордаги сингдириш қобилияти дастлабки биринчи ва иккинчи соатларда кузатилди.

Шунингдек, тупроққа ёзги ишлов беришнинг ерни 20-25 см га ағдармай ҳайдаш усулида тупроқнинг сув ўтказувчанлик қобилияти 6 соат давомида 681,4 м³/гани ташкил қилиб, дастлабки ҳолатидан 177,5 м³/га юқори ва асосий ҳайдаш усулига деярли яқин кўрсаткичга эга эканлиги аниқланди.

Кузги буғдойдан кейин тупроққа ёзги ишлов беришнинг 15-18 см га чизеллаш усулида эса, тупроқнинг 6 соат давомида сув ўтказиш қобилияти пасайиб, тупроққа ишлов беришнинг бошқа усулларига нисбатан сув сингдириш 1049,7-12,8 м³/га камайганлиги лекин, дастлабки ҳолатидан эса 52.1 м³/га юқори бўлганлиги кузатилди.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш лозимки, тупроққа ишлов беришнинг асосий ҳайдов ва ағдармай ҳайдаш усулларида сувни энг кўп сингдириш қобилияти кузатувнинг 1-3 соатларида қайд этилиб, тегишли равишда 101.2-231.7 ва 98.5-221.5 м³/га миқдорларини ташкил этди. Тупроққа ишлов беришнинг чизеллаш усулида эса,

сувнинг сингдиришининг асосий қисми 1-2 соатларда кузатилди.

Тупроққа ёзги ишлов бериш усуллари ўзаро таққослаганда, энг юқори сув ўтказувчанлик 32-35 см га асосий ҳайдаш ва 20-25 см ағдармай ҳайдаш усуллари эканлиги маълум бўлди.

Юқоридаги маълумотларга кўра, хулоса қилиб айтганда, тупроққа ёзги ишлов бериш усуллари тупроқнинг сув-физик хусусиятига турлича таъсири натижасида, такрорий экинлар вариантларга тегишли равишда ўзига хос тарзда ўсиб ривожланади ва ҳосил тўплаш жараёнлари ҳам шунга мос тарзда кечади.

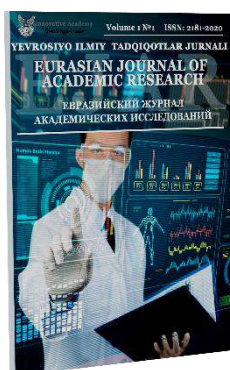
Шундай қилиб, олдиндан айтиш мумкинки, тупроққа ёзги ишлов бериш усуллари унинг агрофизик ва сув ўтказувчанлик хусусиятларига турлича таъсири натижасида ҳар қайси вариантда ўзига хос тупроқ шароитида такрорий экинлар турлича ўсиб ривожланди. Натижада, барча вариантларда ўзига хос тегишли равишда ҳосил етиштирилди.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аббосов А.Я Марламова Д.С Минимализация обработка почвы с использованием комплексной борьбы с сорной растительностью в условиях Ширванской степи Азербайджанской ССР. Труды СоюзНИХИ, вып.39, Ташкен-1978, стр. 26-28.
2. Икромов Х., Амирсаидов С. Возделывание хлопчатника на грядах. Селское хозяйство Узбекистана, 1979, № 3. Стр.22.
3. Сулейманов С., Файзуллаев У., Мамажонов К. Для улучшения структуры почвы. Селское хозяйство Узбекистана. 1979, № 3, стр.22
4. Хасанова Ф.М., Карабаев И.Т. Такрорий экин экиш олдиндан ерга ишлов бериш. Пахтачилик ва дончиликни ривожлантириш муаммолари. Мақолалар тўплами. Тошкент-2004, 248-250 бет.
5. Хасанова Ф.М., Карабаев И.Т. Такрорий экилан маккажўхорининг тупроқ агрофизик хоссаларига таъсири. Дехқончилик тизимида зироатлардан мўл ҳосил етиштиришнинг манбаа ва сув тежовчи технологиялари. Ҳалқаро илмий-амалий конференция маърузалари тўплами. Тошкент-2010. 124-125 бет.

6. Хайдаров А. Ишлов беришнинг янги технологиясида тупроқнинг сув ўтказувчанлик хусусиятлари. “Ўзбекистон пахтачиликини ривожлантириш истиқболлари” (ИИ-қисм). 2014 йил, 29-30 бетлар.
7. Д.Комилова., О.Мўминова. “Тупроққа ишлов бериш усуллари тупроқ агрегат ҳолатини ўзгаришига таъсири” Сосио-Есономис анд энвиронментал Оутлоок(СЕЕО) 2020 йил.
8. Д.Комилова., О.Мўминова. “Тупроқ унумдорлигини оширишда ,ош лавлагининг тупроқда илдиз ва анғиз қолдиқлари ҳамда улардаги озиқа моддалар миқдори”. Научно – образовательный электронный журнал Образование и наука в ХХI веке 2020 йил , 738-742 бетлар.

MATHEMATICAL LITERACY AND SPEECH FOR TEACHING PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abdurazzakova Gulruh Kadirovna¹

¹ Primary school teacher, school 203, Uchtepa district, Tashkent

Abdurazzakovagulruh81@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068405>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

elementary school,
literacy, math, "The
Right Way," native,
reading, fun
method.

ABSTRACT

The essence of this article is the current reforms in the field of education, modern methods of teaching native language, reading, mathematics in primary school and suggestions and recommendations for their proper use in the classroom.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA MATEMATIK SAVODXONLIK VA NUTQNI SHAKLLANTIRISH

Abdurazzakova Gulruh Kadirovna¹

¹ Toshkent shahar Uchtepa tumani 203-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Abdurazzakovagulruh81@gmail.com

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

boshlang'ichsinf,savodxonli
k,matematika,"To'g'ri yo'l",
onatili,o'qish,qiziqarli
metod.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolaning mazmun-mohiyati quyidagicha, ta'lim sohasida bugungi kundagi olib borilayotgan islohatlar, boshlang'ich sinflarda ona tili, o'qish, matematika fanlarini o'qitishda zamonaviy metodlar va ularni dars jarayonida to'g'ri qo'llashda taklif va tavsiyalar.

Har bir inson har kuni qiladigan ishini
xuddi birinchi
marta qilayotgandek qilishi kerak.
Shundagida ishda rivojlanish bo'ladi.

Sh.M.Mirziyoyev

Barcha sohalar singari, ta'lim sohasida ham
keyingi yillarda juda katta o'zgarishlar
kuzatilmoqda. Chet davlatlari bilan
hamkorlikda olib borilayotgan ishlar
samarasi o'laroq, sezilarli darajada
yuksalishga erishilmoqda desam
adashmagan bo'laman. Prezidentimiz
tomonidan qabul qilingan bir qancha

qarorlar, ta'lim sifatini oshirishga, yanada takomillashtirishga xizmat qilib kelmoqda. Bolaning maktab dunyosiga kirib kelgan kunidan qo'llaridan tutib, qoqilmasdan keyingi bosqichga o'tib olishida boshlang'ich sinf o'qituvchilari asosiy ro'l o'ynaydi. Shu sababli, ular zimmasiga katta mas'uliyat yuklatiladi. O'quvchi bu dargohda dastab qalam ushlab yozishni, o'qishni, matematik savodxonlikni o'rganadi.

Ona Vatanga mehr qo'yishda, bizni o'rab turgan tabiat bilan tanishishda asosiy vositachi o'qituvchi hisoblanadi. Bugungi kunda dars jarayonini samarali tashkil qilishda juda ko'p zamonaviy metodlar bor. Shunchaki, metodlarni mavzuga moslagan holda tashkil qilish o'qituvchining epchilligiga bog'liq. "Rolli o'yin", "Fikrlar hujumi", "BBB", "Yumaloqlangan qor", "Bumerang", "Sinkveyn", "FSMU" kabi texnologiyalarni dars jarayonida qo'llash yaxshi natija beradi. Ayniqsa, matematika darslarida "Aqliy hujum" usulini mavzularni mustahkamlashda, "Top top" usulini karralarni o'rgatishda, "Kimda bor" usulini shakllarni taqqoslashda, "SWOT" usulini minglik, yuzlik, o'nlik, birliklarni o'rgatishda qo'llash mumkin. Bu kabi usullar o'quvchida matematik tushunchalarni yaxshi o'zlashtirishda, dastlabki bilimlarni mustahkam egallashda yordam beradi. O'rgatilgan har bir nazariy tushuncha bilan birgalikda misollarni hayotiy olish va o'quvchining turmush tarzida uchraydigan hodisalarga bog'lash xotirada uzoq vaqt saqlanib qolishga sabab bo'ladi.

Ona tili, o'qish darslarida esa matematikadan farqli, og'zaki va yozma nutqni shakllantirishga qaratiladi. Darslarda ko'proq o'quvchini gapirtirish, fikrini erkin bayon qila olishga, raven,

so'zlarni bexato talaffuz qilishga o'rgatish fanning asosiy maqsadi hisoblanadi. Mustaqil ravishda ertak kitoblar, hikoyalar o'qish, ko'proq she'r yod olishga o'quvchini unday olish o'qituvchi mahoratga bog'liq. Qiziqish uyg'otish uchun har bir darsni shunchaki, nomigagina tashkil qilmasdan, yangiliklar, kutilmagan vaziyatlar asosida olib borish o'quvchiga ham zavq bag'ishlaydi, ham fanga nisbatan mehr uyg'otadi. Men, asosan, darslarni tashkil qilishda qiziqarli metodlarni o'zim yaratishga va har bir darsim takroriy bo'lmasligi uchun harakat qilaman.

Matematika, o'qish va ona tili darslarida ham barobar yaxshi natija beradigan qiziqarli mashg'ulotdan foydalanishni tavsiya qilaman. "To'g'ri yo'l" mashg'uloti o'quvchilarni zukkolikka, bilimlarni mustahkamlashga, aqlini charxlashga o'rgatadi. Mashg'ulotni o'tkazish tartibi: O'quvchilar bir nechta guruhlariga bo'lib olinadi, har bir guruhga mavzuga mos nom tanlanadi; Botmon qog'ozga bir nechta yo'llar va bu yo'llarga savollar asosida tuzilgan to'siqlar qo'yiladi. Savollarning javobi ham yo'ldagi doirachalarda aks etgan bo'ladi; Guruhlar galma galdan chiqib, yo'ldagi to'siqlarga ilingan savollarga javob izlashadi, to'siq ortida ikkita yo'l va shu yo'llardagi doirachalarga to'g'ri va noto'g'ri javoblar yozilgan bo'ladi; O'quvchi to'g'ri javobni topsa manzilga bora oladi, noto'g'ri javobni topsa yo'ldan adashadi; Mashg'ulot shu tarzda davom etadi; Guruhlarning manzilga tez va aniq bora olganligiga qarab rag'batlantiriladi. "To'g'ri yo'l" mashg'ulotini ona tili darslarida so'z turkumlari, gap bo'laklari, takrorlash darslarida qo'llash, matematika darslarida shakllarni o'rgatish, taqqoslash, ko'paytirish, ayirish va bo'lish

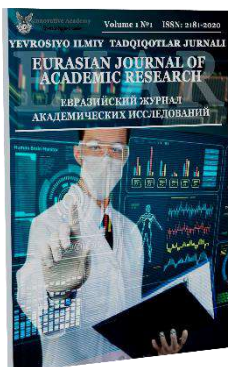
amallarini bajarishda qo'llash tavsiya qilinadi.

O'qituvchining mahorati o'quvchining egallagan bilimi va tarbiyasi bilan baholanadi. Uning ko'zgudagi aksi ta'lim berayotgan o'quvchilari hisoblanadi. Shu boisdan, ta'lim va tarbiya berishdagi har

bir daqiqamiz bizga kelajakdagi yosh avlodni borar manzilini belgilab berishini chuqur his qilgan holda, astoydil harakat qilishimiz lozim. Zero, kelajak yosh avlod istiqboli bilan belgilansa, ularni yetuk va barkamol shaxs qilib tarbiyalash, biz, aziz ustozlar, qo'lida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini targ'ib qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida. / "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 13-yanvar
2. Jumayev M.E. Bolalarda matematika tushunchalarini shakllantirish nazariyasi. – T.: "Ilm-Ziyo", 2005
3. Ziyo.net

BENEFICIAL PROPERTIES OF FERULA PLANT

Ahmadjonov Abrorbek Ikromjon o'g'li¹, Mahammatova Sevara Ikromjon qizi²

^{1,2} Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

Faculty of Agricultural Storage and Processing

1st stage student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068407>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

resin, glue, loamy soils, bark, root, Koxiston bark, flaky bark, celery (umbrella flowers), plantation, raw material, medicinal.

ABSTRACT

In this article you will get acquainted with the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan PQ-3617 dated March 20, 2018 and the beneficial properties of the fragile plant that grows on sandy soils in sandy deserts, mountains and foothills.

FERULA O'SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI

Ahmadjonov Abrorbek Ikromjon o'g'li¹, Mahammatova Sevara Ikromjon qizi²

^{1,2} Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash fakulteti

1 - bosqich talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

smola, yelim, soz tuproqli yerlar, po'stloq, ildiz, Koxiston kovragi sassiq kovrak, selderdoshlar (soyabon guldoshlar), plantatsiya, xomashyo, dorivor.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada siz O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 20-martdagi PQ - 3617 qarori va qumli cho'llar, adirlar, tog'lar va tog' oldi yalangliklarda, soz tuproqli yerlarda o'suvchi kovrak o'simligining foydali xususiyatlari bilan tanishasiz.

Kirish: Malumki, dunyo miqyosida farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% dan ko'prog'i dorivor

o'simliklar xom-ashyosidan tayorlanmoqda. Ko'pchilik mamlakatlarda, shu bilan birga, respublikamizda ham

farmatsevtika sanoatini jadallik bilan rivojlanishi bunday korxonalarining dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabini keskin ortishiga sabab bo'lmoqda.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 20-

martdagi respublikada kavrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom-ashyosini qayta ishlash hajmlarini ko'paytirish hamda eksport qilish to'g'risidagi PQ-3617 Qarori asosida kavrak plantatsiyalarini tashkil etish va qayta ishlash uyushmasi tashkil etilgan.

Kovrak – (Ferula) turkumi selderdoshlar (soyabon guldoshlar) – Apiaceae (Umbelliferae) oilasiga mansub bo'lib, ko'p yillik o't-o'simlik. Kovrakning yer yuzida 160 dan ziyod, O'rta Osiyo Respublikalarida 104, mamlakatimizda esa 50 dan ortiq turlari uchraydi. Smola –yelim olishda sassiq kovrak, Koxiston kovragi kabi turlari ishlatiladi. Kovrak respublikamizning Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo, Jizzax, Navoiy, Buxoro viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasining qumli cho'llar, tog' va tog' oldi yalangliklarida, soz tuproqli yerlarida o'sadi. Tabiatda *Ferula assa-foetida* L. keng tarqalgan bo'lib,

yelim – smola asosan shu turdan olinadi. Bu dorivor o'simlik tabobatda bemor organizimiga ijobiy ta'sir etuvchi biologik faol modda hisoblanadi. Dorivor vosita sifatida o'simlikning ildizi, guli, mevasi, shirasi vaboshqa qismlaridan foydalaniladi. Tabobat otasi bo'lmish Abu Ali ibn Sino bobomiz kovrakga shunday ta'rif berganlar: Kovrak urug'ining qaynatmasi (uning urug'i supurginikiga o'xshash malla rang, shakli ham o'xshab ketadi) 3 mahal 50 grammdan ichilsa, ona suti ko'payadi. Shirasiga anjir qo'shib yeyilsa, sariq (gepatit) kasalligini tuzatadi. Yelimiga murch, sirka qo'shib, yomon yaralarga surilsa, foyda qiladi. Soch to'kilishiga ham juda foydalidir. Kovrakning yelim-smolasi xalq tabobatida

o'pka sili, o'lat, zaxm, ko'k yo'tal, tish og'rig'i, asab va boshqa kasalliklarni davolash uchun, hamda quvat beruvchi, balg'am ko'chiruvchi va gijja haydovchi dori sifatida qo'llaniladi. Ilmiy tabobatda esa kovrak yelim-smolasi – *"asafetida"* nomi bilan kukun, emulsiya va tindirma holidagi og'riq qoldiruvchi, balg'am ko'chiruvchi va tinchlantiruvchi sifatida ishlatiladi. Sharq mamlakatlari - Eron, Pokiston, Afg'oniston va Hindistonda kovrak shirasi va ildizi oziqovqat sanoatida ziravor sifatida, kosmetika sanoatida attorlik vositalari ishlab chiqarishda foydalaniladi. Zamonaviy tabobatda kovrak ildizi yelimidan tinktura, pilyula va

emulsiyalar tayyorlab astmaga, isteriya va asab sistemasining boshqa kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Kovrakdan tayyorlangan galen preparatlarining arteriyal bosimni pasaytirishi, qil tomirlar mortligini bartaraf etib, mikroblar ko'payishiga yo'l qo'ymasligi tajriba sharoitida aniqlangan. Kovrak ildizi va mevasidan ichish uchun kukun dori va qaynatma tayyorlanadi, bargi va mevasidan tayyorlangan qaynatmalar badan terisiga qo'yiladigan bog'lamlarda ishlatiladi. Kovrak o'simligi kimyoviy tarkibi jixatidan ham boshqa o'simliklardan ajralib turadi.

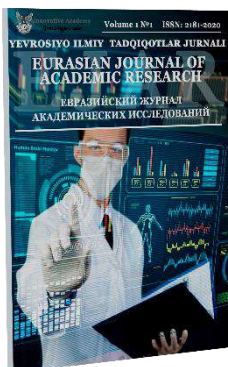
N/s	Urug' tarkibi	Foizda %
1	Protein	19%
2	Yog`	8%
3	Azot ekstraktiv moddalar	37 % dan 47 % gacha
4	Klechatka	23 – 27 %

Yuqoridagi malumotlardan ko'rinib turibdiki, kovrak o'ta dorivor o'simlik. Ammo uning taqdiri bugungi kunda xavf ostida turibdi. Kovrakdan olingan yelim bozorlarda hufyona tarzda sotilmoqda. Ildizi kesilgan kovrakdan olinadigan dastlabki yelimning bir kilosi 800 ming so'm bo'lsa, keying olinadigan yelimning baxosi 600 ming so'm, undan keyingilarining' rtacha narxi 300 ming

so'mni tashkil etmoqda. Kovrak o'simligining yo'qolib ketishining oldini olish uchun qonuniy choralar ko'rilishi lozim, yani ma'muriy va jinoiy kodekslarga tegishli moddalar kiritilmas ekan, kovrakdan yelim olish yildan-yilga ko'payib boraveradi. Natijada Kovrak o'sadigan maydonda ularning urug'ini ham topish amrimahol bo'lib qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent 2000-yil.
2. O'simliklar olami. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashiryoti Toshkent-2018
3. w.w.w.Uzpharmagency.uz
4. w.w.w.xabar.uz

FORMATION OF PATRIOTISM IN STUDENTS AND INCREASING PERSONAL RESPONSIBILITY

Xurramov Mansur Musurmon o'g'li¹

¹ Tashkent State University named after Nizami

student of the Faculty of Military Education of the Pedagogical University

mansurhurramov71@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068411>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

It is the sacred duty of every parent, educator and society to bring up a person who has been brought up in the spirit of the ideology of independence, with high spirituality and decency. In addition, pedagogy is an important and urgent task. In order to fulfill these blessed tasks and responsibilities, it is necessary to look for the peculiarities and factors of patriotic education in children, to use them effectively and appropriately. In our people, the patriotism of the child, according to ancient traditions of upbringing, played an important role in family upbringing. In the past, the main role was played by parents, grandparents, elders of the neighborhood, as well as specially hired educators in various fields of education. The

ABSTRACT

One of the urgent tasks of today is to create a great future for Uzbekistan, to instill in children the universal and national values, customs, traditions, moral qualities and virtues that are historically established in the developed world and the Uzbek people. The state's care for the promotion of spirituality is the pinnacle of attention to spiritual and moral education. Because it is difficult to bring up without spirituality, without spirituality.

development of the Republic of Uzbekistan requires boundless diligence and diligence in the activities and aspirations of young people entering the independent life. Society can never be indifferent to the aspirations of young people, their ideals, interests and hopes for the future in life, and the ways to realize them.

TALABALARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH VA SHAXSIY MA'SULYATINI OSHIRISH

Xurramov Mansur Musurmon o'g'li¹

¹ Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti Harbiy ta'lim fakulteti talabasi
mansurhurramov71@gmail.com

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021
Ma'qullandi: 25-iyun 2021
Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

Mustaqillik mafkurasi
ruhida tarbiyalangan,
ma'naviyati yuksak, odobli
barkamol insonni
tarbiyalash har bir ota-
ona, tarbiyachi va
jamoatchilikning
muqaddas burchidir.
Qolaversa pedagogika
fani oldida turgan muhim
va dolzarb vazifadir. Shu
muborak burch va
vazifalarni amalga oshirish
uchun ko'maklashuvchi
bolalarda vatanparvarlikni
tarbiyalashni o'ziga xos
xususiyatlarini, omillarni
izlash, ulardan samarali va
o'rinli foydalanish zarur.

ANNOTATSIYA

O'zbekiston buyuk kelajagini yaratish, uni jahonning rivojlangan mamlakatla O'zbek xalqiga xos, tarixan qaror topgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, axloqiy sifat va fazilatlarni bolalarda tarbiyalash bugungi kunning kechiktirib bo'lmaydigan vazifalaridandir. Ma'naviyatni yuksaltirish borasidagi davlat g'amho'rliqi ma'naviy- ahloqiy tarbiyaga e'tiborning yuksak cho'qqisidir. Chunki ma'naviyatsiz tarbiyani, tarbiyasiz ma'naviyatni zuhur etish qiyin.

*Xalqimizda bolaning
vatanparvar bo'lishi
qadimiy tarbiya
an'analariga ko'ra dastlab
oilada beriladigan
tarbiyada muhim o'rin
egallagan. Ilgari otaonalar
buvi va buvalar, mahalla
kattalari qolaversa turli
tarbiya sohalari bo'yicha
mahsus yollangan
tarbiyachilar faoliyati
asosiy rol o'ynagan.
O'zbekiston
Respublikasining rivojlanib
borishi mustaqil hayotga
qadam tashlayotgan
yoshlarning faoliyatida,
maqsad sari intilishlarida
cheksiz mehnatsevarlik va
tirishqoqlik talab etmoqda.
Jamiyat hech qachon
yoshlarning intilishlariga,
hayotda ularning ideallari,
qiziqishlari va kelajakdagi
orzu-umidlari hamda
ularni amalga oshirish
yo'llariga befarq qaray
olmaydi.*

Mustaqillik yillarida yoshlarga nisbatan "o'tish davri yoshlari" degan atama ishlatila boshlandi. Xususan, bu davrda yoshlarga nisbatan o'ta talabchanlik bilan qarash va baho berish, yoshlar jismoniy qiyofasidagi ijobiy va salbiy jihatlarni o'tish davri bilan bog'lab tushunish, yoshlar xatti-xarakatidagi xususiyatlarni kattalar (keksa avlod) bilan bog'lash xollari mavjud. O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tish davrida davlat va jamiyat qurilishida, yoshlarning bilimi, ularning jamiyatdagi o'rni, muammolarni o'rganish hamda tahlil etish muhimdir. Talabalarning hayot tarzi milliy mentalitetga asoslangan va bu oiladagi ijtimoiy munosabatlar ta'sirida yuzaga keladi. Yoshlarning ijtimoiy hayotga

bo'lgan qarashlari insonlar bilan o'zaro muloqot ta'sirida yuzaga keladi. Mana shu vaqtda yoshlar ongida siyosiy qarashlar professional qiziqish, ong rivojlanishi va o'zining xulq-atvorida o'zgarishlar ro'y beradi. Bu jarayonlarning negizida yoshlarning jamiyatdagi o'rnining o'zgarishi, ular huquq va majburiyatlarining ortishi yotadi. Shu bilan birga, bolaning yoshligidan qolgan ayrim qiliqlari uning xarakterida yangi elementlarni keltirib chiqaradi. Hatto ota-ona bolaga qattiq gapirishi, tanbeh berishi yoki yosh bola doim nohaq, kattalar esa doim haq degan g'oyani singdirib qo'yishi ham yoshlar ijtimoiy hayotida o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Shuning

uchun ham yoshlavrda ijtimoiv rivojlanish har doim silliq kechavermaydi.

2019 yil 15 noyabr kuni O'zbekiston davlat konservatoriyasi talabalari bilan "Yoshlarni yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalash" mavzusida ma'rifiy uchrashuv tashkil etildi. Uchrashuvda Chegara qo'shinlari qo'riqlash kuchlari faxriysi, "Turon" fanlar akademiyasi akademigi, polkovnik R.P.Pardaeovich, Mudofa ishlari bo'linmasi zahiradagi podpolkovnigi A.Abdurahmonov, Toshkent shahar Shayhontohur tumani "Nuroni" jamg'armasi raisi M.Tolipov, O'zbekiston davlat konservatoriyasi Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi boshlig'i F.Qurbonova, O'zDK psixologi I.Ro'ziev, fakultet dekanlari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan muovnlari hamda talabalar ishtirok etdilar. Davra suhbatini Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi boshlig'i F.Qurbonova ushbu tadbirni o'tkazishdan ko'zlangan maqsad haqida to'xtalib, ochib berdi. Tashrif buyurgan mehmonlar Vatan muqaddasligi, uni yovuz va tajovuzkor kuchlardan himoya qilish, asrab-avaylash shu zaminda yashayotgan har bir insonning muqaddas burchi ekanligi, mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga kata e'tibor qaratilayotganligi va buborada keng ko'lamli chora-tadbirlar ishlab chiqilib, tadbir qilinayotganligi xususida o'z fikr-mulohazalarini bildirib o'tdilar. Uchrashuv so'ngida barcha fakultet va akademik guruhlarda doimiy ravishda xodimlar va talaba-yoshlar o'rtasida "Yoshlarni yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalash" shiori ostida davra suhbatlari o'tkazilib borish, "Yoshlarni yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalash" shiori ostida davra suhbatini

"Murabbiylik" va "Axborot soatlari"da muntazam talabalarga yetkazib borishga qaror qilindi.

Talabalarda Vatan ravnaqi g'oyasini shakllantirish tamoyillari, mavzulari va ularni mazmuni ishlab chiqildi. O'quvchilarda Vatan ravnaqi g'oyasini shakllantirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning ozod va obod Vatan, uni sevis, e'zozlash va ardoqlash xaqidagi g'oyalari; O'zbekistonda adolatli, xuquqiy, demokratik fuqorolik jamiyati qaror topayotganligi va bunda xar bir shaxsning faolliyigiga erishish: xalqimizning merosini o'rganish va mustahkamlashda faol ishtirok etishga jalb etish; ona-yurt tarixini bilish va u bilan faxrlanish O'zbekistonning o'z istiqloli yo'lini chuqur shrganish; milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bilish va xurmat qilish; Tinchlik, barqarorlik va osoyishtalikni saqlashga intilish; O'zbekistonning jaxondagi o'rni yuksak darajada ekanligini ma'suliyat bilan his etish; O'zbekiston-kelajagi byuk davlat ekanligiga to'la ishonch bilan munosabatda bo'lishga doir bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlari muhim axamiyat kasb etishi ilmiy-nazariy jixatdan dalillandi.

Rivojlanish natijasida yoshlarning ayniqsa talabalarining kuchi ko'payadi, hayotga qiziqishi ortishi, energiya paydo bo'lishi kuzatiladi. Yoshlarning hayotga intilishilari qanchalik mustaqil va erkin bo'lmasin, baribir ko'p xollarda ular o'sha vaqtning o'zida o'z tengdoshlari va atrofidagi insonlarning fikriga tobe bo'ladi. Talabalik davrining o'ziga xos xuchuchiyatlari mavjud bo'lib, u yoshlarning o'qishi, bilim olishi, ma'lum kasb tanlash va uni egallash, fuqarolik

xuquqlariga ega bo'lish, o'z dunyoqarashini shakllantirib, mustaqillikka erishish, oila qurish va xokozolar bilan tavsiflanadi. Ammo bu maqsadlarga osonlik bilan erishib bo'lmaydi. Sababi, jamiyatni boshqarib turgan katta va o'rta avlod vakillari hayotga kirib kelayotgan yosh avlodni darrov tan olgisi kelmaydi. Bu muammo aslida yoshlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi, ularning tajribasizligi, ijtimoiy-siyosiy jihatdan chiniqmaganligi, nazariy bilim bilan amaliyotning nomutanosibligi, shuningdek, yoshlarga xos sabrsizlik, kalta o'ylash, qiziqqonlik va boshqa belgilar muammoni chigallashtiradi. Yuqoridagi metodologik tahlillardan kelib chiqib, yoshlarning kayfiyati va xulqi masalalarini o'rganishda ularni tarkibiy qismga ajratish muhim ahamiyatga ega. Yoshlarni ijtimoiy tarkibga ko'ra quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Ziyoli yoshlar (Oliy ta'lim muassasalariva o'rta maxsus kasb-xunar ta'limi talabalari, ijodkor yoshlar va boshqalar);
2. Tadbirkor yoshlar (ishlab chiqaruvchilar, savdogarlar, mayda tadbirkorlar va boshqalar);
3. Davlat boshqaruvi tizimida faoliyat ko'rsatuvchi yoshlar (xarbiylar, davlat organlaridagi xizmatchilar);
4. Ishsiz yoshlar;
5. Kriminallar; Bu turdagi yoshlar orqali ularning hayot tarzi, ijtimoiy xolatini, ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlarini va ijtimoiy muammolarini har tomonlama ochib berish mumkin.

Talaba yoshlar – katta avloddan jamiyatni ma'naviy-madaniy ijtimoiy qabul

qilib oluvchi, vorisiylik qonuniyatlarini oshiruvchi meros sohibidir. Yoshlar ta'lim, kasb-xunar, mutaxassislik, madaniyat, san'at va boshqa ijtimoiy funktsiyalarni egallashni o'ziga maqsad qilib oladi. Yoshlar masalasi barcha davrlarda dolzarb mazmun kasb etib kelgan. SHuning uchun, barcha tarixiy davrlarda "zamonaviy yoshlar qiyofasi" ni o'rganish, tahlil qilish va rivojlantirib borish barcha jamiyatlarning oldidagi dolzarb masalalardan sanalgan. Yoshlar muammolari o'rganilar ekan, yosh avlodning ijtimoiy hayotga kirib kelishi va katta avlod bilim, tajribalariga nisbatan vorislik, kasbiy malaka va aqliy salohiyat, o'zining hayotiy rejalarini shakllantirish, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lish kabi omillar tahlil etiladi.

1991 yildan mamlakatda boshlangan yangi iqtisodiy sharoitga o'tish yoshlardan mehnatning yangicha shakllariga o'tishni va katta miqdordagi kuchni talab qilmoqda. SHunday sharoitda iqtisodiy o'sish yoshlavrda yanada tejankor, xushyor, sergak, har tomonlama o'ylab fikr yuritishni talab etmoqda. 1991-2008 yillar davomida respublika oliy ta'lim muassasalari va o'rta maxsus kasb-xunar ta'limida taxsil olayotgan yoshlar ijtimoiy hayotida keskin sifatiiy o'zgarishlar ro'y berdi. Buning natijasida oliy ta'lim muassasalari va o'rta maxsus kasb-xunar ta'limi talabalari, ijodkor yoshlar o'z kuch va bilimlariga suyanib jamiyatda o'z o'rinlariga ega bo'lib bormoqdalar. Yoshlarni tarbiyalash birinchi oiladagi vazifa bo'lsa, keyingi o'rinda mahallada, maktabda, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimida, jamoada, jamiyatda keng jamoatchilikning ham yuksak burchi sanaladi.

Respublika miqyosida iqtidorli, iste'dodli yosh-talabalarga ijod namunalari chop etish, ko'rgazmalarini tashkil etish, turli tanlov va musobaqalarda qatnashishda tashkiliy hamda moliyaviy yordamlar ko'rsatildi. Jumladan, 1991-2000 yillarda turli tanlov va musobaqalarda qatnashgan yoshlarga davlat tomonidan tashkiliy hamda moliyaviy yordamlar ko'rsatildi. Ayrim yoshlarning ham ish bilan ta'minlanishi muammo bo'lib, diplomi, ma'lumoti bo'lsa ham, ko'ngildagi ishni topa olmadi yoki kam ish xaqi oladigan joyda ishlashni xohlamadi. Yana yengil yo'l axtarib noto'g'ri, yomon, salbiy xarakterlarga qo'shib qoldi; Islomga oid bilimlarni yaxshi bilmagan yoshlarning ayrim qismi, islom niqobidagi vaxxobiylik, xizbut-taxrir, akromiylik kabi diniy ekstremistik guruhlar ta'siriga tushib qoldilar. Ma'lum ma'noda daxriylikdan qutuldik deb, dinning eng yaxshi tomonlari bilan, dinni niqob qilib kiygan ekstremistik xarakterlarni ayrim yoshlar ajrata olmay qolib salbiy, yot, begona, zararli g'oyalar va qarashlarga qo'shib qoldilar; Oiladagi tarbiyada ayrim yoshlar qarovsiz bo'lib, ota-ona faqat pul topish ilinjida farzandlariga beparvo bo'ladi. Natijada qarovsiz qolgan yoshlar yana o'zi to'g'ri deb bilgan va ko'ngiliga kelgan ishlarni qilib turli ijtimoiy muammolarga duch keldilar.

O'zbekistonda 1991-1996 yillar orasida ishsizlar soni 5 foizni tashkil qildi. Buning natijasida mamlakatdagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy tarkibiy o'zgarishlar yoshlardan yangicha "ma'naviy axborot salohiyatini" talab etayotganiga e'tibor qaratiladi. Bu hozirgi tarkibiy va texnologik o'zgarishlarga mos tarzda yoshlarni qayta

o'qitish, kasbga tayyorlash, yangi ixtisoslik, kvalifikatsiyalar berishni anglatib, qishloqqa sanoatni olib kirish, qayta ishlab chiqarish, sanoatini yo'lga qo'yish, xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish, qo'shma korxonalar qurishni to'kovo etdi. Shu bilan birga yoshlarni ish bilan ta'minlash muammosini xal etish avvalo ishlab chiqarishning rivojlanishi va yoshlarning yangi ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorgarlik xolati kabi omillar bilan bevosita bog'liqdir. O'zbekistonda voyaga yetmaganlar va yoshlarning huquqlarini ximoya qilish maqsadida tegishli tashkiliy-xuquqiy asoslar, qonuniy negizlar to'la shakllantirildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining 45-moddasida voyaga yetmaganlarning xuquqlari davlat ximoyasida ekanligi mustahkamlangan bo'lsa, uning 64-moddasida, ota-onalar o'z farzandlarini voyaga etgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga aajbur ekanliklari, davlat va jamiyat etim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan maxrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlashi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantirishi belgilangan. Bundan ko'rish mumkinki, yoshlar hayotidagi muammolarning xal etishning turli yo'llari keng jamoatchilik uchun nixoyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlar ijtimoiy hayotidagi muammolarni hal etishda quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Respublika, viloyat, shahar, tuman, korxona, xo'jalik, o'quv yurtlarida tashkil etilgan ma'naviyat-ma'rifat markazlari ishini yanada faollashtirish;

2. Ma'naviyat va ma'rifat sohasida faoliyat ko'rsatadigan xodimlarni tanlash, qayta tarbiyalash ishiga alohida e'tibor berish;

3. Mehnat birjalari va bandlikka ko'maklashuvchi markazlar ish faoliyatini yanada kuchaytirish;

4. Oila, maktab, mahalla va keng jamoatchilik faoliyatiga alohida e'tibor qaratish, ularni hamkorlikda ish yuritishini ta'minlash zarur;

5. Yoshlarni bo'sh vaqtlarini samarali tashkil etish uchun turli sport to'garaklariga e'tibor qaratish kerak;

6. Yoshlar xuquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish hamda xuquqbuzarlikni oldini olish uchun turli xil davra suxbatlari, seminar treninglar, ko'rsatuvlarga loxida e'tiborni yanada kuchaytirish kerak.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati, birinchidan, millati, irqi, tili, dini, ijtimoiy mavqei, jinsi, ma'lumoti va e'tiqodidan qat'iy nazar yoshlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish; ikkinchidan, yoshlarni xuquqiy va ijtimoiy jihatdan ximoya qilish; uchunchidan, yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ularning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari doirasida o'z manfaatlarini amalga oshirish yo'llarini erkin tanlab olishlariga kafolat berish; to'rtinchidan, jamiyatni rivojlantirishga, ayniqsa, respublika yoshlari hayotiga oid ijtimoiy siyosat va dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda yoshlarning bevosita ishtirok etishini ta'minlashdan iborat. O'zbekistonning yangilanishi va rivojlanishida ijtimoiy-siyosiy jarayonlar islohotlar uchun muhim asos bo'lmoqda. O'zbekistonda yangicha dunyoqarashga asoslangan yoshlarning

ijtimoiy hayotda zamonaviy bilim va tajribaga ega bo'lishi, mehnat va ma'naviy muhitga xolisona yondoshishi, har bir sohada olib borilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatini teran anglab etishga alohida e'tibor berilmoqda. Bu o'rinda O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy hayotiga keng sur'atda tezlik bilan kirib kelgan uyali aloqa vositalari, komp'yuter, internet kabilar "zamonaviy yoshlar" qiyofasini shakllanishiga muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Mamlakat ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar yoshlar dunyoqarashida ham katta o'zgarishlar qilishni talab qiladi. O'zbekistonda barkamol avlodni tarbiyalashda shaxsga mos sifatlarni yoshlarda qaror toptirish asosiy vazifa sifatida turibdi. Prezident I. A. Karimov tomonidan 2000 yilni "Sog'lom avlod yili", 2008 yilni "Yoshlar yili", 2010 yilni "Barkamol avlod yili" deb e'lon qilinishi va davlat dasturi¹²ning qabul qilinishi yosh barkamol avlodga bo'lgan g'amxo'rlikdan nishonadir. Davlat tomonidan bunday e'tiborni qaratilishi yosh barkamol avlodning ijtimoiy muammolarini hal etishga yanada keng imkoniyatlar berdi. Buning natijasida quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- bolalar va yoshlarning xuquq, manfaatlarini himoya qilishga, ularni barkamol rivojlantirishning xuquqiy asoslarini mustahkamlashga qaratilgan me'yoriy-xuquqiy bazani takomillashtirish, amaldagi qonunchilik hamda me'yoriy xujjatlarga zamon talablariga mos o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

- yosh avlodni jismonan barkamol etib tarbiyalash, bolalar sportini rivojlantirish sohasida, yoshlarni, ayniqsa, qishloq

qizlarini sport bilan muvotazam shug'ullanishga keng jalb etish, yangi zamonaviy sport anjomlari va jihozlari bilan ta'minlash, yuqori malakali ustoz va murabbiylar bilan mustahkamlash bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarni izchil kuchaytirish;

- ilm-fanni yanada rivojlantirish, iqtidorli va qobiliyatli yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ularning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun sharoit yaratishga doir kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish;

- yosh oilalarga g'amxo'rlik qilish ishlarini kuchaytirish, ularni xuquqiy va ijtimoiy muhofaza qilishni ta'minlash, jismonan hamda har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash borasida jamiyatning muhim bo'g'ini bo'lgan sog'lom va mustahkam oilani shakllantirish uchun zarur shart-o'roqlarni yaratish;

- yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni ichkilikbozlik va giyoxvandlik illatlaridan, boshqa turli halokatli tahdidlar hamda biz uchun yot bo'lgan idiniy-ekstremistik ta'sirlardan, tuban "ommaviy madaniyat" xurujlaridan himoya qilish;

Xulosa qilib ta'kidlaydigan bo'linsa, O'zbekiston Respublikasining yoshlar xuquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan qonunchilik tizimi xalqaro xuquqning demokratik tamoyillariga mos kelishi bilan birga, rivojlangan demokratik davlatlarning xuquqni qo'llash amaliyotining ijobiy jihatlari ham o'zida to'liq ifodalaydi. Respublikada "Yoshlar

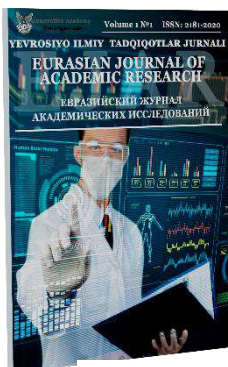
ittifoqi" YOIH yoshlarning manfaatlarini himoya qilish, turli muammolarini yechishda ko'maklashish borasida hamkor tashkilotlar bilan bir qator samarali ishlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, "Yoshlar va bandlik", "Yoshlar va ishbilarmonlik", "Yoshlar va ma'naviy, ma'rifiy ishlar", "Yoshlar va ekologiya" dasturlari ishlab chiqildi. Ana shudasturlar bo'yicha xarakatning viloyat, shahar va tuman bo'limlari hamkor tashkilotlar ko'magidan unumli foydalanilgan tarzda bir qator ishlarni amalga oshirdi. Demak, O'zbekistonda bugun erkin fikrlaydigan, mamlakat taraqqiyotiga o'ziga xos munosib hissa qo'shayotgan yangi barkamol yosh avlod vakillarining ijtimoiy hayotga kirib kelishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda yoshlarning mavjud muammolari davlat tomonidan amalga oshirilayotgan amaliy ishlarda o'z echimini topib bormoqda. Yoshlar masalasi doimiy e'tiborda bo'lib ular ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlari davlat, jamiyat, mahalla, maktab, oila hamkorligida tartibga solib kelinmoqda. Yoshlar iqtidorini rivojlantirish va qobiliyatlarini shakllantirish uchun davlat tomonidan turli xil ko'rik tanlovlar o'tkazilib kelinmoqda. Yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun sharoit yaratishga doir kompleks choratadbirlarni ishlab chiqilishi ularga g'amxo'rlik qilish ishlarini kuchaytirish, xuquqiy va ijtimoiy muxofaza qilishni ta'minlash, jismonan va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida T. "O'zbekiston" 2011.

2. 2. Karimov I.A. 2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi. 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi
3. 3. Karimov I.A. Barcha reja va dasturlarimiz Vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Vazirlar Mahkamasining 2010 yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yil iqtisodiy dasturining eng muhim ustuvor vazifalariga bag'ishlangan majlisidagi ma'ruzasi "Xalq so'zi" . 22 yanvar 2011 yil
4. 4. Karimov I.A., Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uni O'zbekiston sharoitida bartaraf etish yo'llari va choralari, T. 2009.
5. 5. Karimov I.A., Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, T. 2008.
6. 6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T. 1997 yil 29 avgust.

THE CONCEPT OF IDIOMS IN ENGLISH AND ITS SIGNIFICANCE

Saminjonov Muhammadali¹

¹ FarDU Master's Department

Linguistics direction 1st year master's degree

saminjonov96@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068431>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

language, idiom,
English, linguistics,
meaning, originality,
word.

ABSTRACT

The article describes the idioms used in English and their concepts, the essence of the content with examples. In addition, the history of the origin of idioms is given.

INGLIZ TILIDA IDIOMALAR TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

Saminjonov Muhammadali¹

¹ FarDU Magistratura bo'limi

Lingvistika yo'nalishi 1 kurs magsrtanti

saminjonov96@mail.ru

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

til, idioma, ingliz
,lingvistika, ma'no, o'ziga
xoslik, so'z.

ANNOTATSIYA

Maqolada ingliz tilida qo'llaniladigan idiomalar va ularning tushunchasi, mazmun mohiyati misollar bilan bayon etilgan. Bundan tashqari idiomalarning kelib chiqish tarixi ham keltirib o'tilgan.

Ingliz tilining idiomlari mustaqil ma'noga ega bo'lgan qat'iy iboralar bo'lib, odatda so'zma-so'z tarjimaga to'g'ri kelmaydi. "Idioma" so'zi "o'ziga xoslik", ma'nolarini anglatadigan yunoncha "idíōma" dan kelib chiqqan. Ming yillik tarix davomida ingliz tilida ko'plab muvaffaqiyatli iboralar to'plangan bo'lib, ular odamlar muvaffaqiyatli, maqsadli va go'zal deb topishdi, ular ingliz tilining idiomalariga aylandi. Idiomlar yordamida til jonlanadi.

ingliz tilidagi iboralarining ko'pi qarzga olingan fantastika nafaqat ingliz tilida. Ulardan ba'zilari yozuvchilar tomonidan ushbu tilga kiritildi, boshqalari ularning kelib chiqishini Bibliyadan topishadi, boshqalari esa frantsuz va lotin tillaridan kelib chiqqan. Ingliz tilini yaxshi bilish, idiomatik iboralar bilan gapirishni anglatadi. Darhaqiqat, so'zma-so'z nutqda ular asosan ishlatiladi. Ingliz tilida adabiyot orqali ma'lum bo'lgan "kabi hilpiragan

odam kabi" iborasi mavjud. Bu "shlyapa savdogaridek telba" degan ma'noni anglatadi. Lekin nega shlyapa savdogari telba? Bularning barchasi oson tushuntiriladi. Shlyapalarni ishlab chiqaruvchilar ham, sotuvchilar ham "mutlaqo yong'oqqa" aylanishganligi tasodif emas, uzoq vaqt davomida jirkanch shlyapa ishlab chiqarishda simkol, metall ishlatilgan. Va shundan keyingina Lyuis Kerol "Alice in the Wonderland" filmidagi harakatning boshlanishida jinnining jinniligini namoyish etdi. Men ba'zi inglizcha idiomalarning kelib chiqishini Internetda ko'rdim: 1.Musiqqa yuzma-yuz - ularning harakatlari uchun to'lash, anorni tozalash. Ushbu idiomani tarixi juda oddiy va uning kelib chiqishi Britaniya Armiyasidan kelib chiqqan. Gap shundaki, har bir harbiy sud harbiy orkestrin chalishi bilan birga bordi, shuning uchun ayblanuvchilar nafaqat ayblovlarga, balki baraban sadolariga ham duch kelishdi. Demak, "musiqani kutib olish" yoki musiqaga yuzlashish. 2.Yomg'ir yog'ayotgan mushuk va itlar - dush kabi. Ushbu idiomani kelib chiqishi haqida ko'plab taxminlar mavjudligini aniqladim. Ulardan ba'zilariga ishonish qiyin, shuning uchun men sizga eng yoqtirgan variantni taklif qilaman. Uzoq 1500-yillarda, zamonaviy arxitektura hali juda uzoq bo'lganida, uylarning tomlari qushning qalin qatlami bilan qoplangan, bu ularni mushuklar, itlar va boshqa mayda hayvonlar uchun juda yoqimli joyga aylantirgan (ehtimol bu material issiqlikni yaxshi ushlab turishi sababli).). Kuchli yomg'ir paytida hayvonlar ba'zan sirg'anib yiqilib ketishdi va inglizlar kuchli yomg'irni mushuk va itlarning tushishi bilan bog'lay boshladilar, shuning uchun bu so'z mushuk va itlarni yomg'ir yog'diradi. 3. qizil rangda

bo'lish Badiiy tarjimai - qizil rangda bo'lishi Ma'nosi - moliyaviy muammolarga duch kelish Ushbu idiomani kelib chiqishi buxgalter kasbi bilan bog'liq. Mijozlarning qarzlarini sanashda buxgalterlar ularni qizil rang bilan ajratib ko'rsatishdi. Shunday qilib, qizil rang, ayniqsa qizil rangda ifodalanishi qiyin moliyaviy ahvol bilan bog'liq bo'ldi. Burunlarni sanash uchun. Savolli tarjima: burunlarni sanang. Har bir ingliz tili o'qituvchisi darslarni burunlarni sanash bilan boshlaydi, bu talabalar sonini hisoblashni anglatadi. Ettinchi osmonda (lit. yettinchi poydevorida) - baxt bilan ettinchi osmonda Ushbu idiomani paydo bo'lishining kaliti qadimgi Bobilda joylashgan. Qadimgi Bobil matnlarida birinchi marta osmonni yetti osmon sferasiga ajratuvchi astronomik nazariyalar paydo bo'lgan. Shuning uchun keyinchalik Islomda bu ettinchi osmon - er yuzidan eng uzoq joy - bu Xudo va farishtalarning o'rni, muqaddas nur va pok saodat uyi bo'lgan. Ettinchi osmonda, "ettinchi osmonda" siz baxtsizlik va baxtni his qilishingiz ajablanarli emas!Qizig'i shundaki, bu ibora faqat XIX asrda ingliz tilida keng tarqalgan. Bu Britaniya imperiyasining Islom bilan yaqin aloqasi tufayli paydo bo'ldi. to'qqizta bulutda bo'lish (lit. to'qqizinchi bulutda bo'lish) - baxt bilan ettinchi osmonda bo'lish. Ushbu ibora 1950-yillarda Amerikada radioeshittirishlar tufayli keng tarqaldi. bosh qahramon u har doim hushidan ketganda to'qqizinchi bulutga tushgan. Biroq, u biroz ilgari, 30-yillarda paydo bo'lgan va uning kelib chiqishi radio bilan emas, balki Amerikaning gidrometeorologik xizmati bilan bog'liq. O'sha paytda, shakl va balandlikka qarab, bulutlar guruhlarga bo'lingan va raqamlar guruhlarning nomlari sifatida qoldirilgan.

To'qqizinchi guruhga to'qilgan tog'larga o'xshash ulkan, ajoyib oq bulutlar kirdi. Ular 10 ming kilometr balandlikda suzishlari mumkin, ular boshqalaridan ham, erdan ham balanddir! Shuning uchun "to'qqizta bulutda bo'lish" iborasi nihoyatda baxtli bo'lish, nimadir bilan mamnun bo'lish, baxt bilan ettinchi osmonda bo'lish demakdir. to'kilgan sut ustidan yig'lang (to'kilgan sut ustidan yig'lang) Garchi bu idioma juda o'xshash analogga ega bo'lmasa-da, shunga o'xshash ma'noga ega ko'plab so'zlar mavjud. Odam to'kilgan sut uchun yig'layaptimi? Albatta yo'q. Ushbu idiomning rus tilidagi analogi - qilingan (yo'qolgan) narsani qaytarib berolmaysiz. Agar siz bir oz ko'proq va bir oz tushunchaga qarasangiz, siz boshqalarni eslay olasiz: siz ko'z yoshlar bilan qayg'uga yordam berolmaysiz, jangdan keyin mushtingizni siqib chiqarmaysiz. Ya'ni gap shundaki, sodir bo'lgan va tuzatib bo'lmaydigan narsa uchun xafa bo'lishning ma'nosi yo'q. Rossiyadagi "siz ko'z yoshlar bilan qayg'uga yordam berolmaysiz" degan maqolning ma'nosini aniqroq ifoda etadigan yana bir ibora - bu to'kilgan sutni yig'lashning foydasi yo'q. Idiomlarni guruhlarga ajratish. O'z ishimizda biz inglizcha idiomalarning eng keng tarqalgan tasnifini - tematik tasnifni ko'rib chiqishga qaror qildik. A.V.ning inglizcha-idiomatik lug'atini o'rganib chiqib. Kunin, biz bir nechta idiomatik guruhlar mavjud degan xulosaga keldik: Bir kishi bilan Hayvonlar bilan; Tana qismlari bilan; Kiyimlar bilan; Ranglar palitrasi bilan; Mahsulotlar bilan; Pul bilan; Rang nomlari bilan; Maktab va o'qish bilan; Uy-ro'zg'or buyumlari bilan; Ob-havo bilan. Tana qismlari haqida (inson) "Bir boshning elkasida yaxshi boshga ega bo'lish" - "Boshingizni yelkangizga qo'ying" "Bir boshni yuvish" -

"Boshingizni / bo'yingizni arting" "Hamma ko'zlar bilan qarash" - "Hamma ko'zlarga qarash" "Ko'z - ochuvchi" - "Ko'zoynakli ko'zlar" Mahsulotlar haqida: Non va sariyog' - tirikchilik. O'qitish - bu mening nonim va yog'im... - Men yashash uchun dars beraman. Uyga pastirma olib keling - pul ishlash. Oyog'imni sindirib tashlaganimdan beri erim uyga bekonni yolg'iz olib kelishga majbur bo'ldi. - Oyog'imni sindirib olganimdan beri erim yolg'iz pul ishlashga majbur bo'ldi. Cheesy ahmoqdir. Ba'zan tomosha qilishni yaxshi ko'raman yoqimsiz filmlar, chunki o'ylashim shart emas... - Ba'zida men ahmoqona filmlarni tomosha qilishni yaxshi ko'raman, chunki o'ylashim shart emas. Bodring kabi salqin - tinch, xotirjam. Men uchishdan qo'rqaman deb o'yladim, ammo Angliyaga qadar bodring kabi sovuq edim... - Men samolyot bilan uchishdan qo'rqaman deb o'ylagandim, ammo Angliyaga bo'lgan barcha parvoz men xotirjam edi. Hosilni qaymoq - uning eng yaxshisi. Kecha Jim DVD-ni ushbu mavsumdagi filmlarning hosilidan olingan qaymoq bilan sotib oldi. - Kecha Jim ushbu mavsumdagi eng yaxshi filmlarning DVD-diskini sotib oldi. Hayvonlar haqida: Qora qo'y Olomondan ajralib turadiganni "qora qo'y" emas, balki "qora qo'y" deyishadi. qora qo'y ... Oq qarg'a singari, qora qo'y ham o'z sheriklari podasidan ajralib turadi. Men har doim oilaning qora qo'ylari edim - otaning vrachi, onasi injener, menda bor-yo'g'i yomon baholar. It-egan-it Eslatma -it-egan-it Sifat, ya'ni. undan keyin aniqlanadigan so'z -it-egan-it dunyosi, it-egan-itlar musobaqasi. Kapitalizm - bu itni iste'mol qiladigan it tizimi. Biroq, boshqa ko'plab alternatalar bilan it och qolmoqda. Raqobatchilarimizning eng yaxshi

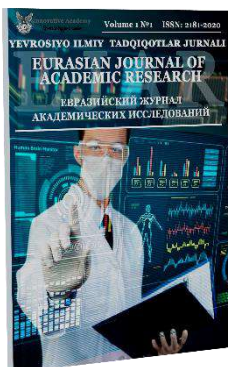
g'oyalarini o'g'irlashning imkoni yo'q - bu u erda yashaydigan it-it dunyosi. Maymun ko'radi, maymun qiladi Maymun ko'radi, maymun qiladi - "maymun ko'radi, maymun ko'radi", bu jarayon yoki oqibatlarining nozik jihatlariga berilmaydigan odamning xatti-harakatlarini tasvirlash uchun. Anketalarni natijalari talabalar taklif qilingan idiomalarni rus tiliga tarjima qila olishlarini ko'rsatdi, chunki ularni tashkil etadigan so'zlarni bilishgan, ammo oz sonli talabalar ushbu idiomlarning asl ma'nosini bilishadi. Idiomlardan foydalanish chastotasiga kelsak, afsuski, talabalar ularni nutqlarida ishlatmaydilar. Garchi 10-sinf o'quvchilari (5 kishi) idiomalarni ingliz va rus darslarida ishlatgan bo'lsa-da, 8-sinflar idiomlarni faqat so'zma-so'z tarjima qila oldilar (faqat 2 kishi idiomalarni to'g'ri tarjima qila oldilar). 5-sinfga kelsak, ko'plab o'quvchilar hali Idioma nima degan savolga javob topa olishmadi. 4 ... Tadqiqot davomida quyidagi qiyinchiliklarga duch keldik: Idiomlar bu tuzilgan individual so'zlarni tarjima qilish orqali tushunib bo'lmaydigan tuzilmalardir. Ular ko'pincha grammatik jihatdan noto'g'ri bo'lgan inshootlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ingliz tili tobora ko'proq idiomlarni qo'llash tendentsiyasiga borgan sari ko'proq harakat qilmoqda, deb ishoniladi. Xulosa: Nazariy materialni va so'rov natijalarini o'rganib chiqib, lug'at tuzishni boshladik. Biz ingliz tilida ko'pincha ishlatiladigan, ammo, afsuski, talabalar uchun notanish bo'lgan iboralarini kiritishga qaror qildik. Talabalar ularni eslab qolishlari uchun biz ular uchun kulgili rasmlarni yaratdik, shuningdek, idiomlarning ma'nosini rus tilida yozdik. Bizning fikrimizcha, biz tomonidan ishlab chiqarilgan lug'at o'z ichiga oladi foydali ma'lumotlar ingliz tilini

o'rganuvchilar uchun. Xulosa: bilan so'zma-so'z tarjima qilinmagan, ammo puxta o'ylangan frazeologik iboralaridan foydalanish tilni tushunishni yaxshilaydi. Frazeologik birliklarni o'rganish ko'p jihatdan bu yoki boshqa frazeologik iboralarini o'zlashtirgan xalqlarning madaniyati va hayotini tushunishga yordam beradi. Ko'p muhim voqealar frazeologiyada o'z aksini topgan: kundalik hayot, sport, madaniy tadbirlar. Ko'pchilik eskiradi, ammo ularning o'rniga yangilari keladi. Tilni odatiy ishlatish, unda oson va samarali muloqot qilish uchun og'zaki tilni mukammal o'zlashtirish kerak. Unda idiomatik iboralar eng ko'p uchraydi. Ularsiz tilni o'zlashtirish, unga ergashish mumkin emas. Bitta ishda barcha inglizcha idiomalarni to'plash va tahlil qilish mumkin emas. Ushbu mavzu men uchun haqiqatan ham qiziqarli bo'ldi va kelgusi yil uni o'rganishni davom ettirmoqchiman va allaqachon rus tilining idiomatik iboralarini bilan qiyosiy tahlilni o'tkazmoqchiman. Idiomlar tushunchasini o'rganib chiqib, ba'zi idiomlarning ingliz tilida paydo bo'lishi tarixini tahlil qildik, ingliz tilida idiomlardan foydalanish ma'nosini o'rgandik. Tadqiqot jarayonida biz ilgari surgan gipoteza tasdiqlandi. zamonaviy ingliz tobora ko'proq idiomlarni qo'llash tendentsiyasi tomon bormoqda. Bu shuni anglatadiki, ularsiz to'liq ingliz tilidagi nutqni tushunish mumkin emas. Ingliz tilidagi sobit iboralarini bilish ingliz tilidagi asl matnlarni o'qishdan to'liq zavq olishga yordam beradi, suhbatdoshning tilni bilish darajasini aniq tavsiflaydi. Inglizcha idiomlardan foydalangan holda nutq yanada chiroyli bo'ladi. Natijada, zamonaviy ingliz tilini puxta bilishni va undan yuqori darajada foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://www.english.language.ru/guide/idioms.html>
2. <http://www.native-english.ru>
3. <http://www.anglais.ru/idiomy>
4. <http://online-language.org/article/englishsection/217-learning-idioms>

SOCIAL STEREOTYPES AND THEIR TECHNIQUES AND METHODS

Ergasheva Nargiza¹

¹ Fardu is a teacher at the Department of Psychology

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068459>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

ethnic stereotype,
national stereotype,
auto stereotype, hetero
stereotype, ethnic
groups, direct - direct
survey method,
projective methods,
psychosemantic method,
polar profile method,
semantic differential
test, biopolar scales.

ABSTRACT

This article provides a general overview of ethnic auto-stereotypes and hetero-stereotypes, techniques for the study of stereotypes, classification of ethnic stereotypes and interrogation techniques, semantic differential and repertoire of analytical panels, content.

ИЖТИМОЙ СТЕРЕОТИПЛАР ВА УЛАРНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШИННГ СЎРОВ ТЕХНИКАЛАРИ ҲАМДА МЕТОДЛАРИ

Эргашева Наргиза¹

¹ Фарду психология кафедраси оқитувчиси

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

этник стереотип,
миллий стереотип,
автостереотип,
гетеростереотип, этник
гуруҳлар, тўғридан –
тўғри сўров методи,
проектив методлар,
психосемантик метод,
поляри профил методи,

ANNOTATSIYA

Ушбу мақолада этник автостереотиплар ва гетеростереотиплар ҳақида умумий тушунча, стереотипларни тадқиқ қилиш техникаси, этник стереотиплар классификацияси ва сўров техникалари, семантик дифференциал ва репертуал панжаралар, контент – анализ, биополяр профил методлар ёритилган.

*семантик дифференциал
тест, биополяр
шкалалар.*

Инсонларнинг ижтимоий борлиқни билиши ҳамда ижтимоий ҳодисаларни категорияларга ажратиши натижасида махсус психологик ҳодисалар – ижтимоий стереотиплар вужудга келади. Аввало стереотип тушунчаси ҳақида “Стереотип” сўзи грекча stereos – қаттиқ ва typos – из сўзларидан олинган[6.473]. Бу сўз полиграфияда (полиграфия - саноатнинг китоб, журнал ва шу кабиларни нашр этиш ишлари билан боғлиқ бўлган тармоғи[6.388]) типографик тўпламни босиш учун шакл, нусхани белгилашда пайдо бўлди. Кундалик ҳаётда “стереотип” тушунчаси кўпинча “қолип” ёки “ўлчов” сўзларининг синоними сифатида қўлланилади. Шундай қилиб, этник (гр.ethnikos – бирор халққа ва унинг маданиятига оид[6.594]) ёки миллий стереотип деганда у ёки бу этнос тўғрисида шаклланган умумлашган характерга эга ва нисбатан барқарор фикрлар тушунилади. Этник стереотип икки турга бўлиниб, улар автостереотиплар (гр.auto-ўзи, гр.stereos-қаттиқ, typos-из[6.11,122,473]) ва гетеростереотиплардир (гр.heteros-бошқа, гр.stereos-қаттиқ, typos-из[6.122,423,473]).

Автостереотиплар – бу муайян этник ҳамжамиятга тааллуқли фикрлар, ҳукмлар, баҳоладир. Одатда автостереотиплар ижобий баҳолар мажмуидан иборат.

Гетеростереотиплар – бу бошқа халқлар тўғрисида муайян этник ҳамжамият вакиллари томонидан

чиқарилган баҳолаш ҳулосалари мажмуидир.

Автостереотипардан фарқли ўлароқ гетеростереотиплар ижобий ёки салбий бўлиши мумкин. Этник стереотип ўз ичида барқарор ўзакка эга – бу шу халқ вакилларининг ташқи қиёфаси, унинг тарихи, турмуш тарзи ва меҳнат кўникмалари ҳақидаги тасаввурларнинг маълум мажмуидир.

Этник стереотиплар мазмунининг адекватлиги ўта муоммоли бўлиб, этник стереотип – бу халқларнинг ўзаро муносабатларидаги ўтмиш ва ҳозирги куни, позитив ва негатив тажрибаларнинг акс этиши деб фараз қилмоқ керак. В.С.Агеев этник стереотипларни эркин тасвирлаш орқали тадқиқ қилиш техникасининг классификациясини таклиф қилган бўлиб, унинг қуйидаги турлари мавжуд:

- Тўғридан – тўғри сўров методи(шахсий сифатлар рўйхати, муносабатларнинг диагностик тести ва бошқалар);

- Проектив методлар;

- Психосемантик методлар.

Албатта, ҳар қандай бошқа ижтимоий – психологик феноменни ўрганиш каби этник стереотипларнинг барча компонентлари ва характеристикаларини тадқиқот орқали рўёбга чиқариш имкониятини берувчи универсал метод йўқ. Бу борадаги барча методикалар ўз ютуқ ва камчиликларига эга. Ҳозирги кунда психосемантик методларга катта эътибор берилмоқдаки, улар у ёки бу этноснинг образини ташкил

этувчиларни миқдорий ўлчаш имконини беради.

Этник стереотипларни ўрганишда бошқа психосемантик методикалар ҳам қўлланилади. Хусусан В.Ф.Петренко томонидан таклиф қилинган методика ёрдамида ролли ҳолатлар қиёсланади ва характерли бўлган ҳолатларни тасвирлаш орқали улар ортидаги идентификациялар аниқланади^[5].

Кўп ҳолларда этник стереотипларни ўрганишда тўғридан-тўғри сўров ўтказиш қўлланилади: улар анча оддий ва енгил, аммо жиддий камчиликка эга. Бу методда у ёки бу шахсий сифатларнинг ижтимоий хоҳиш натижаларига таъсир қилиши мумкинлигининг эҳтимоли бор. Психологиянинг ижтимоий соҳаси билан шуғулланувчи вакиллари ўртасида қуйидаги сўров техникалари жуда оммалашган:

- Шахсий сифатлар мажмуидан алоҳида фазилатларни аниқлаш;
- Биополяр шкалалар;
- Ж.Бригманнинг фоизли методикаси;
- К.Макколи ва К.Ститтнинг "Диагностик коэффициент"ни аниқлаш усуллари.

XX асрнинг 30-йилларида Д.Кац ва К.Брейли томонидан фазилатларни кўчириш методикаси таклиф қилинган. Бу муаллифлар тадқиқотида Принстон университетининг студентларига 84 та сифатлардан 10 та этник гуруҳларни: америкаликлар, хитойликлар, инглизлар, немислар, италияликлар, ирландлар, японияликлар, яҳудийлар ва туркларга хос бўлган энг характерли томонларини танлаш таклиф қилинган. Биринчи танловдан сўнг синалувчилардан улар тузган ўнта

рўйхатга такроран қайтиб ҳар бир гуруҳ аъзолари учун энг типик бешта сифатни белгилаш сўралган. Фақат шу беш сифатни ҳисобга олган ҳолда Д.Кац ва К.Брейли ҳар бир халққа тегишли 12 та сифатни ажратганлар.

Ҳозирги замонда поляр қарама-қаршилиқлар жуфтлиги (поляр профил методи) асосида тузилган сифатлар тўплами қўлланилган стереотипларни ўрганиш методикалари кенг тарқалган. Биополяр шкалалар тўплamlари шаклан семантик дифференциал тестлардан фарқ қилмасида, стереотиплар мазмунини аниқлаш учун коннотатив (бирлаштирган ҳолда маъно чиқармоқ) эмас, денотатив (вазият ёки ҳолат билан боғлаб тушунтириш) шкалалар тўғри келади ҳамда улар этноснинг объектив хусусиятларига боғланган бўлади.

Биополяр шкалалар нафақат гуруҳнинг юқори баҳоланаётган фазилатларини аниқлаш имконини беради, балки антистереотип характеристикаларини ҳам аниқлайди. Шунинг учун бу метод икки стереотип, яъни кўп ҳолларда ўзининг ва бегона этник гуруҳларни қиёслаб ўрганишда жуда қўл келади. Чунки бу уларнинг дифференциацияси қай шаклда – солиштириш ёки қарама-қарши қўйиш орқали ўтаётганини аниқлашга имкон беради. Бу техника ҳам камчиликдан холи эмас. *Биринчидан*, бу ҳолатда синалувчи у ёки бу халқ учун хос бўлган характерли сифатларни танлашда стандарт бўлиб, одатда улар катта бўлмаган рўйхат билан чекланишга мажбурдир. *Иккинчидан*, эмпирик тадқиқотларда кўпинча методикалар муаллифлари томонидан поляр қарама-қаршилиқлар сифатида кўрилатган

фазилатлар ўртасида жиддий айроликлар намоён бўлади. Аммо бунинг асосий сабаби конструктив хатолар, шкалаларнинг қарама-қарши қутбларини етарлича аниқ белгиламасликдadir. Тушунчалар жуфтлигини аниқроқ танлаш учун антонимлар ва синонимлар луғатидан шунингдек, ижтимоий психологлар томонидан тузилган шахсий сифатлар мажмуасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. *Учинчи* биополяр шкалалар камчилиги шундан иборатки, "... тадқиқотчилар кўпинча конструктив қутбларнинг норматив конвенциал қарама-қаршилигини таклиф қиладилар. Бу камчиликни статистик тадқиқот учун асос деб бўлмайди, чунки этник стереотиплар соҳасидаги тадқиқотлар эса шундай ҳисобланади.

Шахс психологиясида мазкур тушунчаларнинг айнан бинар тарафга асосланган Ч.Осгуднинг [Osgood С. Е., 1962] семантик дифференциал ва Дж.Келлининг репертуал панжаралар методлари ҳам оммалашган[3]. Фоизли методика муаллифи Дж.Бригем фазилатлар тўпламидан атрофлича фойдаланиб муайян этник гуруҳнинг ҳар бири неча фоиз индивидуал эканлигини кўрсатишни синалувчилардан илтимос қилди. Фоизли методиканинг ютуғи шундаки, ҳар қандай ҳамжамият вакиллари ўзларининг психологик характеристикалари бўйича фарқ қиладилар деган тахминий фаразларни ҳисоблаш мумкин.

Этник стереотипларни ўрганиш бўйича бошқа ёндашув, яъни этник гуруҳлар ҳақидаги адабиёт ва санъатдаги тасаввурларнинг таҳлилига 40-йиллардан бошлаб контент – анализ

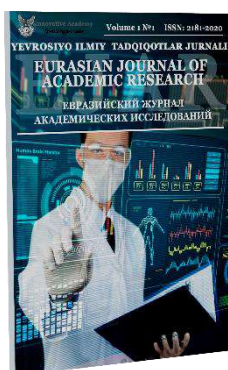
методидан фойдаланила бошланди. Бу метод кўпроқ адабиёт ва санъат йўналишида ўрганилган. Мазкур метод қиёсий таҳлил учун енгиллиги, кенг қамровлиги, қулайлиги кўпинча этник стереотипларни ўрганиш учун кўп нарсани ваъда қилгувчидай туюлади. Бу борада И.С.Кон: "адабиёт ва санъат орқали барча этник стереотипларни тизимли равишда ўрганиш ва миллатлараро муносабатларни тушуниш учун анкета сўров методидан кўра кўпроқ нарсани бериши мумкин", деб таъкидлайди [2.79]. Бу метод психологлар, адабиётшунослар, тарихчилар ва шу каби тадқиқотчиларни бирлаштирувчи ўзига хос илмий йўналиш – "имагология" (imago-қиёфа, ўхшаш; logiya-фан[6.188]) номини олди. Аммо бу йўналишда – бадий адабиёт, публицистика, санъатнинг ҳар хил турлари ижтимоий онгда мавжуд бўлган стереотипларга боғлиқлигининг қай даражада адекватлиги асосий муаммо бўлиб қолмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, психологиянинг ижтимоий соҳаси билан шуғулланувчи тадқиқотчилар этник стереотипларнинг мазмунига энг тўла ва чуқур кириб бориш бир-бирини тўлдирувчи эркин тасвирлаш методи ҳамда тўғридан – тўғри сўров ўтказишнинг турларидан бирини қўллагандагина эришилади, деган фикрда яқдилдирлар. Ўз тажрибаларимиздан келиб чиққан ҳолда Ч.Осгуднинг семантик дифференциал ва В.Н.Дружинининг «Маданий қадриятлар фарқлари» методи [7.337] энг мақбул методлар деб ҳисоблаймиз.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. М., 1990.
2. Кон И. С. Нужна помощь психологов // Советская этнография. 1983. № 3.
3. Нургалиева У.С. О влиянии этнических стереотипов и предубеждений на деятельность человека // Возрастная, педагогическая и коррекционная психология: сборник научных трудов. Вып. 3. Минск, 2002.
4. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. М., 1999.
5. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. М., 2005.
6. Словарю иностранных слов. – 13 – э изд., Стереотип. М., изд., «Русский язык», 1979, с изменением, 1986 г.606 ст.
7. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология — СПб: Издательство «Питер», 2002. — 320 с.: ил. — (Серия «Учебник нового века»)

PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN UZBEKISTAN AND WAYS TO SOLVE THEM

Baxromov Azizbek Azamat O'g'li¹, Shukurov Jahongir Qahramon

O'g'li², Tohirova Zarifa Shuhrat Qizi³

^{1,2,3} Student of Samarkand Institute of economics and service, Samarkand,
Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068465>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

labor resources,
unemployment,
migrants, employment.

ABSTRACT

Achieving full employment of labor resources in the most important areas of social labor is a requirement of the time. Consequently, the regulation of the distribution of the population by industry also requires a lot of work to meet the needs of the population in certain types of activities at a certain historical stage. In this article, we want to take a look at the employment and labor market gaps in Uzbekistan.

It is known that employment is one of the most important macroeconomic indicators. At the same time, employment is social in nature. It reflects not only people's incomes, but also the need for self-expression through social activities, as well as the satisfaction of society with a certain level of socio-economic development. The need for paid work, the priority of socially useful activities, the criteria for participation in work, the choice of profession and place of work, the reason for work, interest in high-performance work and the ability to work on the basis of professional skills and ability to work - all of them arise as a result of a person's social orientation in society, financial, credit and distribution policy of the state, structural changes in the national economy, development of the service sector, education and health care. politics, etc. In

this regard, it is necessary to warn the population against mistakes, based on a simple understanding of the nature of employment. Employment is often defined as supply and demand for labor. When there is no unemployment, there are no unresolved employment problems. At the same time, the category of employment and the labor market are similar. The proposed economic program for overcoming the crisis does not take into account deep employment processes. For example, these processes are associated with the characteristics of the work of different socio-demographic groups, the level of education, social orientation, including the reason for the work, and so on. Considering employment as a problem of unemployment leads to an underestimation of the objective need for shifts in the use of labor resources, which

leads to a new approach to solving the problem of full and effective employment, achieving high levels of labor productivity and increasing employment, formation of a network structure: meeting the needs of the national labor force, taking into account its quantity and quality, improving the social and professional characteristics of labor resources, linking employment with the goals of demographic development. Since becoming independent, our country has undergone many reforms to achieve economic growth, economic freedom and development, as well as the fact that the achievement of economic stability is directly related to the employment of the unemployed in the country, that is, the low level of unemployment in the country means this economic development. It is now well known that many Uzbeks are looking for work abroad and work in other countries. In part, the number of citizens who went to work abroad amounted to 2 million people. This is 553.2 thousand less than in the first half of last year and 232 thousand less than in the first quarter of 2020. The number of people employed in the informal sector of the economy (excluding labor migrants working abroad) decreased by 2.1% or 105.3 thousand people compared to the end of 2019 and amounted to 5.1 million people. This is due to a decrease in the number of temporarily employed in one-time and seasonal work (108.4 thousand people), entrepreneurs working in the family business and without formalizing labor relations between entrepreneurs (87.4 thousand people), as well as unregistered entrepreneurs. The decrease was due to a reduction in the number (110.6 thousand people), explained in the Ministry of Labor. Due to the increase in the number of people living

at home during the quarantine period, and a sharp increase in the amount of subsidies from the Employment Assistance Fund for the development of private houses, the number of people employed in farms and private houses increased by 201.1 thousand people.

There are several reasons for the high unemployment rate in our country and the availability of able-bodied unemployed citizens, and in order to organize and search for solutions to these problems, it is necessary to study the socio-economic nature of employment and its concept. Therefore, the most important criterion for a socially oriented market economy is the attitude towards employment. Employment remains an integral part of comprehensive social policies. The social nature of the problem of employment is determined by the fact that it is primarily focused on a person, his interests and needs in the world of work. According to K.Kh. Kasimov, associate professor of economics, it is necessary to take into account at least four social aspects of employment:

1. The most important right to work, enshrined in the Constitution, is inextricably linked to the right to work. Currently, many people, consciously or unconsciously, associate employment with the possibility of realizing the right to work, and the problem of unemployment worries everyone;
2. The decisive role of employment in shaping the standard of living and decent living conditions. Increasing employment is currently the most important guarantee of improving the standard of living of able-bodied citizens and their families.
3. Formation of a new cause of highly productive labor, which is the basis for

improving the well-being of each person and society as a whole.

4. It is labor activity that changes a person, reveals and increases his professional potential, and stimulates personal development.

Together with other aspects of social policy, it should be considered as one of the main directions of employment development, which includes the redistribution of financial, material and labor resources in the national economy, determination of priorities for scientific and technological development. Also, ways are determined for the deployment of productive forces and improving the quality of life. This is one of the most important problems, and the solution to the problem of employment, and therefore the success of the reform of the entire economy, to some extent depends on the recognition and solution of this problem. In our opinion, the concept of employment is a system of views, ideas that reveal the nature of employment at a certain stage of the socio-economic development of society. The center of such theoretical understanding is the formation of employment, taking into account the objective processes of its development, which are characteristic of a social market type of state and are not limited by the real possibilities of achieving goals within a certain period of time. Society must provide a level playing field for everyone to realize their potential, but this depends on the individual qualities of a person in order to become an entrepreneur. The main features of employment in a socially oriented economy are: - a combination of full and efficient employment; - equal responsibility of the citizen and the state for the voluntariness of work and the

harmonization of human rights and obligations in the world of work, elimination of social dependence of employees, the opportunity to find a decent job; the reason for the free movement of labor between sectors, industries, professions and regions of labor consumption to increase labor productivity, a strong interest of entrepreneurship and employees in high productivity; mitigating the effects of a market economy with a clear goal for the benefit of workers. These features determine new qualitative characteristics of employment, the formation of which must be consistent with the corresponding employment policy. We consider employment policy as a set of measures that directly or indirectly affect the socio-economic development of society in order to achieve the set goals. In this case, the objectives of the employment policy should reflect the normative status of employment. This situation can be achieved by solving the problems of today. Employment policy has several levels: national, regional and local levels. Employment policies at all levels will provide for one-time employment, a concept that reflects the generally accepted type of economic development. Another principle of employment is that the state must create conditions for the realization of the right of citizens to work. Employment policy is based on the rejection of strict regulation, the optional nature of work in the social sphere, freedom and voluntariness to choose any area of socially useful work, as well as promoting the interests and needs of a person.

Here are the problems in the field of employment in Uzbekistan:

1. The inability of the unemployed population to meet the requirements of the labor market, that is, competition for vacancies in the labor market.

2. Insufficient social and political support for labor migrants wishing to work abroad.

To solve the problems listed above, we would like to make the following suggestions:

1. Improving the qualifications of the working-age population, training the working-age population in certain areas by expanding the sphere of secondary and higher education.

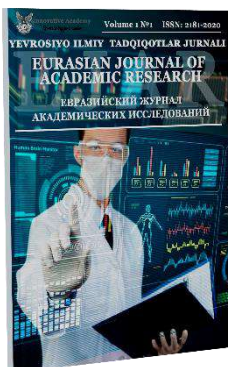
2. The complexity and contradictions of labor migration should objectively regulate this process and migration policy. There are different ways to define this concept, its goals and measure its effectiveness. As a rule, migration policy refers to specific measures that restrict or, conversely, encourage migration. There are direct and indirect methods. Direct methods of regulation include the allocation of funds for the movement of

migrants from one place to another, providing them with the necessary information.

In conclusion, if the unemployment rate in the country remains high, the outflow of citizens in search of work will continue to increase, which, in turn, will lead to a decrease in the "mental" and "physical" labor resources in the country. As a result of these factors, the share of the country's GDP decreases, economic instability and socio-economic efficiency decrease. Therefore, in order to at least partially reduce the number of unemployed, expand and continue preferential bank loans provided to the population under the programs "Every family is an entrepreneur", "Support for youth entrepreneurship", as well as the desire to remain unemployed and work in agriculture. We believe that it is necessary annually carry out such work as the allocation of a certain part of the lease agreement to citizens on an ongoing basis.

References:

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2020/08/03/ishsizlik/>
2. Kosimov K.KH TEXT OF LECTURES on the subject "Economics of labor resources". Samarkand – 2012
3. Lex.uz
4. Stat.uz

FEATURES OF TEACHING THE DISCIPLINE "INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION" IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Asanova Uldaulet Sagindikovna¹

¹ Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068483>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

information, computer science, information technology in education, computer technology, problems.

ABSTRACT

The article discusses the features of teaching the subject of information technology in higher education, the conditions necessary to increase the effectiveness of teaching the subject, the problems associated with teaching.

Paragraph 4.4 of Annex IV to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No UP-4947 "On the Strategy of Actions for the further development of the Republic of Uzbekistan" related to development priorities . ensures the development of the social sphere, education and science. It is noted that the system of continuing education has been further improved, and the policy of training highly qualified personnel in accordance with the modern requirements of the labor market continues. This, in turn, places a great responsibility on higher education teachers.

In this regard, the formation of knowledge, skills and abilities of students in the disciplines and their professional training is an urgent task. Having sufficient knowledge of students about their future professions and becoming qualified specialists will help to determine the future of our country.

In the process of teaching the subject "Information Technology in Education" it is necessary to develop students' thinking, to gain their understanding of the role of computer science in the development of society, its importance in the social environment and professional activity. The subject of computer science is a new science in comparison with others, and its application in practice changes the direction of material and spiritual activity of man. The individual is an active subject in society, so it is necessary to study the consequences of the impact of computer science on man, taking into account and analyzing various aspects of informing society.

The subject of "Information Technology in Education" is an integral part of the subject of informatics, which is aimed at solving problems such as processing data found in all areas of human activity using hardware and software tools and methods. Therefore, problems related to informatics in general

can be divided into 3 groups: 1) current problems of informatics, 2) philosophical problems of informatics, 3) problems of informatics.

1. Current problems of computer science may include special data processed by us, the creation of a programming language, information structure, units of measurement of information and their interpretation, as well as information modeling.

2. Philosophical problems of the science of "computer science" include questions of a philosophical nature: "What is computer science?", "What is information?", "What is the relationship and interaction of computer science with other objects and sciences?"

3. Information and philosophical problems of computer science means questions explaining the terms of informatics, theses and terms that are part of the philosophical categories related to the structure of information. In the process of teaching computer science, students gain the necessary understanding of the subject and expand their knowledge.

Because in teaching, understanding science, knowing, as well as the formation of new knowledge are philosophical processes. Education in the field of science, the assimilation of new information by students, shapes their rational knowledge. Our compatriot Abu Nasr Muhammad ibn Uzlag Tarhan, who was engaged in creative work under the pseudonym Farobi in the 9th-10th centuries, said that the learning process consists of two stages - mental and emotional perception, in particular, the process of cognition. the two stages are rational cognition and emotional cognition. These stages cannot be added without information and therefore information is

an element that forms the basis of knowledge.

In his book *The Dignity of Science and Art*, Farobi emphasizes that the process of knowing nature is infinite, that knowledge of ignorance is the primary path to perception, and that you can achieve results by identifying the cause, and on this basis to further expand knowledge and deepening is available. Another compatriot in the Khorezmi an educational process paid great attention to the individual observations of students and the practical application of the acquired knowledge.

The object of study of information technology in the educational process includes: information, information processes, algorithms, computers, as well as hardware, software, etc. It is known that informatics is the collection, storage, processing of data using computer technology, analysis, evaluation, transmission and individual decision making.

By information we mean the level of reflection or its impact and connection through all our senses in our future consciousness. Knowledge is formed directly in the learning process and it means the study of scientific knowledge or scientific knowledge. Scientists A.I.Mikhaylov, A.I.Cherniy, R.S. Gilyarevsky gave the following definition of the term "scientific information": scientific data are logical data obtained in this mental process, which can be used in socio-historical practice to accurately reflect the laws of the objective world.

Based on this, we can say that, first of all, man receives "scientific information" in the mental process, which is applied in practical work and can serve as a basis for science. Second, "scientific information" is

logical information that is transmitted through human thinking through logical thinking and is formed as a result of processing information. Third, it illuminates the world sufficiently objectively, and fourth, it must be put into practice. For information to be scientific, there must be a continuous connection between the data. Gathering information about natural and weather events in different regions of our country cannot be "scientific data". Because it does not satisfy the third condition.

Based on the above concepts, it can be said that the knowledge that students need to study in computer science is based on scientific knowledge and appears in the sequence "mixed → information → knowledge → scientific knowledge".

The main object in higher education is the student. The main task of the training is to provide teachers with the necessary information related to computer science and to transform it into knowledge by students through in-depth study, comprehension, memorization and, if necessary, the formation of scientific knowledge through their application in practice.

This process is led by computer science teachers on each subject. We see this in the example of the following topic: "Technology in MS Excel" in the process of teaching university students in the field of "School Management". These are: mathematical calculations, performing complex calculations, working with mathematical formulas, converting table data into a graphical view (diagram), the importance of using Excel, etc. The ability to provide relevant information using the program.

The information given to students during the teaching of the topic is displayed on the screen and explained using a computer, projector and electronic boards. Students will be provided with all the necessary information on the topic using information and communication technologies. In these processes, data based on clear evidence provided by the teacher is converted into data. During the course, the topic is explored in the above order, and as a result of students' independent practical and laboratory work, using the Excel program tasks related to the work of the principal, the deputy directors for the management of the educational process school, e.g. the development of curricula, lesson schedules, the organization of science Olympiads, as well as the mastery of the sequence of their implementation, the data become knowledge.

Students will be able to perform tasks related to school management based on the knowledge they have acquired during the lesson, find solutions to problems encountered with the help of textbooks and the Internet, and ensure that the knowledge gained becomes scientific knowledge.

Consecutive study of topics by students in this order and their application in practice leads to an increase in their interest in science, to deepen their knowledge.

Therefore, teachers of higher education in the field of "Information Technology in Education" have a big task:

- clearly define the purpose of the topic;
- highlight the main concepts being studied, based on the purpose of the topic;
- provide students with content relevant to the basic concepts using information and communication technologies;

- assignment of relevant tasks in practical and laboratory classes;
- Supervise the study of the topic by students;
- Work with students who have not mastered the topic.

Students' responsibilities include:

- study of data and information provided by the teacher;
- implementation of theoretically studied concepts in practical and laboratory classes with the use of information and communication technologies;
- analyze problems in the course of tasks and try to solve them;

- use of textbooks, Internet sites to solve problems, as well as to make individual decisions;

- Write reports on the tasks performed and draw personal conclusions.

Teaching the subject "Information Technology in Education" in all areas of higher education, today the use of computer technology in science and education contributes to the development of the education system. As a result of in-depth study of this subject, students can gain in-depth knowledge in the field of computer technology and apply it in their future professional activities.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-4947 dated February 7, 2017 "On the Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan". // "Collection of statutory documents of the Republic of Uzbekistan", 2017, No. 6, art. 70.
2. Ziemukhammedov B. Pedagogy. - T.: "Turon-Ikbol", 2016
3. Tursunov S.K., Nazarov I.Yu. Information technologies in education. Textbook. T.: "Adabiyot uchunlari", 2019

DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY IN UZBEKISTAN

Abduvaliyev Muhammadsodiq Qamardin o'g'li¹

¹ physics, independent researcher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5068543>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

alternative energy, raw materials, ceramics, gas, oil, electrical engineering, solar energy, hydrocarbons.

ABSTRACT

The article provides information about the work being done in our country in the field of alternative energy, news. Here are some suggestions on how to look or get an appointment for hair extensions around the world.

O'ZBEKISTONDA MUQOBIL ENERGETIKA SOHASINING RIVOJLANISHI

Abduvaliyev Muhammadsodiq Qamardin o'g'li¹

¹ fizika yo'nalishi, mustaqil tadqiqotchi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021

Ma'qullandi: 25-iyun 2021

Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

muqobil energetika, xomashyo, keramika, gaz, neft, elektrotexnika, Quyosh energetikasi, uglevodorod.

ANNOTATSIYA

Maqolada mamlakatimizda muqobil energetika sohasida amalga oshirilayotgan ishlar, yangiliklar haqida ma'lumotlar berilgan. Jahon miqyosida sohaga qaratilgan e'tibor, muammolar hamda ularning yechimlari to'g'risida ba'zi fikrlar keltirilgan.

Hozirda ko'plab rivojlangan mamlakatlar qatori O'zbekistonda ham energetika sohasi, xususan, muqobil energetika jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Davlat tomonidan har kungidan ham ko'proq e'tibor qaratilib, sohaga yangiliklar, innovatsiya kiritildi. Jumladan, sohaning rivojlanishiga qaratilgan turli yig'ilishlar hamda forumlarda xorijlik ekspertlar, mutaxassislar, olimlar, yurtimizda faoliyat

ko'rsatayotgan xorijlik diplomatlar qatnashib, o'z fikr-mulohazalari bilan o'rtoqlashadilar. Bu kabi dasturlarda asosiy e'tibor mehmonlarni yurtimizda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar, ularning amaliy samaralari haqida yaqindan xabardor qilish, o'zaro tajriba almashishga qaratilgan.

Muqobil energetika sohasida amalga oshirilayotgan samarali ishlar natijasida yurtimizda mahalliy xomashyo va sanoat chiqindilari negizida mustahkam keramik materiallar olish ustida izlanishlar olib borilgan hamda hozirgi kunda ham davom ettirilmoqda. Bunday mahsulotlar tibbiyot, neft, gaz, yengil va elektrotexnika sanoati uchun zarur buyumlar ishlab chiqarish texnologiyalarini yaratishda qo'l keladi. Bundan tashqari, oftob nurlari ta'sirida yangi texnika qismlari, konstruksiyalarni impuls va uzluksiz rejimda sinovdan o'tkazish, yirik hamda kichik energetik qurilmalar yaratish va "Katta Quyosh" qurilmasi funksional imkoniyatlarini kengaytirishga ham alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Yuqori kuchlanishli elektrotexnik chinni tarkibi ishlab chiqilgani, elektrotexnika sanoati uchun zarur bo'lgan qator rusumlardagi saqlagichlar korpuslari, keramik massa asosida elektr dazmollari uchun kolodkalar tayyorlanayotgani buning tasdig'idir. Qolaversa, turli quvvatlardagi quyosh qurilmalari, neft mahsulotlarini saqlash hamda ularning bug'lanib ketishini kamaytirishda ishlatiladigan chinni pontonlar, tabiiy gazni yot birikmalardan tozalovchi keramik filtrlar va sharlar, qurilish materiallari, pigmentlar, tibbiyot sohasi uchun infraqizil nurlatgichlar, jarrohlik hamda stomatologik anjomlarni sterilizasiya qiluvchi tejamkor uskunalar yaratildi. Bularning barchasi iqtisodiyot tarmoqlariga innovatsion, muqobil hamda ilg'or texnologiyalarni keng joriy etishda ayni muddaodir.

Mutaxassislarning aniqlashicha, neft va gaz zaxiralari 45-75 yildan so'ng tugashi mumkin ekan. Shu va shunga o'xshash fikrlar inobatga olinsa, noan'anaviy energiya manbalarini rivojlantirish, uni

hayotimizga yanada keng olib kirishni davrning o'zi taqozo etadi. Quyosh, shamol kabi muqobil manbalar nafaqat cheklanmaganligi, balki ekologiyaga zararsizligi bilan ham ajralib turadi. Yurtimizda yilning 300 kundan oshig'i quyoshli o'tadi. Shundan xulosa qilib aytish mumkinki, mamlakatimizda bunday salohiyat nihoyatda ulkan.

Quyosh energiyasi texnologiyalarini rivojlantirish uchun olimlar tomonidan taklif etilgan masalalar, birinchi navbatda, "Quyosh energetikasi uchun uskunalar va ehtiyot qismlar ishlab chiqarish sanoatini rivojlantirish va Osiyo uskunalar bozorini kengaytirish istiqbollari» kabi masalalarni har tomonlama muhokama qilish, hech shubhasiz, g'oyat dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, ko'plab davlatlar va mintaqalarda katta amaliy qiziqish uyg'otishi ayni haqiqatdir.

Ma'lumki, sivilizatsiyalar tarixida eng samarali energiya manbalarini topish doimo alohida ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Birinchi navbatda, elektr va issiqlik energiyasining asosiy xomashyosi bo'lgan uglevodorod zaxiralarini o'zlashtirish uchun so'nggi yillarda ulkan miqdordagi investitsiya mablag'lari yo'naltirildi va yo'naltirilmoqda.

Bugungi kunda energiya resurslari manbalari, neft va gaz zaxiralarga ega bo'lish cheksiz daromad olish va xalqaro maydonda o'zining mavqeyi va ta'sirini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadigan eng muhim omillardan biri ekani hech kimga sir emas.

So'nggi yillarda uglevodorod xomashyosini qazib olish borasida yuz bergan, «slanets inqilobi» deb atalayotgan yangi bosqich ertaga ba'zi qit'alar, mamlakat va hududlarning energetika bozoridagi hamda jahon maydonidagi kuchlarning geosiyosiy

joylashuvdagi o'рни va rolini o'zgartiradigan jiddiy omilga aylanishi mumkinligiga shubha qilmasa ham bo'ladi. Biroq bunday o'zgarishlar qayta tiklanadigan energiya manbalariga, birinchi navbatda, dunyodagi eng sof quyosh energiyasidan foydalanishga bo'lgan, yildan yilga ortib borayotgan qiziqish va ehtiyojni hech qachon susaytira olmaydi. Xususan, Xalqaro energetika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda elektr energiyasi ishlab chiqarishning o'sish sur'atlari o'rtacha 3,4 foizni tashkil etayotgan bir paytda, qayta tiklanadigan energiya manbalarining eng istiqbolli tarkibiy qismi bo'lgan quyosh energiyasi keyingi besh yil davomida har yili misli ko'rilmagan sur'atlarda, ya'ni 60 foizga oshmoqda.

Xalqaro ekspertlarning fikriga ko'ra, dunyoda muqobil va qayta tiklanadigan energiya manbalarini izlab topish va ularning samaradorligini oshirish, xususan, elektr va issiqlik energiyasi olish uchun quyosh energiyasidan foydalanishga bo'lgan qiziqishning jadal o'sib borishiga olib kelayotgan sabablar ko'p. Birinchi navbatda, bu jahon iqtisodiyotida energiyaga bo'lgan talabning yil sayin ortib borayotgani bilan bog'liq. Yana bir sababi shundaki, an'anaviy uglevodorod

xomashyosi bo'lmish neft va gazning yangi manbalarini o'zlashtirish tobora qiyinlashib borayotgani va shu bilan birga, ularning zaxiralari kamayib ketayotgani xalqaro hamjamiyatda tashvish uyg'otmoqda.

Ammo shu borada hech qachon e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydigan shunday muhim bir omil borki, u ham bo'lsa, qazib olinayotgan yoqilg'idan foydalanish misli ko'rilmagan darajada kengayib borayotgani atrof-muhitga sezilarli darajada zarar yetkazayotgani, aholining salomatligi va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani va kelajakda global miqyosda barqaror rivojlanishga xavf solayotgani bilan bog'liq. Yuzaga kelgan vaziyatdan chiqish yo'llaridan biri, bu, avvalo, qayta tiklanadigan energiyaning eng samarali va istiqbolli manbai sifatida quyosh energetikasini rivojlantirish loyihalariga investitsiya yo'naltirishni yanada ko'paytirishdan iborat.

Ikkinchidan, muammoni hal etishda ilmiy va tajriba-konstruktorlik ishlanmalarini har tomonlama jadal rivojlantirish va, shuningdek, quyosh elektr energiyasi ishlab chiqaruvchilar va uning iste'molchilarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Rahimov, "Umumiy elektrotexnika", Toshkent, "O'qituvchi", 1981-yil.
2. ziyonet.uz

THE IMPORTANCE OF INTERNET RESOURCES AND INTERNET APP IN DEVELOPING LEARNERS' WRITING SKILLS

Julbekova Iroda Nodir qizi¹

¹ Samarkand State Institute of Foreign Languages, 1st year master

student of the Faculty of Foreign Language and Literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5073915>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021

Accepted: 25th June 2021

Online: 30th June 2021

KEY WORDS

learner, creative writing, literacy, Internet resources, application, web development, SAT, ACT, GED, Massive Open Online Courses (MOOCs), feedback, plagiarism detector, online tool.

ABSTRACT

In this globalized era, communication plays the most important role, and writing is not considered the most important. By writing we can express our professional communication. But not everyone has good writing skills. We know that in today's modern world is changing rapidly, which means that the Internet is becoming more and more important in every field. Now it requires new approaches to achieve new quality of education ensure a process of holistic personal development. The aim of this article is to improve learners' writing skills with the help of internet resources and application. It reveals the advantages of the internet in developing independent writing skill

Writing is the more difficult skill than other skills because of its complexity in spelling, pronunciation, vocabulary and grammatical structure. It has significant advantages because it allows one to:

- express one's personality;
- develop communication; and
- improve your capacity to analyze;
- make reasonable and convincing arguments
- allow a person to ponder on and re-evaluate his or her ideas afterwards;
- giving and receiving feedback
- prepare for school and work. [1, 1p.]

Writing is important because it is widely used in higher education and at work. Without writing skill learners will not be able to communicate well with professors, employers, colleagues, or anyone else. Most business

communications are in writing. Suggestions, notes, reports, applications, initial interviews, emails, etc. are part of the daily lives of college students and successful graduates. Writing occupies a unique position in language education. This is because learning writing involves three other language skills: listening, reading, and speaking practices and knowledge. In addition, coherence and cohesion which have to follow two important features of writing. One of the best ways to attract students to writing is to allow them to write as freely as possible early in the learning process and instill a sense of creativity in them. Creative writing is undeniably crucial in the development of writing abilities. [2, 56p]. for instance,

highlights the following advantages of creative writing:

- it supports language development at all levels: grammar, vocabulary, phonology, and discourse; it requires learners to manipulate language in fascinating and demanding ways in order to communicate distinctively individualized meanings;

- it requires a willingness to play with the language; and

It focuses more on the right side of the brain, with a focus on feelings, physical sensations, intuition, and musicality; it also provides opportunities for learners who are often left out of traditional learning procedures. Learners who engage in creative writing see a significant boost in self-confidence and self-esteem. Learners also have a tendency to discover new things about the language... and about themselves, fostering both personal and linguistic progress. Inevitably, these gains are accompanied with an increase in positive motivation. However, many students have difficulty writing creatively. he may not always be in front of a teacher who will check his mistakes. in such cases, internet resources and applications come to the rescue.[3]

According to recent study, integrating technology, such as the internet, improves and boosts students' general writing ability. "The internet represents a burgeoning literacy that engages readers of all ages and abilities," [4]

Our younger students are investigating the internet more and more, and there are more writing tools available on the internet. Internet resources have made an entire revolution in education, not only because they are convenient and accessible, but because they make the entire

process of teaching and learning more interesting and memorable. There are free and paid internet resources for students and they usually complement one another quite well. Each student will prefer different resources according to their subjects of interest and learning style, but there are universally great tools that impress nearly every student who tries them.

In order to help students locate the best online resources that will make their lives easier, we tailored a list of 15 most useful links that offer exactly what they need for achieving good grades.

1. The Rapid E-Learning Blog (Articulate Network)

The aim of this blog is to provide up-to-date information on different education-related topics that will help you become an e-learning pro.

2. Getting Smart

The website will help you to find resources that will increase your studying effectiveness.

3. Compass Learning Odyssey is a product that assesses the needs and strengths of a student and then prescribes a learning path according to his/her individual characteristics.

4. Saylor- this is the place where you can find free classes on all sorts of subjects.

5. Study Guide Zone- free resources to improve the scores on a standardized test. The website offers study exams for SAT, ACT, and GED among many other tests.

6. E-Learning Solutions Blog

This blog helps to find fresh information about the most popular and most useful e-learning tools.

7. Social Media Tools for College Students at Ninja Essays- Ninja Essays offers helpful educative social online

tools that will motivate you to learn new things each day by making the studying process easier and more fun.

- 8. E-Learning Center-** This comprehensive website will provide you with learning resources relevant to the subjects of Web Development and IT. Although some of the content is accessible only through paid subscription, there are also free resources that can be enough for you to advance your knowledge in these subjects.
- 9. Coursera-** Students can find free courses provided by prestigious universities. Almost all courses are offered, including humanities, computer science, business, mathematics, biology, and more.
- 10. Alison.** This website will provide you with all necessary tools for receiving free education of high quality. All you need is a will to learn new things
- 11. Knowledge Net** is the website you should visit whenever you need useful sources that will help you understand the lectures of IT-related subjects.
- 12. Homework-** Homework is convenient to quickly enter important tasks, course information, and homework assignments.
- 13. Course Buffet-** This search engine will lead you to open courseware accessible from different websites. This will save you from going from one source to another without finding what you need.
- 14. FindTutorials.com-** This website collects useful tutorials from across the web, so you will find literally anything you need there. The best thing about FindTutorials.com is that the users vote on the quality of all offered

tutorials, so you will know which links are worth clicking on.

- 15. Open Culture-** Open Culture delivers content from many different topics, from writing tips and literature characters to world history and wars.[5] One of the greatest benefits of the Internet technology is that now everyone has access to the information they need.

The advantages of using resource centre in training English

Internet resources are helpful for everyone who believes in lifelong learning and that knowledge must be freely shared. They are as following:

1. Paper Writings

Paper Writings is a website where students can turn for editing, proofreading, and academic assistance. From tips on writing essays to in-depth research, everything to do with writing and education will be done according to specifications and deadlines.

2. Ever note

This app is useful tools for organized life, for time management, for teamwork, for writing a book. Student can take recordings, snap photos, save links, handwriting, doodles, pieces of text, etc.

- 3. Dragon Dictation-** allow you to dictate rather than type, allowing you to work on your endless essays while on the go.

4. Go Conqr

With the help of platform learners can make study materials if they want they can share them with others or use ones from the vast library other users created. The most important side of the platform is learners can quiz yourself on the go while commuting or waiting in line at the supermarket, which is exactly what you expect from a flashcard format.

5. **Coursera** is a collection of free online courses developed in cooperation with leading universities. You will get a certificate for completing the course, so they will eventually get a degree, which is a good reward based on the knowledge gained.

6. **FastWeb** is an online service that connects students with the university that best suits their aspirations and abilities. FastWeb is very helpful. It allows you to search for and apply for various scholarships covering tuition fees.

7. **Open Culture**

It offers Massive Open Online Courses (MOOCs) that is, a free online lectures from renowned universities which provides with certificates, free materials – textbooks, audio books, literature works, language lessons, movies for cultural studies and many.

8. **Dictionary.com**–this app offers an online dictionary and thesaurus for students whose writing skills are not well developed.

9. **Grammarly**– you can easily check spelling and grammar mistakes checking in your writing.[7]

10. **Quetext**– this app is free online plagiarism detector and must-have app for everyone

11.**Teachers Pay Teachers** – this app helps especially teachers to buy course materials and essay prompts from other teachers.

12.**New York Times Writing Prompts** offers free writing prompts based on current events.

13.**Google Docs** - Google's free document editor. Works great with Google Classroom.

14.**Evernote**- Allows you to write on mobile, tablet, web, or desktop and keep your notebooks in sync.

15.**Notion** - Collaborate on writing, spreadsheets, and project management.

16.**TheGraide Network** - Feedback and scoring from remote, online teaching assistants.

17.**Peergrade** - A free online tool to facilitate student-to-student feedback sessions.

18.**Hemingway**- helps you refine your style and improve language, structure and lexicon

19.**Quill**- it offers various tools to help students with their writing including Quill Grammar Proofreader.

20.**OWL**- OWL, which belongs to Purdue University, has a huge online library that features a wide variety of materials covering different writing-related topics such as grammar and mechanics, professional writing, APA and MLA formatting guides, resume writing, research and citation tips, subject-specific writing and many more.

21.**Essay map**- this interactive graphic organizer helps students develop an outline that includes an introductory statement, main ideas they want to discuss or describe, supporting details, and a conclusion that summarizes the main ideas.[6]

To conclude, the Internet can be used to help students develop evaluative and critical skills, since one of the features of this new medium is that it provides a great variety of sources of information that

students need to evaluate for reliability, accuracy, authenticity and applicability.

References:

1. Blanka Klimova. The Importance of Writing. PARIPEX-INDIAN JOURNAL OF RESEARCH. January 2012.1p.
2. Janokova, V. Jazykovatvorist a tvurcipsani v cizojazycnevyuce. Cizijazyky .(2005/2006).- 49,51-54.p
3. Maley, A. Creative writing for language learners (and teachers). (2009). 34p
4. Malloy. J. A. and Gambrell L. Engaging readers: research-based practices that nurture the motivation to read. International journal of learning January 2010. 15p

CONFLICT OF LAW RULES REGULATING PROPERTY RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE SPOUSES

Iskandarova Feruza Ibrokhim qizi

1st year master's student of the full-time department of the Faculty of
International Business Law, University of World Economy and Diplomacy

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5078502>

ARTICLE INFO

Received: 20th June 2021
Accepted: 25th June 2021
Online: 30th June 2021

KEY WORDS

property rights and obligations, applicable law, national legislation, conflict of laws rules, Hague Conventions, legal regime

ABSTRACT

This article deals with issues related to the property rights and obligations of spouses, in particular, the applicable law on the property of spouses. At the same time, the conflict of laws rules established by the national legislation of different countries were studied. The content of the Hague Conventions regulating property relations between spouses is also disclosed. In addition, the article discusses in detail the legal regimes applied to property.

ER-XOTINNING MULKIY HUQUQ VA MAJBURIYATLARINI TARTIBGA SOLUVCHI KOLLIZION NORMALAR

Iskandarova Feruza Ibroxim qizi

«Xalqaro biznes huquqi» fakulteti kunduzgi ta'lim 1-kurs magistranti
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-iyun 2021
Ma'qullandi: 25-iyun 2021
Chop etildi: 30-iyun 2021

KALIT SO'ZLAR

mulkiy huquq va majburiyatlar, qo'llaniladigan huquq, milliy qonunchilik, kollizion normalar, Gaaga konvensiyalari, huquqiy rejim

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlari bilan bog'liq masalalar, xususan, er-xotin mulkiga nisbatan qo'llaniladigan huquq ko'rib chiqilgan. Bunda turli mamlakatlarning milliy qonunchiligida belgilangan kollizion normalar o'rganib chiqilgan. Shuningdek, turmush o'rtoqlar o'rtasidagi mulkiy huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi Gaaga konvensiyalari mazmuni ochib berilgan. Bundan tashqari, maqolada mulkka nisbatan qo'llaniladigan huquqiy rejimlar keng yoritilgan.

Keyingi yillarda turli millatlarga ega bo'lgan shaxslarning turmush qurishi va ular ishtirokidagi oilaviy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki aholi ko'chishining o'ta kuchayib ketganligi, shu jumladan bir mamlakat fuqarolarining u yoki bu

mamlakatdan o'zga hamda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning bu mamlakatga erkin kirib kelishi, chet el fuqarolari o'rtasidagi amaliy va shaxsiy aloqalarning kuchayib borayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

Chet el fuqarolari bilan nikoh tuzishlari sonining sezilarli darajada oshganligi, bitta oila a'zolarining turli davlatlar fuqarolari bo'lishi hollarining ko'payganligi yuqorida sanab o'tilgan holatlarning oqibatidir. Bunda xorijiy (xalqaro) element ishtirokidagi xilma-xil munosabatlar, xususan er-xotin o'rtasidagi mulkiy munosabatlarda tafovutlar yuzaga keladi. Ushbu muammolarni o'rganish ilmiy va amaliy nuqtai nazardan dolzarb hisoblanadi.

Ko'pgina davlatlarda er-xotining tegishli mol-mulkka nisbatan munosabatlarning o'ziga xosligi odatda "er-xotin mol-mulkining huquqiy rejimi" (matrimonial property regimes) toifasi orqali tartibga solinadi. Biroq, qonunchilikda tegishli huquqiy me'yorlarga ega bo'lishiga qaramasdan, ayrim huquqiy tizimlarda bu atama ma'lum emas. Ko'pgina mamlakatlarning qonunchiligi er-xotinlar uchun mulkiy rejimning ikki turini belgilaydi: qonuniy va shartnomaviy.

Qonuniy tartibga solish (er-xotin mol-mulkining qonuniy rejimi) – bu er-xotinning mulkiy munosabatlarini tartibga solishning huquqiy vositasi bo'lib, unda asosiy ahamiyatga ega bo'lgan qonunchilik normalari, davlat hokimiyati hujjatlari, mulkiy sohada er-xotinning xatti-harakatlarining umumiy qoidalarini belgilovchi sud amaliyoti (sud pretsedenti) tomonidan ishlab chiqilgan qoidalarini belgilaydi.

Er-xotinning mol-mulkiga oid shartnomaviy rejimning mohiyati nikoh shartnomasini tuzish bilan bog'liq hisoblanadi. Nikoh shartnomasining ikkita modeli mavjud: Amerika modeli va Yevropa modeli. Birinchi holatda, shartnoma predmeti er-xotinning ham mulkiy, ham shaxsiy nomulkiy munosabatlari bo'lishi mumkin. Ikkinchisida faqat mulkiy munosabatlar shartnoma predmeti hisoblanadi.

Xorijiy mamlakatlarda bugungi kunda er-xotin mol-mulkining qonuniy rejimining uchta asosiy turi mavjud:

- 1) nikoh mulkining umumiyliги (Fransiya, Ispaniya, Niderlandiya);
- 2) er-xotinning alohida mulki (Buyuk Britaniya, Germaniya, Avstriya, Gretsiya);
- 3) shartli "kechiktirilgan" umumiy rejim (Daniya, Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya) [8, 77 b].

AQSh qonunchiligi er-xotinning mulkiy munosabatlarini boshqacha tartibga soladi. Umumiy huquq me'yorlari bo'yicha tuzilgan nikohlarda barcha mulk erga tegishlidir. Qonunga binoan tuzilgan nikohda mulkning qonuniy va shartnomaviy rejimi amal qiladi. Mulkning qonuniy rejimi ikkita modelga ega:

1) er-xotinning har birining alohida mol-mulki va umumiy birgalikdagi mulkdagi mol-mulk;

2) er-xotinning umumiy mulki rejimi – er-xotinning nikohgacha bo'lgan va nikoh paytida olgan barcha mol-mulkari, shu jumladan meros va hadya ham umumiy birgalikdagi mulkdir. U meros qilib olinmaydi, lekin omon qolgan er yoki xotinning to'liq egaligiga o'tadi.

Er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlariga nisbatan qo'llaniluvchi huquq haqida to'xtaladigan bo'lsak, u turli davlatlarda turlicha tartibga solinadi. Er-xotinning mulkiy munosabatlariga nisbatan qo'llaniladigan huquqni belgilashda turli davlatlarda qo'llaniladigan kollizion me'yorlar, masalan: er-xotinning umumiy fuqaroligi yoki erining fuqaroligi bo'lgan davlatning huquqi; birgalikda yashash joyi davlatining huquqi; mol-mulk joylashgan davlat huquqi; er-xotinning kelishuvi bo'yicha tanlangan davlat huquqi bo'lishi mumkin.

Makedoniyaning "Xalqaro xususiy huquq tog'risida"gi qonunining 42-moddasiga asosan qonunga asoslangan er-xotinning mulkiy munosabatlari ular fuqarosi bo'lgan davlat huquqi bilan belgilanadi. Agar er-xotin turli davlatlarning fuqarolari bo'lsa, ularning birgalikdagi yashash joylari bo'lgan davlatning huquqi qo'llaniladi. Agar er-xotin o'sha davlatda umumiy fuqarolikka va yashash joyiga ega bo'lmasalar, ularning oxirgi umumiy yashash joylari bo'lgan davlatning huquqi vakolatli hisoblanadi. Agar vakolatli qonunni aniqlash mumkin bo'lmasa, davlatning sud qonuni qo'llaniladi [1].

Shvetsariyada er-xotin o'rtasidagi mulkiy munosabatlar rejimi ular tomonidan tanlangan qonun bilan belgilanadi. Bunda, er-xotin o'zlari yashash joyiga ega bo'lgan yoki nikohdan keyin yashash joyiga ega bo'lgan davlat qonunini yoki ulardan birining

fuqaroligi bo'lgan davlatning qonunini tanlashlari mumkin [9, 352 b].

Belgiyada nikoh shartnomasi tuzgan er-xotinlarga qo'llaniladigan huquqni tanlash imkoniyati beriladi. Ular quyidagilarni tashkil etadi:

- ular birinchi marta nikoh tuzganlaridan keyin birgalikda yashashni boshlagan davlatning huquqi;

- er-xotindan biri doimiy yashagan davlatning huquqi;

- er-xotinning biri fuqarosi bo'lgan davlatning huquqi [2].

1995-yil 1-sentyabrda Italiyada 218-sonli "Italiyaning xalqaro xususiy huquq tizimini isloh qilish to'g'risida"gi qonuni kuchga kirdi. Uning IV bobi "Oilaviy munosabatlar" deb ataladi. Ushbu bobning 30-moddasida aralash nikohdagi er-xotin o'rtasidagi mulkiy munosabatlar quyidagicha belgilanadi: "Er-xotin o'rtasidagi mulkiy munosabatlar ular o'rtasidagi shaxsiy munosabatlarga taalluqli qonun yoki ularning kamida bittasi fuqaro bo'lgan mamlakat qonuni yoki ulardan biri yashagan mamlakat qonuni bilan tartibga solinadi". Er-xotin o'rtasidagi huquqni qo'llash to'g'risidagi bitim, agar u er-xotin tomonidan tanlangan huquqqa yoki shartnoma tuzilgan davlat huquqiga muvofiq bo'lsa, amal qiladi [3].

"Xalqaro xususiy huquq to'g'risida"gi Ukraina qonunining 61-moddasiga muvofiq, er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlari er-xotindan birining shaxsiy qonuni yoki ulardan biri odatiy yashash joyiga ega bo'lgan davlatning qonuni yoki ko'chmas mulkka nisbatan ushbu mulk joylashgan davlat qonuni tanlash orqali tartibga solinishi mumkin. Er-xotindan birining shaxsiy qonuni yoki odatdagi yashash joyining o'zgarishi, agar turmush o'rtoqlar tomonidan yozma ravishda boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, nikoh tuzilgan paytdan boshlab huquqiy munosabatlarga nisbatan qo'llaniladi. Er-xotin tomonidan huquq tanlanmagan bo'lsa, nikohning mulkiy oqibatlar er-xotinning umumiy shaxsiy qonuni bilan belgilanadi va u mavjud bo'lmagan taqdirda – er-xotinning oxirgi umumiy yashash joyi bo'lgan davlat

huquqi, agar er-xotinning kamida bittasi bu davlatda yashash joyiga ega bo'lsa qo'llaniladi. Agar bunday holat mavjud bo'lmasa, er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlari har ikkalasi eng uzviy aloqada bo'lgan davlatning huquqi bilan belgilanadi [4].

1896-yilgi Germaniya fuqarolik tuzuklariga Kirish qonunining 15-moddasiga asosan er-xotinning mulkiy munosabatlariga nisbatan quyidagilar qo'llaniladi:

- er-xotindan birining fuqaroligi bo'lgan davlat huquqi bilan cheklangan tomonlarning erk muxtoriyati; er-xotindan birining yashash joyi davlati huquqi; ko'chmas mulkka nisbatan – u joylashgan davlatning huquqi;

- nikohning umumiy oqibatlariga qo'llaniladigan biriktirma formulalar [5].

Hozirgi kunda xalqaro xususiy huquq bo'yicha er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlariga tegishli munosabatlarning universal kodifikatsiyasi Gaaga konferensiyasi doirasida amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi ikkita Konvensiya mavjud. Ulardan biri 1905-yilda qabul qilingan "Er-xotinning huquq va majburiyatlari, shuningdek, ularning mol-mulki oid nikoh oqibatlari uchun qo'llaniladigan huquq to'g'risida"gi Gaaga konvensiyasi (Italiya, Portugaliya va Ruminiya uchun kuchga ega) hisoblanadi. Ushbu konvensiyaning 1-moddasi er-xotinning shaxsiy huquq va majburiyatlariga nisbatan kollizion bog'lovchi sifatida umumiy fuqarolikka ega bo'lgan davlat huquqini belgilaydi.

2-modda er-xotinning mulkiy munosabatlariga nisbatan qo'llaniladigan huquqni o'z ichiga oladi (ko'char va ko'chmas mulk haqida gap ketmoqda): umumiy bog'lovchi – erk muxtoriyatining cheksizligi bilan belgilansa, subsidiar bog'lovchi – nikoh paytida erining fuqaroligi bo'lgan davlat qonuni bilan belgilanadi. Turmush o'rtog'ining yoki er-xotin tomonidan fuqarolikni o'zgartirish ularning mol-mulki rejimini o'zgartirishga olib kelmaydi [6].

1905-yilgi Konvensiyada belgilangan eskirgan yondashuvlar er-xotin munosabatlarini tartibga soluvchi yangi konvensiyani ishlab chiqish uchun muhim

omil bo'lgan. "Er-xotinning mol-mulki rejimlariga nisbatan qo'llaniladigan huquq to'g'risida"gi 1978-yilgi Gaaga konvensiyasi (Lyuksemburg, Gollandiya, Fransiya tomonidan ratifikatsiya qilingan, Avstriya va Portugaliya tomonidan imzolangan) er-xotin o'rtasidagi aliment majburiyatlariga; tirik qolgan turmush o'rtoqlarning meros huquqlariga; turmush o'rtoqlarning huquqiy layoqatiga tatbiq etilmaydi (1-modda).

Konvensiya universal hisoblanadi. Chunki konvensiyaning 2-moddasiga muvofiq er-xotinning fuqaroligi yoki yashash joyi yoki qo'llaniladigan huquq Ahdlashuvchi davlatlarning huquqi bo'lmasa ham ushbu konvensiya qo'llaniladi. Konvensiyaning 3-moddasiga muvofiq er-xotinning mol-mulki rejimiga cheklangan erk muxtoriyati tamoyili qo'llaniladi. Er-xotin qo'llaniladigan davlat huquqi sifatida:

- qo'llaniladigan huquqni aniqlash vaqtida er-xotindan birining fuqaroligi;
- qo'llaniladigan huquqni aniqlash vaqtida er-xotindan birining yashash joyi;
- er-xotindan biri nikohdan keyin yangi odatiy yashash joyi;
- ko'chmas mulkka nisbatan mulkning joylashgan joyini tanlashlari mumkin.

Konvensiyaning 4-moddasiga ko'ra, agar er-xotin nikohdan oldin qo'llaniladigan huquqni aniqlamagan bo'lsalar, ularning mol-mulki rejimi har ikkalasining nikohdan keyin birinchi odatiy yashash joyini olgan davlatning qonuni bilan tartibga solinadi. Shu bilan birga, Konvensiya er-xotinning umumiy fuqaroligi bo'lgan davlatning qonuni qo'llanadigan holatlarni sanab o'tadi (masalan, er-xotin xuddi o'sha davlatda nikoh qurgandan keyin birinchi odatiy yashash joyini olmaganlarida). Agar er-xotin odatiy yashash joyi va fuqarolikka ega bo'lmasalar, ularning mol-mulki rejimi eng uzviy aloqa tamoyili bilan tartibga solinadi.

Konvensiyaning 6-moddasiga muvofiq, nikoh paytida er-xotin mulkiy rejimga nisbatan ilgari qo'llanilganidan boshqa huquqni qo'llashlari mumkin. Bunda davlat huquqiga muvofiq cheklovlar mavjud. Jumladan:

- shunday qarorga kelganda, er-xotindan biri mazkur davlat fuqarosi bo'lishi;
- shunday qarorga kelganda, er-xotindan biri odatiy yashash joyiga ega bo'lishi;
- ko'chmas mulkka nisbatan esa mulkning joylashgan joyi amal qiladi.

Ushbu Konvensiya bo'yicha qo'llaniladigan huquq, er-xotinning fuqaroligi yoki odatiy yashash joyi o'zgargan taqdirda ham, boshqa qo'llaniladigan huquqni tanlagunlariga qadar amal qiladi.

Shu bilan birga, Konvensiya ba'zi hollarda er-xotinning odatdagi yashash joylari o'zgarganda (masalan, er-xotinlar yangi davlatda 10 yildan ortiq yashaganlarida) amaldagi qonunchilikni avtomatik ravishda o'zgartirishga imkon beradi [7].

Ushbu Konvensiya tomonidan belgilangan huquqning qo'llanilishi, agar u davlatning ommaviy tartibiga mos kelmasa, rad etilishi mumkin (14-modda).

Ko'rinib turibdiki, 1978-yilgi konvensiya xalqaro oila huquqi rivojlanishining asosiy tendensiyalariga mos keladigan puxta o'ylangan nizolarni tartibga solishni o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, er-xotinning mulkiy huquq va majburiyatlarini tartibga soluvchi kollizion normalar turli davlatlarning milliy huquqiy tizimlarida o'ziga xos xususiyatga ega. Ushbu munosabatni huquqiy tartibga solish jihatlarining murakkabligi va xilma-xilligining, ham milliy ham xalqaro miqyosda dolzarb masala ekanligining guvohi bo'lib turibmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Закон о Международном частном праве: Закон Македонии от 12 июля 2007 г. – Режим доступа:
<https://pravo.hse.ru/data/2015/10/22/1079348831/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%>

В4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%8F%202007%20%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf

2. О Кодексе международного частного права. Закон Бельгии от 16 июля 2004 г. – Режим доступа: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041801>
3. Реформа итальянской системы международного частного права: Закон Италии от 31 мая 1995 г. – Режим доступа: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040701>
4. О международном частном праве: Закон Украины, 23 июня 2005 г., № 2709- IV: с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.10.2019 г. – Режим доступа: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30573039#pos=0;0
5. Вводный закон к Германскому гражданскому уложению: 18.08.1896 г. [Электронный ресурс] // Cisg library. URL: http://www.cisg.ru/content/download/ipr_de.pdf
6. Convencion concernant les conflits derelatifs aux effets du mariage sur les droits et les devoir des époux dans leurs rapports personnels et sur les biens des époux [Ressource électronique] : [Fait à La Haye 17.07.1905] / Conférence de la Haye de Droit International Privé. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=17
7. Convention on the law applicable to matrimonial property regimes [Electronic resource] : [Done at The Hague 14.03.1978] / Hague Conference on Private International Law. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=87
8. Ерохина Е. В. Европейское семейное право: учебник / Оренбургский гос. ун.-т. – Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. – 77 с.
9. Лалетина, А. С. Отдельные виды обязательств в международном частном праве: монография / А. С. Лалетина, Н. В. Власова, Н. Г. Доронина и др.; отв. ред. Н. Г. Доронина, И. О. Хлестова. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, ИНФРА-М, 2014.